

ΠΑΝΤΩΝ
ΧΡΗΜΑΤΩΝ
ΜΕΤΡΩΝ
ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΠΡΟΤΑΓΟΡΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ (ΕΚΕ) HELLENIC SOCIOLOGICAL SOCIETY (HSS)

8ο Τακτικό Συνέδριο Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας

Κοινωνίες και Κοινωνιολογίες στον 21ο αιώνα

ΑΘΗΝΑ, 13 - 15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2022

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΝΑΡΞΗ-ΛΗΞΗ ΔΙΑ ΖΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΑ

Επιστημονική Επιτροπή

Νίκος Δεμερτζής, Καθηγητής, ΕΚΠΑ, Πρόεδρος ΕΚΚΕ
Παναγιώτης Ζάννης, Δρ Κοινωνιολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής
Χρυσάνθη Ζάχου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Deree
Χριστίνα Καρακιουλάφη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Νίκος Ναγόπουλος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος, Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο & ΕΚΚΕ
Φωτεινή Τζαβέλλα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Ιωάννα Τσίγκανου, Διευθύντρια Ερευνών, ΕΚΚΕ
Ανδρομάχη Χατζηγιάννη, Διευθύντρια Ερευνών, ΕΚΚΕ

Οργανωτική στήριξη Συνεδρίου

Αγγελική Υφαντή, Ερευνήτρια, Πάντειον Πανεπιστήμιο & ΔΥΠΑ
Αναστασία Χαραλάμπη, Διδάσκουσα ΕΣΠΑ, Πάντειον Πανεπιστήμιο

Διαδικτυακή υποστήριξη Συνεδρίου

Πένυ Παπαγεωργοπούλου, Πληροφορικός, Υποψήφια Διδάκτωρ, ΕΚΠΑ

Οι περιλήψεις των εισηγήσεων παρατίθενται ανά συνεδρία και ημέρα σύμφωνα με το πρόγραμμα του Συνεδρίου

Παρασκευή 14 Οκτωβρίου

Κοινωνιολογία της εργασίας I

Δήμητρα Κολαΐτη, Υποψήφια Διδασκώρισα, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Γεωργία Πετράκη, Καθηγήτρια, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Σύγχρονες εξελίξεις της τηλεργασίας στις ψηφιακές πλατφόρμες εργασίας διεθνώς. Η περίπτωση της ψηφιακής πλατφόρμας PeoplePerHour.

Η ψηφιοποίηση δημιουργεί νέες εικονικές εργασίες όπως η τηλεργασία. Στην τρίτη γενιά τηλεργασίας εμφανίζεται η ψηφιακή διαδικτυακή τηλεργασία στην οποία, η αλληλεπίδραση ζήτησης-προσφοράς και η οργάνωση της εργασίας συντελούνται εικονικά. Η διαδικτυακή τηλεργασία συνιστά προϋπόθεση και τεχνολογική αναγκαιότητα για την ανάδειξη των ψηφιακών πλατφορμών εργασίας.

Η εισήγηση βασίζεται στην Πρόταση Διδακτορικής Διατριβής της Δήμητρας Κολαΐτη με επιβλέπουσα καθηγήτρια την κυρία Γεωργία Πετράκη στο Πάντειο Πανεπιστήμιο¹ και επιχειρεί να επεκτείνει την έρευνα στην τηλεργασία πλατφόρμας. Αντικείμενο της είναι η μετάβαση από την τηλεργασία στην ψηφιακή διαδικτυακή τηλεργασία πλατφόρμας διεθνώς μέσω βιβλιογραφίας και εμπειρικής έρευνας στην πλατφόρμα PeoplePerHour. Η PPH εντάσσεται στις πέντε μεγαλύτερες πλατφόρμες εργασίας κατά τον Ηλεκτρονικό Δείκτη Εργασίας και έχει γραφεία στην Αθήνα, ενώ παρέχει πλήρως ψηφιακές διαδικτυακές υπηρεσίες και συνεργάζεται με τηλεργαζόμενους με υψηλές, εξειδικευμένες δεξιότητες που αντιστοιχούνται μέσω αλγορίθμων της πλατφόρμας με πελάτες για την ολοκλήρωση εργασιών. Μάλιστα, θα συντελεστεί ποιοτική έρευνα στην PPH και με βάση οδηγό συνέντευξης θα διενεργηθούν ημιδομημένες συνεντεύξεις με ανθρώπους-κλειδιά όπως σε δείγμα του πληθυσμού (από βάσεις δεδομένων PPH) τηλεργαζομένων και μέλη της πλατφόρμας.

Στόχος της έρευνας είναι η ανάδειξη των κινδύνων κοινωνικής και νομικής προστασίας των τηλεργαζομένων λαμβάνοντας υπόψη το φύλο, των πολιτικών προτάσεων των αρμόδιων φορέων για την πλατφόρμα και των αναγκαιών μέτρων για τη προστασία των τηλεργαζομένων. Πρώτη υπόθεση εργασίας είναι πως υπάρχουν ζητήματα νομικής και κοινωνικής προστασίας για τους τηλεργαζόμενους της PeoplePerHour και εντοπίζεται ανισορροπία οικογενειακής-επαγγελματικής ζωής που επηρεάζει δυσανάλογα τα φύλα. Δεύτερη υπόθεση είναι πως υπάρχουν ζητήματα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και τρίτη πως οι πολιτικές προτάσεις των οργανισμών όντας πρώιμες, δεν λύνουν πολλά ζητήματα ενώ υπάρχουν προτεινόμενα μέτρα για τη βέλτιστη προστασία των τηλεργαζομένων πλατφόρμας και για έναν καλύτερο καταμερισμό χρόνου παραγωγής-αναπαραγωγής. Διατυπώνονται κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα για το πως βιώνουν οι τηλεργαζόμενοι την εργασία πλατφόρμας PeoplePerHour; Τι αλλαγές γίνονται στην εργασία

¹ «Σύγχρονες εξελίξεις της τηλεργασίας στις ψηφιακές πλατφόρμες εργασίας διεθνώς. Η περίπτωση των ψηφιακών πλατφορμών PeoplePerHour» Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

παραγωγής-αναπαραγωγής; Πως οι γυναίκες βιώνουν την εργασία πλατφόρμας; Πώς οι θεσμοί ενεργοποιούνται; Ποια μέτρα-προστασίες απαιτούνται;

Στα συμπεράσματα αναδεικνύονται κίνδυνοι όπως το καθεστώς εργασίας καθώς οι «ψηφιακοί νομάδες» αναλαμβάνουν μονομερώς τους κινδύνους εργασίας και είναι ελάχιστα αυτόνομοι στην οργάνωσή της αλλά και η σύγκρουση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, καθώς η τηλεργασία αυξάνει την εργασιακή πίεση και θολώνει τα όρια μεταξύ διαφορετικών ρόλων, δημιουργώντας την παρέμβαση της εργασίας στην οικογένεια. Η ισορροπία αυτή κλονίζεται περισσότερο στις γυναίκες τηλεεργαζόμενες διότι επωμίζονται δυσανάλογο φόρτο εργασίας συγκριτικά με τους άντρες τηλεεργαζόμενους. Παραδοσιακά, οι γυναίκες επιφορτίζονται με οικιακές εργασίες και τη φροντίδα παιδιών ενώ στις οικογένειες διπλού εισοδήματος, οι γυναίκες επιβαρύνονται με απλήρωτη οικιακή εργασία πέρα από τις επαγγελματικές υποχρεώσεις.

Χρήστος Κουρούτζας, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστήμων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Η Τεχνητή νοημοσύνη και τα ρομπότ στην παραγωγική διαδικασία: Επιπτώσεις της 4ης βιομηχανικής επανάστασης σε συνθήκες κοινωνίας της διακινδύνευσης

Η 4η βιομηχανική επανάσταση (Industry 4.0) αλλάζει τα όρια μεταξύ του φυσικού, ψηφιακού-εικονικού και βιολογικού κόσμου επιφέροντας κρίσιμους κοινωνικούς μετασχηματισμούς στις κοινωνίες της διακινδύνευσης και της αβεβαιότητας. Η παρούσα συμβολή εστιάζει στο πεδίο της εργασίας και της απασχόλησης, όπως αυτά διαμορφώνονται σε συνθήκες κοινωνίας της διακινδύνευσης. Αντλώντας από προσεγγίσεις της σύγχρονης κοινωνιολογικής θεωρίας, στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τίθενται οι μετασχηματισμοί από το βιομηχανικό τυποποιημένο σύστημα και την πλήρους απασχόλησης μισθωτή εργασία, στο σύστημα της πλουραλιστικής-ελαστικής-αποκεντρωμένης υποαπασχόλησης, διάμεσου του οποίου παράγονται νέες κοινωνικές ανασφάλειες και ανισότητες. Στην ψηφιακή συνθήκη και υπό την επίδραση της 3ης και της 4ης βιομηχανικής επανάστασης, η τεχνητή νοημοσύνη, οι αλγόριθμοι και η ένταξη των ρομπότ στην παραγωγική διαδικασία, παράγουν νέα μοτίβα εργασίας και απασχόλησης, πλήττοντας συγκεκριμένα επαγγέλματα. Τα ανωτέρω εντατικοποιήθηκαν στην πανδημική συνθήκη του κορονοϊού, περίοδος κατά την οποία είχε τεθεί σε εφαρμογή το πρόγραμμα εκσυγχρονισμού (και) στην Ελλάδα που στηρίζεται στις τεχνολογίες της 4ης βιομηχανικής επανάστασης. Για τη διερεύνηση των ανωτέρω ζητημάτων, πραγματοποιήθηκε δευτερογενής ανάλυση σε στατιστικά στοιχεία μέσα από εκθέσεις φορέων ως προς τις επιδράσεις της 4ης βιομηχανικής επανάστασης και την ποσοτική εκτίμηση των δυνητικών επιπτώσεων στην αγορά εργασίας. Ειδική εστίαση δόθηκε στον τρόπο που αποτυπώνεται, μέσα από ποσοτικές εκτιμήσεις, η δυνητική διακινδύνευση θέσεων εργασίας μέσω της ψηφιοποίησης και της εισαγωγής αυτοματοποιημένων συστημάτων και ρομπότ στην παραγωγική διαδικασία. Επιπροσθέτως, θα παρουσιαστούν τα πρώτα αποτελέσματα πρωτογενούς εμπειρικής κοινωνικής ερευνάς που είναι εν εξελίξει, στην οποία αξιοποιούνται ποιοτικές μέθοδοι έρευνας και ειδικότερα: α) ημι-δομημένες συνεντεύξεις με εργαζόμενους που βιώνουν την εισαγωγή της τεχνητής νοημοσύνης και των ρομπότ στην εργασία τους, β) συμμετοχική παρατήρηση σε εταιρείες που έχουν εντάξει εφαρμογές της τεχνητής νοημοσύνης και ρομπότ στην παραγωγική τους διαδικασία και γ) ανάλυση περιεχομένου σε τεκμήρια και ειδικότερα σε εκθέσεις, πορίσματα και γνωμοδοτήσεις ως προς τις επιπτώσεις της 4ης βιομηχανικής επανάστασης στην εργασία και στην απασχόληση.

Όλγα Παπαδοπούλου, Διδάκτωρ Γεωγραφίας, Εργασιακή Σύμβουλος, Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης

Αγορά εργασίας και ψηφιακές πλατφόρμες. Μια προσέγγιση στην ελληνική περίπτωση

Στην 4η Βιομηχανική Επανάσταση που διανύουμε και στο μεταβατικό στάδιο της οικονομίας και της εργασίας, η αυξανόμενη χρήση των νέων τεχνολογικών δυνατοτήτων οδήγησαν σε μετασχηματισμούς στην οργάνωση της εργασίας και των εργασιακών σχέσεων. Ως εκ τούτου, η ανάλυση αντικειμένων σχετικών με την αγορά εργασίας είναι εξαιρετικής σημασίας για την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Συγχρόνως, η μελέτη της αγοράς εργασίας αποτελεί καίριο ζήτημα, αφού η επίδραση της εργασίας είναι ιδιαίτερα ισχυρή επί των κοινωνικών υποκειμένων. Εξάλλου η εργασία και το επάγγελμα αποτελούν καίρια σημεία αναφοράς για το άτομο, με τη διαμόρφωση της (ατομικής) ταυτότητας, αποτελώντας τον κύριο άξονα διάρθρωσης των εργασιακών και κοινωνικών σχέσεων.

Σκοπός της παρούσας εργασίας, στο ευρύτερο πλαίσιο της αυτοματοποιημένης οικονομίας και της τεχνητής νοημοσύνης, είναι η ανάδειξη των αλλαγών που προκύπτουν από την υιοθέτηση νέων τεχνολογικών πρακτικών στην εργασία και στην απασχόληση (World Bank, 2019). Ειδικότερα, έμφαση θα δοθεί στη δημιουργία νέων τάσεων και μοντέλων στην απασχόληση (τυπικής και άτυπης), την κυριαρχία ευέλικτων και προσωρινών μορφών απασχόλησης με την επέκταση των επιπέδων αυτονομίας και την παράλληλη μεταβολή της αλληλεπίδρασης με τους εργαζόμενους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα νέων τάσεων στην απασχόληση είναι η εργασία μέσω ψηφιακής πλατφόρμας (platform work), η οποία προέκυψε ως αποτέλεσμα της οικονομίας του επιμερισμού της εργασίας (gig economy).

Ειδικά στην Ελλάδα, οι μεταβολές στην αγορά εργασίας είναι παραπάνω από προφανείς. Η οικονομική κρίση και η συνοδευόμενη υγειονομική κρίση λόγω της πανδημίας Covid-19 μετασχημάτισαν την ελληνική αγορά εργασίας στο ευρύτερο πλαίσιο μιας ήδη απορυθμισμένης αγοράς εργασίας. Το κύριο ερώτημα προς διερεύνηση είναι πώς διαμορφώνεται η αγορά εργασίας με επίκεντρο την εργασία μέσω πλατφόρμας (platform economy); Ποια τα χαρακτηριστικά της, καθώς και αυτών που εμπλέκονται, τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και στην Ελλάδα; Τα παραπάνω θα προσπαθήσει να απαντήσει η παρούσα εργασία στον καταγισμό των τεχνολογικών εξελίξεων, προσπαθώντας να καλύψει το έντονο βιβλιογραφικό κενό στο συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο, αναδεικνύοντας την εργασία ως βασική μεταβλητή σε μία κρίσιμη χρονική περίοδο, της μετά-κρίσης, αλλά και των τεχνολογικών εξελίξεων.

Νάσιος Γεώργιος, Διδάκτωρ Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η μετατόπιση του “συνόρου” στη διαχείριση των δημοσίων υποθέσεων την περίοδο της οικονομικής κρίσης

Την τελευταία δεκαετία η οικονομική κρίση επέδρασε καταλυτικά στη δομή και λειτουργία του δημόσιου τομέα. Η υλοποίηση μιας πρωτοφανούς σε έκταση και πεδία σειράς “μεταρρυθμίσεων”, συνέπεια των προγραμμάτων διάσωσης (μνημονίων), άλλαξαν άρδην το status quo που επικρατούσε για πολλά χρόνια στον δημόσιο τομέα. Στο προσκήνιο των πολιτικών που εφαρμόστηκαν ξεχωρίζουν η αλματώδης αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, οι αλλαγές στους όρους εργασίας στον δημόσιο τομέα και η αποδόμηση σε δικαιώματα των δημοσίων υπαλλήλων, η αντιγραφή πρακτικών από τον ιδιωτικό τομέα και η αυξανόμενη αλληλεπίδραση του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην παροχή δημοσίων υπηρεσιών. Επίσης, απονομιμοποιήθηκε και συρρικνώθηκε η αρχή της μονιμότητας (μέσα από την κατάργηση οργανικών θέσεων, την εργασιακή εφεδρεία / διαθεσιμότητα, την άρση της “μονιμότητας” στον ευρύτερο δημόσιο τομέα και την αυξανόμενη παρουσία προσωπικού με καθεστώς ιδιωτικού δικαίου στον δημόσιο τομέα). Περαιτέρω, έλαβε χώρα μια μεγάλη μείωση του μεγέθους του δημόσιου τομέα και της δημόσιας απασχόλησης στην οποία συνέβαλε και η δημιουργία Νομικών Προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου και Ανωνύμων Εταιρειών για τη διαχείριση δημοσίων υποθέσεων και η αύξηση ιδιωτικοποιήσεων και

αποκρατικοποιήσεων. Οι οντότητες που αναλαμβάνουν αρμοδιότητες που προηγουμένως ανήκαν στον δημόσιο τομέα λειτουργούν με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια και σύμφωνα με το ιδιωτικό δίκαιο, ενώ ενιαίες θεσμικές δομές, όπως η Ελληνική Εταιρεία Συμμετοχών & Περιουσίας Α.Ε., διαχειρίζονται σημαντικά δημόσια περιουσιακά στοιχεία με στόχο την αποδοτικότερη αξιοποίησή τους. Πλέον, ο ιδιωτικός τομέας έχει αναβαθμισμένο ρόλο στην κοινωνία και την οικονομία, ενώ ο ρόλος του δημόσιου τομέα υποβαθμίζεται στην παροχή των δημοσίων υπηρεσιών. Οι εναλλακτικές επιλογές που αναδύονται στην παροχή των δημοσίων υπηρεσιών έχουν ως αποτέλεσμα το “σύνορο” του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να μετατοπίζεται διαρκώς και σε ορισμένες περιπτώσεις να μην είναι σαφές, οι δε κυβερνητικές πολιτικές συντείνουν προς την κατεύθυνση της απομείωσης των αρμοδιοτήτων του δημόσιου τομέα και της μείωσης του διακριτού χαρακτήρα των δημοσίων υπηρεσιών. Ωστόσο, η μετατόπιση στη διαχείριση των δημοσίων υποθέσεων κινείται προς την κατεύθυνση του ιδιωτικού τομέα, ο οποίος θεωρείται πρότυπο οργάνωσης και διοίκησης. Η διερεύνηση των εξελίξεων και των κύριων αλλαγών που συντελέστηκαν όσον αφορά τη διαχείριση των δημοσίων υποθέσεων, των παραγόντων από τους οποίους ενισχύθηκαν και των αποτελεσμάτων που έχουν θα αναδείξουν το νέο πεδίο και τις μελλοντικές προοπτικές που διαμορφώνονται.

Μετανάστες, μεταναστευτικές διαδρομές και πανδημία

Ρόη Παναγιωτοπούλου, Ομότιμη Καθηγήτρια, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Πανδημία και ουκρανική μετανάστευση: Νέες προκλήσεις για τη μεταναστευτική πολιτική

Οι διαδικασίες ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών σε μία κοινωνία, αποτελούν ένα παλαιό πολιτικό ζήτημα το οποίο απασχολεί τα περισσότερα κράτη της ΕΕ. Η Ελλάδα, ενώ διαθέτει εμπειρία με μεταναστευτικά ρεύματα (χώρα αποστολής - υποδοχής μεταναστών), δεν έχει εφαρμόσει ποτέ μια συνεκτική μεταναστευτική πολιτική. Ακόμα και όταν πιέζεται να ευθυγραμμιστεί με τις πολιτικές της ΕΕ, η εφαρμογή των νόμων είναι αποσπασματική με γνώμονα τη διακριτική ευχέρεια της εκάστοτε κυβέρνησης να εφαρμόζει επιλεκτικά το νομικό πλαίσιο.

Με τη «μεταναστευτική κρίση» το 2015 η Ελλάδα, αναγκάζεται να προσαρμοστεί στις οδηγίες της ΕΕ δεδομένου ότι έλαβε σημαντική οικονομική βοήθεια για να ανταπεξέλθει στις ανάγκες υποδοχής, στέγασης, μετεγκατάστασης και απόδοσης ασύλου. Ωστόσο, δεν υιοθέτησε μια πιο ευέλικτη και αποτελεσματική μεταναστευτική πολιτική. Τα μέτρα που εφαρμόστηκαν ήταν ευκαιριακά και εντέλει αμυντικά με στόχο να αποτραπούν νέες μαζικές μεταναστευτικές ροές. Μολονότι η πολιτική αυτή συχνά εκθέτει τη χώρα σε διεθνές επίπεδο, απολαμβάνει τη σιωπηρή συναίνεση από πλευράς πολιτών που ποτέ δεν είδαν θετικά την είσοδο μεταναστών στη χώρα, πόσο μάλλον την ένταξη ή/και ενσωμάτωσή τους. Όσον αφορά τους μετανάστες, οι Έλληνες εξέφραζαν ανέκαθεν ξενοφοβικές και ρατσιστικές τάσεις λόγω της συνεχιζόμενης οικονομικής και πολιτικής κρίσης που δημιουργεί ποικίλες φοβίες και ανασφάλειες σε διάφορα κοινωνικά στρώματα σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο.

Τόσο η πανδημία όσο και ο πρόσφατος πόλεμος στην Ουκρανία προσέθεσαν νέες διαστάσεις στην αποδοχή των μεταναστών. Όσον αφορά την πανδημία η διαχείριση στέφθηκε μάλλον με επιτυχία αφού τα κρούσματα στους χώρους υποδοχής κυμάνθηκαν λίγο πολύ στα ίδια επίπεδα με τον γηγενή πληθυσμό. Το πρόσφατο κύμα αναγκαστικής μετανάστευσης από την Ουκρανία που σε περιορισμένο βαθμό αφορά και την Ελλάδα, έγινε δεκτό με «ανοικτές αγκάλες» από την κυβέρνηση ακολουθώντας την πολιτική των

υπολοίπων χωρών της ΕΕ. Τα ΜΜΕ συνέβαλλαν ιδιαίτερα στη δημιουργία θετικού κλίματος αποδοχής και αλληλεγγύης προς τους Ουκρανούς μετανάστες.

Η εισήγηση αποσκοπεί στο να εξετάσει την επίσημη κυβερνητική πολιτική που ακολουθήθηκε στην αντιμετώπιση της πανδημίας και στην πολιτική υποδοχή Ουκρανών προσφύγων / μεταναστών. Θα εξεταστούν οι ιδεολογικές παράμετροι που προβλήθηκαν για να ενημερωθεί η κοινή γνώμη σχετικά με τις «ειδικές» συνθήκες που επικράτησαν. Τα δημοσιεύματα 2 πρωϊνών και 2 απογευματινών εφημερίδων (Καθημερινή, Ριζοσπάστης, Τα Νέα, Εφημερίδα των Συντακτών) θα χρησιμεύσουν ως βάση για την εξέταση του ιδεολογικού αφηγήματος. Ενώ, και οι δύο περιπτώσεις δεν αποκλίνουν από την έως τώρα υιοθετούμενη ευκαιριακή πολιτική, είναι ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς κατά πόσο διαφοροποιούνται οι απόψεις και εντέλει η διαθεσιμότητα για ένταξη / ενσωμάτωση από την ελληνική κοινωνία.

Μαρία-Λουκία Φρατσέα, Ερευνήτρια, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος, Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο & Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Επιδιώξεις, εμπρόθετη δράση και αναζήτηση της ευημερίας: Η περίπτωση των Ρουμάνων μεταναστών

Η μετανάστευση αποτελεί μια νοηματοδοτούμενη στρατηγική για τη βελτίωση της ευημερίας και του τρόπου ζωής τόσο των μεταναστών όσο και των μη-μετακινούμενων. Υπάρχει εκτεταμένη συζήτηση στη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με τις επιδιώξεις, τις ιδεατές κατασκευές των τόπων υποδοχής και των χωρών που θεωρούνται ότι θα υποδεχθούν με τις καλύτερες προϋποθέσεις τους μετακινούμενους μετανάστες. Η θεωρητική συζήτηση που επιχειρείται στην παρούσα εισήγηση προχωρά στην ανάλυση τριών βασικών θεωριών που αφορούν τη μετανάστευση: την ανθρώπινη ευημερία, της διαεθνικότητα και τη θεωρία κινητικότητας. Η διασύνδεση και ο συνδυασμός των τριών αυτών θεωρητικών κατασκευών επιτρέπει την δημιουργία ενός χρήσιμου θεωρητικού πλαισίου για τη μελέτη της μετανάστευσης των Ρουμάνων στην Ελλάδα, καθώς επίσης και άλλων μεταναστευτικών πληθυσμών.

Η Ρουμανική μετανάστευση αποτελεί ένα μάλλον αγνοημένο πεδίο στην Ελληνική βιβλιογραφία, αν και οι συγκεκριμένη μετανάστευση έχει ξεκινήσει ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Επίσης, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι υπάρχει σημαντική γεωγραφική και πολιτισμική εγγύτητα που έχει, με διάφορους τρόπους, διευκολύνει την αύξηση της κινητικότητας μεταξύ των δύο χωρών.

Η εισήγηση αυτή υπογραμμίζει το ρόλο των επιδιώξεων, της εμπρόθετης δράσης και της ευημερίας των Ρουμάνων μεταναστών σε σχέση με τις οικονομικά ελατήρια/ αιτίες της μετακίνησής τους, τόσο κατά τη διάρκεια όσο και μετά την οικονομική κρίση, σε δύο περιφέρειες της Ελλάδας. Αυτοί οι μεγεθυντικοί φακοί επιτρέπουν την ανάλυση και ερμηνεία της υλικής ευημερίας, των προσωπικών επιδιώξεων και των δράσεων μαζί με την αίσθηση του ανήκειν των μετακινούμενων. Μελετώνται οι αφηγήσεις των μεταναστών και επιχειρείται να κατανοηθούν οι πορείες, οι γεωγραφικές μετακινήσεις και τα μοτίβα εγκατάστασης των μεταναστών, παράλληλα με την μελέτη των προσλήψεων σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσής τους και την ευημερία τους πριν έρθουν στην Ελλάδα και αφότου ήρθαν στη χώρα. Μεγάλη σημασία δίδεται στην υποκειμενική πρόσληψη της ευημερίας και του τρόπου ζωής τους στην Ελλάδα.

Θεόδωρος Φούσκας, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Γεώργιος Κουλιεράκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Αθανάσιος Θεοφιλόπουλος, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Δημήτριος Γεωργιάδης, Διδάκτωρ, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Φωτεινή-Μαρία Μηνέ, Ερευνήτρια, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Γεωργία Πανταζή, Ερευνήτρια, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Σοφία Κωνσταντοπούλου, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Ζώντας μεταξύ ένταξης και αποκλεισμού; Φωνές μεταναστών, αιτούντων άσυλο και προσφύγων κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 στην Ελλάδα

Η παρουσίαση επικεντρώνεται στις επιπτώσεις των εμποδίων κοινωνικοοικονομικής ένταξης που αντιμετωπίζουν υπήκοοι τρίτων χωρών (ΥΤΧ) στην ελληνική κοινωνία κατά τη διάρκεια της πανδημίας (2020-2022) με βάση τα ερευνητικά ευρήματα του έργου «Local Alliance for Integration» (LION) (81018) που χρηματοδοτήθηκε στο πλαίσιο της Εθνικής Χρηματοδότησης 2019/Γενική Γραμματεία Έρευνας και Καινοτομίας και υλοποιήθηκε από το Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας της Σχολής Δημόσιας Υγείας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Το ερευνητικό έργο αποκαλύπτει τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους επενέργησε η πανδημία COVID-19 ως ένας άλλος τρόπος εντατικοποίησης του αποκλεισμού. Μέσω 32 εις βάθος ημιδομημένων συνεντεύξεων με μετανάστες, αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες διερευνήθηκαν τα εμπόδια για την ένταξη σε τοπικό επίπεδο σε πέντε κεντρικούς τομείς: i) επίσημη απασχόληση, ii) υγεία και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, iii) επίσημη εκπαίδευση και εκμάθηση γλωσσών, iv) στέγαση και κοινωνική προστασία, και v) διαπολιτισμική συνύπαρξη. Εντοπίστηκαν, επίσης, οι καλές πρακτικές ένταξης σε επίπεδο ΕΕ και ο αντίκτυπος της πανδημίας στην κοινή γνώμη σχετικά με τους μεταναστευτικούς/προσφυγικούς πληθυσμούς. Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν την αναγκαιότητα εφαρμογής κατάλληλων μέτρων πρόληψης σε πολλαπλά επίπεδα για την άρση των εμποδίων ένταξης των ΥΤΧ, την αντιμετώπιση των ανισοτήτων χρήσης και πρόσβασης υπηρεσιών.

Ιωάννα Χαραλάμπους, Δρ. Κοινωνιολογίας και Εγκληματολογίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Οι μεταναστευτικές ροές στην Ευρώπη μετά τον πόλεμο στη Συρία – Η περίπτωση της Ελλάδας και οι συνθήκες στον οικισμό του Ελαιώνα (2017 – 2022) – Νέα δεδομένα μετά την απαρχή του πολέμου στην Ουκρανία

Η παρούσα εργασία αποτελεί κομμάτι ερευνητικής προσπάθειας του πανεπιστημίου Europea της Μαδρίτης σχετικά με τη μεταναστευτική ροή των προσφύγων μετά την απαρχή του πολέμου στη Συρία και την εγκατάσταση των προσφύγων στην Ευρώπη. Φωτογραφίζει τις σχετικές συνθήκες και τα προβλήματα που οι άνθρωποι αυτοί αντιμετώπισαν υπογραμμίζοντας κοινωνικά δομικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το πρόβλημα, όπως τα πολιτικά συμφέροντα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, η κλιματική αλλαγή και η ενέργεια, οι δυσκολίες και οι ανάγκες των εκτοπισμένων πληθυσμών, το ψυχικό τραύμα του πολέμου, οι οικονομικές δυσκολίες και η εκμετάλλευση και τέλος, η παραβατικότητα, ο ρατσισμός και η ξενοφοβία. Η σχετική έρευνα συνεχίστηκε πρόσφατα από την παρούσα ερευνήτρια και παρουσιάζονται αρχικά τα πορίσματα της αρχικής έρευνας που έλαβε χώρα το 2017-2018. Έπειτα, σκιαγραφείται και η σύγχρονη κατάσταση μετά από 5 σχεδόν χρόνια, με την επιπρόσθετη επιρροή και τις νέες μεταναστευτικές ροές από τον πόλεμο στην Ουκρανία.

Η έρευνα αρχικά στηρίχτηκε σε ποιοτικές συνεντεύξεις ανοικτής μορφής με 110 πρόσφυγες, κυρίως από τη Συρία και το Αφγανιστάν, σε διάφορα μέρη της Ευρώπης (2015 – 2018). Η κατάσταση στην Ελλάδα διερευνήθηκε κατά την περίοδο Οκτωβρίου 2017 - Ιανουαρίου 2018, με επίκεντρο τον οικισμό του Ελαιώνα. Σχετικά με τα αρχικά αποτελέσματα, υπογραμμίζονται ιδιαίτερα η γεωπολιτική και εμπορική διάσταση του καπιταλισμού που ως επιχείρηση με καθαρός στόχο το κέρδος και την ανάγκη για επικράτηση των ισχυρών στο «παιχνίδι» της κατοχής των πόρων της ενέργειας του πλανήτη, ο οποίος απειλείται με προβλήματα φυσικών πόρων και ενέργειας και την κλιματική αλλαγή, δημιουργεί αστάθεια, πολέμους και εκτόπιση πληθυσμών. Η σχετική ερευνητική προσπάθεια συνεχίστηκε με την επαναπροσέγγιση του Ελαιώνα σύγχρονα (2022), την επισκόπηση ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας και έρευνας και την προσπάθεια διερεύνησης της επιρροής στην πραγματικότητα αυτή του νέου πολέμου στην Ουκρανία.

Δημοκρατία: Θεωρία και κοινωνικοί μετασχηματισμοί

Θεόδωρος Ελευθεράκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Η κοινωνικοποίηση και ο φαύλος κύκλος της 'μη' Δημοκρατίας

Τα πολιτεύματα είναι συστήματα, τα οποία διαμορφώνονται από τον άνθρωπο για να οργανώνει τις κοινωνίες του, ώστε να επιτυγχάνονται οι στόχοι των κοινωνιών αυτών.

Στο πέρασμα των αιώνων ο άνθρωπος δημιούργησε πολιτεύματα ανάλογα του τρόπου σκέψης του και της ανάπτυξης της γνώσης και του πολιτισμού του. Μοναρχία, ολιγαρχία και δημοκρατία τα κύρια πολιτεύματα που διαμόρφωσε η σκέψη και η γνώση του ανθρώπου. Η σύγχρονη κοινωνία έχει καταλήξει, σωστά ή λάθος, στο πολίτευμα της δημοκρατίας, ως το πιο ορθό και δίκαιο. Όμως, η εφαρμογή του πολιτεύματος αυτού έχει πολλά ζητήματα άλυτα, επισφαλή, συζητήσιμα και προβληματικά.

Ο σκοπός της μελέτης αυτής είναι να αναδείξει τον προβληματισμό που αναπτύσσετε γύρω από τη δημοκρατία, τα προβλήματα και τις δυσκολίες που δημιουργούνται στην εφαρμογή της και τέλος τις προϋποθέσεις που χρειάζονται για να δημιουργηθεί μια 'πραγματική' δημοκρατία στη σύγχρονη βιομηχανική παγκοσμιοποιημένη κοινωνία.

Η κοινωνικοποίηση είναι ένας σημαντικός παράγοντας, ο οποίος έρχεται, από τη δυναμική των προηγούμενων γενεών και της παράδοσης που έχουν δημιουργήσει, ως ένας καταλυτικός παράγοντας διαμόρφωσης των προσωπικοτήτων των ατόμων και των εξουσιών των κοινωνιών. Ο παράγοντας των Μ.Μ.Ε. και του διαδικτύου στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη κοινωνία της γνώσης και της συνεχούς πληροφορίας είναι ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας κοινωνικοποίησης, ο οποίος αφήνει πολύ πίσω τους βασικούς κοινωνικοποιητικούς φορείς της οικογένειας και του σχολείου. Επίσης, η σύγχρονη μετανεωτερική κοινωνία της τέταρτης βιομηχανικής επανάστασης έχει δημιουργήσει τεχνολογικές συνθήκες τέτοιες -νανοτεχνολογία, ρομποτική κ.λπ.- που μπορούν από τη μια να βοηθήσουν απεριόριστα στη γνώση και τη σκέψη του ανθρώπου, συνεπώς και στο καλλίτερο πολίτευμα που θα ήταν δυνατόν να σχηματίσει, τη δημοκρατία, αλλά συγχρόνως μπορεί με την κακή χρήση των τεχνολογικών αυτών επιτευγμάτων του να οδηγήσει προς αντίθετα και σαφώς οδυνηρότερα αποτελέσματα, για τον άνθρωπο, την κοινωνία του και βεβαίως για το πολίτευμά του, τη Δημοκρατία της σύγχρονης εποχής, μιας τελικά 'μη' δημοκρατίας.

Στη μελέτη αυτή γίνεται προσπάθεια να φωτιστούν όλες αυτές οι αντιθετικές πλευρές του νέου παγκοσμιοποιημένου μας κόσμου/οικουμένης, με το σκεπτικό να βοηθήσει στο ξεπέρασμα των οδυνηρών αδιεξόδων που δημιουργεί η νέα κοινωνική και τεχνολογική πραγματικότητα. Επίσης, η προσπάθεια της μελέτης στρέφεται προς τον κομβικό θεσμό της

εκπαίδευσης, διερευνώντας τις δυνατότητές του να βοηθήσει προς μια τέτοια τονωτική κατεύθυνση και επιχειρεί να αναδείξει φωτεινές και σκοτεινές πτυχές του σχολείου.

Μαγδαληνή Τσεβρένη, Δρ. Ηθικής και Πολιτικής Φιλοσοφίας, Ινστιτούτο Πολιτικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η έννοια της δημοκρατίας ως υπέρβαση των ορίων της. Μεθοδολογικές αντινομίες στον λόγο των κοινωνικο-πολιτικών επιστημών

Λέγεται συχνά πως η κριτική της δημοκρατίας ασκείται στο όνομά της και είναι μέρος της δημοκρατικής διαδικασίας. Πρόκειται άραγε για μια πρόταση αληθής ή για μια κοινοτοπία που ενδεχομένως παραπλανεί όσον αφορά το περιεχόμενο της έννοιας της δημοκρατίας; Μπορεί άραγε να κατανοήσουμε και να μεταδώσουμε μια έννοια τόσο θεμελιώδη για τον σύγχρονο κόσμο περιγράφοντάς τη, δίνοντας ορισμούς, με δεδομένα όσο το δυνατόν αντικειμενικά ή μήπως πρέπει να την προσεγγίσουμε μέσα από μια ερμηνευτική ή και κριτική παρουσίαση των πολυποικίλων χαρακτηριστικών της; Ο Ντυρκέμ υπογραμμίζει πως η παιδαγωγική, η επιστήμη πίσω από την εκπαίδευση, μελετά τα θέματα αφού πρώτα τα επαληθεύσει, τα επιλέξει, τα παρατηρήσει, επιδιώκοντας μια αμερόληπτη προσέγγιση. Από μια άλλη οπτική, όμως, ο Βέμπερ υποστηρίζει πως δεν υπάρχει αντικειμενική επιστημονική ανάλυση σε πολιτισμικά ή ακόμα και κοινωνικά φαινόμενα, ανεξάρτητη από τις επιλογές του μελετητή. Ο θεωρητικός λόγος των κοινωνικο-πολιτικών επιστημών έχει την ιδιαιτερότητα ότι αν και ασχολείται με τρόπο αφηρημένο με τις ανθρώπινες υποθέσεις και κατασκευές, εισάγει συγχρόνως, αναγκαία, αστάθμητους παράγοντες, συγκυριακούς, σε σταθερά σημεία αναφοράς, με αποτέλεσμα, πολλές φορές, οι ίδιες οι έννοιες να μοιάζουν άστατες και ο λόγος που τις χρησιμοποιεί να αντιμετωπίζεται, έτσι, ως εκφορά υποκειμενικών απόψεων, μιας γνώμης μεταξύ άλλων. Πώς εντάσσονται αυτές οι αντινομίες στο θεωρητικό πλαίσιο των κοινωνικο-πολιτικών επιστημών και πώς επηρεάζουν τις ίδιες τις έννοιες; Ποιες είναι οι μεθοδολογικές επιλογές, οι επιστημολογικές συνέπειες και οι γνωσιακές προεκτάσεις στη θεωρητική προσέγγιση μιας τόσο περίπλοκης και ταυτόχρονα τόσο κεντρικής έννοιας όπως η δημοκρατία; Εδώ θα επιδιώξουμε να παρουσιάσουμε, μέσα από τον λόγο περί δημοκρατίας, πώς εντάσσονται στη διδακτική της πολιτικής θεωρίας κλασικά επιστημολογικά προβλήματα και ποιες είναι οι γνωσιακές συνέπειες συνειδητών ή ασυνειδητών επιλογών. Στόχος αυτής της προβληματικής είναι μια σφαιρική κατανόηση των επιστημολογικών επιλογών και των γνωσιακών συνεπειών που εμπλέκονται αναγκαία στον θεωρητικό λόγο των κοινωνικο-πολιτικών επιστημών και εντείνονται κατά την απόπειρα ορισμού και περιορισμού αφηρημένων εννοιών και ιδεών, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην πάντα επίκαιρη έννοια της δημοκρατίας.

Παναγιώτης Ζάννης, Δρ. Κοινωνιολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής

Η υβριδοποίηση των οργανώσεων του Τρίτου Τομέα στα τέλη της ύστερης νεωτερικότητας και οι συνέπειες της

Στα τέλη της αποκαλούμενης συχνά και ως εποχής της ύστερης νεωτερικότητας οι ισορροπίες, τα νοήματα και οι κοινωνικοί σχηματισμοί επαναπροσδιορίζονται και μεταβάλλονται για να ανταποκριθούν σε νέες υπό διαμόρφωση συνθήκες. Η παραδοσιακή κορπορατιστική κοινοβουλευτική δημοκρατία ανταγωνίζεται την «κοινωνία των πολιτών». Με την πρώτη να χαρακτηρίζεται όλο και περισσότερο από την ανοχή των πολιτών και όχι την παραδοσιακά ισχυρή και ιδεολογικά χρωματισμένη συμμετοχή τους.

Στο πλαίσιο αυτό ο αποκαλούμενος Τρίτος Τομέας της κοινωνίας (οι ποικίλες Μη Κερδοσκοπικές – Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις) εκλαμβάνεται συχνά πιο διασταλτικά συμπεριλαμβάνοντας και περισσότερο κερδοσκοπικούς προσανατολισμούς και αντίστοιχες οργανωσιακές μορφές που (κυρίως στην Ευρώπη) εμπεριέχονται στο περιεχόμενο της

κοινωνικής οικονομίας. Πολλές Μ.Κ.Ο. έχουν συντηρητικοποιηθεί και έχουν απολέσει τη διάσταση του κοινωνικού κινήματος. Ο κυβερνητικός τομέας χρηματοδοτεί και επομένως διαμορφώνει και επηρεάζει ένα μεγάλο μέρος τους. Ενώ σε παγκόσμιο επίπεδο μεγάλες Μ.Κ.Ο. αποτελούν πλέον πανίσχυρους θεσμούς που επηρεάζονται και διαπλέκονται με μεγάλες κερδοσκοπικές οργανώσεις και ιδρύματα.

Οι ανωτέρω, ενδεικτικά αναφερόμενοι μετασχηματισμοί αναδιαμορφώνουν και σε πολιτικό και σε επιχειρησιακό επίπεδο την ιδιοσυστασία του αποκαλούμενου και ως θεσμοθετημένου πυλώνα της «κοινωνίας των πολιτών». Κατ' επέκταση και τη λειτουργία της Δημοκρατίας γενικότερα στο δυτικό κόσμο.

Πως επηρεάζουν αυτές οι μεταβολές τις ίδιες τις Μ.Κ.Ο., τη λειτουργία της Δημοκρατίας και τα ανθρώπινα οικοσυστήματα; Ποιες δυναμικές και εξελικτικοί μετασχηματισμοί έχουν τεθεί σε λειτουργία και που οδηγούν; Η εισήγηση επικεντρώνεται στην ανάλυση των κυριότερων από αυτές και στις συνέπειες τους με έμφαση στη χώρα μας.

Κοινωνική οντολογία και υποκειμενικότητα

Σπύρος Γάγγας, Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνιολογίας, Deree

Ο Παναγιώτης Κονδύλης και η Κοινωνική Οντολογία ως Κοινωνιολογική Θεωρία: Προβλήματα και Προοπτικές

Υπάρχει σαφώς μια δυστοκία στον τρόπο με τον οποίο η κοινότητα των Ελλήνων κοινωνιολόγων τοποθετείται απέναντι στο, αν και ημιτελές, *opus magnum* του Παναγιώτη Κονδύλη Το Πολιτικό και ο Άνθρωπος (1998/2007). Ενώ ο πολυσχιδής στοχασμός του Κονδύλη εντάσσεται στην φιλοσοφία και την πολιτική θεωρία, εν τούτοις το συγκεκριμένο και εξαιρετικά συστηματικό έργο αναμετράται με το μεγαλύτερο μέρος της κλασικής και τη σύγχρονης κοινωνιολογικής θεωρίας. Μέλημα του Κονδύλη είναι η θεμελίωση της κοινωνικής οντολογίας η οποία αποτελεί το μη περαιτέρω αναγώγιμο μέγεθος αναφοράς του «κοινωνικού», το οποίο προϋποθέτει η κοινωνιολογία αλλά δεν αποκρυσταλλώνει επαρκώς σε διάφορες υποδειγματικές εκφάνσεις της από την κανονιστική και τη συστημική εκδοχή της μέχρι την φαινομενολογία και τη συμβολική αλληλόδραση. Η ιστορικότητα των κοινωνικών φαινομένων και διαδικασιών που ορίζουν το αντικείμενο της κοινωνιολογίας (λ.χ. η κοινωνική σχέση) ανατρέχει, κατά τον Κονδύλη, στο κοινωνικο-οντολογικό φάσμα φιλίας και εχθρότητας το οποίο εκχέεται τρόπον τινά στα κοινωνικά και ιστορικά μορφώματα. Η παρούσα εισήγηση αναδεικνύει τις αρετές του συγκεκριμένου έργου και επισημαίνει την αναγκαιότητα διευρυμένης συζήτησης από τους κοινωνιολόγους της χώρας μας. Δικαιώνει εν μέρει την απόπειρα (νέο-καντιανής και βεμπεριανής προέλευσης) του Κονδύλη προς την αναζήτηση του κοινωνικο-οντολογικού πεδίου και υπ' αυτήν την έννοια η κοινωνιολογία οφείλει να αποσαφηνίσει το ίδιο το «κοινωνικό» λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις και τη θεμελίωση του Κονδύλη. Ωστόσο, υπάρχουν συγκεκριμένες δυσχέρειες στο μεγαλόπνοο αυτό έργο. Συνεπώς, η παρουσίαση μας θα θέσει κάποια ερωτήματα, όπως: Είναι επαρκής η ανάγνωση και ερμηνεία του Κονδύλη σε κλασικούς και σύγχρονους κοινωνιολόγους; Πώς συγκροτείται η ίδια η κριτική του σε κοινωνιολογικές θεωρίες αλλά και θέση του Κονδύλη η οποία πηγάζει από μια 'περιγραφική θεωρίας αξιολόγησης'; Κρίνεται ως επαρκής και ποια τα κριτήρια εγκυρότητάς της; Είναι άραγε ορθή η σύνδεση της κοινωνιολογικής θεωρίας κανονιστικής προέλευσης με την διαγνωστική της 'μαζικής δημοκρατίας' την οποία προϋποθέτει ο Κονδύλης προκειμένου να υπονομεύσει την κανονιστική παράδοση της κοινωνιολογίας; Τέλος, μήπως το πρόγραμμα της κοινωνικής οντολογίας αποκρύβει δάνεια από την κανονιστική παράδοση την οποία ως μη όφειλε η θεωρία επικαλείται κάποιες φορές με ιδιαίτερη έμφαση; Τα παραπάνω ερωτήματα και ενστάσεις δεν αφαιρούν από τη σημασία του συγκεκριμένου έργου αλλά υπογραμμίζουν

την επιτακτική ανάγκη αναγνώρισης της αξίας του και την ένταξη του στον διάλογο και το εύρος της επιστήμης μας.

Ηρακλής Μαυρίδης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Οντολογικές και επιστημολογικές βάσεις της κοινωνικής επιστήμης στον κριτικό ρεαλισμό

Η εργασία αυτή σκοπεύει να παρουσιάσει στο ελληνικό κοινό μια σχετικά άγνωστη κοινωνική φιλοσοφία η οποία είχε φιλοδοξίες μιας ολοκληρωμένης κοινωνικής οντολογίας και επιστημολογίας των κοινωνικών επιστημών που βασίζεται στο έργο του σημαντικού στοχαστή Roy Bhaskar – τον κριτικό ρεαλισμό. Η συζήτηση γύρω από τον κριτικό ρεαλισμό ξεκίνησε από το έργο του Bhaskar εδώ και επάνω από 40 χρόνια προσπαθώντας να συναρθρώσει διαφορετικά ρεύματα σκέψης γύρω από την κοινωνική φιλοσοφία στις κοινωνικές επιστήμες – την χειραφετική της διάσταση, τα προτάγματα του Διαφωτισμού για την ορθολογική κατανοησιμότητα του πραγματικού χωρίς τις αυταπάτες του θετικισμού, την αποφυγή των επιστημολογικών προβλημάτων της ουσιοκρατίας και του θεμελιωτισμού, τον μη-απλοϊκό ρεαλισμό, τα προβλήματα της σχέσης του μικρο και μακρο επιπέδου κ.α. – ακολουθώντας γενικά το πρόταγμα και την ανάγκη για μια κριτική και προοδευτική κοινωνική επιστήμη και υπήρξε αρκετά επιδραστική στην βρετανική κοινωνική επιστήμη (κοινωνιολογία, ανθρωπολογία κλπ) δημιουργώντας μια ξεχωριστή «σχολή», λιγότερο ίσως στην αμερικανική και ευρωπαϊκή παράδοση των κοινωνικών επιστημών. Σκοπός μας συνεπώς είναι να παρουσιάσουμε τις πολύ γενικές παραδοχές και βάσεις του κριτικού ρεαλισμού τόσο στο επίπεδο της κοινωνικής οντολογίας αλλά κυρίως τις επιστημολογικές προτάσεις γύρω από τις κοινωνικές επιστήμες που δεν είναι τόσο γνωστές στην Ελλάδα και εν συντομία κάποια σημεία μιας πιθανής κριτικής του.

Άγγελος Μουζακίτης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Αυτόνομο υποκείμενο και ριζική ετερότητα

Η έννοια της αυτονομίας είναι κομβική στο έργο του Καστοριάδη ταυτόχρονα ως αναλυτικό εργαλείο που αποσκοπεί στην κατανόηση της συγκρότησης του ατόμου, της κοινωνίας και της διαμόρφωσης των μεταξύ τους σχέσεων και ως ηθικό-πολιτικό πρόταγμα. Ακριβέστερα, τα εννοιολογικά δίπολα αυτονομία-ετερονομία, θεσμίζειν-θεσμισθέν και φύσις-νόμος αποτελούν τους κύριους άξονες γύρω από τους οποίους εξυφαίνεται το γενικότερο εννοιολογικό πλαίσιο διά του οποίου ο Καστοριάδης επιχειρεί να κατανοήσει το ιστορικο-κοινωνικό γίνεσθαι μετά την *οντολογική στροφή* που σημειώνεται στα γραπτά του και που σε γενικές γραμμές συμπίπτει με την δημοσίευση της *Φαντασιακής Θέσμησης της Κοινωνίας*. Στην οπτική που αναπτύσσει ο Καστοριάδης η αυτονομία αποτελεί συνθήκη δυνατότητας ολοκλήρωσης του υποκειμένου και καθίσταται δυνατή στην καθαρή της μορφή μόνο εντός αυτόνομων κοινωνικών μορφωμάτων, δηλαδή εντός μορφωμάτων που εδράζονται σε μια βαθειά αίσθηση της ιστορικότητάς τους και προάγουν την αναστοχαστικότητα και την αέναη αναδημιουργία των θεσμών διά των οποίων συγκροτούνται ως τέτοια. Επιπλέον, ως πρόταγμα η έννοια της αυτονομίας συνδέεται αναπόσπαστα με την *ηθική ολοκλήρωση* του υποκειμένου και την δυνατότητα πραγμάτωσης στο ιστορικο-κοινωνικό γίνεσθαι ενός κομβικού πυλώνα της νεωτερικότητας. Αφενός, η εισήγησή μου επιχειρεί να καταδείξει μια σειρά *αποριών* που είναι εγγενείς σε αυτή τη σύλληψη της αυτονομίας και της ετερονομίας. Στο μέτρο δε που η περί αυτονομίας και ετερονομίας θέσεις του Καστοριάδη αποτελούν διαμορφωτικούς παράγοντες του τρόπου που τίθενται στο έργο του τα προβλήματα της ταυτότητας και της «ανοικτότητας» του υποκειμένου προς την *ετερότητα* καθώς και το ζήτημα της *υπευθυνότητας*, καθίσταται επιτακτική η ανάγκη αντιπαράθεσης σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης της καστοριδιακής οπτικής με την επιδραστική σήμερα οπτική της ηθικής

της υπευθυνότητας που εκπηγάξει από την αναγνώριση του πρωτείου του ριζικά Άλλου. Οδοδείκτης σε αυτό το εγχείρημα είναι το έργο του *Emmanuel Levinas* στο οποίο η έννοια της ετερονομίας αποκτά θετική σημασία καθώς αποτελεί το θεμέλιο της απροϋπόθετης υπευθυνότητας και συνεπώς της ηθικής ολοκλήρωσης του υποκειμένου και της δυνάμει υπέρβασης της βίας σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Βασίλειος Ρωμανός, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Εξουσία και υποκειμενοποίηση στο ύστερο έργο του Foucault

Η εισήγηση έχει ως στόχο της να παρουσιάζει το εγχείρημα του ύστερου Foucault να θεμελιώσει μια δυνατότητα υπέρβασης του πλαισίου της βιοεξουσίας στρεφόμενος προς το ζήτημα της ηθικής αυτοσυγκρότησης του υποκειμένου, δηλαδή, στο είδος της σχέσης που το τελευταίο καλείται να έχει με τον εαυτό του ώστε να μορφοποιείται ως ενικός φορέας των πράξεών του. Θα παρουσιάσει συνεπώς τις διάφορες ιστορικές μετατοπίσεις που υφίστανται οι 'ενστόχαστες' και 'εκούσιες' πρακτικές αυτοσυγκρότησης του εαυτού, δηλαδή, τη φουκωϊκή γενεαλογία των 'τεχνικών υποκειμενοποίησης', ως *απάντηση* στα προβλήματα που κατά τις κριτικές (π.χ., B. Smart, J. Habermas) κατατρέχουν τον πρώιμο κονστρουκτιβισμό του -την αδυναμία του κυρίως να ισχυροποιήσει τις 'πρακτικές της αντίστασης'. Η εισήγηση, θα ισχυριστεί, ωστόσο, ότι αυτή η δυνατότητα μιας αυτοσυγκροτούμενης ύπαρξης είναι αποδεσμευμένη από κάθε ηθική τελεολογία, κάτι που σημαίνει ότι η αντίσταση -αντί της υποταγής-, ή άρνηση -αντί του σεβασμού- του μοντέλου της βιοεξουσίας, αφήνεται, εν τέλει στη ριζική απόφαση του σύγχρονου υποκειμένου.

Αναστάσιος Γκούμας, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Descartes & Weber: διερεύνηση της μεθοδολογικής εγγύτητάς τους στο πεδίο της κοινωνικής θεωρίας της γνώσης

Σκοπός της εισήγησης είναι η ανάδειξη της αθόρυβης μεθοδολογικής σχέσης μεταξύ των Descartes & Weber. Ειδικά στο ζήτημα της παραγωγής της γνώσης, όπως και των τρόπων με τους οποίους εφαρμόζεται τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό πεδίο. Και για τους δύο στοχαστές, η μαθηματική γνώση είναι εφαρμόσιμη και πανταχού παρούσα σε όλες τις εκφάνσεις του κεφαλαιοκρατικού βίου και του ίδιου του βίου της επιστήμης. Η εγκαθίδρυση της μαθηματικής σκέψης ως η πιο ασφαλής θεωρία αναζήτησης της αλήθειας, είναι ευνόητο συναρτήσει με την οικονομική δομή της αστικής κοινωνίας ότι δεν έγινε με τυχαίο τρόπο. Απεναντίας η παρουσία της επιτεύχθηκε υπό τη θεμελίωση της αρχής της Τάξης μέσω της αλύτωσης και της συστηματικής άρθρωσης των σκέψεων και της εργαλειακής αποτύπωσής τους σε όσο το δυνατόν περισσότερα πεδία του επιστητού. Τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο ο μαθηματικός θεμελιωτισμός της γνώσης στον Descartes αποτυπώνεται με τον όρο: **μέθοδος για την εύρεση της αλήθειας** και στον Weber ως: **γραφειοκρατική διοίκηση**.

Η παρουσίαση της παραπάνω σχέσης ως προς την εισήγηση δύναται να γίνει σαφής με την αποτύπωση ενός πλαισίου καθορισμού και δημιουργίας κανόνων βέβαιων και αποδεκτών τους οποίους το υποκείμενο όχι μόνο θα πρέπει να αποδέχεται ως ουσιαστικό κατηγορήμα παραγωγής γνώσης, αλλά θα πρέπει και να ακολουθεί με τις ελάχιστες αντιστάσεις τις οδηγίες του. Η πιο βασική κατηγορία ακολούθησης και επιβεβαίωσης της ισχύς του πλαισίου είναι η καλλιέργεια τάσης του υποκειμένου να φέρει λύσεις σε τυχόν προβλήματα χωρίς να διαταράσσει την Τάξη και την Πρόοδο του πλαισίου εντός του οποίου εκδιπλώνεται γνωστικά και συμπεριφορικά. Την μαθηματική κατήχηση στην ιστορία της επιστήμης και στην κοινωνική θεωρία τη συναντάμε στον τρίτο ηθικό κανόνα του Descartes και στην

καταγραφή των βασικών κατηγοριών της ορθολογικής εξουσίας βάσει της κοινωνιολογίας του Weber.

Έχοντας αποτυπώσει την παραπάνω σχέση με την παρουσίαση της μαθηματικής μεθόδου ως δύναμη έλξης η οποία τηρεί τον ρυθμό ύπαρξής της στο μοντέλο σωρευμένης γνώσης και στο συνεχές της τήρησης των απλών και διακριτών ιδεών (στον Weber αυτή η μέθοδος εμπειρικά στοιχειοθετείται και εφαρμόζεται με το ιεραρχικό μοντέλο γραφειοκρατικών αρμοδιοτήτων και υπό τον φορμαλισμό της πλήρους εξειδίκευσης), η εισήγηση θα ολοκληρωθεί επιχειρώντας να θέσει ένα ερώτημα αποκέντρωσης ως προς το μοντέλο της μαθηματικής μνημοτεχνικής και της λογιστικής καταγραφής των γεγονότων. Βασική μέριμνα αυτού του ερωτήματος αποτελεί η σύμπλοκη διαδικασία υποκειμένου-αντικειμένου στην εξέλιξη της διαδικασίας και στη δυναμική των πιθανοτήτων υλοποίησής της.

Πολιτικές και πολιτική για το φύλο

Στεφανία Καλογεράκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Βασιλική Πετούση, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Η διερεύνηση της έμφυλης διάστασης μη-θεσμοθετημένων μορφών πολιτικής συμμετοχής των νέων στην Ελλάδα

Οι νέοι σήμερα, αν και έχουν αποστασιοποιηθεί από τις θεσμοθετημένες μορφές πολιτικής συμμετοχής (όπως, η συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα, η συμμετοχή σε εκλογές, κ.α.), ασχολούνται ενεργά με τις μη-θεσμοθετημένες (ή μη-συμβατικές), όπως, συμμετοχή σε μποϊκοτάζ προϊόντων, διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες, απεργίες καταλήψεις, καθιστικές διαμαρτυρίες, υπογραφές υπομνημάτων/αιτημάτων, κ.α. Το αυξημένο ενδιαφέρον των νέων στις μη-θεσμοθετημένες πολιτικές δράσεις αποτυπώνεται κυρίως στο πλαίσιο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης σε χώρες της Νότιας Ευρώπης συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας. Αν και η διερεύνηση της πολιτικής συμμετοχής των νέων αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα για την κατανόηση των παραγόντων που συνδράμουν ή αποτρέπουν την ενεργή συμμετοχή τους στις δημοκρατικές διαδικασίες, ελάχιστες μελέτες εστιάζουν στην έμφυλη διάσταση. Σκοπός της εισήγησης είναι η διερεύνηση της έμφυλης διάστασης διαφορετικών ειδών μη-θεσμοθετημένης πολιτικής συμμετοχής των νέων αντρών και γυναικών ηλικίας 18-35 ετών στην Ελλάδα βάσει δεδομένων έρευνας πάνελ στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος EURYKA ('Reinventing Democracy in Europe: Youth Doing Politics in Times of Increasing Inequalities'). Τα αποτελέσματα των στατιστικών αναλύσεων αναδεικνύουν ότι μη-θεσμοθετημένες εξατομικευμένες μορφές πολιτικής συμμετοχής, όπως οι υπογραφές υπομνημάτων/αιτημάτων και συγκεκριμένες δράσεις πολιτικού καταναλωτισμού είναι πιο διαδεδομένες στις νέες γυναίκες. Για τα υπόλοιπα είδη μη-θεσμοθετημένων πολιτικών δράσεων που μελετώνται (όπως, συμμετοχή σε διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες, απεργίες καταλήψεις, καθιστικές διαμαρτυρίες, κ.α.) οι νέες γυναίκες και οι νέοι άντρες στην Ελλάδα παρουσιάζουν παρόμοια επίπεδα συμμετοχής. Ωστόσο, συγκεκριμένοι κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες δύναται να αποτρέπουν τις νέες γυναίκες από την συμμετοχή τους σε διαδηλώσεις.

Δημήτρης Παρσάνογλου, Αναπληρωτής Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γεωργία Πετράκη, Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Παρασκευή Τουρή, ΕΤΕΠ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Η σεξουαλική παρενόχληση στον κόσμο της εργασίας: εργαλεία και πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης

Η εισήγηση βασίζεται στην εμπειρία και τα παραδοτέα του προγράμματος “Active Strategies for Prevention and Handling Sexual Harassment Incidents” (ASTRAPI), το οποίο χρηματοδοτήθηκε στο πλαίσιο της δράσης Erasmus+, και υλοποιείται από το Σεπτέμβριο του 2019 μέχρι τον Αύγουστο του 2022 από φορείς σε 6 χώρες της Ευρώπης: Κύπρο, Βουλγαρία, Βέλγιο, Δανία, Ελλάδα και Ισπανία. Οι εταίροι ήταν συνδικάτα, ερευνητικά και επιμορφωτικά κέντρα και πανεπιστήμια.

Στο πλαίσιο του εν λόγω προγράμματος αναπτύχθηκαν εκτός των άλλων εργαλεία για την πρόληψη και αντιμετώπιση της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία, όπως ένας *Ευρωπαϊκός οδηγός (toolkit) για την αποτελεσματική εφαρμογή πολιτικής πρόληψης και διαχείρισης της σεξουαλικής παρενόχλησης στους χώρους εργασίας*, ένα εκπαιδευτικό εγχειρίδιο και ένα εργαλείο αποτίμησης κινδύνου, το οποίο και δοκιμάστηκε σε πέντε χώρες (Ισπανία, Βουλγαρία, Δανία, Ελλάδα και Κύπρο).

Στην παρούσα εισήγηση θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαγε το Εργαστήριο Σπουδών Φύλου του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου. Η έρευνα συμπεριελάμβανε τόσο βιβλιογραφική επισκόπηση όσο και ομάδες εστιασμένης συζήτησης, στις οποίες συμμετείχαν μεταξύ άλλων: εκπρόσωποι συνδικαλιστικών φορέων, ενώσεις εργοδοτών/τριών, επιχειρήσεων, κυβερνητικών οργανισμών, ανεξάρτητων αρχών, Δημοτικών Επιτροπών Ισότητας, Επιτροπών Ισότητας Πανεπιστημίων, ΜΚΟ.

Η υλοποίησή του προγράμματος συνέπεσε χρονικά με το λεγόμενο «ελληνικό me too», ένα σημαντικό αριθμό δημόσιων καταγγελιών για την σεξουαλική παρενόχληση που εμφανίστηκε και στην Ελλάδα από τον Ιανουάριο του 2021, και στη συνέχεια με τις ανακριτικές και δικαστικές διαδικασίες που συγκέντρωσαν πολύ μεγάλο κοινωνικό και πολιτικό ενδιαφέρον και κατέλαβαν μεγάλο χώρο στο δημόσιο λόγο.

Επίσης, σημαντικό γεγονός της περιόδου ήταν η Κύρωση της Σύμβασης 190 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας «για την εξάλειψη της βίας και της παρενόχλησης στον χώρο της εργασίας» και η ψήφιση του Νόμου 4808/2021 για την προστασία της εργασίας.

Οι παραπάνω εξελίξεις σε συνδυασμό φυσικά με την πανδημία αποτυπώθηκαν και στις συζητήσεις αλλά και στα επιστημονικά παραδοτέα του προγράμματος.

Αρετή Μαυρομμάτη – Λαγάνη, Υποψήφια Διδασκτορίσα, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Όψεις σεξουαλικής και ηθικής παρενόχλησης: Εμπειρίες εργαζόμενων γυναικών στο δημόσιο τομέα

Η παρούσα εισήγηση διερευνά το φαινόμενο της παρενόχλησης στο δημόσιο τομέα στη βάση των αποτελεσμάτων ποιοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ευρύτερης έρευνας του Κοινωνικού Πολύκεντρου της ΑΔΕΔΥ, με θέμα την αποτύπωση της παρενόχλησης στο χώρο του δημοσίου τομέα. Σκοπός της ποιοτικής έρευνας ήταν να καταγράψει τις εμπειρίες γυναικών που είχαν βιώσει ένα ή περισσότερα περιστατικά παρενόχλησης κατά την εργασία τους στον δημόσιο τομέα, το πώς αντιμετωπίστηκαν από συναδέλφους/συναδέλφισσές τους και προϊσταμένους/-ες τους και αν λήφθηκαν μέτρα για τη τιμωρία των θυτών. Στην εισήγηση γίνεται κριτικός σχολιασμός του υπάρχοντος νομικού και θεσμικού πλαισίου ως προς την δυνατότητα που προσφέρει στα θύματα να καταγγείλουν και να αντιμετωπίσουν ενεργά την παρενόχληση που αντιμετωπίζουν στην εργασία τους.

Η ποιοτική έρευνα έδειξε ότι οι πιο συχνές μορφές παρενόχλησης στον δημόσιο τομέα είναι τα σεξιστικά σχόλια και οι έντονες φωνές στο χώρο εργασίας, ενώ υπήρξαν και ορισμένες

περιπτώσεις όπου αναφέρθηκαν περιστατικά σωματικής παραβίασης. Από τις συνεντεύξεις με γυναίκες που έζησαν κάποια μορφή παρενόχλησης, φαίνεται ότι όταν υφίστανται παρενόχληση, αν γίνει γνωστή, υποβαθμίζεται ως γεγονός ή κοινοποιείται μόνον σε ελάχιστα άτομα εντός και εκτός της εργασίας τους. Το βασικό εμπόδιο για την αναφορά των περιστατικών παρενόχλησης, πέρα από τον δισταγμό των ίδιων των γυναικών, είναι το γεγονός ότι πιστεύουν ότι δεν θα εισακουστούν ή ότι δεν θα δοθεί η δέουσα προσοχή στις εμπειρίες τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις όπου το περιστατικό παρενόχλησης αναφέρθηκε στην ανώτερη ιεραρχία της υπηρεσίας τους, αυτό είτε αγνοήθηκε, είτε δεν αντιμετωπίστηκε ουσιαστικά, παρότι μπορεί να αναγνωρίστηκε το πρόβλημα. Τέλος, κάποιες γυναίκες ανέφεραν ότι αποτέλεσμα των παραπάνω απειλών παρενόχλησης είναι η άσκηση ψυχολογικής πίεσης στις ίδιες, η καλλιέργεια καθημερινής αγωνίας, θλίψης, σωματικού και ψυχικού πόνου, καθώς και αποφυγής της εργασίας ή επιθυμίας να μετακινηθούν σε άλλη θέση ή ακόμα και να παραιτηθούν από την εργασία τους.

Η ποιοτική έρευνα συμπεριέλαβε 26 ημιδομημένες συνεντεύξεις με γυναίκες εργαζόμενες στον ευρύτερο χώρο του δημοσίου και 2 συνεντεύξεις με πληροφορήτριες-κλειδιά. Η έρευνα βασίζεται στα αποτελέσματα της έρευνας του Κοινωνικού Πολύκεντρο της ΑΔΕΔΥ «Έρευνα για τη σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό χώρο του δημοσίου τομέα», με επιστημονική υπεύθυνη την αναπληρώτρια καθηγήτρια του Παντείου Μαρία Στρατηγάκη και υπεύθυνη των συνεντεύξεων την υποψήφια διδακτόρισα Αρετή Μαυρομάτη – Λαγάνη.

Ισμήνη Σιούλα-Γεωργουλέα, Κοινωνιολόγος, Παρατηρητήριο Ισότητας των Φύλων της Γενικής Γραμματείας Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Διατμηματικού ΠΜΣ «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική», Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η μελέτη των αντιστάσεων στην εφαρμογή πολιτικών ισότητας: το παράδειγμα της συλλογής στατιστικών δεδομένων για την έμφυλη βία στην Ελλάδα

Αντλώντας από την θεωρία του Foucault (1991· 2005· 2019) αναφορικά με τις σχέσεις εξουσίας, θα παρουσιαστεί μια μελέτη των θεσμικών αντιστάσεων που ανακύπτουν στη διαδικασία εφαρμογής πολιτικών ισότητας των φύλων. Εννοιολογώντας, δηλαδή, την αντίσταση ως εγγενή της εξουσίας, η εισήγηση θα εστιάσει στην πατριαρχική αντίθεση απέναντι στην εφαρμογή φεμινιστικών στόχων (Lombardo & Mergaert, 2013). Μέσα από μια μεταδομιστική φεμινιστική προσέγγιση θα αναδειχθεί η συνάρθρωση των συστημάτων εξουσίας του φύλου, του έθνους, της φυλής και της σεξουαλικότητας (Crenshaw, 1991· Davis, 2014· Collins, 1998· Χαλκιά, 2011).

Η μελέτη των αντιστάσεων που αρθρώνονται απέναντι σε πολιτικές ισότητας συνιστά ένα σχετικά νέο πεδίο έρευνας (Verloo, 2018), ενώ η σημασία της εννοιολόγησης της έμφυλης ισότητας στις σχεδιαζόμενες πολιτικές, η διάγνωση και η διαμόρφωση του νοηματικού πλαισίου, είναι κεντρικής σημασίας για την ενίσχυση ή την αποδυνάμωσή της (Bacchi, 1999; Bacchi & Goodwin, 2016). Η εισήγηση θα αναφερθεί επιγραμματικά στον τρόπο που εννοιολογήθηκε ιστορικά η βία κατά των γυναικών (Ουόκερ, 1989· Stark, 2007) και αναδείχθηκε σε ένα πρόβλημα πολιτικής, στον ρόλο του φεμινιστικού κινήματος (Dobash et al., 1992· Kurz, 1989), του νεοφιλελευθερισμού και της ακροδεξιάς (Ishkanian, 2014· Korolczul, & Graff, 2018), αλλά και στον τρόπο που το κράτος οικειοποιήθηκε τα φεμινιστικά αιτήματα (Currie, 1990· Prugl, 2010· Walby, 1990), καθώς και στον ρόλο των στατιστικών δεδομένων σε αυτή τη διαδικασία (Johnson, 2006· Kimmel, 2002· Myhill & Kelly, 2021· Walby & Towers, 2017).

Μέσα από το παράδειγμα της συλλογής στατιστικών δεδομένων για την έμφυλη βία στην Ελλάδα, θα αναπτυχθούν οι συγκεκριμένες αντιστάσεις που ανέκυψαν μέσα από ποιοτική

έρευνα που διενέργησα την άνοιξη του 2022 στα πλαίσια του ΔΠΜΣ «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική» του Παντείου Πανεπιστημίου με επιβλέπουσα την κα. Στρατηγάκη (2021), με τη χρήση ημι-δομημένων συνεντεύξεων με εργαζόμενες σε φορείς που εξυπηρετούν γυναίκες θύματα βίας, αλλά και φορείς αρμόδιους για τη συλλογή στατιστικών δεδομένων για την έμφυλη βία: αστυνομία, δικαιοσύνη, δίκτυο δομών για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών της ΓΓΔΟΠΙΦ, Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας, ΕΛΣΤΑΤ, ΚΕΘΙ, καθώς και με δύο ερευνήτριες που ανέλαβαν το 2016 για λογαριασμό του EIGE (European Institute for Gender Equality) την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης στην Ελλάδα και την Κύπρο αναφορικά με τα στατιστικά δεδομένα για την έμφυλη βία. Η έρευνα περιλαμβάνει και στοιχεία αυτοεθνογραφίας (Ellis et. al, 2011), καθώς μέσα από την θέση μου ως εργαζόμενη στο Παρατηρητήριο Ισότητας των Φύλων της ΓΓΔΟΠΙΦ τα τελευταία 4 χρόνια έχω έρθει αντιμέτωπη με ποικίλες μορφές αντιστάσεων κατά την προσπάθεια συλλογής στατιστικών στοιχείων για την έμφυλη βία στα πλαίσια της εφαρμογής της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης (Ν. 4531/2018).

Νέοι Κοινωνιολόγοι: Σύγχρονοι κοινωνιολογικοί προβληματισμοί I

Μαριάννα Γκούρου, Υποψήφια Διδάκτωρ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η κοινωνική προέλευση του μαθητή σε σχέση με την επίδοσή του στο σχολείο

Με την παρουσίαση κοινωνιολογικών προσεγγίσεων εξετάζεται η σχολική επίδοση των μαθητών σε σχέση με την κοινωνική καταγωγή τους. Επίσης, αναφέρεται η επίδραση της συμπεριφοράς της οικογένειας και του σχολείου σε σχέση με την κοινωνική διαφορετικότητα των μαθητών. Αρκετές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στη χώρα μας παρουσιάζουν τα παιδιά με χαμηλές σχολικές επιδόσεις να έχουν κοινά κοινωνικά χαρακτηριστικά. Οι μαθητές των λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων που οι γονείς τους έχουν χαμηλό γνωστικό επίπεδο και η οικονομική τους κατάσταση δεν είναι καλή, έχουν μικρότερες πιθανότητες επιτυχίας στο σχολείο. Η οικογένεια μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη σχολική επιτυχία του παιδιού μέσα από τον τρόπο επικοινωνίας, τις αξίες και τις φιλοδοξίες που έχει για εκείνο. Αποδεικνύεται πως η επίδοση των μαθητών στο σχολείο είναι ανάλογη της κοινωνικής θέσης που έχει η οικογένεια του. Οι μαθητές από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα έχουν τις χαμηλότερες επιδόσεις στο σχολείο, αλλά η άνιση επίδοση που παρουσιάζουν δεν είναι αποτέλεσμα διαφορών δεικτών ευφυΐας ή ικανοτήτων. Το οικογενειακό περιβάλλον κληρονομεί στο παιδί μια συγκεκριμένη κουλτούρα γλωσσική και πολιτισμική. Η γλώσσα που χρησιμοποιεί το σχολείο είναι η γλώσσα που χρησιμοποιεί η ανώτερη τάξη. Τα παιδιά που είναι εξοικειωμένα με την επίσημη γλώσσα έχουν περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας στο σχολείο από τα παιδιά των χαμηλότερων κοινωνικά βαθμίδων. Άλλες θεωρήσεις αποδίδουν τα αίτια της σχολικής αποτυχίας στον τρόπο λειτουργίας του σχολείου. Οι μαθητές από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα έχουν μειωμένη πρόσβαση στην παιδεία και μειωμένες πιθανότητες σχολικής επιτυχίας. Ο φορέας του σχολείου ελέγχεται και κατευθύνεται από το κράτος, αλλά οι πρακτικές που χρησιμοποιεί εν τέλει ευνοούν τους μαθητές που προέρχονται από ανώτερα κοινωνικά στρώματα και διευρύνουν τις κοινωνικές ανισότητες. Το σχολείο παρόλο που δεν μπορεί να παρέμβει στους εξωσχολικούς παράγοντες που έχουν ευθύνη για την κακή σχολική επίδοση, οφείλει να εξαλείψει όλη αυτή την κοινωνική αδικία στους παράγοντες που ευθύνεται το ίδιο. Είναι σημαντικό να δεχθεί όλες τις γλώσσες ως ισότιμες και να τις εντάξει στο επικοινωνιακό πλαίσιο του μαθήματος. Η σχολική επίδοση έχει άμεση σχέση με το μέλλον των μαθητών και χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή. Η σχολική αποτυχία και η εγκατάλειψη του σχολείου συμβάλει στην περιθωριοποίηση από αγαθά που είναι

προορισμένα για όλους. Η αναγκαιότητα της λήψης νέων μέτρων και παρεμβάσεων είναι απαραίτητη, ειδικότερα όταν η παροχή δωρεάν παιδείας για όλους ή η θεσμοθέτηση της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης δεν είχαν τα αποτελέσματα που αναμένονταν.

Ανδρομάχη Ροτζιώκου, Εκπαιδευτικός - Πτυχιούχος Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης - Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών/Επιστήμες Αγωγής), Α' Βάθμια Εκπαίδευση Αργολίδας

Απόψεις των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τα πρότυπα ηγετικής συμπεριφοράς και για την επιρροή τους στο εκπαιδευτικό έργο. Η έμφυλη διάσταση της ηγεσίας

Κατά τη διάρκεια της εισήγησής μου θα αναφερθώ στα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποίησα στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών – Επιστήμες Αγωγής) σχετικά με τη διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τα πρότυπα ηγετικής συμπεριφοράς και κατά συνέπεια για την έμφυλη διάσταση της ηγεσίας. Ειδικότερα, σκοπός της έρευνας μου ήταν η καταγραφή των απόψεων που έχουν οι εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για την επιρροή του προτύπου ηγεσίας στην αποδοτικότητα του εκπαιδευτικού δυναμικού, αλλά και για το πρότυπο ηγεσίας που ακολουθούν οι γυναίκες-ηγέτες. Κατά την έρευνα χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική μέθοδος και έλαβαν μέρος 100 εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του νομού Αργολίδας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, το αποτελεσματικότερο πρότυπο ηγεσίας εμφανίζεται να είναι το μετασηματιστικό, καθώς η αποδοτικότητα στην επιτέλεση του εκπαιδευτικού έργου εξαρτάται κυρίως από τον ηγέτη, ο οποίος οφείλει να είναι ευέλικτος, προσαρμοστικός, εμπνευστής και οραματιστής. Με την εν λόγω έρευνα αποδεικνύεται η ανάγκη που έχουν οι εκπαιδευτικοί για έναν ηγέτη, και όχι μόνο για διευθυντή – διεκπεραιωτή. Πιστεύουν ακόμη ότι οι ηγέτες, σε ορισμένες περιπτώσεις, για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες, κυρίως σε επίπεδο ανθρωπίνων σχέσεων, είναι αναγκαίο να χρησιμοποιούν εναλλακτικές επιλογές και από άλλα πρότυπα ηγεσίας. Σημαντικά είναι επίσης τα ευρήματα που αφορούν στην έμφυλη διάσταση της ηγεσίας. Οι συμμετέχουσες/-οντες θεωρούν ότι κατά την άσκηση της ηγεσίας υπάρχουν αρκετά στερεότυπα που συνδέονται με το φύλο του ηγέτη. Παρόλα αυτά όμως, οι γυναίκες που βρίσκονται σε ανώτερες ιεραρχικά θέσεις δεν ακολουθούν κάποιο συγκεκριμένο πρότυπο ηγεσίας, γεγονός που σχετίζεται άμεσα με την προσωπικότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διαθέτει κάθε άτομο. Τα συμπεράσματα της έρευνας είναι ιδιαίτερα χρήσιμα για την ανάδειξη του κατάλληλου προτύπου ηγεσίας που θα ευνοήσει την επαγγελματική ανέλιξη της/του εκπαιδευτικού, αλλά και θα συμβάλει στην ανάδειξη της επαγγελματικής ταυτότητας της γυναίκας μέσα από την διερεύνηση των διαφοροποιήσεων της έμφυλης διάστασης της ηγεσίας.

Γεωργία Πανταζή, LL.M. Public International Law, Leiden University & University of Vienna
Μετανάστευση και ανθρώπινα δικαιώματα

Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η μετανάστευση θεωρείται πρόκληση για τα ανθρώπινα δικαιώματα: η φτώχεια, οι περιβαλλοντικές καταστροφές και, κυρίως, οι εμφύλιοι πόλεμοι αναγκάζουν εκατομμύρια ανθρώπους να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Στην αναζήτησή τους για άσυλο, η αμυντική στάση των πιθανών κρατών υποδοχής είναι εμφανής. Η λεγόμενη προσφυγική κρίση έλαβε έτσι μια νέα διάσταση. Όχι μόνο έχει αυξηθεί κατακόρυφα ο αριθμός των θανάτων στη Μεσόγειο - μόνο τον Ιούνιο του 2018 564 άνθρωποι πέθαναν στη μεσογειακή διαδρομή (UNHCR 2018), αλλά και η πολιτική συζήτηση

στην Ευρώπη έχει αλλάξει. Έκτοτε, η συζήτηση επικεντρώθηκε στο πρόβλημα της κατανομής του «βάρους» των προσφύγων στα διάφορα κράτη μέλη και ζητήματα όπως οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι διεθνείς συμφωνίες και συμβάσεις τίθενται στο παρασκήνιο. Η απομόνωση γίνεται κανόνας, πράγμα που σημαίνει τελικά μια γενική διαδικασία «διάβρωσης» των αξιών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μία από τις πιο σοβαρές συνέπειες αυτής της νέας φάσης της «προσφυγικής κρίσης», που είναι στην πραγματικότητα μια ανθρωπιστική και πολιτική κρίση, είναι η μεταχείριση του αυξανόμενου αριθμού μεταναστών ως ομήρων σε μια ενδοευρωπαϊκή σύγκρουση και η παραμέρισή τους σε καταστάσεις ακραίας στέρησης δικαιωμάτων, βίας και ευαλωτότητας. Η τρέχουσα ανθρωπιστική κρίση υπογραμμίζει την ιστορική και δομική ήττα του ευρωπαϊκού καθεστώτος συνόρων και μετανάστευσης. Ωστόσο, συνοδεύεται και επιταχύνεται επίσης από μια εξαιρετικά αμφίθυμη και κατακερματισμένη σχέση μεταξύ της πολιτικής των ευρωπαϊκών κρατών και της κοινωνίας των πολιτών αναφορικά με το φαινόμενο της μετανάστευσης. Ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο στον ευρωπαϊκό χώρο είναι το ερώτημα εάν η μετανάστευση αποτελεί πρόβλημα για τη διαφύλαξη των εθνικών προτύπων ευημερίας και επομένως πρέπει να ελέγχεται ή εάν η μετανάστευση είναι ένα πανταχού παρόν φαινόμενο στις μετα-μεταναστευτικές κοινωνίες και ένα παγκόσμιο ανθρωπινό δικαίωμα που δικαιούται κάθε άνθρωπος, ανεξαρτήτως εθνικότητας.

Οι πολέμοι μιας περιοριστικής μεταναστευτικής πολιτικής διαφωνούν συνήθως με αναφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα. Αλλά ακόμη και πέρα από αυτές τις συγκεκριμένες καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, τα ανθρώπινα δικαιώματα απαιτούνται όλο και περισσότερο ως πρότυπο σε μια κοινωνία που βλέπει τον εαυτό της ως κοινωνία μετανάστευσης. Συχνά, η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948 (UDHR) αποτελεί τη βασική αναφορά. Αν και η ίδια η UDHR δεν είναι ένα νομικά δεσμευτικό έγγραφο, αντιπροσωπεύει το κεντρικό σημείο των συνθηκών για τα ανθρώπινα δικαιώματα που ισχύουν επί του παρόντος βάσει του διεθνούς δικαίου. Είναι λοιπόν ενδιαφέρον να αναρωτηθούμε πώς η μετανάστευση αποτέλεσε τη βάση αυτού του εγγράφου για τα ανθρώπινα δικαιώματα πριν από 74 χρόνια - δηλ. σε ένα σημαντικό διαφορετικό ιστορικό πλαίσιο και συνδεδεμένο με αυτό, με ποια μορφή έγινε τελικά η μετανάστευση περιεχόμενο της Διακήρυξης.

Κοινωνική ένταξη και συνοχή

Χρίστος Γκιώνης, Επισκέπτης Ερευνητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Νικήτας-Σπύρος Κουτσούκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ευστάθιος Φακιολάς, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ασφάλεια και Ευημερία ως Συντελεστές Κοινωνικής Συνοχής της Ελληνικής Κοινωνίας στο Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Συγκρίσεις με Ευρήματα του 7ου Κύματος της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών

Η εισήγηση επιχειρεί να εξηγήσει επαγωγικά τη σχέση μεταξύ βασικών οικονομικο-κοινωνικών παραγόντων και της κοινωνικής συνοχής. Συγκεκριμένα, αξιολογούνται οι μεταβλητές της οικονομικής ανάπτυξης, της διανομής του εισοδήματος, της ανεργίας, των κοινωνικών διακρίσεων, της φτώχειας και της ασφάλειας. Η ανάλυση βασίζεται σε συγκρίσεις με ευρήματα της έρευνας της ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ στο πλαίσιο του 7ου Κύματος της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών (2019), δίνοντας έμφαση στους Έλληνες πολίτες. Διαπιστώνεται κοινωνική ευημερία για τους περισσότερους, αλλά με αξιολογικά ζητήματα που μπορούν να

αποδειχτούν πιο ανησυχητικά για το μέλλον. Προβλήματα ανακύπτουν και για την κοινωνική συνοχή και για την εξωτερική ασφάλεια, ενώ τυχόν επέκταση της κοινωνικής συνοχής στην ΕΕ φαίνεται να μπορεί να τονώσει το αίσθημα της ασφάλειας.

Έλενα Μπάρδα, Deputy Director Academic Affairs, Post Doc (c), Metropolitan College, Κέντρο Πρόληψης ΟΚΑΝΑ ΠΕ Λάρισας
Μορφές επανένταξης ευάλωτων κοινωνικών ομάδων

Η έρευνα εστιάζει στις δυσκολίες τις οποίες αντιμετωπίζουν πολίτες που ενδιαφέρονται να δημιουργήσουν τη δική τους Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση, ιδιαίτερα όταν αυτοί προέρχονται από ευάλωτες ομάδες πληθυσμού. Η μελέτη χρησιμοποιεί ως εργαλείο αρχεϊακό υλικό και μια διερευνητική μελέτη περίπτωσης (exploratory case study), η οποία λειτουργεί πιλοτικά για άλλες μελέτες. Τη δεδομένη στιγμή μοναδικός φορέας Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης Ένταξης με τουλάχιστον πέντε και παραπάνω χρόνια πορείας και εμπειρίας, με κύκλους οικονομικών απολογιστικών στοιχείων για όλα αυτά τα χρόνια έχουν οι «Νέοι Ορίζοντες». Στη μελέτη καταγράφεται η προσπάθεια των ανθρώπων αυτών, οι οποίοι προέρχονται από ευάλωτη ομάδα πληθυσμού, πρώην αποφυλακισμένοι, να δημιουργήσουν με αξιοπρέπεια το δικό τους εργασιακό πλαίσιο με ελάχιστους πόρους, αλλά με διάθεση και βοήθεια κοινοτική από φορείς και επαγγελματίες υγείας με γνήσιο ενδιαφέρον για τον άνθρωπο.

Η κεντρική ιδέα της συγκεκριμένης πρότασης προήλθε από την έλλειψη μιας εμπειριστωμένης καταγραφής της υφιστάμενης επανενταξιακής κατάστασης ευάλωτων κοινωνικών ομάδων μέσω των πολιτικών της Κ.Α.Ο., όσον αφορά την παρουσία και συνεισφορά της στην επιστημονική γνώση. Πραγματεύεται ένα ζήτημα το οποίο έχει αποτελέσει αντικείμενο αναλύσεων στο πλαίσιο διαφορετικών σχολών σκέψης στις κοινωνικές επιστήμες και το οποίο αφορά στο περιεχόμενο εφαρμοζόμενων πολιτικών, καινοτομιών και στο ρόλο που επιφυλάσσουν οι διαδικασίες κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης στην επανένταξη ευάλωτων ομάδων.

Στην ανάλυση του συγκεκριμένου ζητήματος, μέσα από τη μελέτη του θεωρητικού πλαισίου για τη σημασία της επιστημονικής γνώσης, του μετασχηματισμού και των αντίστοιχων θεσμικών προϋποθέσεων στις παραγωγικές και αναπτυξιακές διεργασίες των μορφών επανένταξης ανακύπτει ο προβληματισμός για τις πολιτικές, οι οποίες μπορούν να λάβουν χώρα στην Ελλάδα. Υπό το πρίσμα αυτό τίθεται στο επίκεντρο η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία για τις μορφές επανένταξης και τον πολυσήμαντο ρόλο των δομών και των υποκειμένων που γεννώνται στα σύγχρονα κράτη.

Στο πλαίσιο της προτεινόμενης έρευνας δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις εφαρμοσμένες πολιτικές της Κ.Α.Ο. και του Κοινωνικού Συνεταιρισμού Ένταξης «Νέοι Ορίζοντες». Αναδεικνύεται μια ισχυρή σχέση μεταξύ του περιβάλλοντος της Κ.Α.Ο και του τρέχοντος πολιτικού και κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος. Θεωρείται ότι έχει τις δυνατότητες να οδηγήσει σε κοινωνικό και οικονομικό μετασχηματισμό, και υπάρχει ευρεία πολιτική συναίνεση για τη σημασία του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει, αναγνωρίζοντας ταυτοχρόνως το μικρό μέγεθος του τομέα έναντι του ευρύτερου τοπίου.

Στέλιος Κατωμέρης, Διδάκτωρ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Χρήστος Τσιλίκης, Διδάκτωρ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Στρατηγικό Σχέδιο για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.Α.Ο.): Ένα αίτημα από τις Ελληνικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία είναι ο κοινωνικοοικονομικός χώρος όπου οι φορείς της αναπτύσσουν δράσεις με οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο οι οποίες στοχεύουν

μεταξύ άλλων στην εργασιακή και κοινωνική ένταξη. Η παρούσα εισήγηση αφορά στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας «Στρατηγικό Σχέδιο για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.Α.Ο.): Ένα αίτημα από τις Ελληνικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις» που διεξήχθη κατά το διάστημα Ιουλίου 2021 και Μαρτίου 2022. Το έργο αφορά στην προσπάθεια διαμόρφωσης ενός συνεκτικού Στρατηγικού Σχεδίου προσαρμοσμένου στην ελληνική πραγματικότητα ως απάντηση στην διαπιστωμένη έλλειψη στρατηγικής και πολιτικών για την Κ.Α.Ο., με όραμα και ρεαλιστικές προτάσεις και απώτερο σκοπό την ανάπτυξη και βιωσιμότητα του τομέα. Η πρωτοβουλία αυτή αιτιάζεται συνεπώς στην διαπιστωμένη ανάγκη καταγραφής ενός σχεδίου δράσης από την βάση δηλαδή από τους ίδιους τους φορείς οι οποίοι έως σήμερα δεν έχουν εκφραστεί συνεκτικά και μάλιστα σε πανελλαδικό επίπεδο. Ειδικότερα δε, με την συγκεκριμένη θεματική ευρύτητα, αντίστοιχη της ποικιλίας των προκλήσεων που αντιμετωπίζει σήμερα στην λειτουργία του. Το έργο συνιστά μία καινοτόμο προσπάθεια αφ' ης στιγμής προέρχεται από τα κάτω δηλαδή για πρώτη φορά οι συγγραφείς του είναι οι ίδιοι οι δρώντες εντός του πεδίου φορείς.

Για την αντικειμενική καταγραφή της λειτουργίας του πεδίου πραγματοποιήθηκε έρευνα με αποστολή ερωτηματολογίου ανοικτών ερωτήσεων και παραλήπτες όλους τους εγγεγραμμένους φορείς στο μητρώο Κ.Α.Ο. Εκατόν δώδεκα (112) φορείς ανταποκρίθηκαν στην πρόσκλησή μας για συνεισφορά στην προσπάθειά μας. Η διάδραση με τους ανωτέρω φορείς μας έδωσε την ευκαιρία να καταγράψουμε αντιλήψεις, στάσεις και απόψεις για την τρέχουσα κατάσταση στον χώρο της Κ.Α.Ο. στη χώρα μας και μας βοήθησε να συγκεντρώσουμε πολύτιμα σχόλια που συνέβαλαν στη διαμόρφωση προτάσεων για την ανάπτυξη όλου του κλάδου.

Η εισήγηση μας καταλήγει σε ένα συνεκτικό προτεινόμενο πλαίσιο δράσεων σε οκτώ τομείς παρέμβασης για την ανάπτυξη και επανεκκίνηση της Κ.Α.Ο. στην Ελλάδα. Διατυπώνονται προτάσεις που αφορούν στην αποδοτικότερη διάχυση των σκοπών και της χρησιμότητας της ΚΟ και στην τροποποίηση του νομικού πλαισίου. Τα αιτήματα επίσης συγκλίνουν και στην ανάγκη δημιουργίας ενός κεντρικού φορέα οικονομικής στήριξης επίσης στον θεσμικό σχεδιασμό και λειτουργία ενός εκπαιδευτικού πλαισίου με κατεύθυνση στις αξίες της Κ.Α.Ο. Οι δρώντες στους φορείς αναμένουν την επαναδημοσίευση της πρόσκλησης ίδρυσης των Κέντρων Στήριξης για την Κ.Α.Ο. η οποία είχε αποτύχει στο παρελθόν, τη διοικητική αναδιοργάνωση του τομέα από το υπουργείο, την εφαρμογή της μέτρησης του κοινωνικού αντικτύπου και τον σχεδιασμό στοχευμένων πολιτικών απασχόλησης μέσω των φορέων Κ.Α.Ο.

Κωνσταντίνος Μέμος, ΕΔΙΠ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Οι συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις στην Ευρώπη την περίοδο της οικονομικής κρίσης (2009-2021)

Η κρίση χρέους που έπληξε τις χώρες της Ευρωζώνης προκάλεσε την άνοδο της ανεργίας και τη μείωση της απασχόλησης με αρνητικές επιπτώσεις στη βιωσιμότητα του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος.

Η δημοσιονομική πολιτική που ασκήθηκε στην Ευρώπη δεν άφησε ανεπηρέαστο και το Σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Για την κάλυψη του ελλείμματος του κοινωνικού προϋπολογισμού θεσπίστηκαν μέτρα όπως η αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, η αλλαγή του τρόπου υπολογισμού των συντάξεων και η διάρκεια του εργασιμίου βίου των ασφαλισμένων.

Η αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης επιδεινώνει το επίπεδο παραγωγικότητας των επιχειρήσεων και δρα σε βάρος της ανταγωνιστικότητας, της ανάπτυξης και του παραγόμενου ΑΕΠ. Έτσι, η αύξηση της ανεργίας, η γήρανση του πληθυσμού, η αύξηση του προσδόκιμου ορίου ζωής, η μείωση της ανάπτυξης, η αύξηση των επιπέδων του δημόσιου ελλείμματος και του δημόσιου χρέους και η μείωση της απασχόλησης έκαναν δυσχερέστερη

την κατάσταση βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Συγκριτικές μελέτες συνταξιοδοτικών συστημάτων μεταξύ των Ευρωπαϊκών χωρών, αναδεικνύουν πως κάθε σύστημα έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά ως προς το βαθμό ανταποδοτικότητας, αναδιανομής, βιωσιμότητας και επάρκειας, μέσα από ένα εύρος κανόνων προσδιορισμού εισφορών και παροχών οι οποίοι εφαρμόζονται σε ασφαλισμένους και συνταξιούχους, ωστόσο ακολουθούν ένα γενικό πλαίσιο κεντρικών πυλώνων πάνω στους οποίους είναι βασισμένα.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρακολουθήσουμε το πως έχουν διαμορφωθεί και εξελιχθεί ανά τα χρόνια τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης με έμφαση τα συνταξιοδοτικά συστήματα από την περίοδο πριν τη παγκόσμια οικονομική κρίση και μέχρι σήμερα. Πιο συγκεκριμένα γίνονται αναλυτικές περιγραφές για τις συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις που έχουν συντελεστεί τα τελευταία χρόνια(2009-2021).

Η παρούσα εργασία περιγράφονται οι εξελίξεις και τις προοπτικές των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στην Ευρώπη από το 2009 έως σήμερα, μελετώντας τα θετικά και αρνητικά αποτελέσματα αυτών των αλλαγών, τις σημερινές προκλήσεις, αλλά και τις προοπτικές που υπάρχουν μελλοντικά.

Ωστόσο, παρά τις αλλαγές, τα προβλήματα εμμένουν και στις μέρες μας τα συνταξιοδοτικά συστήματα βρίσκονται στον κίνδυνο να χάσουν τη βιωσιμότητά τους λόγω του μικρού αριθμού ασφαλισμένων που δεν δύναται να συλλέξουν επαρκείς εισφορές προκειμένου να πληρωθούν οι συντάξεις σε μακροχρόνια βάση.

Μαρία Δόγια, Κοινωνιολόγος, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η «ανάγνωση» των πολιτικών για Ρομά ως πεδίο κατασκευής υποκειμενικότητας και οι ιδεολογικές τους προεκτάσεις

Η κοινωνική πολιτική συνδέεται άρρηκτα με την κοινωνική ευημερία και την καταπολέμηση των κοινωνικών προβλημάτων συγκροτώντας ένα σύνθετο πεδίο εφαρμογής που περιλαμβάνει θεσμούς, οργανισμούς και μέσα που χρησιμοποιούνται για την άσκηση της, υποκείμενα που δέχονται τις παρεμβάσεις της και ανάγκες που ικανοποιούνται. Ταυτόχρονα όμως καθίσταται αντιληπτή ως πεδίο πολιτικής και ιδεολογικής αντιπαράθεσης, καθώς οι πολιτικές, ο σχεδιασμός και οι παρεμβάσεις που εκκινούν από διαφορετικές ιδεολογικές αφητηρίες επιχειρούν στην ουσία να απαντήσουν στο θεμελιώδες -για μια κοινωνία-ερώτημα για τους πληθυσμούς που διαβιούν στο «όριο» αναφορικά με το «τι πραγματικά θέλουμε να κάνουμε με τους πληθυσμούς αυτούς». Η παρούσα εργασία εστιάζει στην «ανάγνωση» των πολιτικών για Ρομά ως πεδίο κατασκευής υποκειμενικότητας και στις ιδεολογικές τους προεκτάσεις. Εν προκειμένω, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην κατασκευή τους με όρους ευπάθειας, καθώς και στις κοινωνικές πρακτικές και πειθαρχίες που παράγονται στο πλαίσιο αυτό.

Κοινωνιολογία της εργασίας II

Άννα Κουμανταράκη, Σύμβουλος - Καθηγήτρια, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Εξατομίκευση και Επισφάλεια της Εργασίας: Συζήτηση πάνω στη Θεωρητική Προσέγγιση του Ulrich Beck για τις Συνέπειες της Εξατομίκευσης στις Εργατικές Διεκδικήσεις

Ενώ η αναδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων στην χώρα μας έχει ταυτιστεί με την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και την ακόμα μεγαλύτερη αδυναμία των εργατικών συνδικάτων να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας για τους επισφαλείς

εργαζόμενους, η θεωρία της εξατομίκευσης που ανέλυσε διεξοδικά ο Ulrich Beck μας καλεί να συζητήσουμε σε βάθος το μέλλον των συνδικαλιστικών αγώνων αλλά και τη δυνατότητα μιας ευέλικτης «προσαρμογής» των συνδικαλιστικών οργανώσεων στις νέες συνθήκες. Ο Γερμανός κοινωνιολόγος, γνωστός από τη θεωρία του για τη διακινδύνευση, δεν δίστασε να ασκήσει δριμεία κριτική στην Γερμανίδα Καγκελάρια Άνγκελα Μερκελ για την εμμονή της κυβέρνησης της στη λύση των αυστηρών δημοσιονομικών μέτρων ως λύση για την πάταξη του Ελληνικού χρέους. Μετά από δέκα χρόνια βαθιάς κρίσης και μετά από δύο χρόνια εγκλεισμού εξαιτίας της πανδημίας, οι Έλληνες πολίτες καλούνται να αναζητήσουν νέες λύσεις για την αντιμετώπιση της ευαλωτότητας και της δυσκολίας στην επιβίωση. Η προσέγγιση του Beck για την εξατομίκευση η οποία θεματοποιεί νέους τρόπους οργάνωσης του κοινωνικού δεσμού και συγκροτεί μια νέα πρόταση που αμφισβητεί τους κυρίαρχους τρόπους σκέψης για τη συλλογική δράση. Η εμφάνιση των μικρών σωματείων των ενοικιαζόμενων εργαζομένων έχει θεωρηθεί οργάνωση πολιτικής μικρής κλίμακας, η οποία όμως, παρόλα αυτά, έχει θετικά αποτελέσματα. Η περίπτωση των ενοικιαζόμενων της EThodata δεν είναι η μοναδική, αλλά αντίθετα αποτελεί συνέχεια μια ολόκληρης σειράς εργατικών κινημάτων που εμφανίστηκαν στη χώρα μας μετά την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας και οργανώθηκαν από πρωτοβάθμια σωματεία χωρίς την προστασία και την καθοδήγηση υψηλόβαθμων συνδικαλιστών. Θα ήταν λοιπόν χρήσιμο με βάση μια πιο συστηματική θεώρηση των εργατικών τους αγώνων, να αναλύσουμε τη δράση τους και τις συνέπειες της για την κοινωνιολογία του συνδικαλιστικού κινήματος. Ο δυισμός στην δυναμικότητα της συνδικαλιστικής δράσης που ανιχνεύεται από την μεταπολίτευση και μετά, θα πρέπει νομίζω να αναλυθεί θεωρητικά και να συνδεθεί η συζήτηση για το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα με αυτήν για τα συνδικάτα στην Ευρώπη και ειδικά τις χώρες της Μεσογείου. Αυτό που πρέπει να επανεξεταστεί είναι εάν όντως τα Ελληνικά συνδικάτα αποτελούν μια ιδιαίτερη περίπτωση αδυναμίας οργάνωσης ισχυρών σωματείων και μια θλιβερή εξαίρεση στα κάποτε πολύ ισχυρά Ευρωπαϊκά Εργατικά Σωματεία.

Ανδρέας Δαβαλάς, Δρ. Πολιτικής Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Οι τάσεις της αγοράς εργασίας στην κοινωνία του ρίσκου

Το αποτύπωμα της οικονομικής κρίσης και της πανδημίας, έχει επιφέρει καταγιστικές και εν πολλοίς μη αναστρέψιμες, εξελίξεις στην αγορά εργασίας. Παρότι η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης είχε ήδη δημιουργήσει από τις αρχές τις δεκαετίας του 90, ένα νέο επιχειρηματικό περιβάλλον το οποίο συμπύκνωνε τα χαρακτηριστικά V.U.C.A (volatility, uncertainty, complexity, ambiguity), οι τρέχουσες συνθήκες λειτουργούν ως καταλύτης ενός υβριδικού μοντέλου απασχόλησης. Υπό συνθήκες διαρκούς κρίσης, όπου οι βεβαιότητες ρευστοποιούνται και ο οικονομικός ανταγωνισμός (ετερο)καθορίζεται από αστάθμητες γεωπολιτικές μεταβλητές, η αγορά εργασίας υποστασιοποιεί τη risk society του Beck, στον υπέρτατο βαθμό.

Με το σκεπτικό αυτό, θα αναφερθούμε συνοπτικά στις τάσεις που επηρέασαν και θα εξακολουθήσουν να επηρεάζουν τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας:

A) Τηλεργασία

Παρότι η τηλεργασία ως νέα μορφή απασχόλησης προϋπήρχε για αρκετά χρόνια, η πανδημία της έδωσε νέα διάσταση και περιεχόμενο. Αναμφίβολα, συνιστά μια εναλλακτική με πολλά πλεονεκτήματα για εργοδότες κι εργαζόμενους, αλλά εμφολωμένη ο κίνδυνος, η γενικευμένη και αυθαίρετη χρήση της να την οδηγήσει σε ένα φθινό υποκατάστατο της πλήρους απασχόλησης.

B) Ευελιξία

Η ευελιξία στην αγορά εργασίας, αποτελεί μια συζήτηση που έχει προβληματίσει εδώ και τρεις δεκαετίες, τους ερευνητές των ανθρωπιστικών επιστημών. Παρότι από οικονομικής πλευράς, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης προάγουν την ανταγωνιστικότητα και

υπηρετούν την μείωση της ανεργίας, σε επίπεδο κοινωνικών επιπτώσεων έχουν καταστεί συνώνυμες με την εργασιακή ανασφάλεια, την εκμετάλλευση και την απαξίωση των εργασιακών κεκτημένων.

Γ) Η εκθετική τεχνολογική εξάρτηση

Η αναπόδραστη πορεία προς την ψηφιοποίηση έχει ήδη συμβάλλει καθοριστικά στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, αλλά έχει προκαλέσει πρωτοφανείς ανακατατάξεις στον εργασιακό χάρτη, στο βαθμό που δημιουργεί ένα αγεφύρωτο ψηφιακό χάσμα μεταξύ νέων και μεσηλικών εργαζόμενων. Ταυτόχρονα, η ψηφιακή επανάσταση του 21^{ου} αιώνα κατά την εφαρμογή της σε ένα εργασιακό μοντέλο του 19^{ου} αιώνα, φαίνεται πως στερεί περισσότερες θέσεις εργασίας από ότι δημιουργεί.

Από τις ανωτέρω συνοπτικές αναφορές μας αποδεικνύεται ότι οι νέες τάσεις στην απασχόληση, αποτελούν το βαρόμετρο για το εάν και κατά πόσο η κοινωνία του ρίσκου θα ανταπεξέλθει με επιτυχία στις προκλήσεις του παγκόσμιου καταμερισμού της εργασίας ή εάν θα αποτύχει να αποτρέψει την αύξηση των ανισοτήτων και των κοινωνικών αποκλεισμών με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την κοινωνική συνοχή.

Μαρία Παντελέου, Δρ. Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

Κοινωνικά δίκτυα, σχέσεις αμοιβαιότητας και εργασία: Μια εμπειρική μελέτη μεταξύ Αλβανίας και Ελλάδας

Η ομοεθνοτική και διεθνοτική δικτύωση των μεταναστών έχει περιγραφεί σε κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές μελέτες ως ο ακρογωνιαίος λίθος της ανεύρεσης εργασίας στην Ελλάδα, πλην όμως, η πολιτισμική ερμηνεία του τρόπου συγκρότησης και λειτουργίας των εν λόγω δικτύων έχει σε μεγάλο βαθμό παραμεληθεί. Η παρούσα εισήγηση προτείνει την εξέταση των κοινωνικών δικτύων ως μιας πολιτισμικά καθορισμένης πρακτικής εξεύρεσης απασχόλησης, που εδράζεται στις κοινωνίες προέλευσης των μεταναστών. Αυτή η πρακτική 'μετακινείται' και στις κοινωνίες εγκατάστασής τους, φωτίζοντας τις συνέχειες ή/και τους μετασχηματισμούς των πολιτισμικά ορισμένων τρόπων συγκρότησης και λειτουργίας της δικτύωσης στο νέο μεταναστευτικό και εργασιακό πλαίσιο, όπου οι μετανάστες την εγγράφουν. Συγκεκριμένα, αντλώντας εμπειρικό υλικό από πολυ-τοπική επιτόπια έρευνα (2015-2018) και ημιδομημένες συνεντεύξεις με Αλβανούς/ίδες μετανάστες στην ευρύτερη περιοχή της Κορινθίας και με Αλβανούς/ίδες στο δήμο Kurbin (βόρεια Αλβανία), η εισήγηση αναδεικνύει ότι τα συγγενειακά και φιλικά δίκτυα συνιστούν συγκροτησιακό κομμάτι για την εύρεση απασχόλησης στη μετασοσιαλιστική Αλβανία. Εξετάζοντας τον τρόπο συγκρότησης και λειτουργίας αυτών των δικτύων στην Αλβανία, υπό το πρίσμα της «γενικευμένης αμοιβαιότητας» του Sahlin (1965), φανερώνεται ότι οι συγγενείς των Αλβανών/ίδων, ανταποδίδοντας τη «βοήθεια» που τους παρασχέθηκε σε παρελθούσες ή/και τρέχουσες περιπτώσεις «ανάγκης» στο πλαίσιο της κοινωνικής ζωής στη χώρα (όπως η φύλαξη των παιδιών, η «βοήθεια» για την επισκευή του οικιακού χώρου), βρίσκουν εργασία στους Αλβανούς/ίδες είτε στην Αλβανία, στην Ελλάδα είτε και σε άλλες χώρες. Με την πάροδο, ωστόσο, του χρόνου κατασκευάζονται καινούριες μορφές αμοιβαιότητας, όταν μη συγγενειακά πρόσωπα («φίλοι», γείτονες) παρέχουν στους Αλβανούς/ίδες τη «βοήθεια», που οι συγγενείς τους αρνούνται. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι Αλβανοί/ίδες διευρύνουν το δίκτυο αμοιβαιότητάς τους, αυξάνουν τις ευκαιρίες εύρεσης απασχόλησης και πλέον ανταποκρίνονται πρωτίστως στις εκκλήσεις αρωγής των «φίλων», οδηγώντας στο συμπέρασμα ότι η «βοήθεια» μεταξύ συγγενών δεν είναι δεδομένη και οι σχέσεις τους δεν διατηρούνται πάντα. Η εισήγηση ολοκληρώνεται μελετώντας την πολιτισμική πρακτική της δικτύωσης στον εργασιακό τομέα της Ελλάδας. Βάσει εμπειρικού υλικού από την Κορινθία, φωτίζονται οι μετασχηματισμοί από την ομοεθνοτική δικτύωση των Αλβανών της δεκαετίας του 1990 στη χώρα, η οποία συνέβαλε τόσο στην μετανάστευση όσο και στην εύρεση εργασίας στην Ελλάδα, στη διεθνοτική δικτύωσή τους (Ελληνες εργοδότες) της δεκαετίας του

2010 στην Κορινθία. Οι Αλβανοί επιλέγουν τη διεθνοτική δικτύωση ως αντίβαρο της οικονομικής «κρίσης» στην Κορινθία, αφενός για να αποκτήσουν πρόσβαση σε πρόσθετες θέσεις εργασίας στην περιοχή, αφετέρου για να συγκροτήσουν νέες διόδους αμοιβαίας ωφέλειας και στην Ελλάδα, βασιζόμενοι στην πολιτισμική λογική, με την οποία κατασκευάζουν τις φιλικές σχέσεις αμοιβαιότητάς τους με μη συγγενείς και στην Αλβανία.

Παύλος Λιαρόπουλος, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Από την επετηρίδα στις εξετάσεις του ΑΣΕΠ: Το επίδικο του επαγγελματισμού των εκπαιδευτικών

Η αλλαγή του τρόπου διορισμού των εκπαιδευτικών με τον Ν. 2525/1997 αποτέλεσε πεδίο έντονων συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων μεταξύ ενός μεγάλου κομματιού των εκπαιδευτικών και των συνδικαλιστικών τους φορέων από τη μία πλευρά και της τότε κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ και των υποστηρικτών της κατάργησης της επετηρίδας από την άλλη, με κορυφαία στιγμή της αντιπαραθέσης τις συγκρούσεις έξω από τα εξεταστικά του ΑΣΕΠ το 1998. Ο Ν.2525/1997 κατ' ουσία εγκαθίδρυσε τις επισφαλείς σχέσεις εργασίας στη δημόσια εκπαίδευση και θεωρήθηκε από ένα μεγάλο κομμάτι των εκπαιδευτικών ότι υπέσκαψε την κοινωνική δικαιοσύνη και τα επαγγελματικά δικαιώματα των πτυχιούχων που εκπροσωπούσε ο μηχανισμός πρόσληψης της επετηρίδας. Η έως τότε εφαρμογή της επετηρίδας για τον διορισμό στη δημόσια εκπαίδευση θεωρήθηκε από την πλευρά των υπερασπιστών του συγκεκριμένου νόμου ως αναχρονιστική και αναποτελεσματική. Η αλλαγή του τρόπου πρόσληψης των εκπαιδευτικών θεωρήθηκε ότι θα βελτιώσει τον επαγγελματισμό τους και συνακόλουθα την ποιότητα του έργου τους.

Στην ανακοίνωσή μας θα επικεντρωθούμε στις απόψεις και στις θέσεις οι οποίες διατυπώνονται την περίοδο της θεσμοθέτησης των εξετάσεων του ΑΣΕΠ στον δημόσιο λόγο και καταδεικνύουν τις διαφορετικές προσεγγίσεις πάνω στις θεματικές της αρχικής κατάρτισης, της παιδαγωγικής επάρκειας και της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, του επαγγελματισμού τους γενικότερα, αλλά και ευρύτερα του ρόλου τους ως πολιτών και κοινωνικών δρώντων. Ο τονισμός της σημασίας του επαγγελματισμού του εκπαιδευτικού και της επάρκειάς του για να ανταπεξέλθει στις προκλήσεις της σύγχρονης εκπαίδευσης δεν αναπτύσσεται άσχετα με τα εργασιακά δικαιώματα και τους όρους εργασίας των εκπαιδευτικών, όπως αυτά απέρρεαν από τον πανεπιστημιακό τίτλο σπουδών τους και τη συγκέντρωση προϋπηρεσίας μέσα από την εργασία των αδιόριστων εκπαιδευτικών ως αναπληρωτών εκπαιδευτικών. Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και το ζήτημα της κατάργησης της επετηρίδας άλλαζε ριζικά την έως τότε λογική των προσλήψεων και έδωσε την ευκαιρία να κατατεθούν ενδιαφέρονται επιχειρήματα πάνω στο θέμα του επαγγελματισμού που αποκάλυπταν τις εν δυνάμει διαφορετικές προσλήψεις και εννοιολογήσεις του όρου.

Προσφυγικό, πολιτικές και προσφυγικά βιώματα

Μάνος Σαββάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Νίκος Ναγόπουλος, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Δημήτρης Παρασκευόπουλος, Πανεπιστημιακός Υπότροφος, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Κώστας Ρόντος, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Μετανάστες, πρόσφυγες και τοπική κοινωνία. Αποτελέσματα ποιοτικής έρευνας

Σε επίπεδο μεταναστευτικής πολιτικής, οι ραγδαίες αλλαγές των συνθηκών και η συγκυρία της πανδημίας επιβάλλουν μια ταχύτατη οργανωσιακή και θεσμική προσαρμογή τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο ώστε αυτή να είναι συστηματική και αποτελεσματική. Η έννοια του ανθρωπισμού και της αλληλεγγύης είναι καθοριστικές ώστε να δημιουργηθούν κατάλληλες συνθήκες υποδοχής για τους νεοαφιχθέντες και να ενισχυθούν οι διαδικασίες καταγραφής, εξέτασης αιτημάτων ασύλου καθώς και η αποτελεσματικότητα του συντονισμού όλων των εμπλεκόμενων φορέων.

Ανεξάρτητα από την προσωρινή παραμονή ή τη μονιμότερη εγκατάσταση οι ενταξιακές διαδικασίες οφείλουν να εκκινούν από την ημέρα άφιξης των πληθυσμών αυτών διασφαλίζοντας κατάλληλες συνθήκες πρώτης υποδοχής. Σε επόμενο στάδιο, η διαπολιτισμικότητα αποτελεί λέξη-κλειδί στην πολιτική ένταξης καθώς μέσα από την επίτευξη αυτής διασφαλίζεται η κοινωνική συνοχή, ωστόσο τίθεται υπό διερεύνηση κατά πόσο αυτή είναι δυνατή.

Καθοριστικό είναι και το κατά πόσον οι αντιλήψεις και των δύο πλευρών (γηγενείς και μετανάστες) είναι συμβατές ώστε να πραγματοποιηθεί με επιτυχία η διαπολιτισμικότητα. Πρόσθετο σημαντικό ερώτημα είναι η επίτευξη όρων αρμονικής συμβίωσης όταν οι επιμέρους κοινότητες διαθέτουν διαφορετικές μορφές ορθολογικότητας, γνώσης πολιτισμικών παραδόσεων, κανόνων ηθικής, αισθητικών προτύπων, μουσικών ακουσμάτων ή ακόμη και ενδυματολογικών κανόνων.

Η πολυπλοκότητα των σύγχρονων ευρωπαϊκών κοινωνιών σε όλα τα επίπεδα, που συνήθως αποτελούν τις κοινωνίες υποδοχής δημιουργεί σημαντικές προκλήσεις στα ζητήματα διαπολιτισμικότητας και κοινωνικής ένταξης/συμπερίληψης, στο βαθμό που και οι ομάδες των μεταναστών/προσφύγων δεν είναι ενιαίες, δεν ταυτίζονται και χαρακτηρίζονται από εσωτερικό κερματισμό και επιμέρους ειδικότερες ανάγκες και προτεραιότητες, ένεκα διαφορετικών, διακριτών και εξειδικευμένων πολιτισμικών, κοινωνικών και εθνοτικών χαρακτηριστικών.

Ειδικότερα στην παρούσα συμβολή αναλύονται α) οι εφαρμοζόμενες κρατικές και περιφερειακές πολιτικές κοινωνικής ένταξης, ειδικότερα από το 2016 μέχρι σήμερα, β) πιθανές αδυναμίες και επιτεύγματα καθώς και γ) καλές πρακτικές συνύπαρξης με την τοπική κοινωνία που αναδύονται μέσα στο πεδίο. Μέσα από την χρήση μιας ποιοτικής ερευνητικής στρατηγικής τεκμηριώνεται η εφαρμογή σκόπιμης δειγματοληψίας και η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης μεθοδολογικής τεχνικής (ομάδα εστίασης). Επίσης, αναδεικνύονται οι επιμέρους τεχνικές επιλογές στη συλλογή και την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων καθώς και οι δεοντολογικές μέριμνες κατά τη διάρκεια της ποιοτικής έρευνας. Το άρθρο συνοψίζει τα βασικά συμπεράσματα από το εμπειρικό υλικό που συλλέχθηκε μέσω διεξαγωγής ομάδας εστίασης (focus group).

Ειρήνη Καμαράτου, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Αλεξάνδρα Χαλκιά, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Λόγια πόνου, όνειρα δημοκρατίας: εθνικισμός και ουδετερότητα στις αποφάσεις ασύλου Αφρικανών γυναικών στην Ελλάδα

Η προτεινόμενη εισήγηση αντλεί από μελέτη του κόμβου φύλου, φυλής, έθνους και σεξουαλικότητας όπως αναπαρίσταται και αναπαράγεται στους λόγους των Αποφάσεων Ασύλου Αφρικανών γυναικών στην Ελλάδα. Η έρευνα εστιάζει στις Αποφάσεις Ασύλου που εκδίδονται ως απάντηση σε αιτήσεις που υποβάλλονται από γυναίκες από την Αφρική από το 2015 και μετά. Το 2019 υποβλήθηκαν στην Ελλάδα, 3.603 αιτήματα ασύλου μόνο από το

Κονγκό (Ελληνική Υπηρεσία Ασύλου, 2019). Οι αποφάσεις για τα αιτήματα ασύλου λαμβάνονται από τους/τις χειριστές/στριες της Υπηρεσίας Ασύλου που είναι υπεύθυνοι για να εκδώσουν το έγγραφο της Απόφασης. Συμπληρωματικά στο έγγραφο της απόφασης, παρέχεται και η αιτιολόγηση για τη χορήγηση ή την άρνηση διεθνούς προστασίας, διαφορετικών επιπέδων.

Η έρευνα χρησιμοποιεί τη μέθοδο της ανάλυσης λόγου για μια εστιασμένη σε βάθος μελέτη τριών αποφάσεων για αιτήματα ασύλου, μιας σε βάθος συνέντευξης άλλης αναγνωρισμένης πρόσφυγα καθώς και ειδησεογραφικών άρθρων που δημοσιεύτηκαν σε ελληνικά μέσα ενημέρωσης σχετικά με περιπτώσεις κακοποιημένων γυναικών πρόσφυγων, συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων υψηλής προβολής της Νάντια Μουράντ και της Μαλάλα Γουσαφζάι.

Η ανάλυση των λόγων του υλικού εντοπίζει και αναγνωρίζει ευρύτερες κοινωνικές πρακτικές και πολιτικές δυναμικές οι οποίες φαίνεται να διαμορφώνουν τις μεμονωμένες Αποφάσεις Αίτησης Ασύλου. Στην βάση των ευρημάτων υποστηρίζεται ότι ετερόκλητοι εθνικισμοί λειτουργούν σε συνδυασμό με τα Κριτήρια Αξιολόγησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να δημιουργήσουν ένα πρότυπο Αφρικανής γυναίκας η οποία κρίνεται ως άξια να λάβει άσυλο. Χαρακτηριστικά που θεωρούμε ότι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στο συγκεκριμένο σχήμα είναι μια οριοθετημένη έκφραση συναισθηματικού πόνου και τραύματος μέσα στην αφήγηση κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ασύλου καθώς και η αναπαραγωγή πληροφοριών που κατασκευάζουν μια προηγούμενη ευλάβεια για τις ευρωπαϊκές δημοκρατικές αξίες. Ερωτήματα τίθενται σχετικά με τη βαρύτητα που δίνεται στις αναφορές για έμφυλη βία κατά των γυναικών.

Αναστάσιος Ρομπόρας, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Νομικής Σχολής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, MSc Επικοινωνίας & ΜΜΕ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παρουσίαση του αναθεωρημένου σχεδίου Δράσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την περίοδο 2021-2027 για την κοινωνική ένταξη & ενσωμάτωση των μεταναστών & προσφύγων. Πως διαμορφώνεται το νέο πλαίσιο ένταξης των μεταναστών και ποιος ο ρόλος των τοπικών κοινωνιών στην «Πρώτωση του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής»;

Η εισήγηση εδράζεται στην παρουσίαση του αναθεωρημένου σχεδίου Δράσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την περίοδο 2021-2027 για την κοινωνική ένταξη & ενσωμάτωση των μεταναστών & προσφύγων. Το τρέχον σχέδιο δράσης ορίζει μέτρα για την εντατικοποίηση των δράσεων και την προσέγγιση φορέων σε όλα τα επίπεδα σε μια κοινή προσπάθεια για την επίτευξη ενσωμάτωσης και ένταξης, με τελικό σκοπό τη δημιουργία κοινωνιών που θα είναι πιο συνεκτικές και πιο ευνοϊκές ως προς την ένταξη για όλους.

Η προσφυγική κρίση της περιόδου 2015-2016 αφενός έφερε στην επιφάνεια τις αδυναμίες στους μηχανισμούς και αφετέρου κατέδειξε την πολυπλοκότητα διαχείρισης του φαινομένου. Η πρακτική και ο δημόσιος διάλογος συγκλίνουν στο ότι σημαντικά στοιχεία για ένα νέο ξεκίνημα στον τομέα της μετανάστευσης αποτελούν τα ισχυρά σύνορα, ο εκσυγχρονισμός του ευρωπαϊκού συστήματος χορήγησης ασύλου και η συνεργασία με τις χώρες εταίρους.

Η διασφάλιση της αποτελεσματικής ενσωμάτωσης και ένταξης των μεταναστών στην ΕΕ συνιστά κοινωνική και οικονομική επένδυση που καθιστά τις ευρωπαϊκές κοινωνίες πιο συνεκτικές, πιο ανθεκτικές και πιο ευημερούσες. Η ένταξη και η ενσωμάτωση μπορούν και πρέπει να είναι μια διαδικασία επωφελής και για τις δύο πλευρές, προς όφελος του συνόλου της κοινωνίας. Αλλά για να είναι επιτυχείς η ένταξη και η ενσωμάτωση, η σχετική διαδικασία πρέπει επίσης να είναι αμφίδρομη, δηλαδή πρέπει να χορηγείται βοήθεια στους μετανάστες και τους πολίτες της ΕΕ που προέρχονται από οικογένειες μεταναστών για την ένταξή τους,

αλλά πρέπει και οι ίδιοι με τη σειρά τους να καταβάλλουν ενεργές προσπάθειες προκειμένου να ενταχθούν. Η διαδικασία ένταξης περιλαμβάνει την κοινωνία υποδοχής, η οποία θα πρέπει να δημιουργεί τις ευκαιρίες για την πλήρη συμμετοχή των μεταναστών στην οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική ζωή. Περιλαμβάνει επίσης την προσαρμογή των μεταναστών, που έχουν όλοι δικαιώματα και υποχρεώσεις σε σχέση με τη νέα χώρα διαμονής τους.

Το σχέδιο δράσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής καλύπτει όλα τα διαφορετικά στάδια και τις διαφορετικές φάσεις της διαδικασίας ένταξης: τα μέτρα πριν από την αναχώρηση, την υποδοχή και την έγκαιρη ένταξη, την μακροπρόθεσμη ένταξη και την οικοδόμηση συνεκτικών κοινωνιών χωρίς αποκλεισμούς. Λαμβάνει υπόψη τις διαφορετικές περιστάσεις των πληθυσμών μεταναστών στα κράτη μέλη και υποστηρίζει τα κράτη μέλη και άλλους σχετικούς ενδιαφερόμενους φορείς για την εξεύρεση της κατάλληλης αντιμετώπισης στις πολιτικές τους για την ένταξη και την ενσωμάτωση. Η διασφάλιση ότι οι μετανάστες και οι πολίτες της ΕΕ που προέρχονται από οικογένειες μεταναστών είναι σε θέση να συμμετέχουν και να συμβάλλουν με πλήρη τρόπο αποτελεί το κλειδί για τη μελλοντική ευημερία, την ευμάρεια και τη συνοχή των ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Ουρανία Σουλτάνη, Υποψήφια διδάκτωρ, Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών της Σχολής Διεθνών Σπουδών, Επικοινωνίας και Πολιτισμού, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Προϊσταμένη Συντονισμού Επιστροφών Ενδοχώρας και Εθελούσιων Επιστροφών της Υπηρεσίας Ασύλου, Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου *Επισφάλεια και έμφυλη βία που αναδεικνύεται μέσα από τα βιώματα γυναικών αιτουσών άσυλο στην Ελλάδα*

Η παρούσα εργασία αφορά μια πρώτη ανάλυση υλικού από την διδακτορική μου διατριβή η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη. Μελετά το κοινωνικό φαινόμενο της έμφυλης βίας και επισφάλειας που βίωσαν γυναίκες αιτούσες άσυλο στη χώρα καταγωγής τους και κατά την διάρκεια του μεταναστευτικού ταξιδιού τους προς την Ελλάδα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με διαθεματική ανάλυση και φεμινιστική προσέγγιση του φαινομένου. Το θεωρητικό σχήμα εστιάζεται στη σχέση επισφάλειας με την έμφυλη βία σε όλη τη διάρκεια της μεταναστευτικής πορείας, με διαφορετικές μορφές βίας να επικρατούν σε διάφορες φάσεις αυτής της διαδικασίας. Το επιχείρημα μου συνίσταται στο ότι η επισφάλεια αυξάνει την ευαλωτότητα στην έμφυλη βία και η τελευταία στην συνέχεια επιτείνει τις επισφαλείς συνθήκες επιβίωσης. Ως υλικό της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν 30 συνεντεύξεις γυναικών αιτουσών άσυλο του χρονικού διαστήματος 2013-2018 που έλαβαν χώρα στην Υπηρεσία Ασύλου από εξειδικευμένους χειριστές.

Αναλυτικότερα, οι 24 υποθέσεις αφορούν γυναίκες αιτούσες άσυλο με χώρες καταγωγής από την Υποσαχάρια Αφρική, οι οποίες υπέστησαν έμφυλη βία στη χώρα τους και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού προς την Ελλάδα. Η πλειοψηφία των γυναικών αυτών βίωσε ανασφάλεια και βία λόγω έλλειψης οικογενειακού υποστηρικτικού πλαισίου. Πολλές υιοθετήθηκαν ενώ άλλες μεγάλωσαν με συγγενείς συνεπώς υπήρξαν ευάλωτες και εύκολα διαχειρίσιμες. Επίσης κάποιες από αυτές βίωσαν θρησκευτική και πολιτική δίωξη, φυλακίστηκαν, βασανίστηκαν και η ζωή τους κινδύνεψε. Έζησαν στη χώρα τους οικονομικά εξαρτημένες, ανειδίκευτες και με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους και την παραμονή τους στις χώρες διέλευσης μέχρι να καταλήξουν στην Ελλάδα βρέθηκαν εγκλωβισμένες σε κυκλώματα διακινητών. Μοναδική επιθυμία και ελπίδα των 24 γυναικών ήταν να αποκτήσουν καθεστώς προσφυγικού ασύλου στην Ελλάδα και γενικότερα στην Ευρώπη.

Οι 6 υποθέσεις γυναικών αιτουσών άσυλο από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και των Βαλκανίων με διαφορετική ιστορία και κουλτούρα από της Υποσαχάριας Αφρικής, υπέστησαν έμφυλη ενδοοικογενειακή, ψυχολογική, σωματική και σεξουαλική βία. Το υψηλό

ποσοστό ανεργίας δεν τους επέτρεψε να εργαστούν με συνέπεια να είναι οικονομικά εξαθλιωμένες. Πολλές βίωσαν νομική επισφάλεια διότι το κράτος δεν τις διευκόλυνε να αποκτήσουν τα δικαιώματά τους. Οι γυναίκες αυτές διέφυγαν από τη χώρα τους κρυφά και παράτυπα, για να καταλήξουν στην Ελλάδα επιδιώκοντας καλύτερο βιοτικό επίπεδο και ίσες ευκαιρίες για τις ίδιες και τα παιδιά τους.

Στην προσπάθειά μου αυτή επιδιώκω να αναδείξω την έμφυλη βία και επισφάλεια που βίωσαν γυναίκες προερχόμενες από χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής και πρώην Σοβιετικής Ένωσης με διαφορετική ιστορία, πολιτισμό και κουλτούρα. Η επιλογή των συγκεκριμένων υποθέσεων των εν λόγω χωρών στηρίχτηκε στην υπηρεσιακή μου αρμοδιότητα.

Πολιτική κοινωνιολογία

Νίκος Ξυπολυτάς, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Μιχάλης Ψημίτης, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Οι θεωρητικές προϋποθέσεις της σύγχρονης αποπολιτικοποίησης των προσφύγων: μια (επι)κριτική ανάγνωση

Η εισήγηση έχει ως στόχο την ανάδειξη της σημασίας της αποπολιτικοποίησης των προσφύγων ως κρίσιμη συνθήκη για τη διαχείριση των προσφυγικών πληθυσμών στις χώρες υποδοχής. Κινούμενη σε θεωρητικό επίπεδο, η μελέτη ασκεί ριζική κριτική στην εκσυγχρονιστική προσέγγιση του Inglehart και των συνεργατών του, στο πνεύμα της οποίας οι πρόσφυγες ορίζονται ως δρώντες που βρίσκονται αντικειμενικά σε ένα στάδιο προγενέστερο εκείνου που απαιτείται από τις συνθήκες οικονομικής, τεχνολογικής και πολιτισμικής ανάπτυξης προκειμένου να παραχθούν αληθινές συλλογικές δράσεις και χειραφετητικές διεκδικήσεις. Αυτός ο αποκλεισμός των προσφύγων στο πλαίσιο της mainstream θεωρίας των συλλογικών δράσεων και κοινωνικών κινήματων αποτελεί μια ξεκάθαρη έκφραση επιστημονικής βίας (epistemic violence) που στον πυρήνα της βρίσκονται βασικές παραπλανητικές παραδοχές σε σχέση με την προσφυγική ιδιότητα. Η πλέον κεντρική αυτών είναι πως οι πρόσφυγες που προέρχονται από αφρικανικές και ασιατικές χώρες αποτελούν υπερ-ευάλωτα παθητικά υποκείμενα που χρήζουν ανθρωπιστικής παρέμβασης από την πλευρά των αξιακά πιο προηγμένων κοινωνικών ομάδων των αναπτυγμένων χωρών της Δύσης οι οποίες είναι πλήρως εναρμονισμένες με τη διαφωτιστική παράδοση. Με τον τρόπο αυτό, η ιδιότητα του πολιτικού υποκειμένου αναγνωρίζεται μόνο σε εκείνους τους δρώντες που έχουν ιστορικά 'αναγνωρισθεί' ως ικανοί να διαχειρίζονται τα 'κοινά' στη βάση των οργανωμένων συμφερόντων τους και όχι σε εκείνους που βασικό τους μέλημα είναι η αναπαραγωγή της βιολογικής διάστασης της ζωής τους.

Η έμπρακτη αποτύπωση των παραπάνω αρχών στην καθημερινή ζωή των προσφύγων προσεγγίζεται επίσης μέσα από την ανάλυση της έννοιας του μετατραυματικού στρες (PTSD) και την εργαλειοποίησή του ως μια νεοσαποικιακού τύπου κατηγορία εμπέδωσης και αντιμετώπισης μιας διαφορετικής υποκειμενικότητας. Σε αντιπαράθεση με μια τάση διαρκούς υπαγωγής της επιστήμης στις ανάγκες του θεσμικού κοινωνικού ελέγχου, η εισήγηση, αντλώντας από το έργο των Rancière και Martín-Baró, υποστηρίζει πως η συλλογική δράση των προσφύγων αποτελεί τη βασική προϋπόθεση τόσο για τη διάρρηξη της συμβατικής πολιτικής διαδικασίας στη δυναμική της οποίας οι αναγνωρισμένοι δρώντες συναινούν μεταξύ τους στις προϋποθέσεις αποκλεισμού των 'απρόβλεπτων υποκειμένων', όσο και για την υπέρβαση των προσωπικών και κοινωνικών αδιεξόδων που η διαχείριση της προσφυγικής κρίσης έχει δημιουργήσει.

Παναγιώτα Χατζηλυμπέρη, Υποψήφια Διδάκτωρ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Ο ευρωπαϊκός φεντεραλισμός μέσα από τον πρίσμα της πολιτικής κουλτούρας: πώς εξελίχθηκε η Ε.Ε. ως ομοσπονδία στις αρχές του 21ου αιώνα

Ο 21ος αιώνας μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια περίοδος ταχείων αλλαγών. Οι ίδιες οι κοινωνίες είναι το κέντρο των εξελίξεων. Η έννοια της πολιτικής κουλτούρας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κοινωνία, καθώς δείχνει τον τρόπο αλληλεπίδρασης στο εσωτερικό ενός κράτους στον τομέα της διακυβέρνησης. Για την Ευρώπη, στις πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα υπήρξε μια αλληλουχία γεγονότων στην εξέλιξη του οργανισμού της Ε.Ε.. Στην αρχή, υλοποιήθηκε η κοινή νομισματική πολιτική, με ένα σημαντικό ποσοστό των κρατών-μελών να υιοθετεί το ευρώ. Ωστόσο, μια περαιτέρω πολιτική ενοποίηση δεν ολοκληρώθηκε, καθώς δεν επικυρώθηκε η πρωτοβουλία για ένα κοινό ευρωπαϊκό σύνταγμα, μέσω της διεξαγωγής δημοψηφίσματος, το 2005, σε ορισμένα κράτη-μέλη και την επικράτηση της αρνητικής απάντησης. Το 2009 τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη της Λισαβόνας, προωθώντας πολιτικές πρακτικές που εντείνουν την ευρωπαϊκή συσσωμάτωση. Όμως, κατά την διάρκεια των ετών αναδεικνύονταν νέα ζητήματα και αντιθετικοί πόλοι στην Ε.Ε., όταν καλείται να αντιμετωπίσει έκτακτες καταστάσεις. Η αντίληψη της Ε.Ε. ως ομοσπονδίας επηρεάζει σημαντικά την ανάλυση της πολιτικής κουλτούρας, καθώς βασίζεται πάνω σε ένα συγκεκριμένο τύπο διοίκησης, αλλά και με την δόμηση αφηγημάτων που οδηγούν σε ένα κοινό σύστημα αξιών και νορμών. Έτσι, το παρόν άρθρο θα εστιάσει: α) γιατί απέτυχε το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, μέσω της χρήσης της έννοιας του *συνταγματικού(syntagmatic)*, ιδιαίτερα σε επίπεδο πολιτικής ανάλυσης και κοινωνιολογικής, καθώς είναι μια έννοια που έχει μελετηθεί από τους Claude Lévi Strauss και Anthony Giddens. Στην κοινωνιολογική ανάλυση, η έννοια του Συντάγματος αποτελεί κι ένα γλωσσολογικό θέμα, το οποίο αποτυπώνει τις κοινωνικές σχέσεις στο εσωτερικό μιας κρατικής οντότητας και αποτελεί σημείο αναφοράς για την λειτουργία του κράτους. Παρόλα αυτά, η μη-ύπαρξη κοινού ευρωπαϊκού συντάγματος δεν εμπόδισε την Ε.Ε. να εξελιχθεί, προχωρώντας στην υιοθέτηση νομικών και πολιτικών συμβάσεων που εντείνουν την αλληλεπίδραση μεταξύ των κρατών-μελών. β) Σε αυτό σημείο εγείρεται το δεύτερο ερώτημα του άρθρου και αντιστοιχεί στο πώς μπορεί να εξελιχθεί ο ευρωπαϊκός φεντεραλισμός, ιδιαίτερα σε μια ιστορική περίοδο όπου σε αρκετά κράτη-μέλη έχει αναδειχθεί το αφήγημα του ευρωσκεπτικισμού. Η ευρωπαϊκή πολιτική κουλτούρα μπορεί να ειπωθεί ότι έχει οριστεί μέσω των κριτηρίων της Κοπεγχάγης, τα οποία πρέπει να ακολουθούν τα κράτη-μέλη, ώστε να αποτελέσουν μέρος της ευρωπαϊκής κοινότητας. Έτσι, υπάρχει μια αλληλεπίδραση στην ανάλυση της πολιτικής κουλτούρας, καθώς οι νόρμες και τα πολιτικά αφηγήματα που υπάρχουν στο εσωτερικό των κοινωνιών καλούνται να εναρμονιστούν με ένα κοινό ευρωπαϊκό σύστημα αξιών.

Γεώργιος Κόρδας, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Υπέρ, Κατά ή Αδιάφοροι σχετικά με την Ρωσία; Ο λόγος των ακροδεξιών κομμάτων στο Ελληνικό Κοινοβούλιο σε περιόδους κρίσεων

Οι επαναλαμβανόμενες κρίσεις που βιώνει η Ε.Ε. από το 2009 έχουν υπογραμμίσει το ιδεολογικό χάσμα ανάμεσα στην Ε.Ε. και τις φιλορωσικές πολιτικές που ακολουθούν τα περισσότερα ακροδεξιά κόμματα. Μια παρεμφερή κατάσταση βίωσε και η Ελλάδα μετά τον διπλό εκλογικό σεισμό του 2012, οπότε και στο Ελληνικό Κοινοβούλιο εισήλθαν δυο ακροδεξιά κόμματα: το λαϊκιστικό ακροδεξιό κόμμα των Ανεξάρτητων Ελλήνων και το νεοαζιιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής. Παρότι η κοινοβουλευτική παρουσία και των δυο κομμάτων ολοκληρώθηκε – με διαφορετικό τρόπο – κατά τις εθνικές εκλογές του 2019, ένα νέο λαϊκιστικό ακροδεξιό κόμμα απέκτησε κοινοβουλευτική παρουσία, η Ελληνική Λύση. Παρότι τα κόμματα αυτά χαρακτηρίζονται από διαφορετικού βαθμού αποδοχή του δημοκρατικού πολιτεύματος (ριζοσπαστικά και εξτρεμιστικά), η φιλορωσική τους στάση,

όπως και ο υπερσυντηρητισμός τους – με έμφαση στην ορθόδοξη θρησκεία ως πυρηνικό στοιχείο της ελληνικής ταυτότητας – αποτελούν ειδοποιά τους χαρακτηριστικά. Τα στοιχεία αυτά λειτουργούν συνδυαστικά με μια ιστορική αντίληψη στον ελληνικό χώρο για τον ρόλο της Ρωσίας ως «αδελφού έθνους», καθοδηγώντας μας – παράλληλα και με την ρωσική εισβολή στην Ουκρανία – στην διατύπωσή του παρακάτω ερευνητικού ερωτήματος:

Πώς διαμορφώνεται ο λόγος των ακροδεξιών κομμάτων κατά τις συνεδριάσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, σχετικά με την ρωσική ανάμειξη στην ελληνική πολιτική;

Η εξεταζόμενη περίοδος θα καλύψει δυο διαφορετικές περιόδους κρίσεων. Η πρώτη τοποθετείται κατά την κορύφωση της κρίσης της ευρωζώνης, όπου η οικονομική κρίση της Ελλάδας πυροδότησε μια αντίστοιχη πολιτική και οδήγησε στο δημοψήφισμα του Ιουλίου 2015. Το υλικό μου θα αντληθεί από τις κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις που πραγματοποιήθηκαν ένα μήνα πριν και ένα μετά το δημοψήφισμα. Παράλληλα, καθώς η ρωσική εισβολή πραγματοποιήθηκε στα τέλη Φεβρουαρίου, θα μελετήσω τις κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις που πραγματοποιήθηκαν τις εβδομάδες πριν την εισβολή και ως τα τέλη Μαρτίου.

Η μεθοδολογία μου βασίζεται στην κονστρουκτιβιστική εκδοχή της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας, ενώ η ανάλυσή των δεδομένων μου θα πραγματοποιηθεί με την χρήση του ειδικού λογισμικού MAXQDA.

Επιστημολογικά και μεθοδολογικά ζητούμενα

Θάνος Γκαραγκούνης, Καθηγητής Γεωγραφίας, International School of Paphos

Η φτώχεια της μεταμοντέρνας κοινωνιολογίας

Σε μια ακόμη στροφή καπιταλιστικής κρίσης στο κατώφλι της παγκοσμιοποίησης τη δεκαετία του 1960, τα ονόματα των Derrida, Foucault, Deleuze, Guattari, Baudrillard και Bauman ανάμεσα σε άλλους από διαφορετικές αφετηρίες και με διαφορετικά αντικείμενα συνδέθηκαν με το όνομα της μεταμοντέρνας στροφής στις κοινωνικές επιστήμες. Με αφορμή το πολύ-επίπεδο αμάλγαμα της σημερινής κρίσης, αναδεικνύω κάποια από τη φτώχεια της μεταμοντέρνας κοινωνιολογίας και αδυναμία της να θεωρητικοποιήσει την κρίση, εστιάζοντας σε τρία σημεία: α) αδυναμία να αντιληφθεί ότι η παγκοσμιοποίηση ισοδυναμεί με άνιση γεωγραφική ανάπτυξη και όχι με την γέννηση της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, (D Harvey) β) αδυναμία να αντιληφθεί ότι οι πολιτισμικές ανάγκες ποτέ δεν θεωρηθήκαν από την κριτική Μαρξιστική πολιτική οικονομία ως φυσικές (όπως ισχυρίζονται οι Baudrillard και Bauman) γ) αδυναμία να αντιληφθεί ότι το κράτος δεν είναι απλά μια κοινωνική επιθυμητική μηχανική με μεταφυσικές μικροφυσικές απολήξεις (όπως το κάνουν οι Foucault, Deleuze Guattari) αλλά διαμορφωτής/συμπυκνωτής της σχέσης ταξικο-εθνικών συγκρούσεων (Althusser, Poulantzas, Castells). Στον ορίζοντα των παραπάνω αδυναμιών, οι κρίσεις δεν κατανοούνται αφελώς ως αποδόμηση (όπως το θέλει ο Derrida) αλλά το ανάποδο, η αποδόμηση ως παράγωγο και δικαιολόγηση ή συγκάλυψη της κρίσης.

Σπύρος Γάγγας, Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνιολογίας, Deree

Η «προσέγγιση των ικανοτήτων» ως πρόκληση και πρόσκληση ανανέωσης της κανονιστικής κοινωνιολογικής θεωρίας

Τα τελευταία χρόνια αναδεικνύεται μια ενδιαφέρουσα και ενδεχομένως γόνιμη στροφή της κοινωνιολογίας προς την 'προσέγγιση των ικανοτήτων' (capabilities approach), όπως αυτή εκτίθεται συστηματικά στο έργο του νομπελίστα οικονομολόγου Αμάρτια Σεν, της φιλοσόφου Μάρθα Νούσμπουμ αλλά και των στοχαστών στο πεδίο της θεωρίας και πολιτικών της ανάπτυξης, του φεμινισμού, της πολιτικής φιλοσοφίας και της κοινωνικής

θεωρίας και της κοινωνικής πολιτικής που επιχειρούν να εξελίξουν και να εφαρμόσουν την 'προσέγγιση ικανοτήτων' στη συγκρότηση εννοιών, εργαλείων και πρακτικών που στοχεύουν στην απόλυση της φτώχειας ή την άμβλυση των ανισοτήτων και των διαφόρων κοινωνικών αποκλεισμών με γνώμονα την ενδυνάμωση της ικανότητας των δρώντων να επιλέγουν ελεύθερα τρόπους ζωής τους οποίους έχουν λόγο να υποστηρίζουν αλλά και των θεσμών και των κοινωνιών σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο που προάγουν τέτοιες ικανότητες. Η παρουσίαση μου θα εκθέσει περιληπτικά το περίγραμμα και τους κύριους άξονες της τάσης προσέγγισης της κοινωνιολογίας με την θεωρία των ικανοτήτων, όπως την ανέπτυξα στο πρόσφατο έργο μου *Sociological Theory and the Capability Approach* (Routledge 2020). Συγκεκριμένα θα αντλήσω από τη μελέτη μου κάποιες κατευθύνσεις τις οποίες θα επιχειρήσω να αναπτύξω περαιτέρω. Αυτές είναι: 1) η κανονιστικά διευρυμένη θεωρία της δράσης (εδώ η 'προσέγγιση των ικανοτήτων' την εμπλουτίζει με κανονιστικό περιεχόμενο, το οποίο δεν εκτίθεται επαρκώς σε διάφορες κοινωνιολογικές θεωρίες), 2) η κανονιστική εμβάθυνση που εν προκειμένω αναδεικνύεται ανασύρει το πρόβλημα της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας (ακόμα και της ουσιοκρατίας), όπως προκύπτει και από τεκμηριωμένες αναγνώσεις του πρώιμου Μαρξ και 3) σε συνάρτηση με μια θεωρία ουσιοκρατίας ως προς την αξιακή σύσταση του ανθρώπου (π.χ. οι δέκα βασικές ικανότητες που emphaticά προκρίνει η Νούσπαουμ, το πλήθος θεμελιωδών αξιών που διαπερνά μεγάλο αριθμό στοχαστών [π.χ. Μαρξ, Σέλερ, Μάσλοου, Φρομ, Ρωλς κλπ.), η σχετική συζήτηση επαναφέρει στο προσκήνιο το ζήτημα της φυσικοδικαϊκής θεμελίωσης της αξίας του ανθρώπου (δρώντως) σε συνάρτηση όχι μόνο με μαρξικές προσεγγίσεις (Μπλοχ) αλλά και με αμιγώς κοινωνιολογικές (π.χ. Ντ. Σερνίλο, Ντ. Μπελ). Με βάση αυτούς τους άξονες η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να σκεφτεί την 'προσέγγιση των ικανοτήτων' ως πρόσκληση ανανέωσης της κανονιστικής παράδοσης της κοινωνιολογίας με σύγχρονους, δεσμευτικούς αλλά και ευέλικτους όρους σε ζητήματα ταυτότητας και πολιτισμού αλλά και ως πρόκληση έτσι ώστε η κοινωνιολογία του 21^{ου} αιώνα να φέρει στην επιφάνεια τους όρους των αξιώσεων της περί άμβλυσης κοινωνικών προβλημάτων τα οποία σε διαφορετικές βαθμίδες εννοιολογικής ευκρίνειας προϋποθέτουν ένα πλαίσιο αξιακής συγκρότησης των δρώντων που εφάπτεται σημαντικά με το φάσμα των ικανοτήτων στο έργο των Σεν και Νούσπαουμ.

Μάνος Σαββάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας στη σύγχρονη ποιοτική κοινωνιολογική έρευνα

Το ζήτημα της ηθικής και δεοντολογίας στη σύγχρονη εμπειρική κοινωνιολογική έρευνα (ποσοτική, ποιοτική ή μεικτή) απασχολεί με πολύ πιο έντονο, ξεκάθαρο και συστηματικό τρόπο από ότι τις προηγούμενες δεκαετίες την ερευνητική κοινότητα και τους εμπλεκόμενους ακαδημαϊκούς και κοινωνικούς φορείς. Η σχετική συζήτηση συνεχώς εμπλουτίζεται και ανανεώνεται, με αρκετά έντονο και συγκρουσιακό τρόπο, και πλέον η φορμαλιστική και τεχνοκρατική διάσταση του παρελθόντος που απαιτούσε τρόπον τινά καθολικά σχήματα, σε μεγάλο βαθμό απόλυτες δεσμεύσεις και αποφάνσεις που συνολικά θα επέλεγαν κάπως μονοδιάστατα και χωρίς ευελιξία συγκεκριμένες ηθικές και δεοντολογικές κατευθύνσεις έχει δώσει τη θέση της σε περισσότερο συνθετικές, αναστοχαστικές, «τοπικές» και *in situ* προσεγγίσεις και διαδρομές.

Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι η ηθική και δεοντολογία της (ποιοτικής) κοινωνιολογικής έρευνας δεν αντιμετωπίζεται – τουλάχιστον σε ένα μεγάλο βαθμό – ως ζήτημα αξιακής ουδετερότητας ή αποστασιοποιημένης τυπικότητας του ερευνητικού πρωτοκόλλου, αλλά ως ένα πολύπλοκο σχεσιακό και καταστασιακό ζήτημα. Ως τέτοιο περιλαμβάνει άνισες κοινωνικές σχέσεις, έμφυλα στερεότυπα, ασύμμετρη κατανομή υλικών πόρων και συμβολικού γοήτρου και δυνατότητες επιβολής και κατίσχυσης, εντός ορισμένων

ερευνητικών και άλλων μικρόκοσμων. Αυτή η μετατόπιση των ζητημάτων ηθικής και δεοντολογίας – στο βαθμό που φέρνει στην επιφάνεια διαστάσεις άνισης εξουσίας και πολιτικής δύναμης, ή έστω συσχετισμών – αναδεικνύει ταυτόχρονα θέματα δημοκρατικότητας της γνωσεακής διαδικασίας, ανοιχτότητας της εμπειρικής έρευνας, κοινωνικής λογοδοσίας, διαφάνειας της χρηματοδότησης και των πόρων (υλικών και συμβολικών), ενδυνάμωσης των τοπικών κοινοτήτων, διαμοιρασμού της επιστημονικής γνώσης και μετασχηματισμού της ερευνητικής ηθικής και δεοντολογίας.

Η συμβολή αποπειράται να συμβάλλει στην περαιτέρω ανάδειξη των επιμέρους ζητημάτων ηθικής και δεοντολογίας στην ποιοτική κοινωνιολογική έρευνα και να συνεισφέρει σε ένα διαρκή επιστημονικό διάλογο που συμβάλλει στην κριτική κατανόηση μορφών κοινωνικής δράσης, με πολλαπλά επίπεδα αναγωγής και ένταξης, που δυνητικά μετασχηματίζονται, άλλοτε λιγότερο, άλλοτε περισσότερο, άλλοτε εντελώς γρήγορα, υποχρεωτικά και θεαματικά (π.χ. συνθήκη πανδημίας, πόλεμος, κτλ.) στο χώρο και το χρόνο.

Αυτή η αναστοχαστική μορφή διατύπωσης των ζητημάτων ηθικής και δεοντολογίας συμβάλλει στην εννοιολόγηση τους όχι ως τεχνικά και αποκλειστικά διοικητικά θέματα λογιστικής τάξεως ή διαχειριστικής κατάστασης, αλλά ως ιδιοσυστατικά και συγκροτησιακά στοιχεία μιας αξιόπιστης και έγκυρης ερευνητικής στρατηγικής.

Βαγγέλης Λιότζης, Διδάσκων/Ακαδημαϊκός υπότροφος, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γιώργος Μωραΐτης, Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Βασίλης Γρόλλιος, Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Προσεγγίζοντας κριτικά φετιχοποιημένους λόγους: Οι θεωρίες για τη μεταπανδημική περίοδο (Approaching critically fetishised discourses: The theories on the postpandemic period)

Η παρούσα εισήγηση φιλοδοξεί να προσφέρει μια εφαρμοσμένη προσέγγιση της έννοιας του φετιχισμού μέσω της ανάλυσης ορισμένων θεωριών για τη μετά-την-πανδημία περίοδο από μια κριτική σκοπιά. Συγκεκριμένα, επιχειρεί να εξετάσει κριτικά πώς ο δημόσιος λόγος κατασκευάζεται στις θεωρήσεις που προβλέπουν τη διαμόρφωση της μετά-κορωνοϊό εποχής. Ο φετιχισμός, ως διαδικασία που παράγεται και αναπαράγεται από εμάς μέσω της αυτο-ανταγωνιστικά οργανωμένης καθημερινής μας δραστηριότητας, σχετίζεται με τις παντού γύρω μας διάχυτες αντιφάσεις και με το γεγονός ότι οι κυρίαρχες έννοιες και μορφές δεν εξαντλούν τη σημασία τους στο τρέχον περιεχόμενό τους, αλλά δύνανται να λάβουν πολλά άλλα διαφορετικά περιεχόμενα. Με όρους κριτικής θεωρίας, η αρνητική διαλεκτική προσπαθεί να αναδείξει το ανθρώπινο περιεχόμενο που κρύβεται μέσα στις μορφές-φετίχ, όπως το κράτος, η αστική μορφή δημοκρατίας, η αξία ως χρήμα, η τριαδική φόρμουλα κεφάλαιο-ενοίκιο-μισθός, αλλά και οι ουσιοκρατικές/πραγμοποιημένες αντιλήψεις για το φύλο και τη σεξουαλικότητα (έμφυλη αντιθετικότητα και μορφές σεξισμού).

Σε αυτό το πλαίσιο, εξετάζεται ένα δείγμα βιβλίων που έχουν γραφτεί από δημόσια πρόσωπα με επιρροή και έχουν προσελκύσει την προσοχή των μέσων μαζικής επικοινωνίας, προκειμένου να διερευνηθεί εάν οι θεωρίες που παρουσιάζονται σε αυτά εγκλωβίζονται σε μια φετιχοποιημένη κατανόηση των σημερινών κοινωνικών μορφών. Συγκεκριμένα, εξετάζονται τα έργα των Nicholas Christakis (*Apollo's Arrow: The Profound and Enduring Impact of Coronavirus on the Way We Live*), Scott Galloway (*Post Corona: From Crisis to Opportunity*), Ivan Krastev (*Is It Tomorrow Yet?: Paradoxes of the Pandemic*), James Rickards (*The New Great Depression: Winners and Losers in a Post-Pandemic World*), Klaus Schwab και Thierry Malleret (*COVID-19: The Great Reset*), και Fareed Zakaria (*Ten Lessons for a Post-Pandemic World*).

Στην εισήγηση, θεωρείται ότι μια φετιχοποιημένη αντίληψη της μετα-πανδημικής κοινωνίας θέτει σημαντικά εμπόδια σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα μετάβασης σε έναν ισότιμο και

δικαιότερο κόσμο. Υποστηρίζεται ότι μια αρνητικά διαλεκτική, ανοιχτή κριτική προσέγγιση συμβάλλει στην κατανόηση του μη εμφανούς, κρυμμένου χαρακτήρα των φετιχοποιημένων μορφών και, κατ' επέκταση, στην αποφετιχοποίησή τους. Ότι υποστηρίζεται, εν τέλει, είναι πως μια μετα-πανδημική κοινωνία που ως αποκλειστικό στόχο έχει τη συσσώρευση και τον πολλαπλασιασμό του κέρδους, και όχι την, εν τοις πράγμασι, άρση της κοινωνικής βαρβαρότητας και της έμφυλης ανισορροπίας, μέσω της αποφυσικοποίησης/αποουσιοκρατικοποίησης των κυρίαρχων αστικών-κεφαλαιοκρατικών μορφών και της έμφυλης αντιθετικότητας, θα είναι πρόδηλα καταδικασμένη να ξαναζήσει σύντομα νέες, ακόμα πιο επιζήμιες και φονικότερες πανδημίες.

Χριστίνα Καραμολέγκου, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Σημασία και όρια της επιστημολογικής προσέγγισης στη μελέτη των θεωριών συνωμοσίας: προβληματισμοί με αφορμή την ελληνική περίπτωση κατά την πανδημική κρίση

Η ραγδαία εξάπλωση της πανδημίας COVID-19 συνοδεύτηκε από μια ταχέως εξάπλωση των θεωριών συνωμοσίας που επηρέασε και την Ελλάδα. Ένα από τα ρεύματα διερεύνησης του συνωμοσιολογικού φαινομένου είναι το επιστημολογικό, το οποίο εστιάζει στους τρόπους κατανόησης και γνώσης των ατόμων. Κεντρική παραδοχή του επιστημολογικού ρεύματος στη μελέτη των θεωριών συνωμοσίας είναι ότι τα άτομα που αποδέχονται τα συνωμοσιολογικά αφηγήματα έχουν ελλειμματική κατανόηση της πραγματικότητας. Οι ερευνητές σε αυτό το ρεύμα έχουν επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τον Karl Popper, καθώς ήταν από τους πρώτους στην κοινωνιολογική σκέψη που χρησιμοποίησε τον όρο «θεωρίες συνωμοσίας», για να επισημάνει την απλοϊκότητά των αφηγημάτων τα οποία παραγνωρίζουν τη συνθετότητα του κοινωνικού κόσμου. Ο ίδιος ο Popper δυστυχώς δεν ανέλυσε εκτεταμένα στα βιβλία του το σκεπτικό του για τις θεωρίες συνωμοσίας, ωστόσο άνοιξε τον δρόμο στην ακαδημαϊκή μελέτη των θεωριών συνωμοσίας υπό ένα επιστημολογικό πρίσμα, σε ερευνητές όπως ο Brian Keeley, ο Charles Pidgen, ο Michael Barkun, ο Steve Clarke κ.ά. Πρόκειται για προσεγγίσεις που στην πλειοψηφία τους προσδίδουν αρνητικό πρόσημο στις θεωρίες συνωμοσίας και στους συνωμοσιολόγους. Για τους σκοπούς της ανάλυσης, μπορούν να διακριθούν δύο επιμέρους κατηγορίες στο επιστημολογικό ρεύμα ανάλογα με την εστίαση: α) διερεύνηση των καθαυτών συνωμοσιολογικών αφηγημάτων με σκοπό την αναζήτηση ορθολογικών στοιχείων και αν πληρείται το κριτήριο της διαψευσιμότητας· β) εστίαση στους συνωμοσιολόγους και συγκεκριμένα είτε αναζήτηση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών που τους οδηγούν στην προβληματική διαχείριση των πληροφοριών είτε εντοπισμός κάποιου δομημένου τρόπου σκέψης που συγγενεύει με την παράνοια όπως υποστηρίζει ο Taguieff.

Γυναικείες ταυτότητες στο χώρο και την πολιτική

Λάουρα Αλιπράντη, Ομότιμη Διευθύντρια Ερευνών Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, Διδάσκουσα Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Χαρά Βλαστάρη-Δυοβουνιώτη, Επιστημονική Συνεργάτης Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Σχολείο και διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου

Η διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου και η εκμάθηση των σχετικών κοινωνικών ρόλων και προτύπων συμπεριφοράς στα πλαίσια του φύλου αποτελούν ένα σύνθετο ζήτημα το οποίο συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των επιστημόνων τις τελευταίες δεκαετίες. Οι περισσότερες θεωρίες για τον «ανδρισμό» και για τη «θηλυκότητα» ως κοινωνική

κατασκευή επικεντρώνονται στην διαπαιδαγώγηση και στην επικοινωνία του πολύ μικρού παιδιού, με τους γονείς του, το σχολικό περιβάλλον και την περιβάλλουσα κοινωνία. Στο πλαίσιο της εισήγησης εξετάζονται η δόμηση της ανδρικής ταυτότητας στο σχολικό πλαίσιο καθώς και οι παράγοντες που επιδρούν σε αυτή τη διαμόρφωση. Αρχικά προσεγγίζεται η διαδικασία της κοινωνικοποίησης των νεαρών αγοριών/μαθητών ως μια μακρά, πολύπλοκη διεργασία προς την ενσωμάτωσή τους στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Κατά τη διαδικασία αυτή, αν και πρωτεύοντα ρόλο έχει το οικογενειακό πλαίσιο, σύμφωνα με όσα αναδεικνύουν τα ερευνητικά δεδομένα, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και το σχολικό περιβάλλον. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στις τάσεις σχετικά με τις αντιλήψεις των μαθητών-τριών για τους ρόλους των δυο φύλων και τις επιλογές τους σε σχέση με τις σπουδές και την επαγγελματική ζωή παραθέτοντας κάποια εμπειρικά δεδομένα. Τα δεδομένα της έρευνας αναδεικνύουν τις αξίες και τις στάσεις που έχουν εσωτερικεύσει οι μαθητές και οι μαθήτριες μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης και οι οποίες όπως διαπιστώνεται, δεν φαίνεται να διαφοροποιούνται παρά τις παρεμβάσεις και τις δράσεις-εργαστήρια που γίνονται για θέματα ισότητας στο σχολείο.

Νίκος Σαρρής, Ερευνητής, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Αμαλία Φραγκίσκου, Ερευνήτρια, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η έμφυλη διάσταση στην αναπηρία, εννοιολογικές προσεγγίσεις και δημόσιες πολιτικές: Μια πρώτη αποτύπωση ερευνητικών πορισμάτων

Στόχος της εισήγησης να αναπτυχθεί η έννοια της αναπηρίας στην ιστορικότητά της, η προστασία που παρέχει η ελληνική έννομη τάξη και οι πρόσφατες πολιτικές που έχουν χαραχθεί για την στήριξη γυναικών με αναπηρία καθώς και να αναδειχτεί η πρόσληψή τους από τις άμεσα ενδιαφερόμενες.

Οι γυναίκες με αναπηρία αποτελούν ειδική κατηγορία πληθυσμού που εμφανίζει σημαντικές ιδιαιτερότητες, και σε αρκετές περιπτώσεις υφίστανται διακρίσεις και περιορισμούς σε διάφορους τομείς της ζωής όχι μόνο λόγω της αναπηρίας τους αλλά λόγω του συνδυασμού της αναπηρίας με το φύλο (intersectional discrimination). Οι διακρίσεις αυτές λόγω της έντασής τους μπορούν να τις οδηγήσουν πιο εύκολα σε κοινωνικό αποκλεισμό. Η έμφυλη διάσταση στις υιοθετούμενες πολιτικές προσλαμβάνει επομένως ιδιαίτερη σημασία.

Η αναπηρία είναι ένα σύνθετο, πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο αναμφίβολα, επηρεάζει τη ζωή των ανθρώπων σωρευτικά και σε πολλές διαστάσεις – στην απασχόληση, τη στέγαση, την εκπαίδευση, στη δημιουργία εισοδήματος και πλούτου, την υγεία, τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, κ.λπ. Επίσης, αλληλοεπιδρά και συνδυάζει άλλες διαστάσεις αποκλεισμού (όπως το φύλο, η «φυλή» ή η ηλικιακή ανισότητα). Η αναπηρία πρέπει να θεωρείται τόσο ως διακριτική διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσο και ως εγκάρσια διάσταση σε οποιοδήποτε γενικό σύστημα μέτρησης της ισότητας.

Στο χώρο της αναπηρίας, αναπτύχθηκαν επιστημονικές προσεγγίσεις οι οποίες ανέλυσαν κριτικά τη θέση των ανάπηρων ατόμων στην κοινωνία όπως αυτή έχει προσδιοριστεί ιστορικά, καθώς και τις πολιτικές απέναντί τους, οι οποίες συντελούν στη διαιώνιση του αποκλεισμού τους. Ανέπτυξαν μια νέα θεώρηση της αναπηρίας που αναδεικνύει τα κοινωνικά αίτια της και τη μονομέρεια των κοινωνικών δομών.

Η εναρμόνιση του εθνικού θεσμικού πλαισίου με τις πρόνοιες της Σύμβασης του ΟΗΕ Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες έχει αποτελέσει επανειλημμένα αντικείμενο πολιτικών πρωτοβουλιών και νομοθετικών παρεμβάσεων. Η σύνταξη του πρώτου Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, υπήρξε σημαντικό και αναγκαίο βήμα στην κατεύθυνση της υλοποίησης των δεσμεύσεων που έχει αναλάβει η χώρα μας με την υπογραφή και την κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Παρά την έξαρση νομοθετημάτων από το 2012 και μετά εντοπίζονται προβλήματα στο πεδίο, των οποίων η ανάδειξη θα επιχειρηθεί

Ανδρομάχη Μπούνα Βάιλα, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Τμήμα Δημόσιας και Κοινωνικής Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Έμφυλοι χώροι στην ύπαιθρο. Ο δημόσιος και ιδιωτικός χώρος ενός ορεινού χωριού της Ηπείρου

Η προσέγγιση του χώρου από τη σκοπιά του φύλου εντάσσεται σε έναν ευρύτερο προβληματισμό που αφορά στην κριτική της επιστήμης, όπου τα θέματα και τα αντικείμενα έρευνας εξετάζονται μέσα από διαφορετικούς όρους και σημασίες σε σχέση με αυτές που καθόριζαν το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας ως τα μέσα της δεκαετίας του 1960. Η μελέτη του φύλου και του χώρου ή η μελέτη του φύλου του χώρου έχει επηρεαστεί μέχρι σήμερα και από τις φεμινιστικές προσεγγίσεις σε άλλα πεδία, όπως αυτά της γεωγραφίας, ανθρωπολογίας, των πολιτισμικών σπουδών, της θεωρίας του κινηματογράφου, της ιστορίας της τέχνης, της ψυχανάλυσης, της φιλοσοφίας, των πολιτικών ταυτότητας και, υπ' αυτή την έννοια, φέρει έντονα διεπιστημονικά χαρακτηριστικά. Το αίτημα της εξέτασης του χώρου μέσα από την οπτική του φύλου, πηγάζει από τη φεμινιστική κριτική, η οποία απευθύνεται τόσο στα ζητήματα που προκύπτουν από τη μελέτη και το σχεδιασμό του χώρου, όσο και στις μεθόδους προσέγγισής τους. Η ανθρωπολογία ήταν από τις πρώτες επιστημονικές περιοχές που πρότεινε ότι υπάρχει μία σχέση μεταξύ του χώρου και του φύλου και ότι αυτή καθορίζεται μέσω των σχέσεων εξουσίας. Μέσα από την οπτική αυτή, ο χώρος ερευνάται σύμφωνα με τις κατά φύλο δραστηριότητες και ρόλους, αμφισβητώντας τις πρακτικές (διευθέτησης του χώρου) που στοχεύουν στο «κοινό καλό» και ομογενοποιούν τις διαφορετικές ομάδες των ανθρώπων. Στην παρούσα εργασία εξετάστηκε ο τρόπος που έχει διαμορφωθεί αλλά και πώς αναπαράγεται ο έμφυλος χώρος ενός ορεινού χωριού της Ηπείρου. Συγκεκριμένα μέσω επιτόπιας έρευνας, παρατήρησης του χώρου και υλοποίησης 20 συνεντεύξεων σε χήρες που κατοικούν μόνιμα στο χωριό, μελετήθηκαν τρεις διαστάσεις του έμφυλου χώρου. Η πρώτη διάσταση αφορά την οικία των συγκεκριμένων γυναικών, πώς ήταν διαμορφωμένος ο χώρος πριν το θάνατο του συζύγου τους και πώς είναι διαμορφωμένος μετά το θάνατό του, όπως και θα αναλυθεί και θα νοηματοδοτηθεί από τις ίδιες και ο περιβάλλον χώρος της οικίας, όπως είναι οι αυλόπορτες που αναγράφουν τα αρχικά των ονομάτων των συζύγων τους. Κατά δεύτερον, η πιο συχνή αναπαράσταση για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα τον έμφυλο χώρο δεν είναι άλλη παρά αυτή των χωριστών σφαιρών του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου. Στην περίπτωση μας θα μελετήσουμε μια διαχρονική ταύτιση μεταξύ του δημόσιου χώρου και της αντρικής επικυριαρχίας (άντρας-καφενείο) και του ιδιωτικού χώρου και της γυναικείας υποτίμησης (γυναίκα-σπίτι). Τέλος μελετηθήθηκαν οι διαδρομές των χηρών γυναικών από την οικία τους προς τις δραστηριότητές τους και τις ανάγκες του νοικοκυριού, καταγράφηκαν τα μονοπάτια που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες τη δεκαετία του 1950 και ποια από αυτά είναι ενεργά ακόμη και ποια η χρήση τους. Οι κοινωνικές στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη δημιουργία έμφυλων ταυτοτήτων και αναμενόμενων ρόλων, για το τι θεωρείται «γυναικείο» και τι «ανδρικό», διαμορφώνονται από τα ίδια τα μέλη των κοινωνιών, λαμβάνουν τη συμπαγή μορφή ιδεολογιών και επιβάλλουν αξιολογικές ιεραρχίες και σχέσεις ανισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα. Τα στερεότυπα των φύλων αποτελούν μια εύκολη και απλουστευμένη μορφή κατηγοριοποίησης των ατόμων και αποτελούν αιτία για τη διαμόρφωση προκαταλήψεων και κοινωνικής μεροληψίας, κυρίως εις βάρος των γυναικών.

Θανάσης Θεοφιλόπουλος, Κοινωνιολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, επιστημονικός συνεργάτης, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας

Ναυσικά Μοσχοβάκου, Κοινωνική ερευνήτρια, Υποψήφια Διδάκτωρ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, επιστημονική συνεργάτης, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας

*Θα αρματωθώ με θανατηφόρα όπλα και θα κηρύξω έναν πόλεμο εναντίον των γυναικών και των ανδρών που τις ελκύουν*¹: Η μισογυνική βία των incels

Τον Αύγουστο του 2021, ένας άνδρας 22 ετών που αυτοπροσδιοριζόταν ως «ακούσια άγαμος» (involuntary celibate – incel) πραγματοποίησε ένοπλη επίθεση στο Πλύμουθ του Ηνωμένου Βασιλείου σκοτώνοντας πέντε άτομα. Από το 2014 είχαν πραγματοποιηθεί τουλάχιστον επτά επιθέσεις με αναφορά στο κίνημα των «incels». Ωστόσο, η επίθεση στο Πλύμουθ είναι η πρώτη επίθεση που καταγράφεται στην Ευρώπη ως επίθεση με κίνητρο τον μισογυνισμό, που συνδέεται με το εν λόγω κίνημα. Σύμφωνα με το Διεθνές Κέντρο για την Τρομοκρατία (International Centre for Counter-Terrorism - ICCT) ο μισογυνισμός αναγνωρίζεται ως μια ιδεολογία που υποκινεί μαζικές επιθέσεις βίας, ενώ από το 2018 το Εθνικό Συμβούλιο για τη Μελέτη της Τρομοκρατίας και την Απόκριση στην Τρομοκρατία των ΗΠΑ (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism - START) έχει ταξινομήσει τον μισογυνισμό ή την «ανδρική ανωτερότητα» (male supremacism) ως κίνητρο τρομοκρατίας και ως «αναδυόμενη απειλή».

Η εισήγηση αφού πρώτα εστιάζει σε ζητήματα εννοιολόγησης των εγκλημάτων μίσους με βάση το φύλο, επιχειρεί να αναδείξει τις μορφές λειτουργίας και τα χαρακτηριστικά της υποκοουλτούρας της διαδικτυακής κοινότητας «manosphere» και, ειδικότερα, του πρόσφατα αναπτυσσόμενου μισογυνικού κινήματος των «incels», ενώ διερευνά και το ιδεολογικό υπόβαθρο που συνδέεται με την έννοια του «μισογυνισμού» και του «εχθρικού σεξισμού». Για παράδειγμα, παρουσιάζεται η - εμπνευσμένη από την δυστοπική ταινία επιστημονικής φαντασίας «Matrix» - ιδεολογία του «Μαύρου Χαπιού» («Black Pill»), σύμφωνα με την οποία η λήψη αυτού οδηγεί τους incels στη συνειδητοποίηση μιας σκληρής (φαντασιακής) πραγματικότητας στην οποία είναι ρομαντικά και σεξουαλικά απορριπτέοι και απομονωμένοι από τις γυναίκες - ενίοτε και από το σύνολο της κοινωνίας – καθώς δεν έχουν τα «απαραίτητα» ανώτερα (φυσικά/σωματικά) χαρακτηριστικά και ιδιότητες. Το αποτέλεσμα είναι η βίαιη εξέγερση κατά των γυναικών.

Παράλληλα, διερευνάται η σύνδεση μεταξύ της δράσης των incels και ιδεολογικών ρευμάτων της άκρας δεξιάς που ενστερνίζονται ομάδες οι οποίες διαπράττουν εγκλήματα μίσους με βάση το φύλο. Η δράση αυτή χαρακτηρίζεται ως απειλή βίας από εξτρεμιστές και συχνά ταξινομείται ως τρομοκρατική δράση.

Μαρία Κανταράκη, Δρ. Παντείου Πανεπιστημίου, διδάσκουσα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, επιστημονικό στέλεχος ΧΕΝ Ελλάδος

Η εξέλιξη μιας αστικής γυναικείας οργάνωσης του 19ου αιώνα σε διεκδικητική φεμινιστική τον 21ο αιώνα: το παράδειγμα της Χριστιανικής Ένωσης Νεανίδων (ΧΕΝ) στην Ελλάδα και τον κόσμο

Η εξέλιξη μιας αστικής γυναικείας οργάνωσης του 19ου αιώνα σε διεκδικητική φεμινιστική τον 21ο αιώνα: το παράδειγμα της Χριστιανικής Ένωσης Νεανίδων (ΧΕΝ) στην Ελλάδα και τον κόσμο.

Σε προηγούμενη πρωτογενή έρευνα για την ανάπτυξη συναντίληψης των εθελοντριών των τοπικών οργανώσεων της ΧΕΝ ως προς την έμφυλη βία (στον τόμο - αφιέρωμα στην μνήμη της Καίτης Κωσταβάρα, διαπιστώθηκε, μεταξύ άλλων, πως οι γυναίκες της οργάνωσης φαίνεται να αναδεικνύουν σταδιακά μια φεμινιστική συνείδηση, η οποία δεν ήταν ούτε

¹ Απόσπασμα από το μανιφέστο του Elliot Rodger, δράστη της ένοπλης επίθεσης με κίνητρο τον μισογυνισμό, το 2014 στο Isla Vista της California.

«δεδομένη» ούτε «αναγκαία» συνθήκη για τη συμμετοχή τους σε μια «παραδοσιακή / εθελοντική» γυναικεία οργάνωση.

Υπό το πρίσμα των τριών «βασικών κυμάτων» του φεμινισμού, όπως αυτά διαμορφώνονται μέχρι σήμερα, και λαμβάνοντας υπόψη τις πολλαπλές του προσεγγίσεις, θα εξετάσουμε την παράλληλη πορεία της ΧΕΝ ως γυναικείας οργάνωσης και την άρρητη διαχρονική σύνδεσή της με αυτά.

Στη σχέση αυτή του αλληλοπροσδιορισμού ΧΕΝ και φεμινισμού, βλέπουμε ότι η Παγκόσμια ΧΕΝ ιδρύεται τον 19ο αιώνα¹ (με στόχο την προστασία των κοριτσιών και των γυναικών, αναγνωρίζοντας με έμμεσο τρόπο την «ευαλωτότητα» του γυναικείου φύλου μέσα σε μια αντροκεντρική κοινωνία), εποχή κατά την οποία αναδύθηκε το λεγόμενο «πρώτο ρεύμα του φεμινισμού», το οποίο στόχευε στη διεκδίκηση της «Ισότητας» (σε εκπαίδευση, μισθωτή εργασία, συμμετοχή στην πολιτική, την ηγεσία κλπ.) εμπνευσμένο από τις αρχές του Διαφωτισμού και της αμερικανικής και γαλλικής επανάστασης.

Στη διάρκεια του λεγόμενου «δεύτερου ρεύματος», τέλη δεκαετίας 1960 με δεκαετία 1980, η ΧΕΝ δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην οργάνωση της γυναικείας εργασίας (αποδεχόμενη εμμέσως την ανάγκη οικονομικής ανεξαρτησίας των γυναικών), παράλληλα με το γυναικείο κίνημα να διεκδικεί σε παγκόσμιο επίπεδο τη διαμόρφωση της «γυναικείας ταυτότητας» και της γυναικείας παρουσίας στην κοινωνία και την ιστορία.

Το καταληκτικό ερώτημα που, όμως, διατρέχει όλη τη συζήτηση είναι πώς και κατά πόσο η ΧΕΝ συμβάλλει με την παρουσία της στον ευρύτερο διάλογο -με τις άλλες γυναικείες / φεμινιστικές οργανώσεις και την ελληνική κοινωνία- επαναπροσδιοριζόμενη η ίδια και επαναπροσδιορίζοντας ταυτόχρονα την ταυτότητα του φεμινισμού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Κοινωνικά κινήματα και συλλογική δράση

Γεώργιος Παπαϊωάννου, Διδάσκων, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Ευαγγελία Καλεράντε, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Λέλα Γώγου, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Παραστασιακός λόγος στη συγκρότηση της κοινωνικής πραγματικότητας: Οι κινηματικές δράσεις των «γυναικών της ΛΑΡΚΟ» στην έρευνα-δράση

Η εισήγηση μας επικεντρώνεται στην ανάδυση κοινωνικών διαδικασιών και δράσεων, που αφορούν λόγο- αναλυτική προσέγγιση της κινηματικής δράσης των «γυναικών της ΛΑΡΚΟ». Για να διαμορφώσουμε ένα συνεκτικό πλαίσιο έρευνας επιδιώξαμε να χρησιμοποιήσουμε διαφορετικά μεθοδολογικά εργαλεία, προκειμένου σταδιακά να αποκτήσουμε την εποπτική γνώση της σχέσης του εργοστασίου της ΛΑΡΚΟ με την τοπική κοινωνία. Ως μελέτη περίπτωσης εξετάζεται η περιοχή της Λάρυμνας, που αποτελεί ένα οργανωμένο σύστημα λειτουργίας μιας βιομηχανικής περιοχής. Στη Λάρυμνα υπάρχει βιομηχανική μονάδα της ΛΑΡΚΟ, όπου διαμορφώνονται τα διαφορετικά επίπεδα κοινωνικής δομής με τη μόνιμη εγκατάσταση του εργατικού δυναμικού στη συγκεκριμένη περιοχή. Επιλέξαμε να ασχοληθούμε με τις γυναίκες της ΛΑΡΚΟ, που αν και παρουσιάζονται ως μια ενοποιημένη κατηγορία σε επιλεγμένα ΜΜΕ, φαίνεται να εκφράζουν πολυπρισματικές διαφοροποιημένες νοηματοδοτήσεις για την κοινωνική τους ζωή στην Λάρυμνα. Μέσα από τις διαφοροποιημένες ερμηνείες και συγκρίσεις τους, συνδυασμό διαφορετικών

¹ 1855: δύο γυναίκες στην Αγγλία, η Robarts και η Kinnaird, ίδρυσαν δύο παράλληλες χριστιανικές φιλανθρωπικές οργανώσεις και ασφαλείς χώρους για τις γυναίκες.

Το 1877 οι δύο οργανώσεις συνενώθηκαν με το όνομα που φέρει η ΧΕΝ έχει μέχρι σήμερα (Χριστιανική Ένωση Νεανίδων – Young Women’s Christian Association).

μορφωτικών- κοινωνικών κεφαλαίων, ερμηνεύονται σχέσεις επιρροής – εξάρτησης από τη ΛΑΡΚΟ.

Επιδιώκουμε να προβληθεί, αφενός το πολιτικό-κινηματικό σχήμα και αφετέρου ο έμφυλος λόγος. Το εύρος των νοημάτων συσχετίζεται με τους διαφορετικούς λόγους, που κατασκευάζονται και ανακατασκευάζονται μέσα από τις διαδράσεις τους. Η χαρτογράφηση των λόγων μετασχηματίζεται σε νοήματα, που συνθέτουν διαφοροποιημένες θέσεις για τη νέα κατάσταση, που εξελίσσεται μετά την πολιτική πρόθεση ιδιωτικοποίησης της ΛΑΡΚΟ. Οι γυναίκες με πολλαπλούς ρόλους, είτε άμεσα εμπλεκόμενες ως εργαζόμενες, είτε έμμεσα ως σύζυγοι, συντελούν στην εποπτική κατανόηση των συνεπειών της απώλειας του προκαθορισμένου επαγγελματικού πεδίου σε μια αναδίφηση προσωπικών και κοινωνικών σχέσεων. Παρελθόν, παρόν και μέλλον διατυπώνονται σε ένα πλαίσιο κανονιστικών θεωρήσεων, όπου η «σταθερότητα» αντιπαραβάλλεται με την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια.

Στην καταγραφή του λόγου επιδιώκεται η πολυπρισματική θεώρηση της σύνθετης ενθυλάκωσης στοιχείων, ως χωρο-χρονικών διαστάσεων, προκειμένου να κατανοηθεί το πεδίο, που δημιουργείται με συνθετικά στοιχεία, το εργοστάσιο, την οικογένεια, τις δομές εκπαίδευσης και τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου. Το ερευνητικό αποτέλεσμα βασίζεται στην ανάλυση του λόγου των κοινωνικών υποκειμένων με την υποστασιοποίηση των νοημάτων τους και τελικά στην κατανόηση του κατακερματισμένου λόγου, μέσα και από την ενθυλάκωση και στοιχείων του ιδεολογικού λόγου και της θεωρητικής ανάλυσης της κοινωνικής δράσης ως προθετικότητας.

Θεόδωρος Α. Κουτρούκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών,
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Χριστιανικός συνδικαλισμός και Ευρωπαϊκή ενοποίηση

Η Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο κινήθηκε αργόσυρτα προς την ενοποίηση της, οικονομική, πολιτική και κοινωνική. Σε αυτή την πορεία συνέδραμαν κράτη, θεσμοί, κοινωνικοί εταίροι, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών αλλά και η Εκκλησία.

Μεταξύ αυτών ήταν και τα χριστιανικά συνδικάτα, καρπός της ώσμωσης αναμεσα στη θρησκευτική πίστη και την διάθεση για συλλογική δράση των εργαζομένων. Οι συνδικαλιστικές αυτές οργανώσεις, αυτοπροσδιορίστηκαν σε σχέση με την κοινωνική διδασκαλία της καθολικής και προτεσταντικών εκκλησιών και έτεροπροσδιορίστηκαν στη διαμόρφωση της ταυτότητας τους έναντι των σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών συνδικάτων. Σε αυτό το εγχείρημα οι χριστιανοί εργάτες βίωσαν με συγκλονιστικό τρόπο την εξοντωτική πολιτική του ναζισμού και του φασισμού, οι κατασταλτικοί μηχανισμοί των οποίων διέλυσαν τις χριστιανικές εργατικές οργανώσεις και καταδίωξαν τα ηγετικά τους στελέχη.

Μετά τον πόλεμο τα χριστιανικά συνδικάτα τάχθηκαν υπέρ της ειρήνης στη Γηραιά Ήπειρο και τον υπόλοιπο κόσμο, Ακόμη εισήλθαν μαζί με άλλες πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις στο βαγόνι του εγχειρήματος της ολοκλήρωσης της Ενωμένης Ευρώπης (τότε ΕΟΚ). Αυτή η εξέλιξη υπολογιζόταν ότι θα ενίσχυε τα καθεστώτα στη Δυτική Ευρώπη, θα στήριζε τις θρησκευτικές ελευθερίες. Επίσης οι χώρες της ΕΟΚ θα διευκολύνονταν στην αναχαίτιση του σοβιετικού/ κομμουνιστικού κινδύνου. Στην εργασία αυτή θα πραγματευτούμε συστηματικά τις προσπάθειες τον Καθολικών και Προτεσταντών Συνδικάτων χριστιανικής έμπνευση σε διάφορες χώρες να συνδράμουν την Ευρωπαϊκή πολιτική οικονομική και κοινωνική συνεργασία με ποικίλες δράσεις. Ως μέθοδος για την μελέτη του θέματος επιλέχθηκε η μελέτη των διακηρύξεων, των κειμένων εργασίας, της αρθρογραφίας ηγετικών στελεχών αλλά και των δράσεων των χριστιανικών εργατικών οργανώσεων στον ευρωπαϊκό χώρο. Τέλος, θα συζητήσουμε τα σύγχρονα προβλήματα που επιχειρεί να αντιμετωπίσει ο χριστιανικός συνδικαλισμός καθώς και η στάση του απέναντι στα φαινόμενα της

παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελεύθερου (υπερεθνικού) καπιταλισμού, που σήμερα συμβαδίζουν με την πορεία της Ευρωπαϊκής Ηπείρου.

Εμμανουήλ Σ. Καρούσος, Κοινωνιολόγος - Κοινωνικός Ανθρωπολόγος, Μέλος του Κέντρου Αφρό – Αμερικανικής Ιστορίας BlackPast.org

Το Κίνημα των Μαύρων Πανθήρων: πολιτισμικές σημάνσεις ενός ιδιότυπου πολιτικοκοινωνικού οργανισμού

Αντικείμενο της παρούσας πρότασης είναι η μελέτη και παρουσίαση συνολικά του κινήματος των Μαύρων Πανθήρων.

Πιο συγκεκριμένα στόχος αυτής είναι να καταδείξει πως μερικοί νέοι Αφρο-Αμερικανοί την δεκαετία του 1960 κατάφεραν να ταρακουνήσουν τα στεγανά της Αμερικανικής κοινωνίας, μέχρι να φτάσουν στο σημείο να θεωρούνται ο υπ' αριθμόν 1 εσωτερικός εχθρός για την εκάστοτε πολιτική δύναμη. Ακόμη, σκοπός αυτής είναι η εμπέδωση του βαθμού δυσκολίας αναφορικά με την δημιουργία ενός αντίστοιχου κινήματος στις μέρες μας. Άραγε ενέπνευσε τις επόμενες γενεές; Ειδικότερα, θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά στα εξής σημεία: α) στις απαρχές του κινήματος και στα γεγονότα τα οποία οδήγησαν στην δημιουργία αυτού, β) στο ιδεολογικό του υπόβαθρο, γ) στις κοινωνικές δράσεις στις οποίες προχώρησαν οι Πάνθηρες για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στις κοινότητες τις οποίες ζούσαν, καθώς και στον καθοριστικό ρόλο που έπαιξαν στην διεύρυνση του κινήματος – αριθμητικά - αλλά και στην διαμόρφωση κοινής συνείδησης μεταξύ των μελών.

Επιπρόσθετα θα δοθεί έμφαση στον ρόλο των γυναικών στο κίνημα, στο πως αντιμετωπίζονταν, στις δυσκολίες και στα εμπόδια τα οποία χρειάστηκε να υπερκεράσουν για να κερδίσουν την θέση τους εντός της οργάνωσης, μέχρι την ανάληψη της εξουσίας από αυτές. Ακόμη θα σκιαγραφηθεί η αναπαράσταση του κινήματος από τα ΜΜΕ και θα υπογραμμισθεί ο βαθμός προκατάληψης απέναντι στους Πάνθηρες.

Εν κατακλείδι, θα παρουσιαστούν οι λόγοι και τα αίτια που το οδήγησαν στην παρακμή του, θα επιχειρηθεί μια σύγκριση με το αντίστοιχο κίνημα BlackLivesMatter, το οποίο συναντάται στις μέρες μας και θα οριστεί το πολιτισμικό υπόβαθρο αυτού.

Στέφανος Κόφφας, Επιστημονικός συνεργάτης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Αθανάσιος Καρανίκος, Ψυχολόγος, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης
Ιδεολογία των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων και κοινωνικό κράτος

Η θεσμοθετημένη κρατική παρέμβαση στον κοινωνικό τομέα, μπορεί να εξηγηθεί ως το αποτέλεσμα μιας σειράς διαφορετικών ιστορικών εξελίξεων και κοινωνικών μεταβολών, με κυριώτερη την οργάνωση του τρόπου παραγωγής μαζικά σε βιομηχανικό και τεχνολογικό επίπεδο, όπως επίσης και τις διεκδικήσεις μεγάλων ομάδων του πληθυσμού, μέσω των κοινωνικών κινήματων με διαφορετικές μορφές και τρόπους διεκδικήσεων σε κάθε χρονική συγκυρία. Η καίρια σημασία της σχέσης των κινητοποιούμενων υποκειμένων, μέσων και πόρων (υλικών και άυλων) προς τις εκάστοτε πολιτικές Αρχές ερμηνεύτηκε μεταξύ άλλων με τις θεωρίες της συλλογικής δράσης, των πολιτικών διαδικασιών, των πολιτικών ευκαιριών, αλλά και των νέων μορφών, όπως της συγκρουσιακής πολιτικής και της κινητοποίησης των κάθε μορφής πόρων που ακολούθησαν τα νέα κοινωνικά κινήματα. Με βάση το περιεχόμενο των θεωριών αυτών αναδεικνύεται ότι, η συλλογική δράση μέσα από την διαμόρφωση, ανάπτυξη και κινητοποίηση, διαφορετικών συγκριτικά με το παρελθόν ποιοτικά και ποσοτικά δυνάμεων, μέσων και τρόπων αλληλεπίδρασης και δράσης, χρησιμοποιούν τα στοιχεία της συγκρουσιακής πολιτικής, διαφορετικής υφής διεκδικήσεων και της αξιοποίησης των κάθε είδους δυναμικά αξιοποιήσιμων πόρων για να επιτύχουν τα αιτήματά τους. Αυτές οι νέες μορφές διεκδίκησης-αντιπαράθεσης-σύγκρουσης – ανάλογα με τις συνθήκες του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος - που υιοθετούνται από τα

σύγχρονα κοινωνικά κινήματα, συνδιαμορφώνουν την πολιτική απάντηση συνήθως με την μορφή του κοινωνικού κράτους που σε κάθε χώρα εξειδικεύεται μέσω των διαφορετικών μοντέλων, όσον αφορά τα μέτρα και τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας, φροντίδας και πρόνοιας.

Κοινωνιολογία των συναισθημάτων

Νικόλαος Δεμερτζής, Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών,
Πρόεδρος Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών
Πολιτικά συναισθήματα

Αν και ο όρος «πολιτικά συναισθήματα» (political emotions) έχει καταχωρηθεί στην ολοένα αυξανόμενη κοινωνιολογική και ψυχολογική βιβλιογραφία που εξετάζει το ζεύγμα πολιτικής και συναισθημάτων, μικρή μόνο προσπάθεια έχει καταβληθεί για την εννοιολογική του σαφήνεια. Ορίζοντας τα ως συναισθηματικές προδιαθέσεις διαρκείας που παίζουν ρόλο κλειδί στη συγκρότηση της πολιτικής κουλτούρας και στη νομιμοποιημένη εξουσιαστική κατανομή των πόρων, στην εισήγηση αυτή θα γίνει μια διάκριση ανάμεσα στα καθαυτό «πολιτικά συναισθήματα» και τα «συναισθήματα που σχετίζονται με την πολιτική», δηλαδή παροδικές συναισθηματικές εμπειρίες που παίζουν περιθωριακό ρόλο στην *longue durée* του Πολιτικού. Ο σχεσιακός, κοινωνικός και προγραμματικός χαρακτήρας των πολιτικών συναισθημάτων αποτυπώνεται μέσω της αναφοράς στον πολιτικό κυνισμό, αφενός, και την αντίθεση της *ressentiment* με τον ηθικό θυμό ή αγανάκτηση (*resentment*), από την άλλη. Και τα δύο αυτά πολιτικά συναισθήματα είναι πολύπλοκα και κρίσιμα στη διαμόρφωση εκλογικών προτιμήσεων και πολιτικών ταυτοτήτων.

Νικόλαος Ναγόπουλος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Δημήτρης Παρασκευόπουλος, Δρ. Κοινωνιολογίας, Πανεπιστημιακός Υπότροφος,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Η τεχνική της μετασύνθεσης στη κοινωνιολογία των συναισθημάτων: Δόμηση και μετα-ανάλυση corpus ερευνών για το προσφυγικό φαινόμενο

Η ερευνητική περιοχή της κοινωνιολογίας των συναισθημάτων ασχολείται με την ανάλυση συναισθηματικών φαινομένων και την αναπόσπαστη σύνδεσή τους με εμπειρίες και πρακτικές της κοινωνικής αλληλόδρασης που επηρεάζουν την ανθρώπινη δράση σε διαφορετικούς τομείς της κοινωνίας, την οικονομία, την πολιτική, την τεχνολογία κλπ. Η εστίαση πραγματοποιείται συχνά σε πρακτικές και λόγους που δημιουργούν συναισθήματα, κοινωνικές καταστάσεις που παράγονται από την παρεμβολή της ενσυναίσθησης και της εμπιστοσύνης που επηρεάζουν τους ανθρώπους, και καθορίζουν τις σχέσεις τους με τον εαυτό τους και τον κόσμο.

Η όλη προβληματική της συγκεκριμένης συμβολής εμπίπτει στο πεδίο διαχείρισης και αξιοποίησης της υφιστάμενης ερευνητικής πληροφορίας στο πεδίο αυτό μέσα στις πολλαπλές προκλήσεις που αναδύονται για την κοινωνική έρευνα στο πεδίο των σύγχρονων παγκόσμιων κοινωνικών διεργασιών. Προς στην κατεύθυνση αυτή, εργαλεία μετά-σύνθεσης ή μετά-ανάλυσης επιστημολογικών και οντολογικών σχημάτων που υιοθετούνται σε επιμέρους ερευνητικές δράσεις δύναται να συμβάλλουν στην περαιτέρω απόκτηση γνώσης προσεγγίζοντας τις πολλαπλές τροπικότητες όσον αφορά τον καθορισμό του ερευνητικού αντικειμένου, των διαδικασιών και των προϊόντων εννοιολόγησης, την επιλογή δειγματοληπτικού πλαισίου και τις τεχνικές συλλογής και ανάλυσης ερευνητικών δεδομένων. Στην κατεύθυνση αυτή, οι ερευνητικοί φορείς αναδύονται ως κόμβοι

διαχείρισης της ερευνητικής πληροφορίας στα όρια ενός διεπιστημονικού διαλόγου παρέχοντας τη δυνατότητα καταγραφής της διαχρονικής ετεροκλιτότητας των ιδεών και αφηγήσεων στο χώρο των επιστημών και συνδυαστικά των πολιτισμικών επιρροών που διαπερνούν την καταγραφόμενη τοπικοπαγκοσμιοποιημένη κοινωνική πραγματικότητα.

Η μελέτη της συναισθηματικής ζωής, των συναισθημάτων στο εύρος και στην διαφορετικότητά τους στην πολυπλοκότητα του κοινωνικού κόσμου συνιστά ένα ιδιαίτερης δυσκολίας κοινωνιολογικό εγχείρημα. Τα συναισθήματα συνιστούν μια θεμελιώδη διάσταση της ανθρώπινης εμπειρίας εμπρικλείοντας μια σειρά ρεπερτορίων (συγκινήσεις υψηλής έντασης, συναισθηματικές πεποιθήσεις, περιπτωσιακά συναισθήματα κ.ά). Το κέντρο βάρους της συγκεκριμένης εργασίας αντλώντας από υπό διαμόρφωση συλλογή ερευνητικών πρωτοβουλιών/μελετών του Πανεπιστημίου Αιγαίου εξετάζει την έννοια των συναισθημάτων εξειδικεύοντας στο πεδίο μελέτης του προσφυγικού φαινομένου από τη μεριά των κοινωνικών επιστημών θέτοντας ως βασικά ερωτήματα επισκόπησης: α) το κατά πόσον λαμβάνονται υπόψιν τα συλλογικά συναισθήματα της βιωμένης εμπειρίας στην εξέταση επιμέρους κοινωνικών πτυχών του φαινομένου, β) ποιο το περιεχόμενο της μορφικής ποικιλίας και των διαστάσεων που καταλαμβάνουν και γ) ποιες μεθοδολογικές στρατηγικές και δ) δεοντολογικές δεσμεύσεις υιοθετούνται στις συγκεκριμένες περιπτώσεις. Ειδικότερα, η εισήγηση περιλαμβάνει: α) παρουσίαση των διαδικασιών αναζήτησης - επισκόπησης που πραγματοποιήθηκαν με σκοπό την καταλαγογράφηση και ταξινόμηση του υλικού βάσει του χρονοτοπικού πλαισίου και της τυπολογίας περιεχομένου, β) ανάλυση της μεθοδολογίας εφαρμογής της τεχνικής μετασύνθεσης στο συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο και γ) παρουσίαση των βασικών θεωρητικών συμπερασμάτων που προκύπτουν μέσω της δευτερογενούς ανάλυσης.

Μανόλης Τζανάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Περί της αυτόνομης κατάδυσης στην Ελλάδα. Για μια ιστορική εθνογραφία της σχέσης τεχνολογίας, σώματος και υποβρύχιας φύσης

Η προτεινόμενη εισήγηση βασίζεται σε μία εν εξελίξει έρευνα η οποία αποσκοπεί σε μια ιστορική-κοινωνιολογική ανάλυση της εμπειρίας η οποία προκύπτει από τις αυτόνομες καταδύσεις (scuba diving) αναψυχής, εστιάζοντας σε μια εθνική μελέτη περίπτωσης, την Ελλάδα. Η έρευνα βασίζεται σε συνδυασμό μεθόδων (αναστοχαστική αυτοεθνογραφία, ποιοτική έρευνα βασισμένη σε συνεντεύξεις, συμμετοχική παρατήρηση, μελέτη αρχείων και καταγραφή του δημόσιου λόγου στον ειδικό τύπο) και στοχεύει σε μια ανάλυση της αυτόνομης κατάδυσης στην Ελλάδα ως κοινωνικής πρακτικής, από το 1945 έως τις μέρες μας. Επιχειρεί να συνδυάσει τη φαινομενολογική προσέγγιση, προκειμένου να αναλυθεί η υποβρύχια πολυαισθητηριακή ενσώματη εμπειρία, με την ιστορική προοπτική. Όπως θα υποστηριχθεί, η αυτόνομη κατάδυση χωρίζεται σε δύο κύριες φάσεις ενσωματώθηκε σταδιακά στον κόσμο του αθλητισμού μέσω μιας ιδιόζουσας διαδικασίας αθληματοποίησης (sportization), καθώς από τη δεκαετία του 1950 οργανώθηκαν ειδικές εθνικές ομοσπονδίες (στην Ελλάδα η Ελληνική Ομοσπονδία Υποβρύχιας Δραστηριότητας και Αθλητικής Αλιείας – ΕΟΥΔΑ), διεθνείς συνομοσπονδίες και επαγγελματικά σωματεία με παγκόσμια εμβέλεια. Αργότερα, μέσω κοινωνικών συνθηκών όπως η τυποποίηση (standardization) και η εμπορευματοποίηση αφενός της πιστοποίησης της εκπαίδευσης και αφετέρου του καταδυτικού εξοπλισμού, εξελίχθηκε σε δημοφιλή δραστηριότητα αναψυχής, και εν τέλει επίσης σε ειδική μορφή τουρισμού. Τα δύο κύρια ερευνητικά ερωτήματα στα οποία θα δοθεί έμφαση στην εισήγηση είναι (α) πώς η αυτόνομη κατάδυση έχει διαμορφωθεί ιστορικά ως κοινωνική πρακτική αναψυχής, και (β) πώς έχει μορφοποιείται κοινωνικά η υποβρύχια εμπειρία και ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της. Η εν λόγω υποβρύχια εμπειρία συνιστά εξαιρετικό παράδειγμα προκειμένου να διερευνηθεί η σχέση μεταξύ θεσμών, τεχνολογίας, σώματος και σύγχρονων πρακτικών εαυτού, στον ορίζοντα της ύστερης

νεωτερικότητας. Ταυτόχρονα, η διερεύνηση της υποβρύχιας εμπειρίας συνδέεται με μεθοδολογικές και θεωρητικές προκλήσεις για το τι είδους κοινωνιολογική προσέγγιση απαιτείται προκειμένου να συνδυαστεί η φαινομενολογική προοπτική του βιωματικού κόσμου με τις μακροϊστορικές προσεγγίσεις των θεσμικών μετασχηματισμών στο πεδίο του ελεύθερου χρόνου, της αναψυχής και των διακοπών.

Καλλιόπη Ορφανάκη, Διδάκτωρ Εγκληματολογίας, Επιστημονική Συνεργάτιδα, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Τα συλλογικά συναισθήματα σε συνθήκη εγκλεισμού. Η περίπτωση της τιμής και της ντροπής στην κοινότητα των κρατουμένων

Στο πλαίσιο των αναθεωρημένων θεωρητικών προσεγγίσεων των τελευταίων δεκαετιών στους κόλπους των κοινωνικών επιστημών, ένας ολοένα αυξανόμενος αριθμός κοινωνιο-ψυχολογικών και ανθρωπολογικών ερευνών έχει καταδείξει «το συναίσθημα» ως σημαντικό αναλυτικό εργαλείο. Η ενασχόληση των κοινωνικών επιστημόνων με τις διαδικασίες κοινωνικής και πολιτισμικής κατασκευής του υποκειμένου αντανακλά ευρύτερους κοινωνικο-πολιτικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς, καθώς και συγκεκριμένες επιστημονικές εξελίξεις που χαρακτηρίζουν την ύστερη νεωτερικότητα. Υπό αυτό το πρίσμα, το ενδιαφέρον της παρούσας εισήγησης εστιάζεται στην ανάλυση του συναισθήματος σε σχέση με τη συγκρότηση του υποκειμένου σε συνθήκη εγκλεισμού, την εμπρόθετη δράση, τις σχέσεις εξουσίας, την ταυτότητα, την ετερότητα και το ευρύτερο αξιακό σύστημα μέσα στο οποίο αυτές εγγράφονται. Στόχος αποτελεί η απόπειρα να διακρίνουμε τα πολλαπλά επίπεδα νοήματος των συλλογικών συναισθημάτων που αναδύονται κατά τον εγκλεισμό και να διερευνήσουμε τη διαπάλη των λόγων για την ντροπή-τιμή αλλά και το φόβο που χαρακτηρίζει την κοινότητα των κρατουμένων τόσο σε επίπεδο γλώσσας όσο και σε επίπεδο πρακτικής.

Ψηφιοποίηση κοινωνικών διεργασιών

Βίκυ Βλάχου, Επίκουρη Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η νέα ψηφιακή πραγματικότητα στο πεδίο του εγκλήματος ως έρεισμα σκέψης και δράσης και το κοινωνικό αποτύπωμα της κρίσης

Η πορεία προς την ολοκλήρωση του πρώτου τέταρτου του 21ου αιώνα φέρνει τις κοινωνίες αντιμέτωπες με πολλαπλές προκλήσεις και νέα δεδομένα, τα οποία καλούνται διαχειρισθούν, ενώ οι συνέπειες της κρίσης (π.χ. οικονομικής, υγειονομικής, κοινωνικής) αφήνουν ανεξίτηλα τη σφραγίδα τους στον κοινωνικό ιστό. Μεταξύ αυτών, η νέα ψηφιακή πραγματικότητα στο πεδίο του εγκλήματος επηρεάζει ποικιλοτρόπως αφενός, τις εξελίξεις σε επίπεδο προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου και αφετέρου σε επίπεδο ανάληψης δράσεων με γνώμονα την επίλυση καίριων ζητημάτων, μετατρέποντας τις υπάρχουσες δυσχέρειες σε προκλήσεις κατά τον 21ο αιώνα. Υπό το πρίσμα αυτό θα επισημανθούν οι κυριότερες προεκτάσεις της νέας ψηφιακής εποχής στο πεδίο της φαινομενολογίας του εγκλήματος και της σχετικής ενημέρωσης των πολιτών, στο πεδίο του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και της λήψης της σχετικής απόφασης για καταγγελία του εγκλήματος και στο πεδίο της εκπαίδευσης, με χαρακτηριστικά παραδείγματα και επισημάνσεις. Οι πρωτόγνωρες καταστάσεις και οι εμπειρίες σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο αναντίρρητα επιβεβαιώνουν τον κινδυνώδη χαρακτήρα της νέας τάξης πραγμάτων στις σύγχρονες κοινωνίες και τη ρευστότητα των εξελίξεων και των επιλογών. Στο πνεύμα

αυτό, τα νέα ήθη και οι κανόνες υπαγορεύουν την ανασύνταξη των κοινωνικών δυνάμεων προς την κατεύθυνση της κοινωνικής αλληλεγγύης, τη διαμόρφωση νέων προτύπων δράσης με γνώμονα την προστασία των πολιτών υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης και των διαρκώς εμφανιζόμενων διλημάτων και προκλήσεων, θέτοντας στη λυδία λίθο θεωρίες για την προσέγγιση και την ερμηνεία του εγκλήματος και αποτελεσματικές πρακτικές αντιμετώπισής του, υπό την καθοριστική επιρροή των διεθνών πρωτοβουλιών. Τα ανωτέρω διερευνώνται και ερμηνεύονται διαμέσου του κοινωνικού αποτυπώματος της κρίσης στις κοινωνίες και συγκεκριμένα βάσει των νέων μορφών κοινωνικής αντίδρασης (τυπικής και άτυπης), που εμφατικά λειτουργούν στο εσωτερικό τους, μετατρέποντας άμορφες συλλογικότητες σε συνειδητοποιημένους ενεργούς πολίτες. Οι ενδεχόμενες θεωρητικές αγκυλώσεις και οι αμφίσημες ποιοτικές και αξιακές παράμετροι επιβάλλεται να λειτουργούν με γνώμονα την πρόληψη του εγκλήματος, την ενημέρωση των πολιτών και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Νικόλαος Δεναξάς, Διδάσκων/(εψηφ.) Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Θρησκείες και Metaverse: κρίσεις και σχόλια γύρω από τις «μεταθρησκείες» στο πλαίσιο του «καπιταλισμού της επιτήρησης»

Με την παρούσα παρέμβαση – συμβολή στον ευρύτερο διάλογο που αφορά στο συγκεκριμένο ζήτημα, η οποία μεθοδολογικά κινείται στο πλαίσιο της αξιολογικής ουδετερότητας, επιχειρείται συγκριτική αναφορά, αποτύπωση, καταγραφή και παρουσίαση στοιχείων και τεκμηρίων από την εμπειρική έρευνα αλλά και τη θύραθεν εγχώρια και ξένη βιβλιογραφία (κοινωνιολογική και μέσα από τα γραπτά μνημεία του θρησκευτικού λόγου), σχετικά με τις «μεταθρησκείες» («θρησκείες χωρίς ένταξη»), έτσι όπως αυτές φαίνεται πως εμπεδώνονται στην εικονική πραγματικότητα του metaverse. Το όλο ζήτημα, συνδυάζεται και με τους προβληματισμούς που αναπτύσσονται μέσα από την προσέγγιση περί «κατασκοπευτικού καπιταλισμού», ή του «καπιταλισμού της επιτήρησης» (surveillance capitalism, ψηφιακός μετανθρωπισμός, μετακαπιταλισμός).

Σκιαγραφείται το γενικό πλαίσιο για να απαντηθεί το βασικό ερώτημα τι ακριβώς είναι το metaverse, ποιος ο σκοπός και ποια η χρησιμότητά του; Ο ψηφιακός – εικονικός κόσμος είναι σε θέση να απορροφά (καταστέλλει εν τη γεννέση τους) εντάσεις (λ.χ. φονταμενταλισμούς) ή τελικά δημιουργεί μεγαλύτερες στο πλαίσιο της αποθέωσης της ατομικότητας, της υποβάθμισης της κοινωνικότητας («society hacking») και της μοιραίας αλληλεπίδρασης αυτών των περικλειστων συνειδητοτήτων, στην πραγματική κοινωνία (διάχυση των κινδύνων – κοινωνίες της διακινδύνευσης – μέσω της διάχυσης της επιτηδευμένης γενίκευσης). Το διαδίκτυο και τα παράγωγά του (deep web, dark net), τελικά είναι ηθικά ουδέτερα και ποιος ο ρόλος της παγκοσμιοποίησης εν σχέση με τα παραπάνω; Μήπως ελλοχεύει κίνδυνος ανάδειξης ενός ιδιόζοντος μετανεωτερικού λουδδιτισμού, στο πλαίσιο μιας ανορθολογικής αντίδρασης της πραγματικής κοινωνίας;

Τίθενται επιπλέον, ερωτήματα πάντα εξ επόψεως της Κοινωνιολογίας της Θρησκείας για το πως λ.χ. επηρεάζεται η πραγματική θρησκευτικότητα, ποια η επι μέρους παρουσία των μεγάλων θρησκειών (Χριστιανισμός, Ισλάμ, Ινδουϊσμός, Ιουδαϊσμός, Βουδδισμός) στην εικονική πραγματικότητα του metaverse και ποια η θέση των θρησκειών και των θρησκευτικών κοινοτήτων σε σχέση με τον ψηφιακό κόσμο; Ποιες οι επιμέρους εκούσιες ή ακούσιες θρησκευτικές και θρησκειακές αναφορές στο ίδιο το περιβάλλον του metaverse (λ.χ. avatar); Τι ρόλο παίζουν τα ζητήματα ψηφιακής προσβασιμότητας, του ψηφιακού αγραμματος ή του κρατικού ελέγχου και περιορισμού στην πρόσβαση στο διαδίκτυο; Εστιάζουμε δε και στο ποια ακριβώς πληθυσμιακή (με βάση γεωγραφικές και πολιτισμικές αναφορές, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο) ομάδα έχει περισσότερες αναφορές στο metaverse.

Η θρησκεία και η θρησκευτικότητα ως ψηφιακό προϊόν, ψηφιακή υπηρεσία που προσφέρεται ως «χώρος» για εκτόνωση. Ζούμε όντως στην εποχή μιας «ψηφιακής» εκκοσμίκευσης, μέσα από τον εκφυλισμό, την υποβάθμιση της θρησκευτικής αναφοράς και ένταξης (θρησκευτική ταυτότητα), με την ανάδειξη και προώθηση ενός αντίστοιχα εικονικού δημόσιου χώρου; Τελικά, η θρησκευτικότητα στο metaverse, αποτελεί άλλο ένα κυκλικό φαινόμενο (μόδα) ή εντοπίζεται πρόθεση που σκοπό έχει να εκφυλίσει την θρησκεία ως κοινωνικό φαινόμενο, ως κοινωνική ανάγκη, με αποτέλεσμα την κοινωνική πολυδιάσπαση και την ευθεία επίθεση στην κοινωνική συνοχή και ειρήνη;

Κωνσταντίνος Θεοδωρίδης, Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Τμήμα Επικοινωνίας, μέσων και πολιτισμού, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Ψηφιοποίηση της κατανάλωσης και νεολαία: Ο ρόλος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην παραγωγή και κατανάλωση εμπειριών

Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως βασικό στόχο την εξέταση της σημασίας των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην κατανόηση του μετασχηματισμού του «χαρακτήρα» της κατανάλωσης στη σύγχρονη ψηφιακή εποχή. Πιο συγκεκριμένα, στο επίκεντρο της ανάλυσης βρίσκεται ο πολυσύνθετος τρόπος με τον οποίο οι νέοι και οι νέες λειτουργούν ταυτόχρονα ως παραγωγοί και καταναλωτές εμπειριών (Miles, 2021) στο διαδικτυακό περιβάλλον, καθώς και οι επιπτώσεις που μπορεί αυτό να έχει στη διαμόρφωση των νεανικών ταυτοτήτων. Οι συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο της ψηφιακής κοινωνίας κάνουν επιτακτική την ανάγκη για περαιτέρω εμβάθυνση στο νόημα της σχέσης μεταξύ νεολαίας και κατανάλωσης. Επιπλέον, οι νέοι άνθρωποι είναι αναγκασμένοι να αναζητούν ψηφιακά διαμεσολαβημένες διεξόδους και σημεία αναφοράς σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο που χαρακτηρίζεται από ολοένα και αυξανόμενη αβεβαιότητα. Παράλληλα, παρατηρείται ο κατακερματισμός των χωρικών και χρονικών ορίων που γνωρίζαμε μέχρι σήμερα, κυρίως, λόγω των νέων μορφών δικτύωσης και των διάφορων ψηφιακών συσκευών. Σε αυτό το πλαίσιο, καθοριστική σημασία έχει η διεξοδική μελέτη αυτών των επιδράσεων στο πεδίο της κατανάλωσης από τη στιγμή μάλιστα που οι καταναλωτικές πρακτικές δεν περιορίζονται αυστηρά στα στενά όρια του φυσικού χώρου. Η ποιοτική έρευνα που παρουσιάζεται με την παρούσα εισήγηση εστιάζει σε δεδομένα τα οποία προέρχονται από ένα ερευνητικό έργο που ακολούθησε μια πολυμεθοδολογική προσέγγιση (τριγωνοποίηση) την περίοδο από το 2016 μέχρι το 2020. Τα ευρήματα βασίζονται σε στοιχεία που συλλέχθηκαν μέσω ομάδων εστίασης, ημιδομημένων συνεντεύξεων και ψηφιακής εθνογραφίας. Πιο αναλυτικά, πρόκειται για μια συγκριτική μελέτη ανάμεσα στην Ελλάδα (Αττική) και στο Ηνωμένο Βασίλειο (Βορειοδυτική Αγγλία) με νέους και νέες ηλικίας μεταξύ 16 και 30 ετών. Η έρευνα αναδεικνύει την ευρύτερη σημασία της κατανάλωσης στις καθημερινές εμπειρίες των νέων ανθρώπων και τις αλλαγές που έχουν επιφέρει τόσο η μακρά περίοδος της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, ανεξάρτητα από τις ποσοτικές μετρήσεις οι οποίες σχετίζονται με τις συνθήκες διαβίωσης, όσο και η ανάδυση των ψηφιακών μέσων.

Βασιλική Θεολόγη, Δρ. Εγκληματολογίας Νομικής - Ειδική Επιστήμων, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τεχνολογίες επιτήρησης στην «έξυπνη πόλη»: Σκοπός, μέσα νομική αντιμετώπιση

Σήμερα, παρατηρείται μία στροφή της πολιτείας στην αλγοριθμική διακυβέρνηση. Οι σύγχρονες πόλεις ενσωματώνουν την Τεχνητή Νοημοσύνη και τις υπηρεσίες της στην αστική διακυβέρνηση ώστε να μειώσουν την εγκληματικότητα και να βελτιώσουν τη σωφρονιστική μεταχείριση των κρατουμένων. Τα παραδοσιακά μοντέλα περιστολής του εγκλήματος αμφισβητούνται από την παγκοσμιοποίηση των ψηφιακών επικοινωνιών, που επιστρατεύονται από τους

«εφευρετικούς» εγκληματίες στην παγκοσμιοποίηση του εγκλήματος. Η επικράτηση του ηλεκτρονικού εγκλήματος, της διαδικτυακής παραβίασης και η αύξηση των ψηφιακών αποδεικτικών στοιχείων έχουν θέσει τα υπάρχοντα συστήματα και τις διαδικασίες για την πρόληψη και τη διερεύνηση του εγκλήματος υπό μεγάλη πίεση. Συνεπώς, είναι ζωτικής σημασίας για την Πολιτεία να παρουσιάσει μία ευελιξία στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις και να προσαρμοστεί ανάλογα ώστε να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις αυξανόμενες προκλήσεις. Ταυτόχρονα γίνεται κατανοητό ότι είναι αδύνατο να αναθεωρηθεί αυτός ο τομέας μόνο από την ανθρώπινη συμμετοχή. Η ουσιαστική αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκαλεί η χρήση της τεχνολογίας στην αύξηση της εγκληματικότητας προϋποθέτει η Πολιτεία, να επενδύσει στη Νέα Τεχνολογία.

Η επίλυση των προβλημάτων επιτυγχάνεται από το «έξυπνο κράτος» που αναδύεται ως μια νέα μορφή ηλεκτρονικής διακυβέρνησης η οποία χρησιμοποιεί τις εξελιγμένες τεχνολογίες για την καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών. Εξ αυτού του λόγου, πρόκειται για μια μορφή διακυβέρνησης που συνδυάζει τις παραδοσιακές λειτουργίες της κυβέρνησης/διοίκησης με τις καινοτομίες της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης οι οποίες εκκινούν και υλοποιούνται μέσω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Παράλληλα, οι διαρκώς αυξανόμενες εφαρμογές ΤΝ που εισάγονται από την «έξυπνη πόλη» δημιουργούν τεράστια προβλήματα στη λήψη και εφαρμογή των μέτρων επιτήρησης, διότι στερούνται νομικής βάσης. Στη συντριπτική πλειοψηφία τους, τα εργαλεία επιτήρησης έχουν ως βάση τους την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να αναδείξει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της συγκεκριμένης επιλογής, να περιγράψει τα μέσα που συμβάλουν στην κυβερνητική επιτήρηση των ατόμων και να προτείνει ορισμένα μέτρα για την περιστολή της.

Οικογένεια

Τρύφωνα Λεμοντζόγλου, Διδάσκων Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών & Μεταδιδακτορικός Ερευνητής ΙΜΣ

Διερευνώντας τα μοτίβα συμπεριφορών γύρω από τη γεννητικότητα και τη γονεϊκότητα στην Ευρώπη: Στοιχεία από ένα δείγμα 27 χωρών

Η παρούσα εισήγηση έχει ως κύριο σκοπό να προσφέρει κάποιες νέες εμπειρικές ενδείξεις αναφορικά με την ύπαρξη σχέσεων ανάμεσα στις νέες μορφές οικογενειακής ζωής και γονεϊκότητας (βλ. συμβίωση, μονογονεϊκές οικογένειες, ζευγάρια με παιδιά εκτός γάμου κλπ) και τη γονιμότητα, λαμβάνοντας υπόψη και τις πιθανές αλληλεπιδράσεις τους με μια σειρά άλλων κοινωνικοοικονομικών παραγόντων, όπως είναι η απασχόληση, η εκπαίδευση και οι κρατικές πολιτικές κοινωνικής στήριξης. Πιο συγκεκριμένα, στο επίκεντρο του ερευνητικού μας ενδιαφέροντος τοποθετούνται 27 Ευρωπαϊκές χώρες κατά την περίοδο 2005-2017. Σύμφωνα με τα αποτελέσματά μας, η συμμετοχή των γυναικών στη μισθωτή εργασία, το προσδόκιμο ζωής των γυναικών, η ισότιμη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση και οι κοινωνικές παροχές (βλ. δημόσιες δαπάνες για την προσχολική αγωγή και οικογενειακά επιδόματα) βρέθηκε πως λειτούργησαν προωθητικά τόσο για την άνοδο των λεγόμενων «εναλλακτικών» μορφών οικογενειακής ζωής όσο και για την αύξηση των επίπεδων της συνολικής γεννητικότητας (TFRs). Την ίδια στιγμή, μια θετική και στατιστικά σημαντική σχέση προέκυψε ανάμεσα στις γεννήσεις από γυναίκες νεαρής ηλικίας και στα νέα οικογενειακά σχήματα. Τα ευρήματά μας φέρνουν στο φως κάποιες άγνωστες μέχρι σήμερα πτυχές της λεγόμενης «δεύτερης δημογραφικής μετάβασης» (SDT) στον ευρωπαϊκό χώρο, καθώς και της θεωρίας της ισότητας των φύλων (gender equity theory) που, μεταξύ άλλων, φαίνεται να επαναπροσδιορίζουν σημαντικά τους κυρίαρχους έμφυλους ρόλους και στερεότυπα αναφορικά με την οικογένεια και τη γονεϊκότητα.

Ελιάνα Καναβέλη, Διδάκτορας Κοινωνιολογίας, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Αλίκη Κοσουφολόγου, Διδάκτορας Πολιτικής Επιστήμης και Κοινωνιολογίας, Ερευνήτρια
«Άπιαστη μητρότητα»: Σύγχρονες όψεις της μητρότητας σε συνθήκες διαρκούς κρίσης. Αναπαράσταση και ιδεολογία

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης ασχοληθήκαμε με τις σύγχρονες αναπαραστάσεις και αντιλήψεις για την μητρότητα, οι οποίες επιδρούν καθοριστικά και στην επιτέλεση της και τις πρακτικές ανατροφής και φροντίδας των παιδιών που υιοθετούνται. Ταυτόχρονα, διερευνήσαμε τους τρόπους με τους οποίους οι σύγχρονες αντιλήψεις και τάσεις γύρω από τα θέματα της μητρότητας στο εθνικό πλαίσιο συνομιλούν με/ ή επηρεάζονται από τις διεθνείς σύγχρονες πολιτισμικές αναπαραστάσεις της μητρότητας όπως αυτές αποτυπώνονται στον κινηματογράφο και στην τηλεόραση.

Εκκινώντας και από προσωπικές εμπειρίες αλλά και ερωτήματα και προβληματισμούς αναφορικά με τη μητρότητα οδηγηθήκαμε σε αυτή την έρευνα προσπαθώντας όχι μόνο να απαντήσουμε στις δικές μας ανησυχίες, αλλά και να αποκωδικοποιήσουμε τον ρόλο της μητρότητας στο παρόν εθνικό, κοινωνικό και πολιτικό συγκείμενο. Τί σημαίνει να είσαι μητέρα στην Ελλάδα σήμερα; Πώς νοηματοδοτείται η μητρότητα από τα υποκείμενα που συμμετέχουν σε αυτή; «Νιώθεις ότι είσαι αρκετά μαμά;» Η τελευταία ήταν μια από τις ερωτήσεις που απευθύναμε στις μητέρες, οι οποίες έλαβαν μέρος στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε και η οποία δεν πήρε ποτέ μια ξεκάθαρη θετική απάντηση από τις συνεντευξιζόμενες.

Η παρούσα έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε μεσούσης της υγειονομικής κρίσης το φθινόπωρο του 2021, βασίστηκε σε συνεντεύξεις που ελήφθησαν από γυναίκες, οι οποίες είναι μητέρες και οι ηλικίες των οποίων κυμαίνονται στο διάστημα μεταξύ 25 έως 50 ετών. Επιπλέον, για να μελετήσουμε τις πολιτισμικές αναπαραστάσεις της επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε ταινίες και τηλεοπτικές σειρές με θέμα τη μητρότητα εφαρμόζοντας τη μέθοδο της Ανάλυσης Λόγου.

Η διερεύνηση των εμπειριών μητρότητας σε αυτή τη συγκυρία συνδέθηκε επίσης και με το ενδιαφέρον μας για τις κοινωνικές όψεις της κρίσης της κοινωνικής φροντίδας και της συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας. Η μητρότητα, ως έννοια, βρίσκεται στο επίκεντρο των λόγων και των πολιτικών χωρίς τις περισσότερες φορές να γίνεται ρητή αναφορά σε αυτή. Οι αφηρημένοι λόγοι για τη μητρότητα, εκφραζόμενοι, σε αρκετές περιπτώσεις από μη θηλυκά υποκείμενα, αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα που της αποδίδεται πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά, αλλά και τη λειτουργία της ως μηχανισμού ελέγχου, όχι μόνο των σωμάτων αλλά και των συμπεριφορών των θηλυκοτήτων. Επιπλέον, οι παραπάνω όψεις συναρθρωμένες με την άνοδο νεοσυντηρητικών πολιτικών στην Ελλάδα και στην Ευρώπη επηρεάζουν τους έμφυλους καταμερισμούς και τις αντιλήψεις γύρω από την εργασία και την οικογένεια και ενίοτε οδηγούν στην αναβίωση παραδοσιακών αντιλήψεων για την μητρότητα και τη φροντίδα. Στο πλαίσιο αυτό, το παρόν ερευνητικό εγχείρημα επιδίωξε να προσεγγίσει κριτικά σύγχρονες αντιλήψεις και πολιτισμικές και κοινωνικές πρακτικές για την μητρότητα και να αμφισβητήσει κυρίαρχες αντιλήψεις για το φύλο.

Μαρίνα Σταμάτη, Υποψήφια διδακτορίσσα, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, Πανεπιστημίου Αιγαίου

Μορφές της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας: Μετασηματισμοί στον κοινωνικό χώρο και χρόνο

Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από έντονη ρευστότητα και σειρά από γρήγορους και πολύπλοκους μετασηματισμούς σε όλα τα επιμέρους πεδία της κοινωνικής σφαίρας και της

καθημερινής ζωής. Έτσι, η οικογένεια ως πρωτογενής θεσμός κοινωνικοποίησης συναρτάται και συνδιαλέγεται με πληθώρα από συστήματα κοινωνικών αξιών και πολιτισμικών πρακτικών. Αυτή η αλληλόδραση, με τη σειρά της, συνδέεται, με το επίπεδο και τους ρυθμούς της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, που επηρεάζουν τα χαρακτηριστικά και τη φυσιογνωμία κάθε μεμονωμένης οικογένειας.

Ειδικότερα, η ελληνική οικογένεια έχει υποστεί αρκετούς μετασχηματισμούς στο σχήμα, τη μορφή και το περιεχόμενο της. Πιο συγκεκριμένα, από τα μέσα του 20^{ου} και τις αρχές του 21^{ου} αιώνα παρατηρείται ένας σημαντικός μετασχηματισμός της δομής της οικογένειας, ως απόρροια των ευρύτερων κοινωνικών αλλαγών που συντελέστηκαν, με κυριότερες την εισαγωγή της γυναίκας στην παραγωγική διαδικασία, την μαζική επικράτηση της μισθωτής εργασίας, τη μετάβαση από την εκτεταμένη στην πυρηνική οικογένεια, την αύξηση του αριθμού διαζυγίων ή συμβίωσης εκτός γάμου, την ανάδειξη νέων οικογενειακών προτύπων και μορφών συμβίωσης ή τύπων οικογενειακού δεσμού και μια σειρά από ευρύτερες δημογραφικές, πολιτισμικές και κοινωνικές αλλαγές.

Η παρούσα εργασία μελετά μέσα από μια συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση θεωρητικών κειμένων και εμπειρικών ερευνών τον κοινωνικό θεσμό της σύγχρονης οικογένειας και των μορφών οικογενειακής συμβίωσης στην Ελλάδα του 20^{ου} και των αρχών του 21^{ου} αιώνα. Επιδιώκεται, μια κοινωνιολογική αποκρυπτογράφηση των μεταβολών της μορφής και του περιεχομένου της ελληνικής οικογένειας, με έμφαση στη μορφή και το περιεχόμενο του οικογενειακού δεσμού. Με άλλα λόγια, αναλύονται οι αλληλο-διαδράσεις μεταξύ των μελών της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας οι σχέσεις με τα δίκτυα συγγένειας και τις εξωτερικές συνθήκες και θεσμούς (π.χ. σχολείο, παρέες, κτλ.) ο καταμερισμός της εργασίας και οι τρόποι πρακτικής και συμβολικής επιτέλεσης της καθημερινής ζωής.

Κοινωνικός μετασχηματισμός-πολιτικές για την ύπαιθρο και τρόφιμα

Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος, Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο & Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Μαρία-Λουκία Φρατσέα, Ερευνήτρια, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Μετανάστευση στις αγροτικές περιοχές, επιστροφή στην ύπαιθρο και ευημερία της υπαίθρου

Η εισήγηση αυτή στοχεύει στο να αναλύσει και να συζητήσει τις μεταβαλλόμενες συνθήκες και τις προκλήσεις που θέτουν οι νεοαφιχθέντες πληθυσμοί των μεταναστών και των προσφύγων σε σχέση με τις απόψεις του τοπικού πληθυσμού σχετικά με τις νέες αφίξεις στις περιοχές της υπαίθρου. Η βασική επιδίωξη είναι να κατανοηθεί αν και κατά πόσον οι μετανάστες και οι πρόσφυγες δημιουργούν απειλές ή/και ευκαιρίες για τον τοπικό πληθυσμό, και αν οι μετακινούμενοι και μη-μετακινούμενοι μοιράζονται μια αίσθηση ευημερίας (well-being) στις περιοχές που κατοικούν. Η ανάλυση επιχειρεί να αναδείξει τις διασυνδέσεις που υφίστανται μεταξύ των μεταναστών και των προσφύγων σε σχέση με την οικονομία, την κοινωνία και τον πολιτισμό των περιοχών υποδοχής στην ύπαιθρο. Με αυτό τον τρόπο η εισήγησή μας επιζητά να υπογραμμίσει την πολυμορφία των μεταναστευτικών ροών στην ύπαιθρο, καθώς επίσης να δείξει τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους μετανάστες, τους πρόσφυγες και τον τοπικό πληθυσμό φωτίζοντας τα ζητήματα που αφορούν την ευημερία των αγροτικών περιοχών και την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα.

Η εισήγηση περιλαμβάνει τα ακόλουθα: Πρώτον, μια συζήτηση για τις βασικές θεωρητικές έννοιες που επιτρέπουν την κατασκευή ενός θεωρητικού πλαισίου για την κατανόηση της ευημερίας στην ύπαιθρο και την ανάπτυξη της υπαίθρου. Επιπρόσθετα, συζητούνται τα ζητήματα της διεθνούς και εσωτερικής μετανάστευσης προς τις περιοχές της υπαίθρου στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης αλλά και μετά την οικονομική κρίση. Στη συνέχεια

παρουσιάζεται η μεθοδολογία για τη συγκέντρωση των δεδομένων. Τέλος, αναλύονται οι αφηγήσεις των μεταναστών, των προσφύγων, και του τοπικού πληθυσμού, καθώς επίσης επιχειρείται μια ερμηνεία των ανανοηματοδοτήσεων της υπαίθρου αναφορικά με την ευημερία των ατόμων στην ύπαιθρο αλλά και σε σχέση με την ανάπτυξη της υπαίθρου. Τα βασικά συμπεράσματα της εισήγησης επιχειρούν να εμπλουτίσουν τη συζήτηση σχετικά με την πολυπολιτισμικότητα στην Ελληνική ύπαιθρο και την ανάγκη θέασης της υπαίθρου ως ενός δυναμικού και μεταβαλλόμενου χώρου που ακολουθεί τις εξελίξεις και αποκτά νέο περιεχόμενο, αλλά και νέες ευκαιρίες συμβίωσης μεταξύ διαφορετικών πληθυσμών.

Γεώργιος Χατζηχρήστος, Ακαδημαϊκός Υπότροφος, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Ανάπτυξη της υπαίθρου: διδάγματα από το πρόγραμμα LEADER για την μεταπανδημική Ευρωπαϊκή ύπαιθρο

Μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης μετά την πανδημία της COVID-19 είναι η τόνωση των περιθωριοποιημένων, περιφερειών της υπαίθρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Τα πρόσφατα οικονομικά στοιχεία δείχνουν ότι η ανάκαμψη στις περιοχές της υπαίθρου μετά από εξωγενείς κρίσεις πραγματοποιείται πολύ πιο αργά από ό,τι στις αστικές περιοχές. Ως εκ τούτου, φαίνεται αρκετά πιθανό ότι οι ισχυρές πανδημικές πιέσεις -και οι οικονομικές πιέσεις που ακολουθούν- θα βαθύνουν την υψηλή περιθωριοποίηση της υπαίθρου σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε αυτό το πλαίσιο, φαίνεται αρκετά σημαντικό να διερευνηθούν εκείνα τα εργαλεία πολιτικής που θα μπορούσαν να προωθήσουν την ταχύτερη ανάκαμψη αυτών των περιοχών και να αποκαταστήσουν την τοπική υποδομή διαλόγου μέσα σε ένα περιβάλλον αυξανόμενης κοινωνικής αποστασιοποίησης. Το πρόγραμμα Liaisons Entre Actions de Developpement de l'Economie Rurale (LEADER) υπήρξε ένα τέτοιο πρόγραμμα.

Από τη σύλληψη και την εφαρμογή του στις αρχές της δεκαετίας του 1990, το πρόγραμμα LEADER αποτέλεσε έναν εμβληματικό πρόγραμμα για ανάπτυξη της υπαίθρου στην ΕΕ. Αυτό το πλαίσιο πολιτικής έδωσε μια αυξανόμενη δυναμική στην ενδογενή ανάπτυξη της υπαίθρου (endogenous rural development) εντός της ΕΕ, καταφέροντας να καλλιεργήσει την τοπική δράση, τη δικτύωση των πολιτών και την ενδυνάμωση των τοπικών κοινοτήτων. Παρ' όλα αυτά, σύντομα επήλθε μια κανονικοποίηση του προγράμματος (mainstreaming), εγείροντας έτσι μια πολύπλευρη κριτική- η συζήτηση σχετικά με την αξία του προγράμματος παραμένει ανοιχτή. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, το LEADER αποτέλεσε ένα πλαίσιο ανάπτυξης της υπαίθρου και ενδυνάμωσης των τοπικών κοινοτήτων, δύο διαστάσεις που φαίνονται αρκετά επιτακτικές για τη μεταπανδημική ανάκαμψη της υπαίθρου.

Ως εκ τούτου, το πρόγραμμα θα πρέπει να επανεξεταστεί και να αξιολογηθεί από κοινωνική σκοπιά, ως πιθανό εργαλείο πολιτικής για την ανάκαμψη της υπαίθρου. Στο πλαίσιο αυτό, η παρουσίαση εισάγει ένα ποιοτικά ενσωματωμένο μεθοδολογικό εργαλείο Κοινωνικής Απόδοσης της Επένδυσης (Social Return on Investment) για την αξιολόγηση της κοινωνικής προστιθέμενης αξίας του (Community led Local Development) LEADER. Η μέθοδος αξιολόγησης εφαρμόστηκε στο αγροτικό νησί της Λέσβου. Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης έδειξαν ότι το LEADER καθίσταται μια αξιόλογη επένδυση όταν λαμβάνεται υπόψη ένα ευρύ φάσμα των κοινωνικών εκροών του. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι για να ενισχυθεί η κοινωνική του αξία περαιτέρω, πρέπει πρώτα να επιτευχθεί ένα επίπεδο ωριμότητας και μια σταθερή οικονομική βάση στην τοπική κοινότητα. Συνεπώς, η συνεχής παρακολούθηση και αξιολόγηση του προγράμματος καθίστανται ζωτικής σημασίας.

Ευγενία Πετροπούλου, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης & Sustainable International Business (SIB) Research Centre, Zuyd University of Applied Sciences,

Θοδωρής Μπένος, The Netherlands and Commodity Risk Management Expertise Centre (CORMEC), Wageningen University & Research,
Κατανοώντας το ρόλο των σύντομων αλυσίδων εφοδιασμού και διάθεσης τροφίμων για τη βιώσιμη ανάπτυξη: η άποψη των καταναλωτών

Το σημερινό αγρο-διατροφικό σύστημα αντιμετωπίζει μείζονες προκλήσεις οι οποίες συχνά συνδέονται με εκείνες τις βιομηχανικές διαδικασίες παραγωγής οι οποίες σχετίζονται με το μέγεθος αλλά και την έλλειψη διαδικασιών διαφάνειας, δυσμενών περιβαλλοντικών επιπτώσεων και ζητημάτων ασφάλειας των τροφίμων. Οι εναλλακτικές και σύντομες αλυσίδες εφοδιασμού τροφίμων αποτελούν απάντηση στις ανησυχίες των πολιτών σχετικά με ζητήματα δημόσιας υγείας, επισιτιστικής ασφάλειας, την προέλευση και τη διαχείριση της παραγωγής τροφίμων, καθώς και τις αρνητικές συνέπειες που συνδέονται με τον εκσυγχρονισμό και εντατικοποίηση των συμβατικών αγρο-διατροφικών συστημάτων. Στόχος της εργασίας είναι η εμπειρική εξέταση των αναδυόμενων σύντομων αλυσίδων εφοδιασμού τροφίμων σε αγροτικές και αστικές περιοχές και κυρίως η κατανόηση της συμπεριφοράς των Ελλήνων καταναλωτών σε σχέση με τις εν λόγω αλυσίδες. Μέσω της ανάλυσης της συμπεριφοράς και των προτιμήσεων των καταναλωτών θα διευρυνθούν: α- τα κίνητρα και οι αντιλήψεις των καταναλωτών που συμμετέχουν στις σύντομες αλυσίδες εφοδιασμού τροφίμων και β- κατά πόσο οι διασυνδέσεις μεταξύ κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων διέπουν τα καταναλωτικά πρότυπα και αξίες των καταναλωτών. Προκειμένου να απαντηθούν τα ζητήματα αυτά, πραγματοποιήθηκε συνδυασμός μεθόδων. Στα πλαίσια των ποιοτικών μεθόδων διεξήχθησαν δύο συνεντεύξεις εστιασμένης συζήτησης (focus group), σε μια αγροτική και μία σε αστική περιοχή. Για την ποσοτική ανάλυση υιοθετήθηκε η ανάλυση τμηματοποίησης και το μοντέλο γραμμικής παλινδρόμησης ($N = 456$) προκειμένου να περιγράψουμε παράγοντες που αντανακλούν την τάση των καταναλωτών να αγοράζουν τρόφιμα από σύντομες αλυσίδες εφοδιασμού τροφίμων ή/και να τις υποστηρίζουν. Τα αποτελέσματα της έρευνας των καταναλωτών δείχνουν τον επαναπροσδιορισμό της *τοπικότητας* (re-localisation) και την *επανασύνδεση* (re-connection) της γεωργίας με την παραγωγή τροφίμων. Ποιο συγκεκριμένα η προτίμηση για συμμετοχή των καταναλωτών σε εναλλακτικά αγρο-διατροφικά εγχειρήματα όπως οι σύντομες αλυσίδες εφοδιασμού τροφίμων εξαρτάται από το είδος του προϊόντος, τα δημογραφικά, οικονομικά και μορφωτικά χαρακτηριστικά του καταναλωτή, τη γεωγραφική και κοινωνική εγγύτητα των σύντομων αλυσίδων εφοδιασμού τροφίμων, την προώθηση ασφαλών/υγιεινών προϊόντων διατροφής απαλλαγμένα από χημικά κατάλοιπα καθώς και την υποστήριξη της τοπικής βιώσιμης ανάπτυξης.

Γιώργος Μπάλιας, Αναπληρωτής Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Χρυσούλα Καπαρτζιάνη, Μεταδιδάκτωρ, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Κωνσταντίνος Μπάλιας, Ερευνητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Οι Γ.Τ.Ο. στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας του κινδύνου (risk society)

Ο νομικός πολιτισμός κάθε κοινωνίας ενσωματώνει ποικίλες εικόνες και αφηγήσεις της δικαιοσύνης και του περιβάλλοντος, όπως και ερμηνευτικά σχήματα και πηγές που όχι μόνο νοηματοδοτούν τη σκέψη και τη δράση αλλά δίνουν τη δυνατότητα στα άτομα να συγκροτήσουν μίαν αυτοσυντηρούμενη ολιστική άποψη του νομικού και ηθικού κόσμου μέσω της επανανοηματοδότησης των δικαιωμάτων τους, των αξιώσεων, της προστασίας και των υποχρεώσεων που επιβάλλει ο νόμος. Τα άτομα συμμετέχουν στην κατασκευή της νομιμότητας μέσω της έκφρασης της δικής τους αντίληψης για τον νόμο (της νομικής συνειδητότητας). Εξ ετέρου, είναι σημαντικό να διερευνηθεί τι σημαίνει μια κοινωνιολογική προοπτική του νόμου και να διερευνηθεί η σημασία της για τη νομική ρύθμιση και για το περιβάλλον. Καταδεικνύεται πως οι πολιτικοί και τεχνολογικοί μετασχηματισμοί

προσδιορίζουν το τι οι άνθρωποι περιμένουν από το δίκαιο και τους νομικούς κανόνες. Ειδικότερα, αναφορικά με τη νομική διάσταση του ζητήματος των Γ.Τ.Ο., οι προβληματισμοί στη διεθνή επιστημονική κοινότητα εντοπίζονται σε κρίσιμα στοιχεία της νομοθεσίας της ΕΕ που έχουν να κάνουν με την επιστημονική αξιολόγηση των κινδύνων για το περιβάλλον και την ανθρώπινη υγεία και το ρόλο άλλων παραγόντων (κοινωνικών, ηθικών, πολιτικών κλπ) στη διαδικασία λήψης απόφασης. Το βασικό ρυθμιστικό πλαίσιο για τους Γ.Τ.Ο. στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Οδηγία 2001/18/ΕΚ και Κανονισμός 1829/2013) έχει τροποποιηθεί κατά το παρελθόν ή βρίσκεται υπό τροποποίηση. Η νέα Οδηγία 2015/412/ΕΕ σχετικά με την δυνατότητα των κρατών-μελών να απαγορεύουν ή να περιορίζουν την καλλιέργεια Γ.Τ.Ο. στην επικράτειά τους, αποτελεί μία σημαντική αλλαγή του ρυθμιστικού πλαισίου της Ε.Ε για τους Γ.Τ.Ο. Στο σημερινό κόσμο της έκρηξης της βιοτεχνολογίας και της βαθιάς οικολογικής κρίσης, επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε με την διεξαγωγή και εμπειρικής έρευνας (συνεντεύξεις σε Έλληνες παραγωγούς), πως λειτουργεί η πρόσληψη του κινδύνου καθώς και των ευρωπαϊκών δικαϊκών κανόνων για τους Γ.Τ.Ο. Το ζήτημα της συνύπαρξης γενετικά τροποποιημένων, συμβατικών και βιολογικών καλλιεργειών που αποτελεί ένα από τα μείζονα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα κάθε ευρωπαϊκής χώρας, υπήρξε βασική συνιστώσα της έρευνάς μας.

Εννοιολογήσεις και διαστάσεις της κοινωνικής αλλαγής

Νικήτας Αλιπράντης, Ομότιμος καθηγητής, Πανεπιστήμιο Στρασβούργου, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Θετικές προοπτικές με βάση το προ αιώνας έργο του «αγνώστου» κοινωνιολόγου Rudolf Goldscheid

Ο αυστριακός R. Goldscheid εχρησιμοποίησε συνθετικούς όρους με επιστημονικό περιεχόμενο. Ως κοινωνιολόγος και γενικότερα ως κοινωνικός επιστήμων αντιλαμβάνοντα την κοινωνιολογία προσανατολισμένη στο μέλλον και ως αποστολή της την εξελικτική βελτίωση του κοινωνικού γίνεσθαι στη βάση επιστημονικών κριτηρίων και όχι πολιτικών επιλογών. Η όλη θεώρησή του επικεντρώνεται στην αναγκαία σύνδεση της κοινωνιολογίας με την οικονομία, την ψυχολογία και την βιολογία. Ο ίδιος συνέλαβε την έννοια της κοινωνιοβιολογίας και την ανέπτυξε με προοπτική να διατυπωθεί μία κοινωνική πολιτισμική εξελικτική θεωρία και να διαγνωστούν οι προϋποθέσεις μιας βελτιωμένης ανάπτυξης του ανθρώπου και μιας 'ανθρώπινης οικονομίας'. Έννοια-κλειδί του όλου συστήματός του αποτελεί η έννοια της κατεύθυνσης που συνιστά την επιστημολογική γέφυρα μεταξύ της αιτιότητας, στοιχείου κατεξοχήν των φυσικών επιστημών, και της τελεολογίας που είναι ίδιον των κοινωνικών επιστημών.

Στην θέση της οικονομίας της αγοράς ο Goldscheid αντιπαρατέταξε αφενός την 'οικονομία της ανάπτυξης' επικεντρωμένη σε μακροπρόθεσμες ποιοτικές αξίες και όχι ποσοτικά μεγέθη, αφετέρου 'την ανθρώπινη οικονομία' ως βάση για τον κοινωνικοπολιτικό μελλοντικό προσανατολισμό της κοινωνίας. Η αντίληψη αυτή της οικονομίας βασίζεται σε μία 'ηθική της κοινωνικής συνολικής βούλησης' το περιεχόμενο της οποίας προσδιορίζεται κυρίως από διαδικασίες διαπραγματευτικών συνομιλιών που καταλήγουν σε αποφάσεις. Ο Goldscheid επεδίωξε να στηρίξει την ηθική αυτή σε εμπειρικές γνώσεις επιστημών και συγκεκριμένα της θεωρίας της εξέλιξης και της ψυχολογίας με σκοπό όχι μόνο να καθοδηγήσει σε υποκειμενικά ηθικές πράξεις αλλά και να οδηγήσει στην ηθική ανάπτυξη του ανθρώπινου είδους. Σ' αυτό μπορεί να συμβάλει η ψυχολογική θεωρία της βούλησης που ως επιστημονικός κλάδος οφείλει να ερευνά την ενεργό πλευρά της ανθρώπινης ουσίας και την μετατροπή της βούλησης σε πράξη και να δείχνει με ποιο τρόπο οι άνθρωποι με την πράξη μπορούν να πραγματοποιούν αυτό που με την γνώση ανακάλυψαν.

Η επικαιρότητα της κοινωνικής αυτής ηθικής αντίληψης οφείλεται και στην σημερινή σχέση επιστήμης και κοινωνίας. Η επιστήμη έχει σκοπό όχι μόνο να δημιουργεί γνώσεις αλλά και να διαμορφώνει το μέλλον και ως επιστήμη του γίνεσθαι χρειάζεται αξιολογήσεις που συνδέονται με τον εξωτερικό κόσμο. Με αυτήν την έννοια η επιστήμη συνδέεται με την κοινωνία. Αντί ο επιστήμων να αποκόπτεται από την πραγματικότητα είναι σημαντικό να λαμβάνει υπ' όψη του ενδεχόμενες διαφορές στις αξιολογήσεις και μη προβλεφθείσες συνέπειες διαπιστώσεων. Και αυτό διότι ιδιαίτερα οι κοινωνικές επιστήμες χρειάζονται συμπληρωματικά μία θεωρία της αξίας που είναι προσανατολισμένη στο μέλλον και μάλιστα μακροπρόθεσμα.

Δημήτρης Παρσάνογλου, Αναπληρωτής Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Βασίλης Τσιάνος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κιέλου

Η κοινωνιολογία στην ανθρωπόκαινο εποχή: σημειώσεις για το τέλος του (εξορυκτικού) καπιταλισμού

Ο Dipesh Chakrabarty στην ανάλυσή του του για το *ανθρωπόκαινο* και τον καπιταλισμό μάς υπενθυμίζει ότι το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής δεν αφορά απλά και μόνο τους νόμους της καπιταλιστικής συσσώρευσης, ούτε απλά και μόνο την κρίση του παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού (Chakrabarty, 2014). Το αντικείμενο της παρούσας εισήγησης είναι η κρίση ενός συγκεκριμένου πρότυπου καπιταλιστικής συσσώρευσης, το οποίο σύμφωνα με την εναργή ανάλυση του Andreas Malm (2016) μπορεί να χαρακτηριστεί ως *εξορυκτικός καπιταλισμός* (fossil capitalism). Πιο συγκεκριμένα, στόχος της εισήγησης είναι να αναδείξει τις συνέπειες της κρίσης αυτής στα πολλαπλά πρόσωπα του κόσμου της εργασίας αλλά και της κοινωνιολογίας κατά τη συγκεκριμένη συγκυρία της κλιματικής αλλαγής, στην προσπάθεια δηλαδή να καταφέρουμε ή να προσπαθήσουμε να αποτρέψουμε την αύξηση της θερμοκρασίας στη γη κατά τους επικίνδυνους αν όχι απαγορευτικούς αυτούς 2 Βαθμούς Κελσίου.

Η κλιματική αλλαγή δεν έχει να κάνει με την κλασσική οικολογική κρίση, για την οποία άρχισε να γίνεται λόγος στη δεκαετία του 1980, ούτε με την κλασσική πολιτική οικολογία που γνωρίζουμε. Η κλιματική αλλαγή έχει να κάνει, έτσι όπως τη συζητάμε τα τελευταία χρόνια στις κοινωνικές επιστήμες και στις σπουδές των Επιστημών και της Τεχνολογίας (technoscientific studies) (Paradopoulos, 2018), με ένα συγκεκριμένο πρότυπο κεφαλαιακής συσσώρευσης και πολιτικής ρύθμισής της, το νεοφιλελευθερισμό, ο οποίος βασίζεται σε μια παγκοσμιοποιημένη μήτρα καπιταλιστικής κυριαρχίας, το λεγόμενο *εξτρακτιβισμό* (extractivism) (Mezzadra, Neilson, 2019). Ο εξτρακτιβισμός προσπαθεί να συνδέσει την ανάλυση της κλιματικής αλλαγής, την οικονομία του εδάφους και τις συνεπαγόμενες παραγωγικές σχέσεις σε παγκόσμιο επίπεδο. Ουσιαστικά προσπαθεί να σκεφτεί τα πραγματικά όρια της μετάβασης του υπαρκτού καπιταλισμού, του υπαρκτού νεοφιλελεύθερου εξορυκτικού καπιταλισμού σε ένα μετα-καπιταλισμό, ο οποίος θα έχει συμβιωτική και όχι παρασιτική σχέση με τις θετικές εξωτερικότητες του και θα είναι «πράσινος» ή σε κάθε περίπτωση δε θα είναι ο γνώριμος νεοφιλελεύθερος εξορυκτικός καπιταλισμός που δοκιμάζει τα όρια όχι μόνο της κοινωνικής αλλά και της φυσικής επιβίωσης του πλανήτη.

Τι συνεπάγεται όμως αυτό τόσο σε επίπεδο κοινωνιολογικής θεωρίας όσο και κοινωνικής πρακτικής; Ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Eric Wright στο σημαντικό του έργο *Χαρτογραφώντας τις πρακτικές ουτοπίες πέραν του καπιταλισμού* (2010) μάς προσφέρει μια πολύ ενδιαφέρουσα υπόθεση για το τέλος του νεοφιλελεύθερου κράτους και της νεοφιλελεύθερης οικονομίας. Η κλιματική αλλαγή αποτελεί, λοιπόν, μια πραγματική συστημική πρόκληση, δεν είναι απλά ένα ακόμα ιδεολογικό φαινόμενο, αλλά αφορά στο

σκληρό πυρήνα της καπιταλιστικής συσσώρευσης, δηλαδή στα όρια της ίδιας της ανάπτυξης άρα και της κυριαρχίας της εντός του υπαρκτού εξορυκτικού καπιταλισμού.

Βάλια Αρανίτου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Η μεσαία τάξη μετά την πανδημία Covid 19

Το ξέσπασμα της πανδημίας του COVID-19 έχει εκτός των άλλων βαθιές επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία. Ενώ τον Ιανουάριο του 2020, η Παγκόσμια Τράπεζα προέβλεπε επέκταση της παγκόσμιας οικονομίας κατά 2,5%, ένα χρόνο μετά το 2021, η εκτίμηση ήταν ότι τελικά η συρρίκνωση θα έφτανε το 4,3%. Η πανδημία οδήγησε σε μια σειρά άνευ προηγουμένου προκλήσεις και για τη μεσαία τάξη κλονίζοντας το μέσο εισόδημά της αλλά και το κοινωνικό της status. Η οικονομική ύφεση μείωσε το βιοτικό επίπεδο σε όλο τον κόσμο, ωθώντας εκατομμύρια ανθρώπων μακριά από την παγκόσμια μεσαία τάξη, διογκώνοντας τα φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού.

Για ένα όλο και αυξανόμενο ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού που εντάσσονταν στην μεσαία τάξη, αξίες παραδοσιακά συνδεδεμένες μαζί της, όπως η σταθερότητα, η ασφάλεια, η προοπτική μιας καλύτερης ζωής, οι καταναλωτικές συνήθειες τέθηκαν σε αμφισβήτηση, ενώ η περίφημη ανθεκτικότητά της μοιάζει να απειλείται.

Τα βασικά ερωτήματα της προτεινόμενης εισήγησης μετά από μια γενική αναφορά στις ευρύτερες τάσεις της μεσαίας τάξης θα επικεντρωθούν στην ελληνική περίπτωση. Η ελληνική μεσαία τάξη, μια από τις κρίσιμες συνιστώσες της ελληνικής κοινωνικοοικονομικής δομής επέδειξε σημεία ανθεκτικότητας ή κλονιζόμενη από την νέα κρίση μοιάζει να έχει απωλέσει –τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα? Πως αντέδρασε η ελληνική μεσαία τάξη και κυρίως υπήρχαν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα τμήματα της λεγόμενης παραδοσιακής και της νέας? Αποτέλεσε η πανδημία τη χαριστική βολή για τη μεσαία τάξη μετά την κρίση του 2008 ή μήπως έδωσε μια νέα ευκαιρία?

Επαμεινώνδας Παναγόπουλος, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο Πατρών
Ανθή Αδαμοπούλου, ΕΔΙΠ, Πανεπιστήμιο Πατρών

Γεωργία Γούγα, Διδάκτωρ - Επιστημονική συνεργάτιδα, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Ιωάννης Καμαριανός, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών

Το ζήτημα της εμπιστοσύνης: Μια δεκαετία αλλεπάλληλων κρίσεων

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι η διερεύνηση του ζητήματος της εμπιστοσύνης. Εστιάζουμε ιδιαίτερα στα δεδομένα που έχουν καταγραφεί από το “Εργαστήριο Κοινωνιολογικής Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Δεδομένων” του Πανεπιστημίου Πατρών, από το 2012 έως και σήμερα. Πρόκειται για μία διαχρονική μελέτη και στη βάση δεδομένων συμπεριλαμβάνονται απαντήσεις 2164 φοιτητών - ως εργαλείο συλλογής ερευνητικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο. Πιο συγκεκριμένα, αυτά τα δεδομένα πρόκειται να αναλυθούν συγκριτικά μέσω ποσοτικής προσέγγισης ανά ακαδημαϊκό έτος και να συσχετιστούν με το συγκεκριμένο της κάθε περιόδου κρίσης.

Ως προς το ζήτημα της εμπιστοσύνης, αυτό επελέγη καθώς τα τελευταία χρόνια η ερευνητική κοινότητα, τόσο η διεθνής, όσο και η ελληνική, συμφωνεί πως υφίσταται έλλειμμα εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς. Συγχρόνως, η κρίση εμπιστοσύνης φαίνεται πλέον να είναι βασικό χαρακτηριστικό της ταυτότητας του κοινωνικού υποκειμένου.

Όπως προκύπτει από τη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, η συνέχεια της κρίσης (κρίση χρέους, κρίση πολιτικού συστήματος, προσφυγική κρίση, πανδημική κρίση, πόλεμος, ενεργειακή κρίση), αντιμετωπίζεται με πολιτικές απορρύθμισης με άμεσο αντίκτυπο στη μείωση της χρηματοδότησης και την ουσιαστική υποχώρηση του κράτους - πρόνοιας. Από την κρίση του κοινωνικού κράτους φαίνεται να επηρεάζονται κρίσιμοι για την κοινωνική συνοχή και την ευημερία θεσμοί, όπως η εκπαίδευση με σημαντικές επιπτώσεις ιδιαίτερα

στους νέους. Παράλληλα, γίνεται σαφές πως οι αλληπάλληλες κρίσεις θέτουν εναντίον το κοινωνικό υποκείμενο.

Καταγράφοντας ορισμένα γεγονότα και σκιαγραφώντας το συνεχές της κρίσης, μπορούμε να ξεκινήσουμε, στρέφοντας το βλέμμα μας στο έτος 2008, μία χρονική περίοδο κατά την οποία η Lehman Brothers καταρρέει. Το 2010 η Ελλάδα ζητά επίσημα βοήθεια από το IMF και εισέρχεται σε βαθιά πολιτική και κοινωνική δίνη. Τα αμέσως επόμενα χρόνια παρατηρείται άνοδος εξτρεμιστικών οργανώσεων και κινημάτων, υιοθετείται ένα αφήγημα αντισυμβατικό και μία πολεμική ευρύτερης αμφισβήτησης.

Κατά το 2016, ξεκινάει η συζήτηση και γίνεται δημοψήφισμα για την έξοδο Βρετανίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση (απόφαση που υλοποιήθηκε το 2020). Λίγους μήνες αργότερα, η εκλογή Trump ως προέδρου των ΗΠΑ είναι γεγονός. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από διάδοση fake news και η πραγματικότητα συνοδεύεται από μία post-truth δομική πλέον συνθήκη.

Παράλληλα με όσα διαδραματίζονται σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, εξελίσσεται και η μεταναστευτική κρίση (ως σημείο αφετηρίας τίθεται το 2015). Η πανδημική κρίση (2020) είναι αυτή που διαδέχεται τις προηγούμενες και η πιο πρόσφατη κρίση είναι αυτή του πολέμου που συνοδεύεται από την ενεργειακή (2022).

Υπό το θεωρητικό πρίσμα του Michel Foucault και πιο συγκεκριμένα, δίνοντας έμφαση στο έργο του “η Γέννηση της Βιοπολιτικής”, πρόκειται να αναδείξουμε την κυριαρχία του Λόγου της Αγοράς ως νεοφιλελεύθερη προσέγγιση της οικονομίας. Ο Λόγος της Αγοράς εντός της παρούσας μελέτης νοηματοδοτείται ως ο κυρίαρχος πολιτισμικά και κοινωνικά λόγος.

Αθανασία Χάλαρη, Senior Visiting Fellow, London School of Economics, Hellenic Observatory

Ανασταλτικοί παράγοντες στην χρήση Μάσκας στην Ελλάδα κατά την περίοδο της πανδημίας

Η παρουσίαση αυτή σκοπεύει να μελετήσει τους ανασταλτικούς παράγοντες στην τήρηση του μέτρου της χρήσης μάσκας στην Ελλάδα. Για να το επιτύχει αυτό, η παρούσα μελέτη επισκόπησε συστηματικά την πλέον πρόσφατη διεθνή βιβλιογραφία σε σχέση με τη χρήση μάσκας. Επιπλέον, παραθέτει, με κριτικό τρόπο ορισμένα χαρακτηριστικά της σύγχρονης Ελληνικής κοινωνίας, που συνοδεύονται από τις ανακοινώσεις των μέτρων χρήσης μάσκας από την Ελληνική κυβέρνηση. Τέλος, αποτυπώνει κάποιους από τους ανασταλτικούς παράγοντες στην τήρηση χρήσης μάσκας, όπως τις έχουν αποδώσει Ελληνικά ψηφιακά ενημερωτικά μέσα. Αυτοί οι ανασταλτικοί παράγοντες σχετίζονται με: α) την έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στις αρχές (κρατικές και επιστημονικές), β) με συγκεκριμένους ανασταλτικούς παράγοντες που εμποδίζουν τη χρήση μάσκας και γ) με την κοινωνικό-ιστορική προέλευση της έλλειψης εμπιστοσύνης.

Φτώχεια και κοινωνία

Γρηγόριος Κάτσας, Καθηγητής Κοινωνιολογίας, Deree

Η Βιωματική Εμπειρία του Κοινωνικού Αποκλεισμού: Η Περίπτωση των Αστεγών Ωφελουμένων της “Σχεδιάς”

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μία κατάσταση που ολοένα και περισσότερο μαστίζει τις σύγχρονες κοινωνίες. Η κατανόηση του απαιτεί δυναμική προσέγγιση που μεταξύ άλλων λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές αλλαγές. Μία ολοένα αυξανόμενη έκφανση του κοινωνικού αποκλεισμού, είναι οι αστεγία. Λόγω του δυσανάλογα αυξανόμενου κόστους της κατοικίας, στην Ελλάδα το πρόβλημα έχει οξυνθεί με δραματικό τρόπο, ειδικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Ξεκινώντας από τη γενική παραδοχή ότι η αστεγία ως μορφή

κοινωνικού αποκλεισμού μπορεί να προέρχεται από διάφορα αιτία και να έχει διαφορετικές εκφάνσεις, η εργασία αυτή επιχειρεί μία διερεύνηση της βιωματικής εμπειρίας του κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από τις ιστορίες των αστέγων ωφελουμένων της “Σχεδίας.” Η “Σχεδία,” το μοναδικό ελληνικό περιοδικό δρόμου, τα τελευταία εννέα χρόνια υποστηρίζει με ενεργό τρόπο, άτομα που βιώνουν συνθήκες αστεγίας. Σε κάθε τεύχος της “Σχεδίας” η τελευταία σελίδα είναι αφιερωμένη στην ιστορία ενός ατόμου - πωλητή του περιοδικού όπως την αφηγείται το ίδιο το άτομο. Η εργασία χρησιμοποιεί μεθοδολογία ανάλυσης περιεχομένου για να ομαδοποιήσει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά εκατό ατόμων πωλητών όπως εμφανίστηκαν στα 100 πρώτα τεύχη του περιοδικού. Αυτά τα χαρακτηριστικά αναφέρονται σε δημογραφικά στοιχεία, (ηλικία, φύλο, εθνικότητα, οικογενειακή κατάσταση), οικονομικό υπόβαθρο (εκπαίδευση, επαγγελματική κατάσταση) και οικογενειακό ιστορικό (δομή, οικονομική κατάσταση της οικογένειας). Αυτή η προσέγγιση αποσκοπεί στην προσπάθεια καταγραφής του προφίλ των ατόμων με στόχο να διαφανούν μοτίβα που θα βοηθούσαν σε μια εξήγηση. Στο θεωρητικό κομμάτι, η εργασία παρουσιάζει τις κύριες επεξηγηματικές προσεγγίσεις της αστεγίας. Κατόπιν, με κριτική διάθεση επιχειρείται μια προσπάθεια εφαρμογής των θεωρητικών προτάσεων στο βίωμα της αστεγίας στην Ελλάδα όπως αυτό παρουσιάζεται από τα ίδια τα άστεγα άτομα μέσα από την αναφορά τους στην εμπειρία της αστεγίας της τελευταίας σελίδας της “Σχεδίας.”

Σταυρούλα Κοφινά, Κοινωνική Λειτουργός- Κοινωνική Επιστήμονας, Διδάκτορας Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Ανδρέας Φερώνας, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Παιδοκεντρικές προσεγγίσεις στην έρευνα για την παιδική φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό: η ανάδειξη της φωνής των παιδιών και η συμβολή τους στην επιστημονική συζήτηση

Η επιστημονική συζήτηση για την παιδική φτώχεια παρουσιάζει μια σταδιακή μετάβαση στις πολυδιάστατες προσεγγίσεις, στις κοινωνικές διεργασίες και στην σύνδεση με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τα παιδιά είναι κοινωνικά αποκλεισμένη ομάδα που διαβιεί υπό την εξουσία των ενηλίκων και ο λόγος τους για τα ζητήματα που τα αφορούν περιθωριοποιείται. Στο πλαίσιο αυτό βασικά ζητήματα που οι ενήλικες αναγνωρίζουν ως σημαντικά στην παιδική φτώχεια είναι η διαγενεακή μεταβίβαση του μειονεκτήματος από τα παιδιά στους γονείς και στην ενήλικη ζωή των παιδιών καθώς και το ζήτημα της σχολικής συμμετοχής. Πρόκειται όμως για την προσέγγιση του προβλήματος από την οπτική των ενηλίκων.

Νεότερες παιδοκεντρικές προσεγγίσεις της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού των παιδιών εστιάζουν στην ενήλικη καταπίεση, στο στίγμα, στον κοινωνικό αποκλεισμό και στην ανάδειξη της φωνής των φτωχών παιδιών.

Τα τελευταία χρόνια εμπειρικές έρευνες του εξωτερικού στις οποίες συμμετέχουν παιδιά ως ερευνητικά υποκείμενα, παρουσιάζουν στις επιπτώσεις της φτώχειας στη διαβίωσή τους και τους πολλαπλούς αποκλεισμούς που παράγει. Στη φιλοσοφία αυτών των προσεγγίσεων πραγματοποιήθηκε εμπειρική έρευνα στην οποία συμμετείχαν 432 μαθητές 10-15 ετών που διαβιούν σε φτωχές γειτονιές της Αθήνας. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο των focus groups σε σχολεία, με άδεια του Υπουργείου Παιδείας και συνδυάστηκε με μικρό αριθμό ατομικών συνεντεύξεων, διαθέσιμα ποσοτικά δεδομένα και παρατήρηση στο πεδίο. Στόχος της είναι η ανάδειξη της φωνής και της οπτικής των παιδιών στην επιστημονική συζήτηση για τη παιδική φτώχεια στην Ελλάδα η οποία κυριαρχείται από ενήλικες θεωρήσεις και συσκοτίζει τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης των παιδιών σε υστερημένα περιβάλλοντα. Βασικά ζητήματα που αναδεικνύονται είναι η δύναμη της φτώχειας και της ενήλικης εξουσίας πάνω στα παιδιά στην παραγωγή πολλαπλών αποκλεισμών που καταλήγουν μέχρι την πλήρη αποξένωση από την παιδική ζωή και τον αυτοαποκλεισμό που

αναστέλλουν τις ευκαιρίες για κοινωνική κινητικότητα των φτωχών παιδιών. Ο λόγος των παιδιών για τη φτώχεια στη ζωή τους αναδεικνύει πτυχές περιθωριοποιημένες και συσκοτισμένες από τους ενήλικους λόγους καθώς και τη σημαντικότητα της ανάδειξης της φωνής των παιδιών ως άμεσα ενδιαφερόμενους και πάσχοντα υποκείμενα στην επιστημονική συζήτηση για την παιδική φτώχεια στη χώρα μας.

Ανδρέας Χριστοδούλου, Director Road to Inclusion, Frederick University of Nicosia

Ιωάννα Γεωργίου, Κοινωνική Λειτουργός, Frederick University of Nicosia

Σταύρος Κ. Πάρλαλης, Επίκουρος καθηγητής Κοινωνικής Εργασίας, Frederick University of Nicosia

Η θέσπιση του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος στην Κύπρο ως μέτρο αποφυγής της φτώχειας, της περιθωριοποίησης και του κοινωνικού αποκλεισμού

Ερευνητικό Ερώτημα: Πως η ανάπτυξη μιας στρατηγικής για σταδιακή αποκοπή του ΕΕΕ, στα πλαίσια ενός εξειδικευμένου πλάνου υποστήριξης των επανεισερχόντων στην αγορά εργασίας, θα συνέβαλε στην μείωση της ευαλωτότητας τους;

Θεωρητικό πλαίσιο: Η φτώχεια αποτελεί μια ευρέως διαδεδομένη έννοια, την πολυδιάστατη ερμηνεία της οποίας επιχειρούν να προσδιορίσουν πολλοί ερευνητές τα τελευταία χρόνια, παρά να εμμένουν στην θεώρηση που την παρουσιάζει ως μια μονοδιάστατη έννοια συνδεδεμένη μόνο με εισοδηματικά κριτήρια (Ανδριοπούλου, Παπαδόπουλος & Τσάκλογλου, 2013). Όπως είναι παραδεκτό «τα δικαιώματα του ανθρώπου συνιστούν τον θεμέλιο λίθο πάνω στον οποίο η ανθρωπότητα επιχειρεί να οικοδομήσει ένα ειρηνικό και ευοίωνα μέλλον για όλους τους ανθρώπους, σε κάθε γωνιά της γης» (Σουρλάς, 2014, σελ.9). Γι' αυτό τον λόγο, τόσο η έννοια της καταπολέμησης της φτώχειας όσο και αυτή του κοινωνικού αποκλεισμού συγκαταλέγονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση στα πλαίσια ειδικών στόχων για κοινωνική πολιτική («Καταπολέμηση της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων - Aoife Kennedy, 2021»). Στη νομική βάση της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ), στο «Άρθρο 3» γίνεται αναφορά σχετικά με την «εξάλειψη της φτώχειας και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων..» («Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση - Lerch, 2021»). Στη Σύσταση του Συμβουλίου της 24^{ης} Ιουνίου 1992 αναφερόμενη στο κριτήριο επάρκειας πόρων και παροχών, το σημείο 12 παραθέτει την ψήφιση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ως προς το ζήτημα της καταπολέμησης της φτώχειας «*υπέρ της καθιέρωσης, σε όλα τα κράτη μέλη ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, ως παράγοντος ένταξης των πλέον άπορων πολιτών στην κοινωνία*» (Σύσταση του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 92/441/ΕΟΚ). Η Κύπρος εφαρμόζει την πολιτική του ΕΕΕ με σκοπό την διαχείριση μιας δύσκολης κατάστασης οικονομικής ύφεσης έπειτα της απόφασης για «φορολόγηση- κούρεμα» στις καταθέσεις των πολιτών, γεγονός που οδήγησε σε σωρεία κοινωνικών προβλημάτων. Ο σχηματισμός των κοινωνικών αυτών προβλημάτων κατά κύριο λόγο αφορούσε την φτώχεια, την αύξηση της ανεργίας αλλά και των περιορισμένων ευκαιριών απασχόλησης των πολιτών της χώρας (Σατσιάς, 2021).

Προσέγγιση και μεθοδολογία: Οι ερευνητές στα πλαίσια της παρούσας μελέτης επιδιώκουν, μέσα από μια ενδελεχή ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, στον εντοπισμό στοιχείων που σχετίζονται με το υπό διερεύνηση θέμα με ιδιαίτερη επικέντρωση στις σχετικές Νομοθεσίες, Πρωτόκολλα, Εκθέσεις και Κανονισμούς που προτείνονται και εφαρμόζονται στην Κύπρο, ενώ παράλληλα επιδιώκει στην σύγκριση καλών εφαρμοσμένων πρακτικών άλλων χωρών.

Αναμενόμενα Ευρήματα: Το ΕΕΕ περιγράφεται από τη Νομοθεσία ως ένα «*δίκτυο κοινωνικής προστασίας*» κατά το οποίο οι πολίτες με εισοδήματα κάτω του ορίου αξιοπρεπούς διαβίωσης, έχουν την δυνατότητα να λαμβάνουν «εισοδηματική υποστήριξη» μέσω της οποίας θα έχουν την δυνατότητα αξιοπρεπούς διαβίωσης. Αναμφίβολα, η αξιοπρεπής

διαβίωση αποτελεί βασικό δικαίωμα του κάθε ανθρώπου (Σατσιάς, 2021). Η Κύπρος, παρόλο που αποτελεί μια μικρή κοινωνία σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, εντούτοις, οι πολίτες της πολλές φορές καλούνται να διαχειριστούν διαχρονικές δυσκολίες κάλυψης βασικών αναγκών, εύρεσης, ένταξης και τελικής παραμονής τους στην αγορά εργασίας. Η παρουσίαση αυτή επιδιώκει να περιγράψει αυτές τις διαχρονικές δυσκολίες, με βασικό γνώμονα την αναγκαιότητα και σημασία της ουσιαστικής υποστήριξης των επανεισερχόντων πολιτών στην αγορά εργασίας με ταυτόχρονη επιδίωξη παράθεσης συστάσεων πολιτικής σχετιζόμενες με το υπό μελέτη θέμα.

Παναγιώτης Ζάννης, Δρ. Κοινωνιολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής

Η ατομοκεντρική προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού και οι ανεπάρκειες σε επίπεδο σχεδιασμού πολιτικών ένταξης

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, κυρίως στην κοινωνιολογία και την κοινωνική πολιτική, ορίζεται και προσδιορίζεται ποικιλοτρόπως όπως π.χ. στη διάσταση αποστέρησης κοινωνικών δικαιωμάτων, διάρρηξης του κοινωνικού δεσμού ενώ σε άλλες περιπτώσεις με περισσότερο υλιστικές προσεγγίσεις συνδέοντάς τον με τη φτώχεια. Αν εστιάσουμε, με φορά από το μάκρο - στο μικρό κοινωνικό και εν τέλει στο ατομικό επίπεδο, θα διακρίνουμε ότι οι κοινωνικές κατηγορίες και τα άτομα που αναφερόμαστε στην ουσία συγκεντρώνουν λιγότερο ή περισσότερο μία σειρά αρνητικών κοινωνικών χαρακτηριστικών που χαρακτηρίζονται στη βιβλιογραφία ως “personal disadvantages”. Ο κοινωνικός αποκλεισμός σε αυτή την περίπτωση ορίζεται ως το αποτέλεσμα μίας πολυδιάστατης δυναμικής αλληλεπίδρασης των αρνητικών χαρακτηριστικών.

Υπό αυτό το πρίσμα, οι ομάδες στόχοι των ποικίλων πολιτικών ένταξης δεν αντιμετωπίζονται ως φορείς μίας σειράς σωρευμένων αρνητικών κοινωνικών χαρακτηριστικών που διαρκώς επιδεινώνονται, αλλά συνήθως ως φορείς του σημαντικότερου μειονεκτήματός τους, το οποίο προσπαθούν να θεραπεύσουν. Επίσης, η αξιολόγηση του κύριου αρνητικού χαρακτηριστικού αντιμετωπίζεται σε κάποιο βαθμό στερεοτυπικά και σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις και όχι από διάγνωση αναγκών.. Στην εισήγηση θα αναφερθούν μία σειρά από εμπειρικά παραδείγματα πολιτικών στη χώρα μας που τεκμηριώνουν τα ανωτέρω. Στην πραγματικότητα οι ανάγκες των ομάδων στόχων, αντιμετωπίζονται μονοδιάστατα και σε μεγάλο βαθμό με στερεοτυπικές αντιλήψεις στη διάγνωση των αναγκών.

Δημιουργοί, θεσμοί και εργαζόμενοι στον πολιτισμό

Χριστίνα Καρακιουλάφη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Κοινωνιολογίας

«Διεκδικώντας ορατότητα ως εργαζόμενοι» - Εργασιακή επισφάλεια και συλλογική δράση των καλλιτεχνών εν καιρώ πανδημίας : η περίπτωση των Ελλήνων ηθοποιών

Η παρούσα εισήγηση αντλεί από τα ευρήματα ποιοτικής έρευνας στη βάση 37 ημι-δομημένων συνεντεύξεων με ηθοποιούς που πραγματοποιήθηκαν κατά το χρονικό διάστημα Σεπτεμβρίου - Νοεμβρίου του 2020. Η εισήγηση έχει διττή στόχευση:

✓ α) αφενός θα μας απασχολήσουν όψεις της εργασιακής επισφάλειας και οικονομικής αβεβαιότητας της αγοράς εργασίας των ηθοποιών στην Ελλάδα που ήρθαν στο προσκήνιο κατά την περίοδο της πανδημίας ·

✓ β) αφετέρου, θα διερευνήσουμε τους λόγους εκείνους που – παρά τις πολλαπλές αντιξοότητες – πυροδότησαν συλλογικές διεργασίες και την συνδικαλιστική ενεργοποίηση των ηθοποιών την περίοδο αυτή.

α) Το πρώτο λοκντάουν του Μαρτίου 2020 και το κλείσιμο των θεάτρων έφεραν στο προσκήνιο εργασιακά προβλήματα του κλάδου των ηθοποιών τα οποία προϋπήρχαν της πανδημίας, όπως η απλήρωτη, χαμηλά αμειβόμενη και ανασφάλιστη εργασία, μεγιστοποιώντας τα, ενώ πολλοί ηθοποιοί (όπως και άλλοι καλλιτέχνες) «βρεθήκαν στον αέρα» και αποκλειστήκαν από την επιδοματική πολιτική. Παρά το γεγονός ότι οι εμπειρίες της επισφαλούς εργασίας και της οικονομικής αβεβαιότητας θεωρούνται κοινός τόπος, ως μια «κανονικότητα» του εργασιακού βίου των καλλιτεχνών, η πανδημία ενίσχυσε περαιτέρω την εργασιακή ανασφάλεια και ευαλωτότητα τους. Η πανδημία, ως μια ακόμα κρίση, ήρθε να επιδεινώσει την εργασιακή συνθήκη των ηθοποιών, που ως κλάδος είχε ήδη βιώσει τις συνέπειες της απορρύθμισης των εργασιακών του σχέσεων, ως απόρροια της οικονομικής κρίσης που προηγήθηκε και της κατάρρευσης της συλλογικής σύμβασης εργασίας (ΣΣΕ) που αφορούσε τους ηθοποιούς στο ελεύθερο θέατρο το 2012.

β) Σε μια τέτοια συνθήκη, η πανδημία, παραδόξως, διαμόρφωσε γόνιμο έδαφος για συλλογική δράση, που αρχικά έλαβε χώρα εκτός του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών. Η επιβεβλημένη αεργία λόγω του κλεισίματος των θεάτρων και τα ελλείματα της επιδοματικής πολιτικής κατέστησαν ορατό το εξαιρετικά απορυθμισμένο εργασιακό τοπίο στον κλάδο, ενώ ταυτόχρονα υπήρξε ένα διάχυτο αίσθημα δυσαρέσκειας και αδικίας μιας και από τη δική τους σκοπιά (οι καλλιτέχνες/ηθοποιοί) ήταν μια κατηγορία «αόρατων», για το Κράτος, εργαζομένων. Ταυτόχρονα, όμως, η ίδια συνθήκη, προκάλεσε συζητήσεις και πυροδότησε συλλογικές διεργασίες, λόγω της απελευθέρωσης χρόνου, αλλά κυρίως εξαιτίας της συνειδητοποίησης από την πλευρά των ίδιων των ηθοποιών της επισφάλειας της εργασιακής τους συνθήκης. Σε αυτήν την κρίσιμη στιγμή φαίνεται ότι καταλυτικό ρόλο έπαιξε η συλλογικότητα Support Art Workers, τόσο διότι λειτούργησε ως «κανάλι έκφρασης» της δυσαρέσκειας, όσο και γιατί έκανε τους καλλιτέχνες ορατούς ως εργαζόμενους.

Ευγενία Π. Μπιτσάνη, Καθηγήτρια Πολιτιστικής Πολιτικής και Διαπολιτισμικών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Σταύρος Κονιδιτσιώτης, Msc Πολιτιστικός Μάνατζερ, Περιφερειολόγος Υποψήφιος Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Πελοποννήσου Πολιτιστικής και Βιώσιμης Ανάπτυξης

Τα πολιτισμικά τοπία των ελαιώνων ως βασική συνιστώσα της τοπικής βιωσιμότητας. Το παράδειγμα της Κρήτης

Η ιδέα και επιστημονική έννοια του πολιτιστικού τοπίου μπορεί να συνοψιστεί στον ορισμό του Carl O. Sauer: «Το πολιτιστικό τοπίο σφυρηλατείται από ένα φυσικό τοπίο από μια πολιτιστική ομάδα. Ο πολιτισμός είναι ο παράγοντας, τα φυσικά στοιχεία είναι το μέσο, το πολιτιστικό τοπίο είναι το αποτέλεσμα». Τα πολιτιστικά τοπία είναι επομένως η αντανάκλαση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ του ανθρώπου και του φυσικού του περιβάλλοντος μέσω του χώρου και του χρόνου. Ωστόσο, για να αναπτυχθεί ένα πολιτιστικό τοπίο, πρέπει να ληφθούν μέτρα από τον άνθρωπο ενώ οι φυσικές δυνάμεις αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους μέσω μιας ποικιλίας μηχανισμών ανάδρασης. Ο χρόνος είναι το διακριτικό στοιχείο, που επιτρέπει στον άνθρωπο και στη φύση πρώτα να αλληλοεπιδράσει και στη συνέχεια να τακτοποιηθεί και δομηθεί.

Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, είναι σαφές ότι το αποτύπωμα του ανθρώπινου πολιτισμού είναι καθοριστικό στη γέννηση και ανάπτυξη του πολιτιστικού τοπίου.

Οι ελαιώνες με τη μακροβιότητά τους αντιπροσωπεύουν μια σημαντική πηγή πληροφοριών για την κατανόηση της περιοχής όπου αναπτύσσονται, αλλά και των ανθρώπινων κοινωνιών που τους διατήρησαν στο πέρασμα του χρόνου. Τα ελαιόδεντρα είναι τα μόνα

καλλιεργούμενα φυτά που αφηγούνται την ιστορία των πολιτιστικών τοπίων και αντιπροσωπεύουν τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της εκάστοτε περιοχής.

Η Κρήτη και οι ελαιώνες της αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτιστικού τοπίου, καθώς μέσα από αυτούς παρουσιάζεται η σχέση μεταξύ του ανθρώπου και της ελιάς. Η παρουσία των ανθρώπων στο νησί από την εποχή του Χαλκού καθώς επίσης και η παρουσία και καλλιέργεια των ελαιώνων αποδεικνύει τη μακροχρόνια σχέση του τόπου ως αποτέλεσμα της αιφόρου χρήσης του εδάφους.

Η προστασία και ανάδειξη των ελαιώνων οδηγεί στην αναζήτηση ενός πλήθους σχέσεων που αναπτύσσονται στη σχέση τους με τους ανθρώπους. Εγγράφεται επί της ουσίας η ιστορία των ανθρώπων στο πολιτισμικό τοπίο εναποθέτοντας σε αυτό τις αποφασιστικές προόδους στη βελτίωση των συνθηκών της ζωής των τοπικών κοινωνιών.

Ασπασία Θεοδοσίου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Μουσικών Σπουδών

Καλλιτεχνική εργασία πέρα από τα σύνορα: Ελληνική καλλιτεχνική/μουσική εργασία στο Ισραήλ

Αντλώντας από εθνογραφική έρευνα στο Ισραήλ, η παρουσίαση συζητά μια μάλλον διαφορετική τροπικότητα διασυνδεσιμότητας στη Μεσόγειο από αυτή που συνήθως εντοπίζεται στη σχετική βιβλιογραφία ή στο δημόσιο λόγο (μετανάστευση/προσφυγική “κρίση”, εμπόριο, τουρισμός): ένας σημαντικός αριθμός Ελλήνων και Ελληνίδων καλλιτεχνών/τραγουδιστών και μουσικών μετακινείται πρόσκαιρα με σκοπό την εργασία στο Ισραήλ, κινητικότητα, η οποία εντείνεται σε σημαντικό βαθμό από την εποχή της οικ κρίσης και μετά, παρά την εγγραφή της στη μακρά γενεαλογία της παρουσίας και σημασίας της ελληνικής μουσικής στο Ισραήλ.

Η παρουσίαση διερευνά τη συγκεκριμένη τροπικότητας της καλλιτεχνικής εργασίας μέσα από τους λόγους και τους πρακτικές καλλιτεχνών, εστιάζοντας σε ζητήματα όπως :

A) η σημασία και οι μορφές διασυνοριακής κινητικότητας για διαφορετικές κατηγορίες καλλιτεχνών

B) η διαχείριση του καθεστώτος προσωρινότητας που συνδέεται με μορφές μεταναστευτικής πολιτικής που έχουν ως βάση τους την αρχή της σταθερής απασχόλησης

γ) το “βάρος της εθνικής/συμβολικής αναπαράστασης” (the burden of ethnic representation) που καλούνται να σηκώσουν σε ένα πλαίσιο μιας κουλτούρας διασκέδασης, η οποία στην ιστορικότητά της έχει αποκτήσει το βάρος μιας συγκινησιακής κληρονομιάς (affective legacy)- ταυτόχρονα πολιτικής και προσωπικής.

Σε ένα δεύτερο αλλά σαφώς συναρτώμενο επίπεδο, η παρουσίαση επιδιώκει να συνομιλήσει κριτικά με τη βιβλιογραφία για την καλλιτεχνική/δημιουργική εργασία, αναδεικνύοντας δομές, πρακτικές και κατανοήσεις που σχετίζονται με το φαινόμενο της διασυνοριακής κινητικότητας/προσωρινής μετανάστευσης καλλιτεχνών.

Σταυρούλα Γεωργούλια, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Ειρήνη Σηφάκη, Αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Γλωσσικών και Διαπολιτισμικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Μουσεία και ψηφιακή στρατηγική κατά την περίοδο της πανδημίας. Η περίπτωση της Δημοτικής Πινακοθήκης Λάρισας

Τα μουσεία αντικατοπτρίζουν την κοινωνία και όταν ο κόσμος αλλάζει, προσαρμόζονται με διαφορετικό ρυθμό στις αλλαγές, εξάροντας την καίρια συμβολή του Πολιτισμού στην ομαλή μετάβαση της κοινωνίας σε μία νέα πραγματικότητα.

Η εμφάνιση της πανδημίας του Covid-19 και η συνεπακόλουθη υγειονομική κρίση επεκτάθηκε σε κάθε μορφή ατομικής ή συλλογικής πολιτιστικής δραστηριότητας, αλλάζοντας τάχιστα το πολιτιστικό τοπίο και την παραγωγή των πολιτιστικών αγαθών, ενώ η επιβολή της κοινωνικής αποστασιοποίησης μετέβαλλε τον τρόπο που το κοινό βιώνει τη μουσειακή εμπειρία. Παράλληλα, η δυσμενής συγκυρία επιτάχυνε τον ψηφιακό μετασχηματισμό στον χώρο του Πολιτισμού και έστρεψε τους διαχειριστές στην εκτεταμένη χρήση ψηφιακών επικοινωνιακών μέσων, συνιστώντας ταυτόχρονα απειλή αλλά και ευκαιρία ενδοσκόπησης και ανασυγκρότησης.

Η Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας-Μουσείο Γ. Ι. Κατσιόγρα αποτελεί ένα απτό παράδειγμα εξωστρεφούς οργανισμού που αντέδρασε άμεσα στην άρση των δια ζώσης δράσεων, αξιοποιώντας σύγχρονα εργαλεία και υιοθετώντας εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης του υφιστάμενου και εν δυνάμει κοινού, προκειμένου να διατηρήσει ενεργή και εξελισσόμενη τη μεταξύ τους βιωματική σχέση. Στο πλαίσιο αυτό, διερευνάται ο κεντροβαρής ρόλος του διαδικτύου και των ψηφιακών μέσων για τη διεύρυνση της κοινωνικής πρόσβασης, μέσω επαύξησης της μουσειακής εμπειρίας και εδραίωσης μίας νέας μορφής επικοινωνίας με το κοινό, ενώ παράλληλα αναδεικνύεται ο ρόλος του οργανισμού στη διασύνδεση των διαφορετικών κοινοτήτων και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής σε μία περίοδο όπου η συνέργεια και η κοινωνική αλληλεγγύη έχουν εξέχουσα σημασία.

Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκε έρευνα με τη χρήση μεικτής μεθοδολογίας (ημιδομημένη συνέντευξη και έρευνα κοινού). Το ερωτηματολόγιο διαμοιράστηκε ηλεκτρονικά σε τυχαίο δείγμα 113 υφιστάμενων και εν δυνάμει διαδικτυακών επισκεπτών του μουσείου την περίοδο Μαρτίου-Απριλίου 2022. Τα κυριότερα ερευνητικά ευρήματα ανέδειξαν τις αλλαγές που ενέσκηψαν στον πολιτιστικό χώρο μεσοσύσης της πανδημίας, τη στροφή του κοινού σε εναλλακτικούς τρόπους διασύνδεσης, τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται για την περαιτέρω ανάπτυξη του και την ανάγκη επιμελημένης σύγκλισης της αναλογικής και της ψηφιακής διάστασης. Όπως διαφαίνεται το μέλλον των μουσείων στη μετά Covid εποχή προκρίνεται να είναι υβριδικό.

Κοινωνιολογία της Θρησκείας

Αντώνης Παπαρίζος, Ομότιμος Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Θρησκείας, Τμήμα Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Εκκοσμίκευση: ιδεολογικές αντιλήψεις και πραγματικότητα

Με βάση τις κυρίαρχες ιδεολογικές αντιλήψεις, οι μετρήσεις της εκκοσμίκευσης στις δυτικές κοινωνίες ανιχνεύουν : α) την μείωση ή όχι της συμμετοχής των μελών μιας κοινωνίας στις τελετές λατρείας του θεού, β) την γνώση των δογμάτων, των μυστηρίων και των κεντρικών ηθικών επιταγών μιας θρησκείας, γ) την αποδοχή των αμβλώσεων και τον γάμο των ομοφυλοφίλων, δ) την ανάδειξη των γυναικών στα ιερατικά καθήκοντα και αξιώματα, ε) την αποδοχή και την αναγνώριση της παρουσίας άλλων θρησκειών στην κοινωνία τους, στ) την αποδοχή του αγνωστικισμού και της αθεΐας ως έντιμες στάσεις ζωής; Σηματοδοτούν όμως πραγματικά η παρουσία και η αποδοχή των αντιλήψεων αυτών την ύπαρξη μιας πραγματικής εκκοσμίκευσης και έναν σαφή διαχωρισμό μεταξύ πολιτικής και θρησκείας;

Κωνσταντίνος Κωτσιόπουλος, Τακτικός Καθηγητής, ΑΠΘ, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού

Πολιτισμική – θρησκευτική διπλωματία και σύγχρονες προκλήσεις

Η πολιτισμική στροφή των κοινωνικών επιστημών επιβεβαιώνει το γεγονός ότι οι πολιτισμοί με το θρησκευτικό τους υπόστρωμα ασκούν επιρροή στη σύγχρονη εποχή των γεωπολιτικών

διεργασιών και ανακατατάξεων. Ο W. McNeil επισημαίνει ότι τα ανθρώπινα πλάσματα διαμορφώνονται από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις και τις πολιτιστικές αρχές και θεωρεί ότι ζητήματα θρησκευτικών ταυτοτήτων και πολιτισμικής ιδιοπροσωπείας απαιτούν αύξουσα σημασία στις διεθνείς υποθέσεις. Ο S. Huntington θα μιλήσει για τη σύγκρουση θρησκειών και πολιτισμών, ενώ ο R. Karlan θα μιλήσει για την αναβίωση της εθνοκρατικής και πολιτισμικής γεωγραφίας ως αντίδραση στις τάσεις ομογενοποίησης.

Εντός του πεδίου της συστημικής γεωπολιτικής ανάλυσης, εκτός της οικονομίας, της πολιτικής, της Άμυνας και της Ασφάλειας, μελετάται ιδιαιτέρως ο πολιτισμός και η Θρησκεία. Εντός του πεδίου αυτού διερευνώνται οι διαθρησκειακοί διάλογοι και η ευρύτερη κοινωνικο – πολιτική τους συνεισφορά στα ζητήματα της βίας, της Ειρήνης, της παγκοσμιοποίησης και παγκοσμιότητας, της ταυτότητας και ετερότητας, του φονταμενταλισμού, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της Δημοκρατίας κ.α.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μελέτης αποτελεί η ανάλυση επίσημων κειμένων Θρησκευτικών Συνόδων υπό το πρίσμα της πολιτισμικής διπλωματίας και της θεωρίας των διεθνών σχέσεων. Μια τέτοια μελέτη περίπτωσης υπήρξε η Πανορθόδοξη Σύνοδος στο Κολυμπάρι το 2016, όπου αμφισβητήθηκε από το Ορθόδοξο Πατριαρχείο της Μόσχας ο πρωταγωνιστικός ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ενώ η διοικητική αυτή αντιπαράθεση είχε και έντονα στοιχεία αντιδυτικισμού από την πλευρά της Ρωσικής Εκκλησίας.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζοντας τη σημαντική συμβολή του πολιτισμού στην οικοδόμηση της Ευρώπης εξέδωσε ανακοίνωση «σχετικά με μια Ευρωπαϊκή ατζέντα για τον πολιτισμό σ' έναν κόσμο παγκοσμιοποίησης». Ως στόχοι τέθηκαν η προαγωγή του διαπολιτισμικού διαλόγου, η προώθηση του πολιτισμού ως καταλύτης για τη δημιουργικότητα στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβώνας και η προβολή του ως ζωτικού στοιχείου στις Διεθνείς Σχέσεις της Ένωσης. Με τα δεδομένα αυτά θα επιχειρηθεί με βάση τη βεμπεριανή και δομολειτουργική μεθοδολογία, η υπογράμμιση του πολιτισμικού – θρησκευτικού παράγοντα που στέκεται κριτικά στη μονοδιάστατη και θετικιστική αντίληψη της ιστορίας, η οποία προκρίνει ως κέντρο την οικονομία της αγοράς.

Πολύκαρπος Καραμούζης, Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Θρησκείας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Η εθνικο-θρησκευτική ιδεολογία στην ακαδημαϊκή θεολογική σκέψη του μεσοπολέμου

Η θεολογία ως ακαδημαϊκή λειτουργία συνέβαλε στον εξορθολογισμό της χριστιανικής σκέψης και στην εκλογίκευση των αγαθών της σωτηρίας. Ωστόσο ο εξορθολογισμός αυτός την οδήγησε σε συζητήσεις που αφορούσαν την πολιτική λειτουργία του κράτους και των θεσμών του. Υπό την έννοια αυτή η ανάπτυξη της εθνικής ιδεολογίας συμπορεύθηκε αναπόφευκτα με θεολογικά επιχειρήματα, όπως επίσης και ο εθνικισμός του μεσοπολέμου συνδέθηκε στενά με τις θρησκευτικές παραμέτρους της χριστιανικής θεολογικής σκέψης. Ιδιαίτερα στη Γερμανία αναπτύσσονται δύο διαφορετικές τάσεις που είτε δικαιολογούν θεολογικά την εθνικιστική ιδέα, είτε διαφοροποιούνται από αυτήν στηρίζοντας μια περισσότερο ανεκτική εθνική ταυτότητα. Στην ελληνική περίπτωση οι θεολόγοι καθηγητές του εθνικού πανεπιστημίου συζητούν και αντιπαρατίθενται για το χαρακτήρα της εθνικο-θρησκευτικής ιδεολογίας και τη σχέση της με την Εκκλησία, υποστηρίζοντας ορισμένοι από αυτούς την υποταγή της Εκκλησίας στο κράτος, ενώ άλλοι την ανεξαρτητοποίηση της από αυτό. Και οι δύο ομάδες θεωρούν ότι η εθνική ταυτότητα πρέπει να έχει θρησκευτικό χαρακτήρα επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους στον πολιτικό έλεγχο της.

Πολύκαρπος Καραμούζης, Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Θρησκείας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Αλέξανδρος Σακελλαρίου, Δρ. Κοινωνιολογίας της Θρησκείας, Μέλος ΣΕΠ, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Θρησκεία και Covid-19 στην ελληνική κοινωνία: Οι στάσεις και οι αντιλήψεις των νέων υπό το πρίσμα της πανδημίας

Η πανδημία του Covid-19 που ενέσκηψε το 2020 επηρέασε τις ανθρώπινες κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο και σε πολλές πτυχές της καθημερινής τους ζωής. Μια σειρά από καινοφανή μέτρα, όπως η κοινωνική αποστασιοποίηση, η χρήση προστατευτικής μάσκας, η εξ αποστάσεως εργασία, οι περιορισμοί πρόσβασης σε δημόσιους χώρους, αποτέλεσαν ορισμένα μόνο από αυτά. Όπως ήταν αναμενόμενο τα μέτρα που λήφθηκαν επηρέασαν και τις ποικίλες εκφάνσεις της θρησκευτικότητας σε όλο σχεδόν τον κόσμο και όλες τις θρησκείες.

Στην ελληνική κοινωνία η συζήτηση για τα περιοριστικά μέτρα στους χώρους λατρείας προκάλεσε πολλές δημόσιες συζητήσεις, αρθρογραφία στον τύπο, πολιτικές συγκρούσεις και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις. Η παρούσα εισήγηση έχει ως στόχο να παρουσιάσει και να συζητήσει τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων (φοιτητών και φοιτητριών) αναφορικά με ζητήματα που άπτονται της θρησκευτικής πίστης, της θρησκευτικότητας και της επίδρασης της πανδημίας, μέσω της χρήσης ενός δομημένου ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου. Ορισμένα από τα ερωτήματα τα οποία τίθενται προς διερεύνηση είναι τα εξής: Πώς διαμορφώνονται οι βασικές θρησκευτικές πεποιθήσεις των νέων; Ποια σχέση διατηρούν με τη θρησκεία και πώς αποτυπώνεται αυτό πρακτικά; Πώς βλέπουν τις σχέσεις κράτους και Εκκλησίας; Πώς διάκεινται απέναντι στα μέτρα τα οποία αφορούσαν τους χώρους λατρείας; Υπό ποιο πρίσμα βλέπουν τις σχέσεις επιστήμης και θρησκείας; Πόσο εμπιστεύονται την Εκκλησία και άλλους θεσμούς; Ο λόγος που επιλέχθηκαν οι νέες και οι νέοι, φοιτήτριες και φοιτητές, ερείδεται στο γεγονός ότι μια σειρά από πρόσφατες έρευνες κοινής γνώμης δείχνουν ότι οι νεότερες γενιές σταδιακά απομακρύνονται από τη θρησκευτική πίστη, ενώ άλλες έρευνες κατά τη διάρκεια της πανδημίας έδειξαν μια σαφώς κριτική τάση του γενικού πληθυσμού απέναντι στην Εκκλησία και υπέρ των μέτρων περιορισμού στους χώρους λατρείας. Έχοντας σταδιακά απομακρυνθεί από την περίοδο των εντάσεων που καταγράφηκαν στη δημόσια σφαίρα και μεταξύ κράτους και Εκκλησίας για το εν λόγω θέμα, η παρούσα εισήγηση θα προσπαθήσει να ψηλαφήσει ορισμένες από τις διαστάσεις του και να απαντήσει στο διαρκώς αναδυόμενο ερώτημα της εκκοσμίκευσης της ελληνικής κοινωνίας, ιδίως των νεότερων τμημάτων της, έχοντας ως βάση τα ευρήματα της πρώτης έρευνας που επικεντρώνεται στους άξονες νεολαία, πανδημία και θρησκεία.

Ειδική Συνεδρία: Ειδικά ζητήματα ποσοτικής μεθοδολογίας

Είναι γνωστή και αυτονόητη η συμβολή της μεθοδολογίας στην παραγωγή πρωτογενούς επιστημονικής γνώσης, η βασιμότητα και η αξιοπιστία της οποίας πάντοτε ελέγχεται με γνώμονα τη συνεπή εφαρμογή της μεθόδου η οποία συνιστά, άλλωστε, εκτός από μεθοδολογικό και βασικό επιστημολογικό ζήτημα. Επιπρόσθετα, η κοινωνική έρευνα που αποσκοπεί στην κοινωνική αυτογνωσία δεν μπορεί παρά να ακολουθεί αταλάντευτα τους όρους και κανόνες ορθής διεξαγωγής της. Ζούμε σε μια εποχή πλούσια σε προβληματισμό γύρω από την κοινωνική έρευνα, τις μεθόδους και τα εργαλεία της. Η προτεινόμενη ειδική συνεδρία προσβλέπει στην προώθηση του προβληματισμού για σημαντικά επίδικα ζητήματα τα οποία αφορούν την ποσοτική μεθοδολογία και απασχολούν το πεδίο αυτό ιδιαίτερα σήμερα που ο φετιχισμός των τεχνικών τείνει να επισκιάσει την επιστημολογία της μεθόδου. Η προτεινόμενη ειδική συνεδρία επαναφέρει, μεταξύ άλλων, στο προσκήνιο τη συζήτηση για την αδήρρητη ανάγκη διαρκούς επένδυσης στη κατανόηση και ορθή εφαρμογή της μεθόδου σε συγκεκριμένα παραδείγματα ποσοτικών ερευνών με έμφαση στα θέματα της θεωρίας

κλιμάκων, των μετρήσεων που αφορούν την κοινωνική διαστρωμάτωση, της «ανάγνωσης» και σημασίας των κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών, της σημασίας της κατανόησης των ποσοστών ανταπόκρισης στις εμπειρικές δειγματοληπτικές έρευνες.

Αγγελική Υφαντή, Ερευνήτρια, STADA Lab, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών & Τμήμα Στατιστικής και Ανάλυσης, ΟΑΕΔ

Διερεύνηση της πρόσληψης των κοινωνικών τάξεων στην Ελλάδα: Δεδομένα από την Παγκόσμια Έρευνα Αξιών

Οι ταξινομήσεις αποτελούν τη βάση για τη συλλογή δεδομένων στις κοινωνικές δειγματοληπτικές έρευνες. Στη βιβλιογραφία, η κοινωνική τάξη θεωρείται ως μια πολυδιάστατη έννοια, που καθορίζεται από το εισόδημα, την τυπική εκπαίδευση, την απασχόληση αλλά και μεταβλητές που αφορούν στον τρόπο διαβίωσης. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει για τη μέτρησή της, καθώς σε πολλές περιπτώσεις αντιμετωπίζεται ως ταυτόσημη με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση. Καθώς «οι αντιλήψεις των ερωτηθέντων για την κοινωνική τους τάξη, ενώ γενικά διαμορφώνονται από το εισόδημα, δεν συνάδουν πλήρως με τους αυστηρούς ορισμούς της κοινωνικής τάξης που βασίζονται στο εισόδημα», η ερώτηση αυτοπροσδιορισμού για την κοινωνική τάξη που συμπεριλαμβάνεται στο ερωτηματολόγιο της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών (World Values Survey - WVS) χρησιμεύει ως μια πιο περιεκτική μέτρηση που ταξινομεί τους/τις ερωτώμενους/νες σε πέντε κατηγορίες κοινωνικών τάξεων: ανώτερη, μεσαία ανώτερη, μεσαία κατώτερη, εργατική και κατώτερη κοινωνική τάξη. Σκοπός αυτής της παρουσίασης είναι να διερευνήσει το δημογραφικό, κοινωνικό αλλά και το περιφερειακό «προφίλ» των αντιλήψεων των ανθρώπων για την κοινωνική τους τάξη στην Ελλάδα. Η ανάλυση βασίζεται στα δεδομένα του 7^{ου} κύματος της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών (WVS 2017-2020). Τα ευρήματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες στην έρευνα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ότι ανήκει κυρίως στην εργατική τάξη. Θα παρουσιαστούν μόνο τα στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα για τις ακόλουθες μεταβλητές: οικογενειακή κατάσταση (έγγαμοι, άγαμοι, άλλο), εκπαιδευτικό επίπεδο (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια εκπαίδευση), κατάσταση απασχόλησης (απασχολούμενοι, άνεργοι, μη ενεργοί), εισόδημα (χαμηλό, μεσαίο, υψηλό) καθώς και τα αποτελέσματα που αφορούν στις δεκατρείς περιφέρειες (NUTS II). Επίσης θα διερευνηθεί η σχέση ή μη των αντιλήψεων για τις κοινωνικές τάξεις με κοινωνικές αξίες, στάσεις και στερεότυπα, την κοινωνική ευημερία, καθώς επίσης και με ζητήματα εμπιστοσύνης και συμμετοχής σε οργανώσεις, ζητήματα που αφορούν στο πολιτικό ενδιαφέρον και την πολιτική συμμετοχή, την πολιτική κουλτούρα και τα πολιτικά καθεστώτα, τις οικονομικές αξίες, τη διαφθορά, τη μετανάστευση, την ασφάλεια, ηθικές αξίες και νόρμες.

Μαρία Οικονομάκη, Διδάκτωρ, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Διερεύνηση και θεμελίωση της διαχρονικής συγκρισιμότητας των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των Ερευνών Οικογενειακών Προϋπολογισμών για την Ελλάδα

Ο έλεγχος της δυνατότητας για διαχρονικές συγκρίσεις (και συγκρίσεις μεταξύ χωρών) των δεδομένων δειγματοληπτικών ερευνών συνιστά προϋπόθεση για την ανάλυσή τους. Στο πλαίσιο αυτό, διερευνάται διαχρονικά η συγκρισιμότητα ζητημάτων της μεθοδολογίας των ελληνικών Ερευνών Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ), ώστε να καταδειχθεί η πολυπλοκότητα των ελέγχων που απαιτούνται να διενεργηθούν πριν από τη διαχρονική ανάλυση των δεδομένων τους. Έτσι, διερευνώνται οι μετρήσεις για τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών στις ΕΟΠ που διεξήχθησαν από το 1957/1958 έως το 2022, ώστε να καταδειχθούν οι αποφάσεις που

απαιτούνται για την επίτευξη ομοιομορφίας και τυποποίησής τους. Στην παρούσα εργασία, οι μετρήσεις που ελέγχονται αναφέρονται κυρίως στις βασικές (background) μεταβλητές: τη συγγένεια ή σχέση προς τον υπεύθυνο του νοικοκυριού, την κατάσταση διαμονής, το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο τυπικής εκπαίδευσης, την απασχόληση και την κύρια οικονομική δραστηριότητα, την ασφάλεια υγείας, την υπηκοότητα, τη χώρα γέννησης και χώρα διαμονής, τις παροχές σε είδος και τις πηγές εισοδήματος του νοικοκυριού. Η διερεύνηση βασίζεται στη συλλογή τεκμηρίων για τις ΕΟΠ, δηλαδή τα σχετικά κείμενα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής στα οποία παρουσιάζεται αναλυτικά η μεθοδολογία της έρευνας, τις οδηγίες συνεντευκτών, τα σχέδια κωδικογράφησης και τα ερωτηματολόγια. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι διαφορές που διαπιστώνονται στις μετρήσεις των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών έχουν σοβαρές επιπτώσεις κατά τη διεξαγωγή συγκριτικής ανάλυσης διαχρονικά και κατά συνέπεια της κοινωνικής ανάλυσης. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα της διερεύνησης για τη διαχρονική συγκρισιμότητα των μετρήσεων για τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά υποδεικνύουν ότι, η χρήση τους απαιτεί ακόμη λιγότερες διαφοροποιήσεις και περισσότερη λεπτομέρεια για συγκρισιμότητα ώστε να αποφεύγονται οι αποκλίσεις στις συγκρίσεις. Επίσης, η εκτενής χρήση των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών σε κοινωνικές αναλύσεις απαιτεί λεπτομερέστερη εξέταση των οδηγιών προς τους ερευνητές-συνεντευκτές και μεγαλύτερη προσοχή για το σύστημα κωδικοποίησής τους. Αν και η ανάλυση που παρουσιάζεται δεν είναι εξαντλητική, αυτή η μεθοδολογική μελέτη συμβάλλει στην έρευνα για τα ζητήματα των διαχρονικών συγκρίσεων δεδομένων από δειγματοληπτικές έρευνες που χρησιμοποιούνται εκτενώς στην κοινωνική έρευνα. Η μεθοδολογία που παρουσιάζεται μπορεί να εφαρμοστεί και για τη θεμελίωση της συγκρισιμότητας δειγματοληπτικών δεδομένων μεταξύ διαφορετικών χωρών.

Αναστασία Χαραλάμπη, Διδάσκουσα ΕΣΠΑ, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Ανάπτυξη θεωρίας των εννοιών: Εφαρμογή Διερευνητικής Ανάλυσης Παραγόντων με τη χρήση SPSS και Mplus

Προαπαιτούμενο της θεωρίας κλιμάκων αποτελεί η διερεύνηση της θεωρητικής δομής (του διαστατού) και η εκτίμηση των ψυχομετρικών ιδιοτήτων της κλίμακας ή των υπό-κλιμάκων μέσω της εκτίμησης της αξιοπιστίας και της εγκυρότητάς τους. Η διερεύνηση αυτή εξαρτάται από το αν η έρευνα αποσκοπεί σε ανάπτυξη θεωρίας (μη προκαθορισμένες υπό-κλίμακες) ή σε έλεγχο θεωρίας (προκαθορισμένες κλίμακες). Μια κλίμακα Likert 18 ερωτήσεων-μονάδων κατασκευάστηκε και χρησιμοποιήθηκε σε μια δειγματοληπτική έρευνα μεγάλης κλίμακας για τη μέτρηση της ξενοφοβίας στη Βόρεια Ελλάδα, η οποία διεξήχθη από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, καθώς και σε μεταγενέστερη μελέτη, η οποία επέδειξε την ακολουθία των αποφάσεων για την εφαρμογή των κατάλληλων μεθοδολογικών βημάτων για την εκτίμηση της εγκυρότητας κατασκευής της εννοίας και της αξιοπιστίας της κλίμακας αυτής με τη χρήση του SPSS.

Στην παρούσα μελέτη, η έννοια προσεγγίζεται ξανά με τη χρήση δύο στατιστικών προγραμμάτων. Παρουσιάζονται οι απαραίτητες προκαταρκτικές αποφάσεις, οι έλεγχοι και οι διαδικασίες σχετικά με το επίπεδο μέτρησης των ερωτήσεων-μονάδων, την επάρκεια του μεγέθους του δείγματος για την εφαρμογή παραγοντικής ανάλυσης, καθώς και οι τρόποι αντιμετώπισης των ελλειπουσών τιμών, των ακραίων τιμών και των μη δεσμευτικών αποκρίσεων. Εφόσον οι υπό-κλίμακες δεν είναι προκαθορισμένες και η μελέτη αποσκοπεί σε ανάπτυξη θεωρίας, εφαρμόστηκε η παραδοσιακή μέθοδος της Διερευνητικής Ανάλυσης Παραγόντων (Exploratory Factor Analysis, EFA) για την εκτίμηση της εγκυρότητας κατασκευής της εννοίας της κλίμακας ή των υπό-κλιμάκων. Δημιουργήθηκε και ακολουθήθηκε ένα μεθοδολογικό πρότυπο ανάλυσης με τη χρήση των στατιστικών προγραμμάτων SPSS και

Mplus. Η ανάλυση επιβεβαίωσε τη μονοδιάστατη δομή της κλίμακας της ξενοφοβίας τονίζοντας τις δυνατότητες των δύο προγραμμάτων και τις μεθοδολογικές αποφάσεις που οδήγησαν στην τελική δομή. Επιπλέον, τα αποτελέσματα εμπλουτίστηκαν εξετάζοντας το κοινωνικο-δημογραφικό «προφίλ» της κλίμακας της ξενοφοβίας, τα οποία κατέδειξαν ότι υψηλότερα επίπεδα ξενοφοβίας εμφάνισαν οι μεγαλύτεροι σε ηλικία συμμετέχοντες/ουσες, οι παντρεμένοι/ες και εκείνοι/ες με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο.

Εύα Τσουπαροπούλου, Ακαδημαϊκή Υπότροφος ΕΣΠΑ, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Οι 13+1 λόγοι άρνησης συμμετοχής σε μια δειγματοληπτική έρευνα: Δεδομένα από τον 8^ο γύρο διεξαγωγής της ESS

Το διαρκώς αυξανόμενο ποσοστό των αρνήσεων των τελευταίων δεκαετιών αποτελεί την κυριότερη αιτία για την ραγδαία πτώση των δεικτών απόκρισης που παρατηρείται στις διεθνείς δειγματοληπτικές έρευνες. Για την αντιμετώπιση του ζητήματος, στην ατζέντα των στόχων που αφορούν στο στάδιο της συλλογής των δεδομένων συμπεριλαμβάνεται και η μεταστροφή των αρνήσεων. Παρά, ωστόσο, τις όποιες πρακτικές που υιοθετούνται για την κάλυψη όσο το δυνατόν μεγαλύτερου μέρους του δείγματος, ένας σκληρός πυρήνας αρνήσεων ακόμη και μετά από μεγάλο αριθμό επαναληπτικών επισκέψεων παραμένει αναλλοίωτος. Στην περίπτωση των δειγματοληπτικών ερευνών μεγάλης-κλίμακας η συστηματική αδυναμία συγκεκριμένων χωρών να επιτύχουν το ελάχιστο αποδεκτό ποσοστό απόκρισης όπως αυτό έχει ορισθεί σε διεθνές επίπεδο στο 70%, είναι γνωστή. Στην παρούσα μελέτη εξετάζονται οι λόγοι άρνησης και η επίδραση αυτών στην τελική απόφαση συμμετοχής ή μη του ερωτώμενου στην Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (European Social Survey, ESS) για τον 8^ο γύρο (2016) διεξαγωγής της για τις χώρες της Γερμανίας και Ιταλίας. Οι εν λόγω χώρες εμφανίζουν στον υπό μελέτη γύρο τις περισσότερες αρνήσεις (>1400) συγκριτικά με τις υπόλοιπες συμμετέχουσες χώρες και επιπλέον ανήκουν σε εκείνη την ομάδα χωρών που συστηματικά αδυνατούν να καλύψουν το επίπεδο-στόχο του δείκτη απόκρισης. Επίσης, παρουσιάζονται αποτελέσματα από την εφαρμογή ανάλυσης ταξινόμησης (classification analysis) στις μεταβλητές των λόγων άρνησης συμμετοχής στην έρευνα με χρήση της τεχνικής των δέντρων αποφάσεων (decision tree) τόσο για την εκτίμηση της ταξινόμησης μελλοντικών παρατηρήσεων αλλά και για την ανάδειξη της ροής των αποφάσεων που έλαβαν αρνούμενοι και μετεστραμμένοι αρνούμενοι στις πολλαπλές επαναληπτικές επισκέψεις προτού τελικά συμμετάσχουν ή όχι στην έρευνα. Τα αποτελέσματα της μελέτης υποδεικνύουν τους πιο συνηθισμένους λόγους άρνησης συμμετοχής στην έρευνα αλλά και την ύπαρξη στατιστικά σημαντικών διαφορών μεταξύ αρνούμενων και μετεστραμμένων αρνούμενων ως προς αυτούς ενώ επιβεβαιώνουν πως οι δύο διαφορετικοί τύποι αρνούμενων επικαλούνται διαφορετικούς λόγους άρνησης στις δύο υπό μελέτη χώρες. Επιπροσθέτως, τα αποτελέσματα της ανάλυσης ταξινόμησης επιβεβαιώνουν την ύπαρξη κεντρικών κατηγοριών στις οποίες ταξινομούνται οι επιμέρους διαφορετικοί λόγοι άρνησης για την εκάστοτε χώρα. Τα αποτελέσματα της μελέτης μπορούν να αποδειχθούν χρήσιμα σε άλλους κοινωνικούς επιστήμονες καθώς συμβάλλουν στην ήδη υφιστάμενη βιβλιογραφία γύρω από το μείζον ζήτημα της μη-απόκρισης ενώ η προτεινόμενη μεθοδολογία μπορεί να εφαρμοστεί σε άλλες συμμετέχουσες χώρες της ESS ή να αποτελέσει μια βάση για συγκριτικές αναλύσεις των υπό μελέτη χωρών για προηγούμενους ή μελλοντικούς γύρους διεξαγωγής της ESS.

Ευαγγελία Κέφη-Χατζηχαμπέρη, Διδάκτωρ ΣΕΦΑΑ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ειρήνη Καμπερίδου, Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας ΣΕΦΑΑ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η ισότητα των φύλων στο στρατιωτικό αθλητικό περιβάλλον

Εισαγωγή

Ξεκινώντας με αναφορές σε κοινωνικά συστήματα και υποσυστήματα, η έρευνά μας επικεντρώνεται στη γυναικεία ενσωμάτωση στους στρατιωτικούς θεσμούς. Εξετάζει τον βαθμό επιρροής που ασκεί η συμμετοχή των γυναικών που υπηρετούν και εκπαιδεύονται στα Ανώτατα Στρατιωτικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Σ.Ε.Ι.), σε κοινά με τους άνδρες προγράμματα αθλητικής δραστηριότητας, στην πληρέστερη ενσωμάτωσή τους στο στρατιωτικό περιβάλλον. Σχετίζεται με τη διαμόρφωση κοινωνικών σχέσεων στη βάση αποδοχής/σεβασμού ποικίλων μορφών ετερότητας, τις προϋποθέσεις για την καλλιέργεια της αποτελεσματικότητας της ομάδας, την επαύξηση επικοινωνιακών διαύλων μεταξύ των φύλων, και την προώθηση της έμφυλης ισότητας και της ισονομίας στα Α.Σ.Ε.Ι.

Μεθοδολογία

Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου «Ερωτηματολόγιο Περιβάλλον Ομάδας» του «Group Environment Questionnaire» (Carron, Widmeyer & Brawley, 1985). Εξετάστηκαν οι παράγοντες οι οποίοι είναι συναφείς με το ζήτημα που ερευνάται. Στην έρευνα συμμετείχαν 120 εν ενεργεία αξιωματικοί (οι άνδρες αντιπροσώπευαν τον πληθυσμό $N=74$ και οι γυναίκες $N=46$) οι οποίοι φοίτησαν στα πέντε Ανώτατα Στρατιωτικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Για τον έλεγχο της αξιοπιστίας του εργαλείου μέτρησης χρησιμοποιήθηκε ο δείκτης εσωτερικής συνέπειας Cronbach α . Ο δείκτης κυμάνθηκε όσο αφορά τη διάσταση της ατομικής έλξης σε $\alpha = .63$ ενώ για την ομαδική ενσωμάτωση στις κοινωνικές σχέσεις σε $\alpha = .81$. Τέλος για το συνολικό ερωτηματολόγιο ο δείκτης κυμάνθηκε σε $\alpha = .84$.

Αποτελέσματα-Συζήτηση

Τα δεδομένα χωρίστηκαν στους τέσσερις άξονες της θεωρίας κοινωνικής δράσης του Parsons (1951): (1) κίνητρο, (2) μέσα, (3) υπερνίκηση των συνθηκών που εμποδίζουν την πρόοδο και (4) συνεργασία με το κοινωνικό σύστημα. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι Έλληνες αξιωματικοί και οι καθηγητές φυσικής αγωγής-προπονητές επιχειρούν να εφαρμόσουν ένα σύστημα αποδοχής και ενσωμάτωσης της γυναίκας στα Ανώτατα Στρατιωτικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Σ.Ε.Ι.), τα οποία διακατέχονται από συλλογικότητα, περιορίζοντας όσο είναι δυνατόν την ατομικότητα. Το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας διαφαίνεται στην ύπαρξη των μικτών ομάδων αθλητικής και στρατιωτικής εκπαίδευσης.

Ευαγγελία Κέφη-Χατζηχαμπέρη, Διδάκτωρ ΣΕΦΑΑ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ηλίας Χατζηχαμπέρης, Διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Η άθληση ως εργαλείο για την εξάλειψη στερεοτύπων φύλου και κάθε μορφής διάκρισης στα Ανώτατα Στρατιωτικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

Στην Ελλάδα, ο κοινωνικός χώρος του αθλητισμού έχει ενταχθεί στο επερχόμενο Εθνικό Σχέδιο Δράσης Ισότητας των Φύλων (Ε.Σ.Δ.Ι.Φ.) για την περίοδο 2021-2025 από τη Γενική Γραμματεία Δημογραφίας, Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, ως εργαλείο για την προώθηση της ένταξης/ενσωμάτωσης της ουσιαστικής ισότητας των φύλων στις δημόσιες πολιτικές, προκειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες δράσεις που θα οδηγήσουν στη βελτίωση της επίδοσης της χώρας μας στον ετήσιο Δείκτη Ισότητας των Φύλων του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου (Ε.Ι.Γ.Ε). Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει κατά πόσο οι

στρατηγικοί στόχοι του Ε.Σ.Δ.Ι.Φ. εφαρμόζονται στα Ελληνικά Στρατιωτικά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και συγκεκριμένα στα στρατιωτικά και ακαδημαϊκά προγράμματα σπουδών, προωθώντας την ισότητα στην εκπαίδευση, στον αθλητισμό, στην κοινωνική ένταξη/ενσωμάτωση εξαλείφοντας τα στερεότυπα φύλου και κάθε μορφή διακρίσεων, με επίκεντρο τις μικτές αθλητικές/στρατιωτικές δραστηριότητες. Η έρευνα αποδεικνύει ότι η συμμετοχή των γυναικών στον αθλητισμό αμφισβητεί τα στερεότυπα των φύλων. Διερευνάται η ενσωμάτωση των γυναικών και η ισότητα των φύλων στις Ένοπλες Δυνάμεις, μέσω των προγραμμάτων σπουδών και των αθλητικών προγραμμάτων στις πέντε στρατιωτικές σχολές, λαμβάνοντας υπόψη και δεδομένα προηγούμενων μελετών (Kefi-Chatzichamperi & Kamperidou, 2021; Κέφη-Χατζηχαμπέρη, Καμπερίδου & Πατσαντάρας, 2021).

Αποτελέσματα: Διαπιστώνεται ότι οι μικτές αθλητικές δραστηριότητες και τα ομαδικά στρατιωτικά/αθλήματα καλλιεργούν την αποδοχή, τη συνοχή, την ομαδική εργασία και τις συνεργασίες, διαχέοντας την ενσωμάτωση και την ένταξη των γυναικών, σε ένα πιο υγιές και παραγωγικό στρατιωτικό περιβάλλον, διαμορφώνοντας κουλτούρα ενσωμάτωσης της οπτικής του φύλου, ανατρέποντας στερεοτυπικές αντιλήψεις και ανισότητες.

Συζήτηση/Συμπεράσματα: Με βάση τα ερευνητικά δεδομένα, η κοινή συμμετοχή γυναικών και ανδρών στα Α.Σ.Ε.Ι. και στα αθλητικά-στρατιωτικά προγράμματα, αφενός συνεργεί στη διαμόρφωση ενός συνεργατικού, δημιουργικού και παραγωγικού επικοινωνιακού κλίματος, αφετέρου ενισχύει την έμφυλη ισότητα μεταξύ των μελλοντικών στελεχών των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Περίτρανη απόδειξη των ανωτέρω αποτελεί η επιτυχία των 12 (10 άνδρες και 2 γυναίκες Εύελπιδες) σπουδαστών της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων, οι οποίοι κατέλαβαν την 6^η θέση στη γενική κατάταξη και 1η στις ξένες χώρες, στο διεθνή διαγωνισμό στρατιωτικών δεξιοτήτων “Sandhurst Military Skills Competition 2022”, στο West Point των ΗΠΑ.

Ιωάννης Φυτάς, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Γεράσιμος Καραμπελιάς, Καθηγητής, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η πρόκληση της ενσωμάτωσης και ο ρόλος των στρατιωτικών οργανισμών: Μια συγκριτική ανάλυση της Φινλανδίας και της Ελλάδας

Οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες αντιμετωπίζουν τα τελευταία κυρίως χρόνια το θέμα της διαχείρισης - ένταξης αλλά και της ενσωμάτωσης μειονοτικών ομάδων. Τα κύρια ζητήματα τέθηκαν για τη διαχείριση/ενσωμάτωση μεταναστών που προσέλκυσαν μεταπολεμικά αλλά κυρίως μετά τη λήξη του ψυχρού πολέμου. Σε αυτήν την αλυσίδα προστέθηκε πρόσφατα, στις αρχές του 21ου αιώνα, και η διαχείριση/ένταξη των αυξημένων μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών από κράτη της Αφρικής και της Ασίας που βρίσκονταν σε κοινωνική αναταραχή εξ' αιτίας οικονομικών προβλημάτων και πολεμικών συγκρούσεων.

Οι Ένοπλες Δυνάμεις είναι ένας από τους κρατικούς μηχανισμούς που μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη διαδικασία της ενσωμάτωσης/ένταξης των μεταναστών-μειονοτικών στη χώρα υποδοχής και διαβίωσης. Η εμπιστοσύνη από την κύρια κοινωνική ομάδα προς τα μέλη της υπό ένταξη ομάδας με την κατοχή όπλων για την υπεράσπιση των αρχών και δικαιωμάτων ενός κράτους αποτελούν μεγάλης σημασίας γεγονότα για τη δημιουργία κοινής ταυτότητας.

Η Φινλανδία και η Ελλάδα είναι δύο χώρες που αποτελούν μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μεταξύ άλλων διαθέτουν κάποια κοινά στοιχεία, κυρίως από τα οποία είναι η γειτνίαση με ένα κράτος πολύ μεγαλύτερο σε έκταση και σε πληθυσμό που λειτουργεί ως εν δυνάμει κίνδυνος για την εθνική τους ασφάλεια. Η κατάσταση αυτή έχει αναγκάσει και

τις δύο χώρες να συντηρούν, στο πλαίσιο των δυνατοτήτων τους, σημαντικές σε μέγεθος ένοπλες δυνάμεις καθώς και υποχρεωτική στρατιωτική θητεία. Φυσικά υπάρχουν και ουσιαστικές διαφορές οι οποίες κάνουν τις ομοιότητες ακόμη πιο ενδιαφέρουσες για τον ερευνητή. Ο θεσμός της στράτευσης αποτελεί και έναν από τους κύριους μηχανισμούς ενσωμάτωσης των νεαρών νεόκοπων πολιτών και στις δύο χώρες, αποτυπώνοντας μια σχέση διαρκείας που συνεχίζεται με την εν συνεχεία ένταξή τους στην εφεδρεία για αρκετά χρόνια. Η σύγκριση των δύο αυτών κρατών κατά τις δυο πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα στον τρόπο διαχείρισης/ένταξης μεταναστών/μειονοτικών μέσω του μηχανισμού των ενόπλων τους δυνάμεων είναι βέβαιο ότι θα αποκαλύψει πολλά και ενδιαφέροντα στοιχεία για τα υπόλοιπα μέλη της ΕΕ.

Δημήτριος Σμοκοβίτης, Στρατιωτικός Κοινωνιολόγος, Μέλος ομάδος Στρατιωτικής Κοινωνιολογίας

Ο ρόλος της Στρατιωτικής Κοινωνιολογίας στον πόλεμο Ρωσίας/Ουκρανίας

Η στρατιωτική κοινωνιολογία γεννήθηκε κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στις ΗΠΑ για να βοηθήσει τον αμερικανικό στρατό και την αμερικανική κοινωνία για τα υπάρχοντα εκείνη την εποχή προβλήματα.

Σήμερα η στρατιωτική κοινωνιολογία υπηρετείται από τρεις κυρίως Διεθνείς Επιτροπές (fora) την Ευρωπαϊκή Ερευνητική Ομάδα για το Στράτευμα και την Κοινωνία) ERGOMAS (“European Research Group on Military and Society”), την Ερευνητική Επιτροπή RC01 για τις «Ένοπλες Δυνάμεις και Αντιμετώπιση Συγκρούσεων» (Research Committee 01 “Armed Forces & Conflict Resolution”) και το το Διαπανεπιστημιακό Σεμινάριο Ενόπλων Δυνάμεων και Κοινωνίας (Inter-University Seminar on Armed Forces and Society IUS).

Στις συνόδους αυτών επεξεργάζονται τα ερευνητικά αποτελέσματα των στρατιωτικών κοινωνιολόγων σήμερα. Οι πρόσφατοι πόλεμοι των Αμερικάνων (Βιετνάμ, Ιράκ, Αφγανιστάν) έδωσαν την ευκαιρία να αναδειχθούν οι ερευνητές της Στρατιωτικής Κοινωνιολογίας στα τρέχοντα προβλήματα των εμπολέμων, στρατού και τοπικών κοινωνιών.

Ο πόλεμος Ρωσίας – Ουκρανίας, με τη δήλωση του Β. Πούτιν περί διεξαγωγής του πολέμου με επαγγελματικό στρατό, δίνει την ευκαιρία σε μεγάλο αριθμό ερευνητών της να ερευνήσουν για τον επαγγελματικό στρατό και τις δυνατότητες του τόσο των Ρώσων οσό και των Ουκρανών.

Η παρούσα ανακοίνωση φιλοδοξεί να ενημέρωση τους Έλληνες συναδέλφους για τις Μελέτες πρωτίστως ΟΥΚΡΑΝΩΝ & ΡΩΣΩΝ αλλά & άλλων πχ ΓΕΡΜΑΝΩΝ Στρατ. Κοινωνιολόγων για το ρόλο της στρατιωτικής κοινωνιολογίας κατά την διεξαγωγή των εμπολέμων. (Ηθικό, Ηγεσία, Επαγγελματισμός, Ειρηνευτικές Αποστολές κτλ.)

Κοινωνία και περιβάλλον

Χριστίνα Μαρούλη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Deree

Τροφικά απόβλητα & κυκλικότητα: Μια κοινωνιολογική ανάλυση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν σχετικές προσπάθειες

Η κυκλική οικονομία είναι βασικός στόχος των προσπαθειών για βιώσιμες κοινωνίες στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και παγκοσμίως (π.χ. βλέπε τους Στόχους για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, των Ηνωμένων Εθνών), μια και θεωρείται σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη μιας αρμονικής σχέσης με τα φυσικά οικοσυστήματα. Για να επιτευχθεί η κυκλικότητα, χρειάζεται μια ολιστική κατανόηση του κύκλου ενός προϊόντος και της σχέσης φυσικών πόρων –

προϊόντων – απορριμμάτων. Αυτό είναι μια πρόκληση στις σύγχρονες (δυτικές) κοινωνίες, αλλά ακόμα περισσότερο για τη διαχείριση των τροφικών αποβλήτων.

Αυτή η παρουσίαση αναλύει τις δυσκολίες της διαχείρισης των τροφικών αποβλήτων με σκοπό την κυκλικότητα στις σύγχρονες κοινωνίες και τις αιτίες τους. Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να εξάγει χρήσιμα συμπεράσματα για τη διαμόρφωση της πολιτικής και των κοινωνικών πρακτικών έτσι ώστε να είναι πραγματικά εφικτή η μετάβαση σε βιώσιμα τροφικά συστήματα και βιώσιμες κοινωνίες που υποστηρίζουν τις ανάγκες όλων των ανθρώπων.

Βασίζεται στην ανάλυση έργων χρηματοδοτούμενων στο πλαίσιο των χρηματοδοτικών εργαλείων της ΕΕ LIFE (κυρίως), Horizon2020, και Urban Innovative Actions Initiative. Μετά από μια αρχική επισκόπηση, επιλέχθηκαν 8 έργα τα οποία αναλύθηκαν σε μεγαλύτερο βάθος, με κριτήρια την πρόσβαση στις αναγκαίες πληροφορίες και την κάλυψη του εύρους των προτεραιοτήτων της ιεραρχίας για τη βιώσιμη διαχείριση τροφικών αποβλήτων (δηλ. μείωση/πρόληψη, επαναχρησιμοποίηση για ανθρώπινη τροφή, επαναχρησιμοποίηση ως τροφή για ζώα, και παραγωγή άλλων προϊόντων). Εξετάζει τους «κινδύνους» και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν αυτές οι προσπάθειες από μια κοινωνιολογική σκοπιά, και αναδεικνύει τις αντιφάσεις που υπάρχουν σε όλους τους τομείς της κοινωνίας – πολιτισμός/πολιτισμικές αξίες, πολιτική, δημόσια διοίκηση και γραφειοκρατία, οικονομία και αστικός χώρος – και εν τέλει οδηγούν αυτές τις προσπάθειες στην καλή περίπτωση σε μετρήσιμες και επιτυχίες, αλλά όχι απαραίτητα μακροχρόνιες αναπροσαρμογές και αλλαγές προς μία βιώσιμη παραγωγή και χρήση τροφίμων.

Βασιζόμενη στην θεωρία των Κοινωνικών Πρακτικών (Social Practices Theory) σχετικά με την αλλαγή περιβαλλοντικών συμπεριφορών, η ανάλυση αυτή προτείνει ότι ο κύριος στόχος σχετικών παρεμβάσεων πρέπει να είναι η κοινωνία κι όχι το άτομο, καθώς σημαντικά σημεία παρέμβασης, με δυνατότητα για μακροχρόνια κοινωνική αλλαγή είναι: πολιτισμικές αξίες μέσα από μια εκπαίδευση που προάγει πρακτικές δεξιότητες και καινούργιες έννοιες σχετικά με την τροφή και τροφικά υπολείμματα, πολιτικές που δημιουργούν κοινωνικούς και φυσικούς χώρους για νέες πρακτικές που σχετίζονται με την αστική γεωργία, και συμμετοχική διακυβέρνηση για τον οραματισμό των μελλοντικών κοινωνιών γύρω από την αρχή της κοινωνικής ευζωίας και για την καλλιέργεια πολιτών με πρακτικές (praxis) κοινωνικής ευθύνης.

Μαργαρίτα Κομνηνού, μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Νίκος Σουλιώτης, Ερευνητής Β', Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Γεράσιμος Κάρουλας, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αλέξανδρος Αφουξενίδης, Ερευνητής Β', Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η κοινωνική ενσωμάτωση της ανάδυσης και της διεθνοποίησης της αγοράς αιολικής ενέργειας στην Ελλάδα

Από το 1999 η συμβολή των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας στην παραγωγή ηλεκτρισμού στην Ελλάδα αυξάνεται σταθερά (σήμερα αντιπροσωπεύει περισσότερο από το 29%, πηγή: ΑΔΜΗΕ). Η μεγέθυνση των σχετικών αγορών στην Ελλάδα αποτελούν μέρος μια ευρύτερης, Ευρωπαϊκής και παγκόσμιας, διαδικασίας ενεργειακής μετάβασης.

Η ανακοίνωση εξετάζει από μια κοινωνιολογική οπτική την ανάδυση και τη διεθνοποίηση της αγοράς αιολικής ενέργειας στην Ελλάδα συνδυάζοντας μια «διαδικασιακή» προσέγγιση (Abbott) με την έννοια της «ενσωμάτωσης» (embeddedness, Polanyi). Το πρώτο μέρος της ανακοίνωσης παρουσιάζει την ανάδυση της αγοράς αιολικής ενέργειας στην Ελλάδα: τη δημιουργία των πρώτων «επιδεικτικών» εγκαταστάσεων στη δεκαετία του 1980, η απελευθέρωση και επαναρύθμιση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας υπό την επιρροή της ΕΕ στις δεκαετίες 1990-2000 και την επέκταση και διεθνοποίηση της αιολικής ενέργειας στις

δεκαετίες 2000-2010. Το δεύτερο μέρος εξετάζει την κοινωνική ενσωμάτωση της αγοράς αιολικής ενέργειας, αναλύοντας μια βάση βιογραφικών δεδομένων των ανώτερων στελεχών των 20 μεγαλύτερων εταιρειών αιολικής ενέργειας στην Ελλάδα. Η ανάλυση δείχνει τη μεταφορά στελεχών από άλλους κλάδους καθώς και την ανάδυση ενός «ιθαγενούς» εταιρικού προσωπικού.

Η ανακοίνωση αποτελεί μέρος ερευνητικού έργου με τίτλο «Κοινωνιολογία της πολιτικής των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στην Ελλάδα» (SOCINVEST, 3211), χρηματοδότηση: ΕΛΙΔΕΚ, φορέας υποδοχής: ΕΚΚΕ.

Άννα-Στέφανι Σιέττου, Υποψήφια Διδάκτωρ, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Ελένη Θεοδωροπούλου, Καθηγήτρια, τμήμα Οικονομίας και Βιώσιμης Ανάπτυξης, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Βιλελμίνη Καραγιάννη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, τμήμα Δημόσιας και Κοινωνικής Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Ευαγγελία Σωσσίδου, Διευθύντρια Ερευνών, Ινστιτούτο Κτηνιατρικών Ερευνών του Ελληνικού Γεωργικού Οργανισμού ΔΗΜΗΤΡΑ

Ευαισθητοποίηση των πολιτών της Ελλάδος προς τα αδέσποτα ζώα συντροφιάς

Στην Ελλάδα υπολογίζεται ότι υπάρχουν πάνω από ένα εκατομμύριο αδέσποτα ζώα συντροφιάς, σκύλοι και γάτες. Ο υπερπληθυσμός αυτός αποτελεί ένα θέμα που έχει τόσο οικονομικές όσο και κοινωνικές διαστάσεις με πολλές πτυχές του να επηρεάζουν την καθημερινότητα των πολιτών της Ελλάδος. Μια κοινωνία, όπως η σημερινή ελληνική κοινωνία έρχεται αντιμέτωπη με την ανάγκη να διασφαλίσει την κοινωνική βιωσιμότητα και ανθεκτικότητα. Στα πλαίσια αυτού, η έρευνα μας προσπάθησε να ανακαλύψει πόσο ενημερωμένοι αλλά πρωτίστως πόσο ευαισθητοποιημένοι είναι οι πολίτες της χώρας μας ως προς το θέμα του υπερπληθυσμού των αδέσποτων σκύλων και γάτων. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την συλλογή πρωτογενών στοιχείων στην έρευνά μας ήταν ένα ερωτηματολόγιο σε ηλεκτρονική μορφή. Το ερωτηματολόγιο αυτό διανεμήθηκε σε ενήλικα άτομα από όλη την Ελλάδα μέσω διαδικτύου και με βάση τα πρότυπα του Google forms. Οι ερωτήσεις αφορούσαν τόσο δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων όπως η ηλικία, το φύλο, η περιοχή διαμονής, το είδος της περιοχής (αγροτική ή αστική) όπως και η εκπαίδευση αλλά και η ενασχόλησή τους όσο και στοιχεία προσωπικής άποψης και κρίσης για το θέμα του υπερπληθυσμού των αδέσποτων ζώων συντροφιάς. Η έρευνα ήταν ανώνυμη και η ανάλυση των στοιχείων έγινε με παλινδρόμηση, μια στατιστική τεχνική μοντελοποίησης που συσχετίζει την ευαισθητοποίηση των πολιτών ως ανεξάρτητη μεταβλητή με μεταβλητές όπως οι προαναφερθείσες ως εξαρτημένες. Όπως ήταν αναμενόμενο από την αρχική υπόθεση η συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών της χώρας είναι ενήμεροι πως υπάρχουν αδέσποτα ζώα συντροφιάς και μεγάλο ποσοστό δήλωσε πως το ζήτημα τους ενδιαφέρει πολύ. Όσον αφορά την ευαισθητοποίηση των ερωτηθέντων η πρόθεσή τους για να υιοθετήσουν από κάποια δομή ένα αδέσποτο ζώο είναι αρκετά μεγάλη και θεωρείται σημαντική. Η ευαισθητοποίηση αυτή συσχετίζεται με το μορφωτικό επίπεδο με θετική σχέση αλλά και με την ηλικία. Το ζήτημα αυτό δεν έχει ως τώρα ερευνηθεί με επιστημονική λεπτομέρεια για την Ελλάδα και συνεπώς πιστεύετε ότι η έρευνα αυτή θα συμβάλει σημαντικά στην περαιτέρω εξερεύνηση του θέματος.

Κατερίνα Μελά, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, τμήμα Επικοινωνίας Μέσων και Πολιτισμού, κατεύθυνση της «Πολιτιστικής Διαχείρισης», Κοινωνική Ανθρωπολόγος, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών

Περιβαλλοντικοί Πρόσφυγες ή Περιβαλλοντικοί Μετανάστες; Μια ανθρωπολογική προσέγγιση του παγκόσμιου διαλόγου σχετικά με τη χρήση των όρων

Στην παρούσα ανακοίνωση, επιχειρείται η ανάδειξη των αιτιών απουσίας νομικών αποτελεσμάτων παρόλη την χρήση της έννοιας του «περιβαλλοντικού πρόσφυγα» από το 1970 και ο κριτικός σχολιασμός της επιστημονικής συζήτησης σχετικά με την αναλυτική κατηγορία του «περιβαλλοντικού πρόσφυγα» σε συνάρτηση με την κλιματική αλλαγή. Η απόπειρα ανάδειξης ορισμών και τοποθετήσεων για το ζήτημα των «περιβαλλοντικών προσφύγων» από μια περιβαλλοντική σκοπιά, αποτελεί πρόκληση. Η πηγή αυτής της πρόκλησης είναι η μη κατοχυρωμένη αναγνώριση του περιβαλλοντικού παράγοντα ως αυτοτελούς, προκειμένου να τραπεί ένα υποκείμενο σε εξαναγκαστική φυγή. Σε αυτή την ασταθή βάση, διατυπώνονται διαφορετικές και συχνά αντικρουόμενες απόψεις τόσο σχετικά με την δυνατότητα των περιβαλλοντικών προσφύγων για διεκδίκηση ασύλου, όσο και για την ορθότητα της διάκρισης του περιβαλλοντικού παράγοντα από τον οικονομικό και τον πολιτικό. Προϊόν αυτής της «συνομιλίας» είναι η επιλογή συγκεκριμένων χαρακτηριστικών ορισμών και θέσεων που αναδεικνύουν τις βασικές τάσεις γύρω από το ζήτημα των «περιβαλλοντικών προσφύγων».

Η ίδια η χρήση των όρων «περιβαλλοντικός πρόσφυγας» και «περιβαλλοντικός μετανάστης» χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και διαφορετική νοηματοδότηση ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες. Η ρευστότητα των όρων αυτή καθαυτή και η συνήθης “συσταλτική” τους χρήση «από τα πάνω» συμβάλλουν στην πρόκληση αποκλεισμών. Η νομική διεκδίκηση της αναγνώρισης των «περιβαλλοντικών προσφύγων», αποτελεί ευρύτερα μια διεκδίκηση προκειμένου να γίνει σεβαστή αλλά και υποχρεωτική η τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στη συγκεκριμένη περίπτωση μέσω της χορήγησης ασύλου σε άτομα που το έχουν ανάγκη και ο νόμος έχει παραβλέψει την ρητή αναφορά στην περίπτωση τους. Ωστόσο στην παρούσα προσέγγιση, δεν υιοθετείται η μεθοδολογία της νομικής επιστήμης, αλλά της ανθρωπολογίας. Η έννοια του νόμου δηλαδή εξετάζεται από «τα κάτω», μέσα από τις βιωμένες εμπειρίες των υποκειμένων. Αναδεικνύονται οι αποκλεισμοί που δημιουργεί η ίδια η έννοια του νόμου, η έννοια της παρανομοποίησης μπαίνει στο επίκεντρο και σαφώς εξετάζεται από μια κριτική σκοπιά το αν και κατά πόσο η έννοια των νομικών διεκδικήσεων (όπως είναι για παράδειγμα η διεκδίκηση του ασύλου) αλλά και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων γενικότερα, αποτελούν μια «Δυτική» απόπειρα πολιτισμικής και οικονομικής επιβολής. Τέλος, το αίτημα που αναδεικνύεται στην παρούσα εργασία, αφορά σε μια διεύρυνση ή αναθεώρηση της Συνθήκης της Γενεύης του 1951 και κυρίως στην αναθεώρηση της χρήσης των όρων, για να πάψει η ερμηνεία τους να είναι συσταλτική ώστε να παράγουν για τα πληττόμενα υποκείμενα νομικά αποτελέσματα. Η προβληματοποίηση παραμέτρων, σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζεται με απόρριψη της γενικότερης απόπειρας διατύπωσης νομικά εγκεκριμένου ορισμού για τους περιβαλλοντικούς πρόσφυγες, αλλά αποτελεί μια απόπειρα ανάδειξης της εμπειρίας των υποκειμένων και της διαμόρφωσης ενός ορισμού που να αγκαλιάζει τις εμπειρίες και τις ανάγκες τους.

Κοινωνιολογία της υγείας

Φωτεινή Τζαβέλλα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Κοινωνικές διαστάσεις και επιπτώσεις των πανδημιών στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον

Η ανθρώπινη ιστορία είτε εκληφθεί ως γραμμική είτε όχι έχει επηρεαστεί και καθοριστεί από τις έννοιες της υγείας της ασθένειας. Προσβολές μεγάλων γεωγραφικών περιοχών από επιδημίες και πανδημίες διαφόρων λοιμογόνων ασθενειών, έχουν επιφέρει δραματικές αλλαγές σε μεγέθη πληθυσμών, στην υγεία και γενικότερα στην ποιότητα ζωής, επηρεάζοντας συνολικά τους κοινωνικούς προσδιοριστές της ευημερίας του ανθρώπου.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ), “οι πανδημίες συνιστούν μεγάλης κλίμακας εστίες μολυσματικών ασθενειών που αυξάνουν σημαντικά τη νοσηρότητα και τη θνησιμότητα σε μια ευρεία γεωγραφική περιοχή, προκαλώντας εκτός από υγειονομικά, και σημαντικά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα”. Αρκετά πιο περιορισμένη είναι η επίδραση μιας επιδημίας η οποία χαρακτηρίζεται από “εμφάνιση πολύ περισσότερων περιπτώσεων ασθένειας από ό,τι θα εμφανιζόταν κανονικά σε μια κοινότητα ή περιοχή, αλλά χωρίς η κατάσταση να εξαπλώνεται περαιτέρω”. Ο ΠΟΥ σήμερα ορίζει και διακρίνει έξι (6) φάσεις στο φαινόμενο της πανδημίας. Μέσω των φάσεων αυτών που ο ΠΟΥ δημοσιοποίησε το 1999 και αναθεώρησε το 2005, παρέχεται πρακτικά ένα πλαίσιο για να βοηθηθούν οι πολιτικές υγείας σε παγκόσμιο επίπεδο στον σχεδιασμό ετοιμότητας και αντιμετώπισης των πανδημιών.

Στις πιο δραματικές εμπειρίες πανδημιών που επηρέασαν την υγεία της ανθρωπότητας και τους κοινωνικούς της προσδιοριστές από την προϊστορική εποχή έως και σήμερα περιλαμβάνονται η πρώτη τεκμηριωμένη επιδημία περίπου το 3000 προ Κοινής Χρονολογίας (π.Κ.Χ.) στην βορειοανατολική Κίνα, η επιδημία ευλογιάς που περιγράφεται από τον Θουκυδίδη στην ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου, η πανώλη του Ιουστινιανού το 541 μ.Κ.Χ., η επιδημία του Μαύρου θανάτου την περίοδο 1346–1353 μ.Κ.Χ., η επιδημία ιογενούς αιμορραγικού πυρετού που μεταφέρθηκε από τους αποικιοκράτες Ισπανούς στην κεντρική Αμερική, όπως και σειρά πανδημιών και επιδημιών γρίπης μέχρι τη σύγχρονη πανδημία της COVID-19.

Τα ερευνητικά στοιχεία δείχνουν ότι η πιθανότητα πανδημιών συνδέεται με την αύξηση των μετακινήσεων, εμπορικών, επαγγελματικών και ψυχαγωγικών, την επίμονη αστικοποίηση, τις βίαιες αλλαγές στη χρήση γης, την εντατική εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή. Οι πολιτικές υγείας και γενικότερα η πολιτική προσοχή έχει επικεντρωθεί στην ανάγκη εντοπισμού και περιορισμού των παραγόντων που δυνητικά μπορούν να οδηγήσουν σε πανδημίες/ επιδημίες και στην επιλογή για βιώσιμη ανάπτυξη.

Αθανασία Χάλαρη, Senior Visiting Fellow, London School of Economics, Hellenic Observatory
Βιωματικές εμπειρίες της πανδημίας του Κόβιντ: προσεγγίσεις από Έλληνες της αλλοδαπής και ημεδαπής

Η παρούσα μελέτη εστιάζει στην δόμηση κοινών βιωματικών εμπειριών της πανδημίας του κόβιντ-19, κατά την διάρκεια του lockdown του Απριλίου 2020. Η μελέτη στηρίζεται σε 46 εκ-βαθών συνεντεύξεις κατά την διάρκεια του lockdown, με Έλληνες της ημεδαπής και αλλοδαπής που κατοικούν μόνιμα σε 13 διαφορετικές χώρες και 23 πόλεις ανα τον κόσμο. Τα συμπεράσματα αυτής τα έρευνας καταλήγουν ότι οι κοινές βιωματικές εμπειρίες των συμμετεχόντων σχετίζονται με α) την κοινωνική μεταβολή τόσο σε μικρο- όσο και σε μακρο-συστήματα, β) την κοινωνική απομόνωση μέσω της διάρρηξης και αναστάτωσης της καθημερινότητας και γ) την εμπειρία της κρίσης βιωμένης ως φόβο όσο και ευκαιρία

Ασημίνα Τσολακίδου, Μεταπτυχιακή Ερευνήτρια, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Θεόδωρος Φούσκας, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Γεώργιος Κουλιεράκη, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Οι επιπτώσεις της επαγγελματικής εξουθένωσης στην σωματική υγεία, στην ψυχική υγεία και στην κοινωνική και οικογενειακή ζωή νοσηλευτικού προσωπικού στον τομέα ψυχικής υγείας

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό την διερεύνηση των επιπτώσεων της επαγγελματικής εξουθένωσης στην σωματική και ψυχική υγεία νοσηλευτών που εργάζονται στον τομέα

ψυχικής υγείας, την κατανόηση των απόψεων και της εμπειρίας τους καθώς και την καταγραφή κι ερμηνεία του αντίκτυπου του πλαισίου και των χαρακτηριστικών της εργασίας τους στους/στις ιδίους/ες στην ζωή εκτός της εργασίας. Για την διεξαγωγή της παρούσας εργασίας επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος και για την συλλογή του ερευνητικού υλικού η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι οι προσωπικές ημι-δομημένες, σε βάθος συνεντεύξεις μετά από άδεια της Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Το δείγμα της μελέτης αποτέλεσαν 16 νοσηλεύτές/-τριες που εργάζονται στον τομέα ψυχικής υγείας στην Αθήνα και η προσέλευσή τους έγινε με την μέθοδο της χιονοστιβάδας. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τις επιπτώσεις της επαγγελματικής εξουθένωσης στην σωματική υγεία του νοσηλευτικού προσωπικού καθώς επίσης και την εμφάνιση ψυχολογικής επιβάρυνσης όπου οι εργαζόμενοι έδωσαν περισσότερη βαρύτητα αναφέροντας ως κυριότερες αιτίες τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ψυχιατρικών ασθενών και τις μη εναρμονισμένες συναδελφικές σχέσεις. Το νοσηλευτικό προσωπικό της παρούσας εργασίας βιώνει εντονότερα συναισθηματική εξάντληση λόγω της εμφάνισης άγχους και ανασφάλειας, διότι οι δομές στεγαστικού τύπου δεν υποστηρίζεται καθημερινά από ιατρικό προσωπικό, λόγω της συνεχούς επαφής και επικοινωνίας που αποζητούν οι συγκεκριμένοι ασθενείς και εξαιτίας των αυξημένων νοσηλευτικών αναγκών τους που πρέπει να καλύψει μικρός αριθμός εργαζομένων. Αναφορικά με το αίσθημα προσωπικών επιτευγμάτων οι συνεντευξιζόμενοι αξιολογούν θετικά την απόδοσή τους και δηλώνουν ικανοποιημένοι σχετικά με την αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης νοσηλευτικής φροντίδας. Για την διάσταση της αποπροσωποποίησης εξάγεται το συμπέρασμα ότι ενώ ο τομέας ψυχικής υγείας αποτελεί ένα ενδεδειγμένο περιβάλλον εργασίας για ανάπτυξη κυνικής στάσης από τους εργαζομένους και οι συμμετέχοντες στην παρούσα εργασία έχουν βιώσει αποπροσωποποίηση, ωστόσο η πλειοψηφία του νοσηλευτικού προσωπικού της παρούσας μελέτης εκφράζει ότι δεν επιθυμεί να αποστασιοποιηθεί από τα καθήκοντά του. Ολοκληρώνοντας με την διερεύνηση του αντίκτυπου του πλαισίου εργασίας στην ζωή εκτός εργασίας τα αποτελέσματα φανερώνουν ότι δεν επηρεάζεται σημαντικά η κοινωνική ζωή και οι οικογενειακές σχέσεις του νοσηλευτικού προσωπικού και θεωρούν σημαντική την επικοινωνία και υποστήριξη από τους οικείους τους.

Ζαφείριος Θωμάκης, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Οικονομικών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ειρήνη Δασκαλοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Οικονομικών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Κοινωνικό κεφάλαιο και υγεία στην Ελλάδα. Ο ρόλος των κοινωνικών επιχειρήσεων

Η αντιμετώπιση των βραχυπρόθεσμων αλλά και των μακροπρόθεσμων συνεπειών της πανδημίας covid-19 είναι σύνθετη και απαιτεί παρεμβάσεις άσκησης πολιτικής και υλοποίησης μέτρων όχι μόνο στο υγειονομικό αλλά και στο κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο. Στο κοινωνικό επίπεδο ιδιαίτερα, σημαντική αναδεικνύεται η δυνατότητα διατήρησης της συνοχής και αλληλεγγύης μεταξύ των κοινοτήτων με τους πολίτες να βιώνουν ιδιαίτερης έντασης κρίσεις και πρωτόγνωρες αλλαγές στον τρόπο διαβίωσης και εργασίας τους, ψυχαγωγίας και επικοινωνίας με τους άλλους, κλπ., δηλαδή ύπαρξης και συνύπαρξης, οι οποίες οδηγούν σε ένα πλαίσιο νέας κανονικότητας και κοινωνικότητας. Η παρούσα εργασία αναλύει το ρόλο των κοινωνικών επιχειρήσεων ως μοχλών διατήρησης, και σε μερικές περιπτώσεις ενίσχυσης, του κοινωνικού κεφαλαίου στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, μελετάμε τις επιδράσεις της τρέχουσας υγειονομικής κρίσης στο επίπεδο εμπιστοσύνης, τη δικτύωση και συλλογικότητα, καθώς και στις αξίες, στάσεις και αντιλήψεις των πολιτών, όπως αυτές αποτυπώνονται στην επικοινωνία τους με τα μέλη των ΚΟΙΝΣΕΠ. Για την εμπειρική μας διερεύνηση χρησιμοποιούμε ένα δείγμα 170 περίπου Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην παροχή άμεσης ή έμμεσης βοήθειας σε θέματα

υγείας, όπως καταγράφονται στο αντίστοιχο Μητρώο του Υπουργείου Εργασίας. Το ερωτηματολόγιο καταγράφει την πριν και μετά την πανδημία αξιολόγηση του υπάρχοντος αποθέματος κοινωνικού κεφαλαίου με στόχο την αξιολόγηση α) των επιδράσεων που η υγειονομική κρίση, και η αντιμετώπισή της στη χώρα, επέφερε σε αυτό και β) του ρόλου των κοινωνικών επιχειρήσεων ως μοχλών ενίσχυσης της εμπιστοσύνης (γενικευμένης και θεσμικής), της κοινωνικοποίησης και δικτύωσης και των αξιών, αντιλήψεων των ατόμων.

Η παρούσα ανάλυση στοχεύει στην ανάδειξη του ρόλου των κοινωνικών επιχειρήσεων ως φορέων ενδυνάμωσης των κοινωνιών μέσα από την υποστήριξη όχι μόνο της ψυχοσωματικής υγείας των πολιτών (σαν πρωταρχικό σκοπό ίδρυσης και λειτουργίας τους) αλλά και της κοινωνικής τους υγείας. Σε επίπεδο άσκησης πολιτικής η γνώση για τη όσο το δυνατόν καλύτερη αξιοποίηση σύγχρονων μορφών κοινωνικής επιχειρηματικής δράσης είναι απαραίτητη προκειμένου για την αντιμετώπιση σύνθετων κρίσεων που επηρεάζουν συνολικά τους πολίτες αυξάνοντας τα επίπεδα αβεβαιότητας στο σύνολο των λειτουργιών και ενεργειών τους. Ειδικότερα θα λέγαμε ότι η εμπιστοσύνη των πολιτών στην δυνατότητα όλων των θεσμών της κοινωνίας (πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών) να αντιμετωπίσουν μια κρίση σε όλη την έκταση και το βάθος της μπορεί να ενισχύσει την καλλιέργεια κλίματος συνεργασίας και αλληλοβοήθειας η οποία απαιτείται διαχρονικά προκειμένου για την αποτελεσματική υλοποίηση μέτρων, την εξεύρεση λύσεων και γενικότερα την ενίσχυση της δυνατότητας μιας κοινωνίας να αντιμετωπίζει προκλήσεις.

Πολιτισμική κοινωνιολογία

Βασίλης Βαμβακάς, Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Επικοινωνίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

«Αχ Ελλάδα σε αγαπώ»: Η μελοποίηση της σύγχρονης εθνικής ταυτότητας και οι ιδεολογικές επενδύσεις της

Η ανακοίνωση αυτή θα επιχειρήσει να χαρτογραφήσει και αναλύσει τους τρόπους που το σύγχρονο ελληνικό τραγούδι έχει μελοποιήσει την Ελλάδα, τους Έλληνες και τις Ελληνίδες. Η περίοδος εστίασης της μελέτης είναι από τη Μεταπολίτευση και ύστερα και η διερεύνηση θα γίνει σε επίπεδο δημοφιλών στίχων διαφορετικών μουσικών ειδών αλλά και σε ενδεχόμενες οπτικοποιήσεις τους μέσα από τα σχετικά βίντεο κλιπ. Επίσης θα ληφθούν υπόψη συνεντεύξεις μουσικών που έρχονται να σχολιάσουν το ζήτημα της ελληνικότητας στο δημόσιο λόγο. Πέρα από μια ποσοτική ανάλυση των βασικών στοιχείων (λέξεων, φράσεων, εικόνων) που αποδίδονται από το χώρο της μουσικής στην ελληνική ταυτότητα, θα επιχειρηθεί και μια σχετική ταξινόμηση ανά είδος αλλά και δημιουργούς, έτσι ώστε να γίνει περισσότερο κατανοητό σε ποιες περιπτώσεις έχουμε πιο συχνή αναφορά στην εθνική ταυτότητα αλλά και με πιο τρόπο. Το ερώτημα εάν το λαϊκό τραγούδι προσδίδει στην ελληνικότητα διαφορετικές ή παρόμοιες ιδιότητες σε σχέση με το έντεχνο και εκείνο με περισσότερο δυτικές επιρροές (ροκ, ποπ, χιπ-χοπ κτλ) είναι κεντρικό στην όλη έρευνα. Η μελοποίηση του «ελληνικού δαιμονίου» ως «ευχή» ή/και «κατάρρα» εμπεριέχει ιδιαίτερα σημαντικές ιδεολογικές αποχρώσεις στις οποίες θα δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα. Επίσης ιδιαίτερη εστίαση θα δοθεί σε εκείνες τις περιπτώσεις που ο «νεοέλληνας» σκιαγραφείται ως μια κατά βάση αμφίθυμη, προβληματική ή και ανεπιθύμητη ταυτότητα από συγκεκριμένα είδη μουσικής που έρχονται να ασκήσουν πιο συχνά κριτική στα εθνικά χαρακτηριστικά του παρόντος είτε σε σύγκριση με κάποια άλλα (ξένα) είτε με αυτά του παρελθόντος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η ανάδειξη και των χρονικών σημείων που προκύπτουν σημαντικά ή συχνότερα παραδείγματα μελοποίησης της ελληνικής ταυτότητας και κατά πόσο μπορούν να εντοπιστούν μεταβολές στις νοηματοδοτήσεις ανάλογα με τη συγκυρία (π.χ. οικονομική κρίση, πολιτικά γεγονότα, περίοδοι κοινωνικής ομαλότητας κτλ.). Η μέθοδος που θα

χρησιμοποιηθεί για τη μελέτη αυτή είναι ένας συνδυασμός ανάλυσης κειμένου και ανάλυσης λόγου έτσι όχι μόνο να σκιαγραφηθούν βασικά στοιχεία της μελοποίησης της εθνικής ταυτότητας τα τελευταία πενήντα χρόνια αλλά και να επισημανθούν οι ευρύτερες ιδεολογικές και πολιτισμικές πλαισιώσεις που τη σηματοδοτούν στο χώρο του τραγουδιού (από λαϊκιστικές, ρομαντικές, εκσυγχρονιστικές μέχρι εθνικιστικές τάσεις).⁷⁵

Προκόπιος Ορφανός, Διδάσκων (ΠΔ 407/80), Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Οι Κοινωνιολογίες της τέχνης εξετάζουν τους κόσμους των δημιουργών στον 21ο αιώνα

Στη σημερινή κρίσιμη και μεταβαλλόμενη συγκυρία, οι κοινωνίες του ανθρώπου ταλανίζονται από τη διακινδύνευση, τη ρευστότητα και την αβεβαιότητα. Σε αυτή την κατάσταση κρίσιμο ρόλο καλούνται να παίξουν οι τέχνες και ο πολιτισμός, μέσα από παραδείγματα αλληλεγγύης, συνεργασίας και συλλογικής δράσης. Μία τέτοια περίπτωση είναι η καλλιτεχνική πλατφόρμα Blind Date η οποία αναπτύσσεται από το 2006 μέχρι και σήμερα.

Το Blind Date συντελείται επιτελεστικά και ποιητικά: άλλες φορές λειτουργεί συνεργατικά, άλλες φορές συνδέεται με μια κοινωνική δέσμευση (socially engaged art) και άλλοτε σχετίζεται με τοπικές κοινότητες (Ιθάκη, Βωλαξ Τήνου). Οπότε έχει έντονο κοινωνικό, εικαστικό και ποιητικό ενδιαφέρον. Στο πλαίσιο του μια ομάδα καλλιτεχνών (εικαστικών/performer) συνδημιουργεί με μια άλλη ομάδα πρόσφυγες, τοπική κοινότητα, ποιητές, συνεργασίας και της συνδημιουργίας είναι κυρίαρχες στο project.

Στην παρούσα πρόταση παρουσιάζεται το πλαίσιο της κοινωνιολογικής έρευνας της πλατφόρμας Blind Date. Οι Κοινωνιολογίες των δημιουργών της τέχνης αναπτύσσουν ένα πλούσιο οπλοστάσιο προσεγγίσεων, μέσα από τη διερεύνηση της δημιουργίας των δημιουργών (Bourdieu, 1993), της αλληλεπίδρασης (Becker, 1982) και της ταυτότητας (Elias, 2006; Heinich, 2014).

Η καλλιτεχνική και συμμετοχική παραγωγή προσεγγίστηκε με βάση τις παραπάνω οπτικές και μέσα από συνεντεύξεις σε βάθος. Το υλικό εξετάστηκε μέσα από τα δέκα βήματα στην ανάλυση λόγου και της λογοψυχολογίας (discursive psychology), όπως αναπτύσσονται από τους Potter & Wetherell (1987). Έτσι, αναδείχθηκαν ζητήματα γνώσεων και εργασίας, κοινωνικού υποβάθρου, συνεργασιών και εμπειριών των συμμετεχουσών/όντων. Μεθοδολογικά, αξίζει να σημειώσουμε ότι η *λογοψυχολογία εστιάζει στα άτομα τα οποία εξετάζει τόσο ως προϊόντα όσο και ως δημιουργούς λόγου σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα διαντίδρασης [...]* (Phillips & Jorgensen, 2009: 29).

Αρχικά, θα γίνει αναφορά στις Κοινωνιολογίες των δημιουργών και στο πως αναπτύσσονται και τέμνουν ερευνητικά ζητήματα και πλαισιώνουν την έρευνα. Στη συνέχεια θα γίνει αναφορά σε ζητήματα μεθόδου. Τέλος, θα προσεγγιστούν τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας που αφορούν στην εκπαίδευση, στην εργασία, στην επιρροή της οικογένειας, του σχολείου και άλλων παραγόντων, στη συμμετοχή και τη συνεργασία και στην καθαυτό εμπειρία του Blind Date.

Δημήτρης Λάλλας, Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Καταναλωτική υποκειμενικότητα και επιτάχυνση στην υστερονεωτερική καθημερινότητα

Σύγχρονοι κοινωνικοί διανοητές έχουν αναδείξει την επιτάχυνση (π.χ.: P. Virilio, H. Rosa, T. Eriksen), τον παροντισμό, το εφήμερο, την παροδικότητα, την επεισοδιακότητα (π.χ.: Z. Bauman, J. Baudrillard), τη διάρρηξη της ιστορικής συνέχειας (π.χ.: F. Jameson) αλλά και την «ερζάτζ νοσταλγία» (A. Appadurai) ως δομικά χαρακτηριστικά του χρονικού καθεστώτος που αντιστοιχεί στην ύστερη νεωτερικότητα. Γίνεται λόγος για χρονικό καθεστώς με την έννοια ότι βασικές όψεις της καθημερινής ζωής στην υστερονεωτερική συνθήκη, όπως η εργασία, οι οικονομικές (εμπορευματικές και χρηματοπιστωτικές) συναλλαγές, η κατανάλωση και η

πολιτική, φαίνεται να οργανώνονται αλλά και να βιώνονται από τα ίδια τα υποκείμενα βάσει των προαναφερόμενων χαρακτηριστικών. Αν προσεγγίσουμε τα χαρακτηριστικά αυτά ως οργανωτικές αρχές της υστερονεωτερικής καθημερινότητας –όχι μόνο ως επικαθοριστικές δομές αλλά και ως επιθυμητούς τρόπους εμπειρίας– μπορούμε να κατανοήσουμε κρίσιμες όψεις της καθημερινής ζωής μας και, πιο συγκεκριμένα, τις σχέσεις των υποκειμένων με τον εαυτό, τα αντικείμενα-αγαθά, τους άλλους και τον κοινωνικό και φυσικό κόσμο. Στην ανακοίνωση αυτή, θα επιχειρήσω να αναδείξω το πως τα χαρακτηριστικά του υστερονεωτερικού (χρονικού) καθεστώτος μεσολαβούν και διαμορφώνουν την εμπειρία και τη σχέση μεσοστρωματικών υποκειμένων με τον εαυτό, τους άλλους και με τα αντικείμενα. Αντλώντας από το εμπειρικό υλικό και την κριτική ερμηνεία αυτού στο πλαίσιο της έρευνάς μου για την κατανάλωση και τον καταναλωτισμό στην Ελλάδα πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την οικονομική κρίση (2008/9-2018), θα αναδείξω συγκεκριμένα τη σχέση των υποκειμένων με το καινούριο καταναλωτικό αγαθό/αντικείμενο και την εμπειρία της προσωπικής ανανέωσης διά της κατανάλωσης ως στοιχεία μιας τροπικότητας που αντιστοιχεί στο υστερονεωτερικό χρονικό καθεστώς.

Χρήστος Σιφναίος, Κοινωνιολόγος

Αυτοπροσδιορισμός και ετεροπροσδιορισμός στους Έλληνες Ρομά: Μελέτη περίπτωσης

Οι Ρομά /Τσιγγάνοι εμφανίζονται σε ένα σημαντικό ποσοστό της ελληνικής και της διεθνούς βιβλιογραφίας ως μια οικουμενική συλλογικότητα έξω από τοπικά και χρονικά συμφραζόμενα. Αυτό οφείλεται στο ότι η ιστορία των Τσιγγάνων δεν έχει καταγραφεί από τους ίδιους παρόλο που είναι τα κατεξοχήν δρώντα υποκείμενα. Έτσι, στο πέρασμα των αιώνων εμφανίζονται με διαφορετικές ετερο-ονομασίες (π.χ. «Σαρακηνοί », «Γύφτοι»). Γίνεται, λοιπόν, άμεσα διακριτό, πως ο ετεροπροσδιορισμός των Ρομά υποσκελίζει ήδη από τις πρώτες ιστορικές καταγραφές την ισχύ του αυτοπροσδιορισμού τους. Ένας από τους κυρίαρχους ετεροπροσδιορισμούς των Ρομά στην Ευρώπη μέχρι και σήμερα είναι ο όρος «εθνοτική ομάδα» με έμφαση στο μειονοτικό χαρακτήρα της.

Πυλώνες για την υλοποίηση της παρούσας μελέτης περίπτωσης, συνιστά το γεγονός ότι στην Ελλάδα, οι Ρομά δεν αποδέχονται τη χρήση των όρων μειονότητα ή εθνοτική ομάδα στον αυτοπροσδιορισμό τους. Η έρευνα που διεξήχθη ήταν ποιοτικού χαρακτήρα, συμμετείχαν 14 Ρομά κάτοικοι της Αγίας Βαρβάρας και τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν είναι η συμμετοχική παρατήρηση και οι ατομικές ημιδομημένες συνεντεύξεις. Κάθε συνέντευξη διήρκεσε περίπου 40 λεπτά, μαγνητοφωνήθηκε και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκε.

Στο πλαίσιο της έρευνας, διερευνήθηκαν οι έννοιες αυτοπροσδιορισμός και ετεροπροσδιορισμούς όπως εμφανίζονται σε ατομικό αλλά και συλλογικό επίπεδο στον πληθυσμό αναφοράς αλλά και σε άμεση συνάρτηση τόσο με Ρομά κατοίκους άλλων περιοχών του Λεκανοπεδίου και της ευρύτερης ελληνικής επικράτειας όσο και σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές κοινότητες Ρομά.

Μέσα από την έρευνα αναδείχθηκε πως η διακήρυξη του αυτοπροσδιορισμού των Ελλήνων Ρομά αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα «εργαλεία» για την προσέγγιση των παραμέτρων πάνω στις οποίες συνίστανται οι αυτοπροσδιοριστικές διεργασίες. Απορρίπτεται ο όρος εθνοτική μειονότητα την οποία διεκδικούν οι ευρωπαϊκές κοινότητες των Ρομά, ενώ αυτοπροσδιορίζονται πρωτίστως ως Έλληνες και σε δεύτερο επίπεδο ως Ρομά/Τσιγγάνοι.

Κυρίαρχα στοιχεία του αυτοπροσδιορισμού των Ρομά της Αγίας Βαρβάρας ήταν η ύπαρξη ισχυρών συλλογικών οργάνων και η εκπροσώπηση τους στο δημοτικό συμβούλιο της περιοχής που προσέδωσε κύρος και έδωσε ώθηση για τη προάσπιση των κεκτημένων αλλά και περαιτέρω διεκδικήσεις. Επιπροσθέτως, η ισχυρή επιχειρηματική δραστηριότητα, το αναπτυγμένο βιοτικό επίπεδο, τα ολοένα και μεγαλύτερα ποσοστά ένταξης και μη εγκατάλειψης της φοίτησης στη πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αποτελούν

επίσης σημαντικές παραμέτρους. Τέλος, ο βαθμός που εμφανίζεται το ζήτημα διαχείρισης στιγματιστικών όρων απέναντι στον ετεροπροσδιορισμό που αποδίδεται από την κυρίαρχη (τοπική) κοινωνία, φαίνεται να έχει καταλαγιάσει τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, ενώ έχει επιτευχθεί σε ένα πολύ αξιόλογο βαθμό, η ομαλή ένταξη και ενσωμάτωση τους στον (τοπικό) κοινωνικό ιστό.

Πολιτικές και βιωματικές διαστάσεις της καλλιτεχνικής εμπειρίας

Μυρτώ Ρήγου, Καθηγήτρια, Τμήμα Επικοινωνίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Θεατρική πράξη: Πράξη κοινωνική

Ποια είναι τα κοινωνικά συμπτώματα τα οποία ομιλούν για τη σύγχρονη “κουλτούρα της ακύρωσης” και γενικότερα, για το επίπεδο του πολιτισμού στον 21ο αιώνα και ποιά είναι η διαφορά μεταξύ αυτής της κουλτούρας και του κινήματος της αντικουλτούρας των περασμένων δεκαετιών, άλλοτε εκφρασμένο από τους καταστασιακούς, και άλλοτε επαφιόμενο στην αυθόρμητη και ζωηρή αντίληψη του καθενός για τον κατεστημένο πολιτισμό;

Στην κοινωνία της πληροφορίας τα ποικίλα φαινόμενα που αφορούν την παγκόσμια θεαματική αναπαράσταση της ζωής, την τεχνητή νοημοσύνη, την κυριαρχία των νέων μέσων, την άνοδο του ρατσισμού, την μοντελοποίηση του σώματος με βάση την τεχνολογία και την τηλεόραση, ποιός είναι ο ρόλος της τέχνης και ειδικότερα του θεάτρου; Όταν τα γυμνά συμφέροντα και η δύναμη του χρήματος κάνουν τα πάντα εξαγοράσιμα και όταν οι υλικοί μηχανισμοί (κόμματα εξουσίας) αναπαράγονται από εισροές χορηγιών διαμορφώνοντας έτσι μια δημοσιοσχεστική διαπλοκή μεταξύ αγοράς και κομμάτων, πώς η δαπάνη της θεατρικής πράξης -όταν δεν είναι και αυτή εμπλεκόμενη- μπορεί να αμφισβητεί την χυδαία υλιστική ζωή; Και τότε πώς αυτή η αυθεντική ζωή δημιουργεί έναν άλλου τύπου κοινωνικό δεσμό που αντιστέκεται στις κοινωνιολογικές περιγραφές και κατατάξεις;

Αυτή την άλλη σκηνή, του θεάτρου, αντίστοιχη της σκηνής του ασυνειδήτου, και τον ρόλο που διαδραματίζει στην κοινωνία των “επιζώντων” (survivors) και των κυρίαρχων τηλεοπτικών εικόνων “της απεριόριστης πλαστότητας που επιφέρει την φαλκίδευση της κοινωνικής ζωής”, θα ερευνήσω προκειμένου να υποστηρίξω την ανατρεπτική δύναμη ενός “Theatrum Mundi” όπου σκηνή και ιστορία διαπλέκονται ανασυνθέτοντας τον κόσμο σε μια πολιτική ορατότητας, ικανή να αποκαλύπτει αυτή την φαλκίδευση. Η πρόθεση είναι να επιβεβαιώσω μια κοινή παραδοχή: ότι στην Ελλάδα υπάρχει θέατρο με κοινωνική απήχηση διότι οι “υπηρέτες”, όταν δεν είναι “υπηρέτες δύο αφεντάδων”, ασπάζονται την ιδέα ότι το να δημιουργεί κάποιος δημόσια είναι μια παρέμβαση πολιτική, κοινωνική και εκπαιδευτική. Αλλά το ποιός είναι ο εσωτερικός μηχανισμός του θεάτρου ως μηχανής που διανοίγει δρόμους στο κοινωνικό, θα προσπαθήσω να το εξηγήσω, αναφερόμενη σε συγκεκριμένα παραδείγματα και έχοντας κατά νου τη φράση ενός μεγάλου θεατράνθρωπου, του Βαλέρ Νοβαρινά: “άλαλοι θα καταλήξουμε, δια της επικοινωνίας”.

Άννα Μιχέλη, Αρχαιολόγος-Μεταδιδακτορική ερευνήτρια κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Η εν-εικονιστική πλευρά της τέχνης. Εξετάζοντας μεθόδους ανάλυσης κοινωνικού και πολιτισμικού βιώματος στη νοηματοδότηση και την προσέγγιση των αρχαιοτήτων

Η εισήγηση παρουσιάζει ένα νέο και εξαιρετικά ενδιαφέρον ερευνητικό και ερμηνευτικό εργαλείο στην προσέγγιση των αρχαιοτήτων, τη μέθοδο της διαλεκτικής Εν-εικόνισης μέσα από την προσπάθεια εντοπισμού του κοινωνικού και πολιτισμικού στοιχείου που δύναται να

ρέει στο αρχαίο μνημείο ή αρχαίο εύρημα. Ο στόχος της μεθόδου είναι η εξασφάλιση μιας άμεσης επικοινωνίας των επισκεπτών και εν γένει του πολιτιστικού κοινού μέσω μιας διαδικασίας αποκάλυψης και αναστοχαστικής ανασύνθεσης των προσωπικών βιωμάτων που επιχωριάζουν υποσυνείδητα (στη μνήμη) ως αφηρημένες ιδέες και νοήματα και τα οποία, συνειρμικά προβάλλονται ως εικόνες διαμέσου των μορφών και των περιγραμμάτων των αρχαίων μνημείων και ευρημάτων. Κάτω από αυτό το πρίσμα, οι αρχαιότητες ξεφεύγουν από τη μονόλογη και μονοδιάστατη αποδοχή τους. Αντίθετα, φαίνεται να βιώνονται ως πηγές ευχαρίστησης αλλά και ταυτόχρονης γνώσης της κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας. Η εισήγηση παρουσιάζει και σχολιάζει ορισμένα παραδείγματα εφαρμογής της μεθόδου αναδεικνύοντας έτσι την προσπάθεια αξιοποίησης νέων ποιοτικών εργαλείων έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες.

Μαριάννα Χαριτωνίδου, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών
Αστικός σχεδιασμός και πολιτική κατά την ψυχροπολεμική περίοδο: Η τεχνοκρατική αντίληψη των Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη και Adriano Olivetti μέσα από τη θεωρία του Max Weber

Η εν λόγω εισήγηση επιχειρεί να αναλύσει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ αρχιτεκτονικού, αστικού σχεδιασμού, πολεοδομικού σχεδιασμού, κοινωνικής ιστορίας, πολιτικής ιστορίας, οικονομικής ιστορίας και των διακρατικών (transnational) σπουδών. Εστιάζει στη σχέση μεταξύ αστικού σχεδιασμού και πολιτικής κατά την ψυχροπολεμική περίοδο στην Ελλάδα και στην Ιταλία. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάλυση του ρόλου του Έλληνα αρχιτέκτονα και πολεοδόμου Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη (1913-1975) και του Ιταλού βιομήχανος Adriano Olivetti (1901-1960) δεδομένου ότι και οι δύο έπαιξαν καθοριστικό ρόλο για την εξέλιξη των αλληλεπιδράσεων μεταξύ του αστικού σχεδιασμού και της πολιτικής του Σχεδίου Marshall. Η εισήγηση βασίζεται στην υπόθεση ότι ο Δοξιάδης θα μπορούσε να θεωρηθεί εκπρόσωπος ενός «τεχνοκρατικού φονταμενταλισμού», ενώ ο Olivetti ενός «καπιταλιστικού πατερναλισμού». Επιχειρείται μια ανάλυση της τεχνοκρατικής αντίληψης των Δοξιάδη και Olivetti μέσα από τη θεωρία του Γερμανού κοινωνιολόγου και πολιτικού οικονομολόγου Max Weber. Η εισήγηση επιχειρεί επίσης να αναδείξει το πως αντιλαμβάνονται τη σχέση μεταξύ πολιτικής και τεχνοκρατίας οι Δοξιάδης και Olivetti. Ως ερμηνευτικό εργαλείο χρησιμοποιούνται η θεώρηση του Weber όσον αφορά στον καταμερισμό της εργασίας μεταξύ επαγγελματικού προσωπικού και πολιτικής ηγεσίας, και το τεχνοκρατικό μοντέλο του Γερμανού φιλόσοφου και κοινωνιολόγου Jürgen Habermas.

Οι διαφορετικές καταβολές των Δοξιάδη και Olivetti και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της Ελλάδας και της Ιταλίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο, συνέβαλαν στη διαμόρφωση διαφορετικών αρχών όσον αφορά την αποστολή και το όραμα της πολιτικής τους δράσης και τη σχέση τους με τον τρόπο που ο καθένας από αυτούς αντιλαμβάνονταν το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας, και τη δυνατότητα των στρατηγικών αστικού σχεδιασμού να συμβάλουν δυναμικά στη διαμόρφωση νέων όρων κατανόησης του ζητήματος της εθνικής ταυτότητας. Η εισήγηση εγγράφεται σε μια προσπάθεια συσχέτισης των πολεοδομικών προσεγγίσεων στην Ελλάδα και την Ιταλία και των ψυχροπολεμικών και μεταψυχροπολεμικών γεωπολιτικών συγκρούσεων. Ο τρόπος με τον οποίο ο Olivetti αντιλαμβάνονταν τη σχέση μεταξύ δημοκρατίας και κοινότητας είναι μία από τις πτυχές που διερευνώνται στα πλαίσια της εν λόγω εισήγησης. Ο Olivetti προσέδιδε μεγάλη σημασία στη σχέση των πολιτών με τα θεσμικά όργανα. Όπως υπογραμμίζει ο Ιταλός κοινωνιολόγος Franco Ferrarotti, το ουτοπικό όραμα του Olivetti θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «συγκεκριμένη ουτοπία», υπό την έννοια ότι η κατανόηση των κοινοτήτων ως συγκεκριμένων σχετίζεται με την πεποίθησή του ότι οι κοινότητες καθορίζονται από τη γεωγραφία και την ιστορία.

Αλεξία Καλογεροπούλου, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα ΕΜΜΕ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ο ρόλος της καλλιτεχνικής δημιουργίας στο διαδίκτυο κατά την περίοδο του πρώτου λοκντάουν (Μάρτιος – Μάιος 2020)

Η υγειονομική κρίση που προκάλεσε ο Covid-19, τα συνακόλουθα λοκντάουν και οι πολιτικές κοινωνικής απομόνωσης και αποστασιοποίησης ως μέτρα πρόληψης και αντιμετώπισης της πανδημίας, οδήγησαν στην αναγκαστική στροφή ενός σημαντικού μέρους της κοινωνικής και επαγγελματικής δράσης στο διαδίκτυο, που εδραιώθηκε, μεταξύ άλλων, και ως χώρος συνάντησης, υλοποίησης και έκφρασης της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Οι διαδικτυακές εκδηλώσεις αποτέλεσαν, για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, σχεδόν μονόδρομο για όποιον επιθυμούσε να διατηρήσει μια αδιάλειπτη παρουσία στα καλλιτεχνικά δρώμενα. Εκθέσεις, διαλέξεις, φεστιβάλ, μουσικές συναυλίες, παρουσιάσεις βιβλίων, λογοτεχνικές εκδηλώσεις, συνέδρια για τον πολιτισμό και την τέχνη, ανθολογίες λογοτεχνικών έργων, λογοτεχνικοί διαγωνισμοί, περφόρμανς, θεατρικές παραστάσεις είναι μερικές μόνο από τις καλλιτεχνικές δράσεις που πραγματοποιήθηκαν με τη διαμεσολάβηση του διαδικτύου, ακόμα και από κολοσσιαίους, διεθνείς πολιτιστικούς οργανισμούς και μουσεία, από τον Μάρτιο του 2020 ως σήμερα. Παράλληλα, ενισχύθηκε ο ρόλος του διαδικτύου ως χώρου έκφρασης και διαλόγου ανάμεσα σε επαγγελματίες ή/και ερασιτέχνες καλλιτέχνες που επιδίωξαν να εκφράσουν μέσω της Τέχνης το βίωμα, τις σκέψεις και τα συναισθήματα που αναδύθηκαν από την πρωτόγνωρη εμπειρία. Αντλώντας στοιχεία και υλικό από πρόσφατες έρευνες που μελετούν την καλλιτεχνική δημιουργία στην εποχή της νόσου Covid-19 αλλά και από τις καλλιτεχνικές δράσεις που έλαβαν χώρα στο διαδίκτυο, επιδιώκουμε την ανάδειξη της ευεργετικής επίδρασης της Τέχνης στον ανθρώπινο ψυχισμό κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Ως παράδειγμα χρησιμοποιούμε τη λογοτεχνική δράση «Μένουμε σπίτι και γράφουμε» που διενεργήθηκε από τον ιστότοπο για τα βιβλία, τις τέχνες και τις ιδέες, BookSitting, από την έναρξη του πρώτου λοκντάουν ως το τέλος του (ήτοι από τον Μάρτιο ως τον Μάιο του 2020), μέσα από την οποία αναδεικνύεται η καλλιτεχνική δημιουργία –και όχι μόνο- ως μοίρασμα του βιώματος, ως διάλογος, έκφραση, επικοινωνία και ως αντίβαρο της σιωπής, της απομόνωσης, της ακινησίας και του φόβου του θανάτου.

Ειδική Συνεδρία: Εγκληματική βία κατά των γυναικών. Επιστημολογικά διλήμματα και μεθοδολογικές επιφυλάξεις

Εν μέσω διαδοχικών κρίσεων το φαινόμενο της βίας κατά των γυναικών προσέλαβε νέες διαστάσεις όχι μόνο στο πεδίο του πραγματικού αλλά και του φαντασιακού καθώς όψεις του φαινομένου αναδείχθηκαν όχι μόνο από δράστες και θύματα αλλά και από προνομιακούς συνομιλητές της δημόσιας σφαίρας συμπεριλαμβανομένων των ΜΜΕ και των ΜΚΔ. Ως εκ τούτου η επιστημονική – ερευνητική κοινότητα που ασχολείται με το θέμα αυτό βρίσκεται μπροστά σε παλαιά και νέα επιστημολογικά διακυβεύματα, ιδιαίτερα στο πεδίο της εγκληματολογικής βίας κατά των γυναικών όπου η βασιμότητα και η αξιοπιστία των διαθέσιμων δεδομένων συχνά συσκοτίζεται. Η προτεινόμενη συνεδρία εξετάζει όχι μόνο διαφορετικές όψεις της εγκληματικής βίας κατά των γυναικών στην Ελλάδα και τον κόσμο αλλά κυρίως θέτει τα συναφή εμπειρικά ευρήματα υπό το πρίσμα σχετικών επιστημολογικών και μεθοδολογικών προκλήσεων καθώς τόσο η «σιωπή» όσο και ο «καταιγισμός» πληροφοριών σθχνά προκαλούν την κοινωνιολογική μας φαντασία ως προς το εύρος της κατανόησης των διαδικασιών παραγωγής και αναπαραγωγής του φαινομένου.

Αναστασία Χαλκιά, Κοινωνιολόγος – Εγκληματολόγος, Διδάσκουσα Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Μέλος ΣΕΠ-Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Μέλος Εξελεγκτικής Επιτροπής ΕΚΕ

Διαστάσεις της κοινωνικο-οικονομικής βίας κατά των γυναικών: Ενδείκτες και διαπιστώσεις από την Ευρώπη και την Ελλάδα

Οι περισσότερες μελέτες για τη βία κατά των γυναικών έχουν επικεντρωθεί στις σωματικές, σεξουαλικές και ψυχολογικές εκδηλώσεις της. Παρόλο που η υψηλή οικονομική θέση της γυναίκας δεν εξαλείφει την βία, αυτή η παρουσίαση επιδιώκει να επιστήσει την προσοχή στην κοινωνικο-οικονομική βία που βιώνουν οι γυναίκες. Η κοινωνικο-οικονομική βία συνιστά μια κατάσταση ελέγχου εις βάρος των γυναικών που προσδιορίζει τις έμφυλες ανισότητες και διασφαλίζει την κυριαρχία των ανδρών. Αποτελεί, ακόμα, μια 'ανεπαίσθητη' μορφή βίας, ωστόσο καταγωγική και συστημική, που είτε μαζί με άλλες είτε αυτοτελώς δημιουργεί το πλαίσιο για τη διαιώνιση της πατριαρχίας και την αναπαραγωγή των υποτελών υποκειμένων της.

Αναλυτικότερα, υπό το πρίσμα της 'θηλυκοποίησης της φτώχειας', στην παρούσα εισήγηση, εξετάζεται η κοινωνικο-οικονομική βία που εκκινεί από το μακροεπίπεδο και αφορά τον γενικότερο αποκλεισμό της γυναίκας από τα πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα και φθάνει ως το μικροεπίπεδο με την αφαίρεση εισοδημάτων ή την στέρηση αυτών ακόμα και με τη στοχευμένη σωματική κακοποίηση προκειμένου το θύμα να καταστεί ανίκανο για εργασία. Παρουσιάζονται, επίσης, βασικοί ενδείκτες της κοινωνικο-οικονομικής βίας εις βάρος των γυναικών και επισημαίνεται η απουσία μιας δυναμικής ερευνητικής προσέγγισης αυτών ώστε να αναδειχθούν η έκταση της οικονομικο-κοινωνικής βίας και οι επιπτώσεις της στις σημερινές κοινωνίες.

Η εκπόνηση ερευνών σχετικά με την κοινωνικο-οικονομική βία κατά των γυναικών είναι αναγκαία για τη χάραξη πολιτικών όπως παρεμβάσεις που προάγουν την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, παρέχουν οικονομικές ευκαιρίες στις γυναίκες, τις ενημερώνουν για τα δικαιώματά τους, προσεγγίζουν τους άνδρες και αλλάζουν τις κοινωνικές πεποιθήσεις και συμπεριφορές που συντηρούν τη βία.

Μάρθα Λεμπέση, Κοινωνιολόγος, ΜΔΕ Εγκληματολογίας, Διευθύντρια ΚΕ.Μ.Ε.

Η έμφυλη διάσταση του αδικήματος της ανθρωποκτονίας στην Ελλάδα έναντι της διεθνούς εμπειρίας. Δεδομένα και αναγνώσεις

Το έγκλημα της γυναικοκτονίας συνιστά ένα αόρατο έγκλημα παρά το γεγονός ότι σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μία στις δύο ανθρωποκτονίες γυναικών παγκοσμίως διαπράττεται από τους συζύγους/συντρόφους τους. Αν και για τη χώρα μας δεν υπάρχουν διαθέσιμα ασφαλή στατιστικά δεδομένα, δεν είναι λίγες οι αναφορές που υποστηρίζουν ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκοσμίως, η έμφυλη βία αλλά και οι γυναικοκτονίες αποτέλεσαν μια «κρυφή πανδημία» εν μέσω των lockdown λόγω της υγειονομικής κρίσης, χωρίς να λαμβάνονται υπ' όψιν οι περιπτώσεις γυναικών που ζουν υπό το καθεστώς φόβου και άμεσων απειλών κατά της ζωής τους.

Ποια είναι όμως η πραγματικότητα των αριθμών στην Ελλάδα και παγκοσμίως, και για πόσα τελικά μπορούν να μας πληροφορήσουν οι επίσημες στατιστικές αναφορικά και με την έμφυλη διάσταση ενός εγκλήματος που τοποθετείται στο επίκεντρο της μελέτης περί εγκληματικότητας και βιαιότητας που καταγράφεται σε αυτές;. Ποιοι είναι οι ορισμοί που προτάσσονται ή υιοθετούνται και ποιοι οι σχετικοί περιορισμοί; Η εισήγηση εξετάζει τα επίσημα στατιστικά στοιχεία των ελληνικών αρχών επιβολής του νόμου και παρέχει συγκρίσεις σε διεθνές επίπεδο υπό το πρίσμα των περιορισμών και των μεθοδολογικών προσκομμάτων που αυτά παρουσιάζουν. Επιπρόσθετα, στοχεύει σε μια προκαταρκτική αναζήτηση δεδομένων που είναι κατάλληλα για να βοηθήσουν στην κατανόηση των διακυμάνσεων ευρύτερα των ανθρωποκτονιών γυναικών (female homicides) (και όχι μόνο των γυναικοκτονιών) και της διακρίβωσης ή μη μιας σαφούς ανοδικής τάσης.

Ανδρομάχη Μπούνα- Βάιλα, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Κωνσταντίνα Σκαναβή, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Έμφυλη ενδοοικογενειακή βία και δημόσια υγεία στη Δυτική Ινδία

Η βία κατά των γυναικών είναι ένα μείζον ζήτημα της δημόσιας υγείας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με τη βία των συντρόφων και τη σεξουαλική βία μεταξύ των πιο διαδεδομένων μορφών βίας κατά των γυναικών. Στην Ινδία, το πρόβλημα τονίστηκε μετά τη νομοθεσία κατά της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας το 2005, γνωστό ως νόμος περί προστασίας των γυναικών από την έμφυλη ενδοοικογενειακή βία. Η Ινδία κατέχει πολλές κοινότητες που διακρίνονται στη γεωγραφία, τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους. Σε πολλά μέρη της Ινδίας, η βία που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες σε τακτική βάση δεν καταγράφονται ούτε αναφέρονται ακόμη και σε εφημερίδες, καθώς οι εφημερίδες συχνά αναφέρουν ότι οι νεαρές γυναίκες καίγονται ζωντανές ή πεθαίνουν λόγω αφύσικων αιτιών σε αφύσικες περιστάσεις. Οι διαθέσιμες μελέτες που βασίζονται στην κοινότητα περιορίζονται μόνο στη σωματική βία. Η εθνική έρευνα για την οικογενειακή υγεία αποκάλυψε ότι περισσότερο από το ένα τρίτο των γυναικών στην Ινδία έχει κακοποιηθεί σωματικά από τους συζύγους τους ή από άλλα μέλη της οικογένειας. Το δείγμα της έρευνας αποτελούν ενήλικες γυναίκες που διαμένουν στην πόλη Αχμανταμπάτ Δυτικά της Ινδίας. Το Αχμενταμπάντ είναι η μεγαλύτερη πόλη και πρώην πρωτεύουσα της πολιτείας Γκουτζαράτ. Η παρούσα έρευνα εξέτασε τον ορισμό της βίας κατά των γυναικών από τις ίδιες τις γυναίκες που ζουν Δυτικά της Ινδίας αλλά και τις πρακτικές του κράτους και συγκεκριμένα των δημόσιων νοσοκομείων για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου και η αξιολόγηση τους από τα υποκείμενα. Είναι η πρώτη ποιοτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη συγκεκριμένη περιοχή. Αυτό είναι το στοιχείο που συνιστά την πρωτοτυπία της παρούσας έρευνας.

Ιωάννα Τσίγκανου, Διευθύντρια Ερευνών, Ινστιτούτο Πολιτικών Επιστημών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η συμβολή των κοινωνικών αναπαραστάσεων στην κατανόηση της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών. Η μελέτη της σύγχρονης ελληνικής εμπειρίας

Το φαινόμενο της βίας και ιδιαίτερα της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών έχει απασχολήσει τη διεθνή και εγχώρια επιστημονική - κοινότητα και μάλιστα με διευρυμένο ενδιαφέρον τα τελευταία χρόνια των κρίσεων, αποκλεισμών και «εγκλωβισμών» των πλέον ευάλωτων, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών. Η προτεινόμενη εισήγηση στοχεύει στην αποτίμηση των σχετικών κοινωνικών αναπαραστάσεων, πεποιθήσεων και στερεοτύπων στην παραγωγή και αναπαραγωγή του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στη σύγχρονη Ελλάδα. Τα δεδομένα προέρχονται από μια ποιοτική διερεύνηση του φαινομένου η οποία διεξήχθη το έτος 2021. Μείζον ζητούμενο της μελέτης είναι η αποτίμηση της συμβολής των κοινωνικών αναπαραστάσεων στην κατανόηση της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, καθώς παρατηρείται μια έντονη ενεργοποίηση του φαντασιακού και επιβολή του επί του πραγματικού στις συναφείς προσλήψεις του φαινομένου. Με τον τρόπο αυτό οι πραγματικές διαστάσεις του φαινομένου συσκοτίζονται, αλλοιώνονται και παραποιούνται. Ως αποτέλεσμα και η χάραξη και άσκηση σχετικών πολιτικών ενδέχεται να μην αντιμετωπίζουν μια πραγματική κατάσταση αλλά την αντανάκλασή της.

Ειδική Συνεδρία: Έμφυλες διαστάσεις της Πανδημίας COVID-19

Όπως έχει τονισθεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (World Health Organization-WHO), οι πανδημίες αποτελούν μια παγκόσμια πρόκληση καθώς διαταράσσουν την σταθερότητα της ζωής των ανθρώπων αυξάνοντας ραγδαία την θνησιμότητα και επιδρώντας στην οικονομία παγκοσμίως. Παρά το γεγονός ότι οι επιπτώσεις των πανδημιών δεν δύναται απολύτως να προβλεφθούν, είναι σημαντικό να αναπτύσσεται για την καλύτερη αντιμετώπισή τους, ένα ισχυρότερο διεθνές υγειονομικό πλαίσιο καθώς και μία ισχυρή διακρατική συλλογική αλληλεγγύη. Αναφορικά με την παρούσα πανδημία του κορονοϊού που ξέσπασε στην εκπνοή του 2019, εξαπλώθηκε σε παγκόσμια κλίμακα προκαλώντας σημαντικές αναταράξεις και ανακατατάξεις σε όλα τα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένης και της καθημερινής ροής της ζωής των ανθρώπων. Συγκεκριμένα οι επιπτώσεις που σημειώθηκαν αφορούν πρωτίστως την παγκόσμια υγεία, αλλά και την οικονομία, την εργασία, την οικογενειακή και κοινωνική ζωή και τον πολιτισμό. Παράλληλα, προκάλεσε δονήσεις στα ζητήματα φύλου και ισότητας, στην ιδιωτική σφαίρα και ιδίως σε ζητήματα διαπροσωπικών σχέσεων στην καθημερινή οικογενειακή ζωή και στην ενδοοικογενειακή βία. Στο πλαίσιο της παρούσας συνεδρίας θα παρουσιαστούν οι έμφυλες διαστάσεις της πανδημίας στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής καθώς και οι δυσμενείς επιπτώσεις στα ζητήματα ενδοοικογενειακής βίας στη χώρα μας και διεθνώς.

Πηνελόπη Καραγιάννη, Αναπληρώτρια Προϊσταμένη ΟΤΑ, (ΜΡΑ) Δημόσια Διοίκηση, Δήμος Νέας Προποντίδας Ν. Χαλκιδικής
Υπηρεσίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης: Προσβασιμότητα και συμμετοχικότητα κατά φύλο και ηλικία στην εποχή της πανδημίας

Ο ψηφιακός μετασχηματισμός της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, αν και για πολλά χρόνια ζητούμενο, αν και αποτέλεσε κυρίαρχο προαπαιτούμενο των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής κατά τη διάρκεια της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, ωστόσο ελάχιστες μεταρρυθμίσεις είχαν ολοκληρωθεί μέχρι το 2019, καθώς η Ελλάδα βρισκόταν στην 26η θέση από τις τότε 28 χώρες στην Ε.Ε. στις ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες. Η αλματώδης ανάπτυξη της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης καταγράφεται στην περίοδο της πανδημίας covid-19, που πέρα από τις αρνητικές επιπτώσεις σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο, αποτέλεσε ως καταλύτης και επιτάχυνε την ψηφιοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών, «τώρα η εκκρεμότητα έγινε αναγκαιότητα». Η λειτουργία της πολιτοκεντρικής Ενιαίας Ψηφιακής Πύλης gov.gr του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης το Μάρτιο 2020, έθεσε τα θεμέλια της διαλειτουργικότητας των φορέων του δημοσίου τομέα, παρέχοντας ψηφιακές υπηρεσίες στον πολίτη και την επιχείρηση, αρχικά για τις συναλλαγές με το δημόσιο, στην εποχή της πανδημίας, του περιορισμού της κυκλοφορίας και της κοινωνικής αποστασιοποίησης.

Η προς παρουσίαση εισήγηση εστιάζει στη χρήση των ψηφιακών δημόσιων υπηρεσιών από τον πολίτη και αναλύει την προσβασιμότητα και συμμετοχικότητα κατά φύλο και ηλικία.

Στο πρώτο μέρος της εισήγησης γίνεται συγκριτική μελέτη της ανάπτυξης των ψηφιακών δημόσιων υπηρεσιών στην Ελλάδα κατά την περίοδο της πανδημίας, αναφορικά με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται διερεύνηση με βάση τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των πολιτών κατά τις ψηφιακές συναλλαγές τους με το δημόσιο, με ανάλυση των παραγόντων και του ποσοστού συμμετοχής κατά φύλο. Εξετάζεται η έμφυλη διάσταση του ψηφιακού χάσματος, οι ψηφιακές δεξιότητες, ο βαθμός εμπιστοσύνης και το αίσθημα της ασφάλειας στην ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Αποτυπώνεται το ψηφιακό άλμα (ποσοστιαία αύξηση) των γυναικών ως προς τη χρήση των υπηρεσιών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης κατά την περίοδο 2019 – 2021. Αναφορικά με τη συμμετοχικότητα στις ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες κατά ηλικία, δίνεται έμφαση στην κατηγορία της τρίτης ηλικίας.

Η προς παρουσίαση εισήγηση ολοκληρώνεται με προτάσεις για ενίσχυση της χρήσης της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης από τις γυναίκες και τα άτομα της τρίτης ηλικίας ειδικότερα, μέσα από μια διττή οπτική. Η πρώτη προσέγγιση αφορά τον επανασχεδιασμό και περαιτέρω δυνητική απλούστευση κάποιων ψηφιακών υπηρεσιών μέσα από την ανατροφοδότηση και ανάλυση των στατιστικών δεδομένων, ενώ η δεύτερη προσέγγιση αναφέρεται στην ενδυνάμωση των ψηφιακών δεξιοτήτων των γυναικών αλλά και των ατόμων που ανήκουν στην ομάδα της τρίτης ηλικίας.

Ελένη Καμπούρη, Βασική Ερευνήτρια, Εργαστήριο Σπουδών Φύλου Παντείου Πανεπιστημίου

Φύλο, φροντίδα, εργασία στη διάρκεια της Πανδημίας

Η πανδημία έφερε στο προσκήνιο της δημόσιας συζήτησης το ζήτημα της φροντίδας τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο χώρο. Από τη μια πλευρά, σε συνθήκες καραντίνας έγινε σαφές ότι οι γυναίκες είναι εκείνες που παραμένουν κυρίως υπεύθυνες για την μη αμειβόμενη εργασία φροντίδας στην οικογένεια. Αυτό έθεσε εκ νέου το ζήτημα των κυρίαρχων προτύπων της θηλυκότητας και της αρρενωπότητας αλλά και την επιτακτική ανάγκη για αναδιαπραγμάτευση των έμφυλων ρόλων και του έμφυλου καταμερισμού εργασίας εντός των ιδιωτικών χώρων. Από την άλλη πλευρά, η πανδημία ανέδειξε την αξία της αμειβόμενης εργασίας σε αναγκαίους κοινωνικά κλάδους που είναι θηλυκοποιημένοι, καθώς οι εργαζόμενες είναι κυρίως γυναίκες, και η αξία της εργασίας είναι για αυτό τον λόγο υποτιμημένη, όπως φαίνεται από τους χαμηλούς μισθούς και το χαμηλό κοινωνικό κύρος που τους αποδίδεται. Τέτοιου είδους κλάδοι είναι αυτοί της νοσοκομειακής φροντίδας, του καθαρισμού, ή της φύλαξης παιδιών και ηλικιωμένων, που στην περίοδο της πανδημίας αποδείχτηκαν αναγκαίοι για την κοινωνική επιβίωση και αναπαραγωγή χωρίς όμως να αμφισβητούνται τα δεδομένα της θηλυκοποίησης. Η ανάδειξη των θηλυκοποιημένων κλάδων σαν κομβικών για τις σύγχρονες κοινωνίες θέτει πολλαπλά ερωτήματα σχετικά με την αναθεώρηση του σύγχρονου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, αλλά και την αναγκαιότητα συμπερίληψης του φύλου σαν κεντρικό παράγοντα στην διαμόρφωση των βασικών αξιών που ορίζουν τι ακριβώς αντιλαμβανόμαστε ως ανάπτυξη. Η εισήγηση θα αναλύσει αυτές τις δύο έμφυλες διαστάσεις της πανδημίας μέσα στο πλαίσιο των αναδυόμενων φεμινιστικών διεκδικήσεων και θεωριών για τις κοινωνίες και τις οικονομίες της φροντίδας. Παράλληλα θα θέσει ερωτήματα σχετικά με την διαθεματικότητα σαν πρίσμα κατανόησης της έννοιας της φροντίδας, εντάσσοντας στον ευρύτερο φεμινιστικό προβληματισμό και τις ανισότητες της εθνότητας, της φυλής, της κοινωνικής τάξης, της σεξουαλικότητας και της ταυτότητας φύλου.

Λάουρα Αλιπράντη, Ομότιμη Διευθύντρια Ερευνών Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, Διδάσκουσα Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Χαρά Βλαστάρη-Δυοβουνιώτη, Επιστημονική Συνεργάτης Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας την περίοδο της πανδημίας COVID-19

Το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας αποτελεί μία από τις πλέον ευρείες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων της σύγχρονης εποχής και ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικά προβλήματα γεγονός που επηρεάζει δυσανάλογα τις γυναίκες, με αποτέλεσμα να εντείνει τις έμφυλες ανισότητες σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας ενώ η έμφυλη βία έχει χαρακτηριστεί, ως μία άλλη «πανδημία» στο πλαίσιο της πανδημίας.

Στη παρούσα μελέτη θα εστιάσουμε στο φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας και στις τάσεις που παρατηρήθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19 και του εγκλεισμού που επιβλήθηκε. Στην πρώτη ενότητα θα θέσουμε το εννοιολογικό πλαίσιο και θα

αναφερθούμε στις βασικές μορφές εκδήλωσης του φαινομένου. Ενώ, στη δεύτερη ενότητα της μελέτης θα παρουσιαστούν τόσο εθνικά όσο και τα ευρωπαϊκά-διεθνή ερευνητικά δεδομένα σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία και την επίδραση της πανδημίας για την έξαρση του φαινομένου.

Ιωάννα Ροτζιώκου, Υποψήφια Διδάκτωρ Τμήματος Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε./ Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Αξιωματικός Ελληνικής Αστυνομίας
Ενδοοικογενειακή βία και πανδημία: Τα παραδείγματα της Ελλάδας, του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας και της Κύπρου

Κατά τη διάρκεια της υγειονομικής κρίσης, η ενδοοικογενειακή βία χαρακτηρίστηκε ως μία παράλληλη πανδημία, σύμφωνα με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Κατά τη διάρκεια της εισήγησης μου θα γίνει προσπάθεια να προσεγγιστεί το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Αρχικά, θα προσδιοριστούν τα αίτια και οι συνέπειες του φαινομένου. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν στατιστικά – αριθμητικά στοιχεία για τις χώρες της Ελλάδας, του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας και της Κύπρου. Αυτά τα αριθμητικά στοιχεία προέρχονται από τις αστυνομικές αρχές των προαναφερομένων χωρών, τα οποία στη συνέχεια θα συγκριθούν με δημοσιεύματα των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στα οποία γίνεται λόγος για κατακόρυφη αύξηση των καταγγελιών κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Πρόκειται όντως για κατακόρυφη αύξηση των καταγγελιών ή πρόκειται για ένα φαινόμενο το οποίο έγινε περισσότερο ορατό κατά τη διάρκεια της πανδημίας λόγω των κοινωνικών συνθηκών; Και αν όντως υπάρχει αύξηση των καταγγελιών, που μπορεί αυτή να οφείλεται; Τι συνέβη στις προρρηθείσες χώρες; Έτσι, μέσα από τη συγκριτική ανάλυση των επίσημων αριθμητικών δεδομένων και των δεδομένων που προκύπτουν από τα δημοσιεύματα θα επιχειρηθεί να αναλυθεί αυτό το πολυσύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο, το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας.

Ματίνα Παπαγιαννοπούλου, Κοινωνιολόγος-Εγκληματολόγος (Επιστημονική συντονίστρια δομών του πανελλαδικού δικτύου για την έμφυλη βία – Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας/ΚΕΘΙ), Πάντειο Πανεπιστήμιο (Υπ. Δρ. Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής)
Πολιτικές διαχείρισης της έμφυλης βίας στην Ελλάδα κατά την περίοδο της πανδημίας: Λόγοι, δράσεις και αντιδράσεις

Κατά την περίοδο της πανδημίας, τόσο παγκοσμίως όσο και σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καταγράφηκε αύξηση των αναφορών έμφυλης βίας (π.χ. ενδο-οικογενειακή βία, γυναικοκτονίες, σεξουαλική παρενόχληση, κ.ά.) από αρμόδιους οργανισμούς και φορείς. Οι επιπτώσεις της υγειονομικής-οικονομικής κρίσης σε συνδυασμό με τον κατ' οίκον περιορισμό και τα μέτρα «φυσικής αποστασιοποίησης» ενέτειναν τις έμφυλες ασυμμετρίες και ανισότητες και ιδιαίτερα σε πληθυσμούς γυναικών που βρίσκονται σε πιο επισφαλή και ευάλωτη θέση (π.χ. μετανάστριες, προσφύγισες, σεξεργάτριες). Για την αντιμετώπιση της έντασης της έμφυλης βίας, αναπτύχθηκαν δημόσιες πολιτικές και δράσεις, ενώ παράλληλα το ζήτημα αυτό βρέθηκε στο επίκεντρο του δημόσιου (δια)λόγου, συμπεριλαμβάνοντας φεμινιστικές και άλλες διεκδικήσεις.

Η προτεινόμενη εισήγηση έχει ως βασικό αντικείμενο τη χαρτογράφηση και την ανάδειξη των πολιτικών, των πρωτοβουλιών και των δράσεων που αναπτύχθηκαν για τα ζητήματα της έμφυλης βίας στην Ελλάδα, στο πλαίσιο της πανδημίας, μέσα από την εξέταση τόσο των θεσμικών απαντήσεων όσο και αυτών των μη κυβερνητικών οργανώσεων και των φεμινιστικών/γυναικείων συλλογικοτήτων. Αξίζει εδώ να σημειωθεί, ότι στην υπό ανάλυση περίοδο, εμφανίζεται το ελληνικό #metoo, το οποίο διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών και των σχετικών αιτημάτων, αναδεικνύοντας έτσι την αναγκαιότητα για πρόσθετα μέτρα στήριξης στα επιζώντα άτομα. Συνεκδοχικά, η εισήγηση

θα εστιάσει σε κρίσιμα ερωτήματα, όπως ποιες είναι οι συνέπειες αυτής της πανδημίας όσον αφορά τον στοχασμό μας για την έμφυλη βία και την ισότητα, ποιους εναλλακτικούς τρόπους και δίκτυα απόκρισης, φροντίδας και σχεσιακότητας μπορούμε να προτείνουμε και τέλος, τι δυνατότητες υπάρχουν για την προστασία της ζωής των γυναικών και ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων σε συνθήκες οδύνης και ευαλωτότητας; Επιπλέον, στην ανάλυση θα ληφθούν υπόψη πολιτικές που προτάθηκαν από διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς και θα γίνει σύγκριση με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές στη χώρα μας, ενώ παράλληλα θα επιχειρηθούν φεμινιστικές και διαθεματικές προσεγγίσεις για την ολιστική πλαισίωση του θέματος.

Δήμητρα Μαρέτα, Διδάκτωρ πολιτικής επιστήμης
Ανιχνεύοντας τον μισογυνισμό στην Ελλάδα

Εν μέσω πανδημίας, την ελληνική κοινωνία έχουν απασχολήσει ιδιαίτερα δύο περιπτώσεις εγκληματικών ενεργειών. Η πρώτη αφορά την επίθεση με βιτριόλι εναντίον της Ιωάννας Παλιοσπύρου από μία άλλη γυναίκα και η δεύτερη τη λεγόμενη «υπόθεση της Πάτρας» και τους θανάτους των τριών κοριτσιών για έναν εκ των οποίων κατηγορούμενη είναι η μητέρα τους, Ρούλα Πισπιρίγκου. Παρ' όλο που πρόκειται για δύο διαφορετικές και εκ πρώτης όψεως ασύνδετες μεταξύ τους υποθέσεις, υπάρχει κάτι που τις συνδέει: ο μισογυνισμός. Η παρουσίαση αυτή θα επιχειρήσει να τον αναδείξει και να τον κάνει ορατό σε μία πρώτη απόπειρα να τεθεί το ζήτημα του μισογυνισμού στην ελληνική σκέψη περί έμφυλου.

Πιο συγκεκριμένα, ακολουθώντας την ανάλυση της Kate Manne (2019) περί μισογυνισμού αλλά και της σχετικής βιβλιογραφίας (Everbach and Vickery 2018; Díaz and Valji 2019; Emma A. Jane 2016; Emma Alice Jane 2014; Tranchese and Sugiura 2021; Wisley 2021), θα επιχειρηθεί να προσεγγισθούν οι δύο αυτές περιπτώσεις, στις οποίες οι πρωταγωνίστριες είναι γυναίκες είτε από τη θέση του θύματος στην πρώτη περίπτωση είτε από αυτή της φερόμενης και κατηγορούμενης ως θύτη στη δεύτερη περίπτωση, μέσω της θεωρίας της πατριαρχίας και της θέσης του μισογυνισμού εντός αυτής. Ειδικά στη δεύτερη περίπτωση, η έρευνα θα εστιάσει την προσοχή της στο Twitter και τη μισογύνικη ρητορική την οποία έχουν αναπτύξει οι χρήστες/χρήστριες του εν λόγω μέσου εναντίον της κατηγορούμενης ως δράστριας.

Στη συγκεκριμένη μελέτη επιχειρείται να εισαχθεί και θεωρητικοποιηθεί ο μισογυνισμός εντός του ελληνικού πλαισίου μέσω της ανάλυσης δύο συγκεκριμένων παραδειγμάτων, καθώς, ενώ η ελληνική κοινωνία δεν απέχει από μισογύνικες πρακτικές και ρητορική, απουσιάζει μέχρι τώρα μία συστηματική καταγραφή και ερμηνεία του μισογυνισμού εντός του πλαισίου της.

Ειδική Συνεδρία: Ξαναδιαβάζοντας την «κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας» 56 χρόνια μετά

Η προτεινόμενη συνεδρία εστιάζει στη διερεύνηση σύγχρονων θεμάτων υπό το πρίσμα εννοιών και πλαισίου προσέγγισης τα οποία αντλούνται από τη γνωστή θεώρηση των Μπέργκερ και Λάκμαν, «Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας» 56 χρόνια μετά την έκδοση του βιβλίου.

Αγγελόπουλος Κωνσταντίνος, Κοινωνιολόγος/Φοιτητής Μεταπτυχιακού Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Οι τεχνολογίες ως συνδημιουργοί της κοινωνικής πραγματικότητας: Μια μεταφαινομενολογική ανάγνωση στο έργο των Berger και Luckmann

Στο κάτωθι πόνημα πρόκειται να αναλυθεί η διαδικασία της θεσμοποίησης και των επιμέρους διαδικασιών της όπως αυτές αναφέρονται στο έργο των Berger και Luckmann υπό το πρίσμα της μέτα-φαινομενολογίας. Η φαινομενολογία μελετάει τη δομή των σχέσεων που δημιουργούν τα ανθρώπινα όντα με τον (βιό)κοσμο τους. Σε έναν βιόκοσμο, όμως που διαμεσολαβείται και ερμηνεύεται από τεχνολογίες, η συμβολή αυτών στην κατασκευή της πραγματικότητας δείχνει να αγνοείται. Σκοπός της εργασίας, επομένως, είναι να φωτίσει εκείνες τις πτυχές στις οποίες το εργαλείο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της θεσμοποιητικής διαδικασίας, όχι ως ουδέτερο και κενό νοήματος, αλλά ως συνδημιουργική δύναμη με αυτή του ανθρώπου.

Αλεξάνδρου Μαρία, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η κοινωνική κατασκευή των κανονιστικών προτύπων θηλυκότητας με έμφαση στο σώμα

Στη σύγχρονη εποχή η γυναίκα οφείλει να υπακούει στα κανονιστικά πρότυπα που επιβάλλονται στο σώμα της ως αυτονόητα. Ένα γυναικείο σώμα είναι θελκτικό όταν διατηρείται νέο, απαλό, γυμνασμένο και αδύνατο, ενώ το ντύσιμο και οι κινήσεις του ενισχύουν ακόμα περισσότερο την εικόνα του. Για να ανταπεξέλθει η γυναίκα στις κοινωνικές πιέσεις ώστε να διατηρήσει την αποδεκτή γυναικεία φιγούρα, θα πρέπει να αφιερώσει πάρα πολύ χρόνο κάνοντας γυμναστική, ξοδεύοντας χρήματα σε αγορές και πλαστικές χειρουργικές και καταναλώνοντας συναισθηματική ενέργεια σε δίαιτες. Επίσης η διατήρηση της ελκυστικότητας της λειτουργεί ως ένας έμμεσος τρόπος εξουσίας. Το πρότυπα μεταλλάσσονται χωροχρονικά, ενώ το στυλ της γυναικείας φιγούρας και σιλουέτας αποτελεί αντανάκλαση των πολιτισμικών και κοινωνικών εμμονών.

Το ερώτημα είναι όμως πως τα κανονιστικά αυτά πρότυπα επιβάλλονται στο γυναικείο σώμα ως αυτονόητα; Γιατί θεωρείται φυσικό μια γυναίκα να είναι επιμελής ως προς τα κιλά της, την επιδερμίδα της, το ντύσιμο της ακόμα και τη στάση του σώματος της; Τι συμπεραίνουμε για την κοινωνία η οποία παράγει αυτά τα πρότυπα;

Μπουτσικάρης Γεώργιος, Μεταπτυχιακός φοιτητής, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η πανδημία ως «Διακινδύνευση Μεγάλων Συνεπειών» και η συμβολή της στη δημιουργία μιας παγκόσμιας συλλογικής συνείδησης

Πολλοί άνθρωποι απο όλο τον κόσμο βίωσαν μια σειρά παγκόσμιων-διαφοροποιημένων μεν αλλά στη βάση τους κοινών πρακτικών: lockdowns, περιορισμοί στην μετακίνηση, επιβολή μάσκας σε δημόσιους χώρους, εμβολιασμοί, ειδήσεις για τη διασπορά του ιού, για τα θύματα, γνώσεις που συνεχώς αναδύοντουσαν για τον ιό.

Συνέβαλαν αυτά τα γεγονότα (ως παγκόσμια βιώματα) προς τη δημιουργία ή την ενίσχυση μιας παγκόσμιας συλλογικής συνείδησης; Ο "παγκόσμιος φόβος" μπροστά στην κοινή απειλή πώς συνδιαμόρφωσε την παγκόσμια συλλογική μνήμη; Με άλλα λόγια συνέβαλε η πανδημία και με ποιόν τρόπο στην παγκοσμιοποίηση σε επίπεδο αξιών και βιώματος;

Χανιωτάκη Ειρήνη, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Σύγχρονη μαντική και αστρολογία: Η μεταφυσική κατασκευή της πραγματικότητας

«Θα συμβουλευθώ τον αστρολόγο μου», «θα σου συστήσω εγώ την τέλεια χαρτορίχτρα, τα βρίσκει όλα!» Αυτός ο κόσμος, πίσω από τον κόσμο υπάρχει σήμερα γύρω μας ή δίπλα μας και μας καλεί να τον θέσουμε υπό κοινωνιολογική θεώρηση. Στον 21^ο αιώνα των τεχνολογικών επιτευγμάτων και της επιστημονικής προόδου αυτές οι πρακτικές δεν έχουν

χάσει την αίγλη τους διότι υπόσχονται αυτό ακριβώς που έχει εκλείψει στο αποστειρωμένο και απομαγευμένο παρόν μας: το ταξίδι στο άγνωστο, την εκ νέου περιήγηση στο παρελθόν και την απαλοιφή των αβεβαιοτήτων του μέλλοντος με τη συνδρομή των χαρτιών, του καφέ ή των άστρων. Η ανασφάλεια γίνεται βορρά στο συμφέρον ή έχει εμπορευματοποιηθεί ένα είδος γνώσης και ερμηνείας της πραγματικότητας. Την απάντηση για το αν ισχύει ένα από τα παραπάνω, κανένα από αυτά ή αν επιτελούνται ταυτόχρονα, θα μας την δώσει η έρευνα.

Χατσατουριάν Άννα, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

‘Τι δείχνω, πώς φαίνομαι, ποιος είμαι;’: Η εικονική ζωή και η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας

Η «πραγματικότητα» έχει πολλές διαστάσεις όπως παρουσιάζουν οι κοινωνιολόγοι Μπέργκερ και Λούκμαν στο βιβλίο τους, «Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας». Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο να αναδείξει τη ζωή που κατασκευάζεται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα, πώς παρουσιάζεται ο εαυτός και ποια στοιχεία ταυτίζονται εν τέλει με την πραγματική ζωή. Έχοντας ως αφορμή το βιβλίο του Μπέργκερ και του Λούκμαν, επιχειρείται μια φαινομενολογική έρευνα που θα δώσει απαντήσεις στα εξής ερωτήματα. Ποια είναι η αντικειμενική και η υποκειμενική πραγματικότητα; Πώς διαχωρίζει κανείς τον πραγματικό κόσμο από τον εικονικό; Ποια είναι τα όρια;

Καντζάρα Βασιλική, Καθηγήτρια, ΠΜΣ "Κοινωνιολογία", Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η κρυφή γοητεία της αξιολόγησης: Αναγνωρισιμότητα και κοινωνική κατασκευή της ‘πρόσκαιρης αιωνιότητας’

Τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι η ‘αξιολόγηση’ λαμβάνει διαστάσεις ‘πανδημίας’, καθόσον εφαρμόζεται ως διαδικασία κρίσης περί ποιότητας σε παρεχόμενες υπηρεσίες, προϊόντα, αλλά και στην επίδοση ατόμων στις διάφορες ιδιότητές τους, ως εργαζομένων, μαθητευομένων και καταναλωτών. Με την έννοια ‘αξιολόγηση’ νοείται συνήθως η διαδικασία όπως και τα κριτήρια βάσει των οποίων η επίδοση ατόμων και τα χαρακτηριστικά πραγμάτων υπόκεινται σε μια διαδικασία κρίσης, η οποία συμπεραίνει το επίπεδο ποιότητάς τους.

Η αξιολόγηση δεν αποτελεί νέα μορφή παραγωγής και αποτίμησης κοινωνικής αξίας. Οι υφιστάμενες κοινωνικές ιεραρχίες και η κοινωνική διαστρωμάτωση που τις στηρίζουν στη βάση φύλου, τάξης, και κοινωνικής θέσης εγκολπώνονται αποτιμήσεις περί της μεγάλης ή μικρής αξίας των χαρακτηριστικών τους, των δράσεων τους, και των επιδόσεων τους. Οι κοινωνικές αυτές αξιολογήσεις με τη σειρά τους δικαιολογούν και νομιμοποιούν την ‘υψηλή’ ή τη ‘χαμηλή’ θέση των ομαδοποιήσεων και συλλογικοτήτων στην κοινωνική ιεραρχία ακολουθώντας ως επί το πλείστον μια αυτοαναφορική λογική.

Η αξιολόγηση σήμερα φαίνεται να γίνεται αποδεκτή από τον κόσμο της εκπαίδευσης σχεδόν άκριτα γνωρίζοντας ότι αποτελεί ένα εργαλείο *par excellence* προς το σκοπό της αυτοσυγκράτησης, αυτοπειθάρχησης και αυτοσυμμόρφωσης των ατόμων και επομένως άσκησης κοινωνικού ελέγχου με όλες τις θετικές και τις αρνητικές κοινωνικές συνέπειες. Για ποιο λόγο λοιπόν, ιδρύματα, εταιρείες και άτομα υποκύπτουν στη σαγήνη της αξιολόγησης; Τι νοηματοδοτήσεις εγκολπώνεται η αξιολόγηση και σε ποιες πραγματικότητες παραπέμπουν; Πώς κατασκευάζεται κοινωνικά ως επιθυμητή η συγκεκριμένη κάθε φορά ‘αξιολόγηση’;

Η ανακοίνωση στηρίζεται στη μελέτη βιβλιογραφίας σχετικών με το θέμα, έρευνα σε θέματα κοινωνικής αξιολόγησης, όπως είναι το κύρος, και αξιολόγησης της σχολικής επίδοσης ενώ λαμβάνονται υπόψη και περιπτώσεις και παραδείγματα από διαφορετικούς χώρους της

κοινωνικής ζωής. Η ανακοίνωση αποσκοπεί στη δημιουργία ενός πλαισίου κατανόησης, ώστε να εξετάζονται από κριτική σκοπιά οι πολλαπλές και σύνθετες κοινωνικές συνέπειες του φαινομένου της αξιολόγησης.

Πολιτικές της εκπαίδευσης

Βασιλική Μαϊστρου, Εκπαιδευτικός-Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Αντιγόνη-Άλμπα Παπακωνσταντίνου, Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Οι κοινωνικές επιρροές στη διαδικασία αξιολόγησης των μαθητών του Λυκείου: απόψεις εκπαιδευτικών

Η παρούσα έρευνα είχε σκοπό να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται και πραγματοποιούν την αξιολόγηση των μαθητών. Το ενδιαφέρον εστιάζει όχι τόσο στο πώς αντιλαμβάνονται την έννοια της επίδοσης σε συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα, όσο στο πώς η αντίληψή τους γι' αυτή και η μετέπειτα αξιολόγησή τους διαμορφώνεται και επηρεάζεται από επιμέρους στοιχεία των μαθητών, όπως τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και οι συμπεριφορές τους.

Η ερευνητική μέθοδος που επιλέχθηκε ήταν η ποιοτική. Πραγματοποιήθηκαν 12 ημι-δομημένες συνεντεύξεις σε φιλόλογους και καθηγητές θετικών επιστημών που υπηρετούν σε Δημόσια Λύκεια της Αττικής. Τα δεδομένα αναλύθηκαν με την τεχνική της θεματικής ανάλυσης περιεχομένου.

Τα αποτελέσματα κατέδειξαν ότι οι συμμετέχοντες καθηγητές ακολουθούν τα τυπικά κριτήρια που αναφέρονται στο θεσμικό πλαίσιο για την αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών, όμως υποστηρίζουν ότι η επιμέλεια, η προσπάθεια, η συστηματικότητα, η πρωτοβουλία και η συμμετοχή αποτελούν άτυπα κριτήρια που διαφοροποιούν εν τέλει την αξιολόγηση των μαθητών τους. Ακόμη, η συμπεριφορά μέσα στην τάξη και εν γένει στο σχολείο θεωρείται σημαντική συνιστώσα της αξιολόγησης. Κοινωνικοί παράγοντες φαίνεται να ευαισθητοποιούν τους εκπαιδευτικούς και να επηρεάζουν την αξιολόγηση τους, ενώ ιδιαίτερα το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας του μαθητή παρουσιάζεται να έχει πολύ μεγάλη επιρροή στην αξιολόγησή του.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι μέσα από την ανάλυση των δεδομένων αναδείχθηκε η επιρροή των προσωπικών βιωμάτων των καθηγητών στην αξιολόγηση τους, με κυριότερες αναφορές στις πρακτικές των παλαιότερων εκπαιδευτικών και στις συμπεριφορές που υιοθετούσαν σαν μαθητές οι ίδιοι μέσα στην τάξη.

Ελένη Βασιλειάδη, Εκπαιδευτικός ΠΕ70, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Ελληνικά σχολεία στην Ευρώπη: Η πιο αμφιλεγόμενη μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και οι κοινωνικές προεκτάσεις της

Με τον όρο «ελληνικά σχολεία» εννοούνται τα αμιγώς ελληνικά σχολεία, δηλαδή οι ελληνόγλωσσες σχολικές μονάδες του εξωτερικού, οι οποίες είναι ενταγμένες στο τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα των χωρών στις οποίες εδρεύουν. Τα σχολεία αυτά λειτουργούν κυρίως σε ευρωπαϊκές χώρες και ιδρύθηκαν κατά κύριο λόγο κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, εξυπηρετώντας συγκεκριμένα αιτήματα και ανάγκες Ελλήνων γονέων και μαθητών/μαθητριών. Πρόκειται για εκπαιδευτικούς φορείς που εφαρμόζουν το ελληνικό αναλυτικό πρόγραμμα και χρησιμοποιούν τα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια, χρηματοδοτούνται από το ελληνικό κράτος, δίνουν την ευκαιρία στους/στις απόφοιτους/απόφοιτες τους να εισαχθούν στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση και

συνήθως λειτουργούν αποκομμένα από το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας διαμονής. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά έχουν οδηγήσει στην ανάπτυξη κριτικής γύρω από τη λειτουργία τους και έχουν συμβάλει στο να θεωρούνται μία «αμφιλεγόμενη μορφή» ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

Η προτεινόμενη εισήγηση θα επιχειρήσει να αναδείξει, με γνώμονα το γενικότερο κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο αν η μεταβολή των στόχων για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Ευρώπη από τη μεταπολίτευση ως και σήμερα, έχει οξύνει ή αμβλύνει τις εκπαιδευτικές ανισότητες των μαθητών και των μαθητριών με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Για την επίτευξη του ανωτέρω σκοπού, η εισήγηση θα εστιάσει αρχικά στον Ν. 2413/1996, ο οποίος αποτελεί το πρώτο νομοθετικό κείμενο που λάμβανε υπόψη τις διαπολιτισμικές συνθήκες διαβίωσης των παιδιών στη διασπορά. Επιπλέον, έμφαση θα δοθεί στις νομοθετικές αλλαγές που επήλθαν μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Ειδικότερα, κατά την εν λόγω περίοδο ήρθαν στο προσκήνιο προβλήματα κακοδιαχείρισης των πόρων και ως δραστική λύση για τη μείωση των δαπανών αποφασίστηκε η κατάργηση των ελληνικών λυκείων, επιδιώκοντας την ίδια στιγμή την εγκαθίδρυση ενός σύγχρονου εκπαιδευτικού πλαισίου. Παράλληλα, το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετώπισαν τα ελληνικά σχολεία στο εξωτερικό κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης ήταν η μείωση του κρατικού προϋπολογισμού που τους αναλογούσε. Τέλος, η εισήγηση θα επιχειρήσει να αναδείξει τα ζητήματα που απασχόλησαν και τις κυβερνήσεις που ακολούθησαν και έθεσαν ως στόχο τη σταδιακή μετατροπή των ελληνικών σχολείων όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων σε δίγλωσσα.

Αν και παρατηρείται μια αέναη επανάληψη στις επιλογές που αφορούν στην πολιτική για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Ευρώπη, αφού το ελληνικό κράτος θέτει ως βασικό στόχο τη δυνατότητα συμμετοχής των μαθητών/μαθητριών στα εκπαιδευτικά συστήματα τόσο των χωρών προέλευσης, όσο και υποδοχής, στην πράξη εξαιτίας αντιδράσεων ή αδυναμίας διακρατικών συμφωνιών, δεν επιτυγχάνεται αυτός ο στόχος και κατά συνέπεια τα σχολεία συνεχίζουν να λειτουργούν με τα ίδια προβληματικά δεδομένα.

Μαγδαληνή Χατζηστρατή, Δασκάλα ΠΕ70, Ιδιωτική Εκπαίδευση

Η μεταφορά πολιτικής από τον ΟΟΣΑ στον ελληνικό χώρο μέσα από τη μεταρρύθμιση Αρσένη και η υλοποίηση ανάλογων πολιτικών διεθνώς κατά τη δεκαετία του 1990

Το παρόν εκπόνημα πραγματεύεται την αποκωδικοποίηση της μεταφοράς πολιτικής του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) στα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών-μελών του τη δεκαετία του 90', με απώτερο σκοπό την υλοποίηση του σχεδίου εκσυγχρονισμού – αναδιάρθρωσης του καπιταλισμού. Διεξοδικότερα, με την αρωγή των ερευνητικών εργαλείων της συγκριτικής-ιστορικής ανάλυσης και της Συγκριτικής Παιδαγωγικής, θα γίνει μνεία στον ρόλο και τον βαθμό της ποιοτικής – ποσοτικής παρέμβασης του υπερεθνικού μορφώματος στη συγκρότηση της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ελλάδας, της Εσθονίας, της Φινλανδίας και της Αιγύπτου την υπό διερεύνηση δεκαετία. Κατ'επέκταση, θα σκιαγραφηθεί και το κοινωνικοοικονομικό προφίλ των εν λόγω χωρών, προκειμένου να καταλήξουμε σε μια ολιστική εικόνα, η οποία θα συμβάλει στη μεταξύ τους συγκριτική θεώρηση. Τέλος, όσον αφορά στην ελληνική περίπτωση, η έρευνα «θα θέσει στο μικροσκόπιο» την εφαρμογή της πολιτικής που ενορχηστρώθηκε από τον Γεράσιμο Αρσένη (1996-2000), ως ένα ολοκληρωμένο σχέδιο νεοσυντηρητικής κατεύθυνσης για τον εκδημοκρατισμό της γενικής παιδείας με απτά αποτελέσματα, εναρμονισμένο με τις ευρωπαϊκές ντιρεκτίβες. (Ρέππας, 2014α, παρα. 2).

Αναλυτικότερα, το κύριο ερευνητικό ερώτημα είναι η προτεινόμενη ποιότητα εκπαίδευσης του ΟΟΣΑ στα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών-μελών του, μέσω των πορισμάτων των Εκθέσεων του και αυτών που αντιπροτείνει για την αρτίωσή τους, σε συγκερασμό με την προσωπική θεώρηση της παιδείας από τους ίδιους τους Υπουργούς (Sutherland, 1969).

Ακόμα, επειδή η εκπαιδευτική πολιτική δεν αναπαριστά ένα πεδίο κοινωνικά και πολιτικά ουδέτερο, σημειώνεται ότι η αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού λόγου καθορίζεται από το πεδίο επιρροής και αλληλεπίδρασης των κοινωνικών δυνάμεων που επενεργούν στη βάση οργανωμένων συμφερόντων, οι οποίες συνθέτουν το πλαίσιο εκφοράς του και από τις οποίες εξαρτάται αν θα ψηφιστούν ή θα μείνουν «στις καλένδρες» οι υπουργικές αποφάσεις (Μπουζάκης, Κουστουράκης, & Μπερδούση, 2001). Υπό αυτό το πρίσμα, θα επιχειρήσουμε να «ξετυλίξουμε» το νήμα των δύο βασικότερων νομοθετικών πλαισίων για τη γενική παιδεία (Ν.2525/1997 και Ν.2642/1997) -την πολιτική εκσυγχρονισμού του ΠΑΣΟΚ και συγκεκριμένα τη Μεταρρύθμιση Αρσένη που υπάκουε στις εξαγγελίες των επίσημων κειμένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των υπερεθνικών της συνασπισμών, επηρεασμένη από το διεθνές συγκείμενο. Κλείνοντας, θα παρατεθεί κατά σειρά η μεταφορά πολιτικής του ΟΟΣΑ στο εσθονικό, φινλανδικό και αιγυπτιακό εκπαιδευτικό σύστημα, καταλήγοντας στις ομοιότητες και διαφορές τους, καθώς και σε καθολικότερα συμπεράσματα.

Ειδική Συνεδρία: Ειδική Συνεδρία: Ανθρωπιστική βοήθεια και κοινωνική προστασία για εκτοπισμένους πληθυσμούς στην Ελλάδα: Παρουσίαση ευρημάτων του ερευνητικού προγράμματος Social Protection Responses to Forced Displacement

Την περίοδο 2015–2016, περίπου 1,2 εκατομμύρια πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο ταξίδεψαν μέσω της Τουρκίας στην Ελλάδα και συνέχισαν μέσω της δυτικής Βαλκανικής Οδού προς άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Τον Μάρτιο του 2016 η ροή αυτή σταμάτησε, με αποτέλεσμα περίπου 57.000 άνθρωποι να παραμείνουν εγκλωβισμένοι στην Ελλάδα. Αντιμετωπίζοντας ήδη τις επιπτώσεις μιας σοβαρής οικονομικής κρίσης, η ελληνική κυβέρνηση αιτήθηκε βοήθεια προκειμένου να αντιμετωπίσει την πρωτοφανή κατάσταση. Η συνδρομή παρέχεται από το 2015 κυρίως μέσω κονδυλίων της ΕΕ, ενώ η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR) διαδραματίζει έως το 2021 κεντρικό ρόλο στο συντονισμό όλων των εμπλεκόμενων παραγόντων και στη διαχείριση του νεοσύστατου μηχανισμού ανθρωπιστικής βοήθειας.

Η δυνατότητα σύνδεσης των συστημάτων ανθρωπιστικής βοήθειας με τα συστήματα κοινωνικής προστασίας, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες τόσο των εκτοπισμένων όσο και των κοινοτήτων υποδοχής, είναι ένας τομέας αυξανόμενου ενδιαφέροντος. Ωστόσο, υπάρχει ένα κενό γνώσης σχετικά με τις πρακτικές συνέπειες τέτοιων συνδέσεων και ποιες μπορεί να είναι οι επιπτώσεις σε διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες. Επιπρόσθετα, δεν είναι σαφές εάν και πώς τα διαφορετικά επίπεδα διασύνδεσης του συστήματος ανθρωπιστικής βοήθειας και κοινωνικής προστασίας επηρεάζουν την κοινωνική συνοχή μεταξύ των εκτοπισμένων πληθυσμών και της κοινότητας υποδοχής.

Προκειμένου να καλυφθεί αυτό το γνωσιακό κενό, η Παγκόσμια Τράπεζα ανέθεσε στο ΟDI να ηγηθεί ενός διετούς έργου (2020–2022) προκειμένου να διερευνήσει πότε και πώς τα συστήματα ανθρωπιστικής και κοινωνικής προστασίας μπορούν να συνεργαστούν ώστε να συνδράμουν σε διαφορετικές περιπτώσεις αναγκαστικού εκτοπισμού. Η έρευνα με τίτλο “Social Protection Responses to Forced Displacement” πραγματοποιήθηκε σε τρεις χώρες (Ελλάδα, Κολομβία, Καμερούν) με διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, ωρίμανσης του κράτους πρόνοιας, και συνδυασμό εκτοπισμένων πληθυσμών (πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο, εσωτερικά εκτοπισμένοι πληθυσμοί (IDPs)). Η παρούσα ειδική συνεδρία παρουσιάζει τα ευρήματα από την πρωτογενή έρευνα στην Ελλάδα, η οποία πραγματοποιήθηκε το πρώτο εξάμηνο του 2021 από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

Άγγελος Τραμουντάνης, Ερευνητής, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Από το σύστημα ανθρωπιστικής βοήθειας σε αυτό της κοινωνικής προστασίας: η ατελής μετάβαση των προσφύγων και αιτούντων άσυλο

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μια συνεχής αύξηση των εκτοπισμένων πληθυσμών παγκοσμίως. Ενδεικτικά, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες εκτιμούσε τον σχετικό πληθυσμό το 2020 σε περισσότερο από 80 εκατομμύρια άτομα. Η ανταπόκριση της διεθνούς κοινότητας σε νέες ανθρωπιστικές κρίσεις πραγματοποιείται συνήθως μέσω της σύστασης ευκαιριακών (ad-hoc) μηχανισμών ανθρωπιστικής βοήθειας. Κύριο χαρακτηριστικό των συστημάτων αυτών είναι η παροχή άμεσης βοήθειας για την αντιμετώπιση έκτακτων γεγονότων και αναγκών.

Ωστόσο, ένα από τα ερωτήματα που τίθενται είναι εάν τα υφιστάμενα συστήματα κοινωνικής προστασίας μπορεί να διαδραματίσουν κάποιο ρόλο, προκειμένου να συνδράμουν στη διαχείριση ανθρωπιστικών κρίσεων. Κατά συνέπεια, η συγκεκριμένη παρουσίαση θέτει και καλείται να δώσει απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα αν η ευθυγράμμιση ή ενσωμάτωση (alignment or integration) των συστημάτων ανθρωπιστικής βοήθειας και κοινωνικής προστασίας, μπορεί να βοηθήσει στην καλύτερη εξυπηρέτηση των εκτοπισμένων και ευάλωτων πληθυσμών σε μια χώρα.

Στην Ελλάδα, η ανθρωπιστική βοήθεια οργανώθηκε και διατέθηκε μέσω του μηχανισμού ESTIA (Emergency Support to Integration and Accommodation). Με τα δύο κύρια συστατικά του στοιχεία, την παροχή οικονομικής βοήθειας και την παροχή στέγασης, το ESTIA εξυπηρέτησε το σύνολο των αιτούντων άσυλο στην χώρα από το 2015-2016. Εντός του πλαισίου αυτού, η έρευνα Social Protection Responses to Forced Displacement, η οποία διενεργήθηκε το 2021, αποτυπώνει την υφιστάμενη κατάσταση αναφορικά με πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο σε Αττική και Ιωάννινα.

Με βάση τα ερευνητικά αποτελέσματα, προκύπτει ότι οι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο του δείγματος της έρευνας βρίσκονται σε ιδιαίτερα άσχημη οικονομική κατάσταση, νιώθουν έντονη αβεβαιότητα για το μέλλον τους, και αισθάνονται πως δεν είναι σε θέση να ελέγξουν τα σημαντικά ζητήματα στη ζωή τους. Η έρευνα καταγράφει επίσης ατέλειες κατά τη διαδικασία ασύλου και την έξοδο από το σύστημα ανθρωπιστικής βοήθειας, ενώ εντοπίζει την εξαιρετικά περιορισμένη μετάβαση των προσφύγων προς το σύστημα κοινωνικής προστασίας. Τα αποτελέσματα αυτά υποστηρίζεται ότι σχετίζονται λιγότερο με ζητήματα ευθυγράμμισης ή ενσωμάτωσης (alignment or integration) μεταξύ των συστημάτων ανθρωπιστικής βοήθειας και κοινωνικής προστασίας στη χώρα, και περισσότερο με σιωπηρές ή ρητές επιλογές πολιτικής.

Δήμητρα Κονδύλη, Διευθύντρια Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Ένταξη και αποδοχή μέσα από τα εμπειρικά ευρήματα της έρευνας Social Protection Responses

Το ερευνητικό έργο *Social Protection Responses for Displaced Populations* προσπάθησε κυρίως να αποκωδικοποιήσει και να διερευνήσει τη σύζευξη ή την απόκλιση των συστημάτων βοήθειας προς τους αιτούντες διεθνούς προστασίας ή εκτοπισμένους πληθυσμούς σε αναζήτηση ενός ασφαλούς τόπου. Η Ελλάδα γίνεται ένα εργαστήριο άσκησης πολιτικών ανθρωπιστικής κρίσης, στη συνέχεια της μακρόχρονης οικονομικής κρίσης. Στην παρούσα εισήγηση θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε τους παράγοντες καθώς και τα όρια, τις ευκαιρίες και τις αβεβαιότητες των διαδικασιών ένταξης και αποδοχής των πρόσφατα εκτοπισμένων πληθυσμών στην χώρα μέσα από τις κύριες πηγές άντλησης του εμπειρικού υλικού μας. Τις εμπειρίες και μαρτυρίες αφενός των προνομιακών πληροφορητών με ενεργό ρόλο στη διαχείριση των προσφυγικών αφίξεων αφετέρου στα ευρήματα της ποσοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε μετανάστες και πρόσφυγες καθώς και αυτόχθονες

σχετικά με την δική τους εμπειρία ως προς το σύστημα κοινωνικής προστασία και τις προοπτικές παραμονής/ ένταξης στην ελληνική κοινωνία.

Χριστίνα Βαρουξή, Ερευνήτρια, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Ανθρωπιστική βοήθεια και κοινωνική προστασία των εκτοπισμένων πληθυσμών στην Ελλάδα: ερευνητικά πορίσματα

Η παρουσίαση επιχειρεί να συνοψίσει επιλεγμένα ευρήματα ενός τμήματος της ποιοτικής έρευνας του έργου «Social protection responses to forced displacement» αναφορικά με τα συστήματα ανθρωπιστικής βοήθειας και κοινωνικής προστασίας των εκτοπισμένων πληθυσμών στην Ελλάδα σήμερα. Στο πλαίσιο της παρουσίασης θα περιγραφούν συνοπτικά οι εμπειρίες εκτοπισμένων ανθρώπων στη χώρα - αιτούντων άσυλο και αναγνωρισμένων προσφύγων - καθώς και αυτές προνομιακών πληροφορητών από οργανώσεις της ΚτΠ που κλήθηκαν να διαχειριστούν τον εκτοπισμό.

Μία από τις παραδοχές της παρουσίασης είναι ότι ο εκτοπισμός αποτελεί πλέον μια παρατεταμένη συνθήκη διαβίωσης των προσφυγικών πληθυσμών. Ως αποτέλεσμα, η υποδοχή και ένταξη των εκτοπισμένων στο εθνικό σύστημα αρωγής και κοινωνικής προστασίας αποτελεί μια πρόκληση που ασκεί πιέσεις στην ικανότητά του να προσφέρει υπηρεσίες και παροχές. Αποτελεί επίσης δεδομένο ότι στο εσωτερικό της εθνικής κοινωνίας αυξάνονται ο αριθμός και οι ανάγκες των ανθρώπων που βρίσκονται σε δεινή θέση και έχουν πληγεί από την κοινωνική και οικονομική κρίση που όλοι βιώνουμε. Μέχρι σήμερα, τόσο το σύστημα ανθρωπιστικής βοήθειας όσο και το σύστημα κοινωνικής προστασίας φαίνονται ανεπαρκή στην κάλυψη των βασικών αναγκών των εκτοπισμένων πληθυσμών. Το βασικό ερώτημα είναι το εάν και σε ποιο βαθμό μια πιθανή σύγκλιση των συστημάτων κοινωνικής αρωγής των ευάλωτων πληθυσμών που διαβιούν στη χώρα θα μπορούσε να αποτελέσει μια βιώσιμη λύση με μακροπρόθεσμη προοπτική.

Απόστολος Λιναρδής, Διευθυντής ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Ευημερία και κοινωνική συνοχή των εκτοπισμένων πληθυσμών και της κοινότητας υποδοχής σε Αττική και Ιωάννινα στις αρχές του 2021

Η παρούσα εργασία αφορά την παρουσίαση τμήματος των αποτελεσμάτων της ποσοτικής έρευνας “Συστήματα κοινωνικής προστασίας και ανθρωπιστικής βοήθειας στην Ελλάδα” που χρηματοδοτήθηκε από την Παγκόσμια Τράπεζα και πραγματοποιήθηκε από το ΕΚΚΕ στην Αττική και στα Ιωάννινα από τις αρχές του 2021 έως τον Μάιο του 2021. Το δείγμα της έρευνας αφορούσε 1496 άτομα, ενώ χρησιμοποιήθηκε δειγματοληψία ποσοστώσεων με ποσοστώσεις σε περιοχή, φύλο, πρόσφυγες + αιτούντες άσυλο / κοινότητα υποδοχής και αποδέκτη ή μη επιδόματος. Χρησιμοποιήθηκε το σύστημα CATI για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων στους γηγενείς, ενώ για τους πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν μέσω του συστήματος CAPI. Οι συνεντεύξεις στους πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο πραγματοποιήθηκαν είτε σε διαμερίσματα, είτε σε δομές φιλοξενίας της χώρας, όπως στον Ελαιώνα, Σκαρμαγκά, Μαλακάσα, Σχιστό, Κατσικά και Δολιανά. Τα ερευνητικά ερωτήματα που απαντήσαμε στην παρούσα ερευνητική εργασία είναι τα κάτωθι:

- Υπάρχει διαφοροποίηση στους δείκτες ευημερίας και κοινωνικής συνοχής μεταξύ κοινότητας υποδοχής, προσφύγων και αιτούντων άσυλο και ειδικότερα μεταξύ προσφύγων και αιτούντων άσυλο?
- Υπάρχουν διαφοροποιήσεις στους δείκτες ευημερίας και κοινωνικής συνοχής μεταξύ αυτών που λαμβάνουν επιδόματα και αυτών που δεν λαμβάνουν είτε στην κοινότητα υποδοχής είτε στην κοινότητα προσφύγων & αιτούντων άσυλο? Πόσο σθεναρές είναι αυτές οι διαφοροποιήσεις;

Σε σχέση με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα αποδείχτηκε ότι, οι δείκτες ευημερίας της κοινότητας υποδοχής παρουσιάζουν υψηλότερες και στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση είτε με τους πρόσφυγες, είτε με τους αιτούντες άσυλο. Επίσης, οι αιτούντες άσυλο παρουσιάζουν υψηλότερα σκορ ευημερίας και κοινωνικής συνοχής σε σχέση με τους πρόσφυγες.

Για το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα και ως προς την ευημερία οι "πρόσφυγες/αιτούντες άσυλο που είναι αποδέκτες επιδομάτων" παρουσιάζουν υψηλότερα σκορ από τους «πρόσφυγες/αιτούντες άσυλο που δεν είναι αποδέκτες» για τις περισσότερες διαστάσεις της ευημερίας. Ως προς τις διαστάσεις της κοινωνικής συνοχής δεν φαίνεται να κυριαρχεί σαφές μοτίβο όπως αυτό που αναφέρθηκε για την ευημερία. "Πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο που είναι αποδέκτες επιδόματος" εμπιστεύονται τις "διεθνείς οργανώσεις" περισσότερο από ό,τι οι μη αποδέκτες. Αυτό φαίνεται να είναι το πιο αξιόπιστο αποτέλεσμα από τους δείκτες κοινωνικής συνοχής.

Κοινωνιολογία του εθνικισμού

Σοφία Κρατίδου, Υποψήφια διδακτορίσα, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Αλεξάνδρα Χαλκιά, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Ηλιοτρόπια και οπλοπολυβόλα: οι αναπαραστάσεις των γυναικών στο δημόσιο λόγο για τον πόλεμο στην Ουκρανία

Η έρευνα εστιάζει στις αναπαραστάσεις των γυναικών στο πλαίσιο του πολέμου στην Ουκρανία μέσα από τον δημόσιο λόγο. Αξιοποιείται μια συγκριτική προσέγγιση και εξετάζεται ο δημοσιογραφικός λόγος και η παραγόμενη εικονοποιία στο πλαίσιο των ουκρανικών, των ρωσικών και των λεγόμενων «δυτικών» μέσων ενημέρωσης (ενδεικτικά ειδησεογραφικοί ιστότοποι όπως οι Ukrainews, RIA Novosti και εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας όπως οι NY Times, The Guardian). Το υλικό της έρευνας οριοθετείται χρονικά από την έναρξη της ρώσικης εισβολής (24/02/2022) έως και το τρέχον διάστημα (Μάιος 2022) αλλά εξετάζονται και στοιχεία λόγου των προηγούμενων χρόνων (μετά τις κεντρικές διαδηλώσεις του 2015). Η μέθοδος που αξιοποιείται είναι η κριτική ανάλυση λόγου προκειμένου να εντοπιστούν τα στοιχεία που μορφοποιούν συγκεκριμένες εκδοχές τόσο των γυναικείων αναπαραστάσεων όσο και των αφηγήσεων για το ουκρανικό έθνος, με αφορμή τον πόλεμο στην Ουκρανία.

Η ανάλυση αποσπασμάτων διερευνά τις πρακτικές λόγου που μετέχουν αφενός στη συγκρότηση του κοινωνικού φύλου και αφετέρου, στην τροφοδότηση των διαδικασιών εθνοδόμησης. Με αφορμή τον πόλεμο, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο το εγχείρημα της αναπαραγωγής ενός εθνικιστικού λόγου «συναντά» ή και αξιοποιεί ειδικές εκδοχές του κοινωνικού φύλου. Η έρευνα αντλεί από τα ευρήματα μελετών που τεκμηριώνουν τις συνδέσεις ανάμεσα στο τι λέγεται για το κοινωνικό φύλο και το πώς κατασκευάζεται η ταυτότητα ολόκληρου του έθνους (Yuval Davis 1997, Mayer 2000, Χαλκιά 2007). Μέσα από την εξέταση των αναπαραστάσεων των γυναικών στο δημόσιο λόγο για τον πόλεμο στην Ουκρανία, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι γυναίκες (καλούνται να) εκπροσωπούν το έθνος-κράτος αλλά και ο τρόπος με τον οποίο οι εχθροί και σύμμαχοι, εν πόλεμω, διαδρούν με το εγχείρημα κατασκευής του έθνους-κράτους μέσα από τις αναπαραστάσεις των γυναικών του πολέμου. Κεντρικά ερωτήματα της ευρύτερης έρευνας είναι τα εξής: με ποιόν τρόπο ο δημόσιος λόγος αξιοποιεί τον πόλεμο και πώς διαδρά με τις αφηγήσεις για το έθνος

και το φύλο; Πώς ιεραρχούνται συγκεκριμένες εκδοχές θηλυκότητας και πώς ευθυγραμμίζονται με συγκεκριμένους εθνικιστικούς λόγους;

Γιάννης Γκολφινόπουλος, Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η κρίση ως πόλεμος: Το απειλούμενο έθνος

Η κλιμάκωση της στρατιωτικής σύγκρουσης στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022 επανέφερε τον πόλεμο στο κέντρο του δημοσίου λόγου ο οποίος στο πλαίσιο της δεσπόζουσας φαντασμαγορίας τείνει να παρουσιάζεται ως κάτι «εξαιρετικό», τουλάχιστον για την Ευρώπη. Η παρούσα ανακοίνωση, υποβάλλοντας σε κριτική τον υποτιθέμενα «απρόσμενο» χαρακτήρα των εν λόγω εξελίξεων, αναζητά τη διαμόρφωση ενός πολεμικού νοηματικού σύμπαντος πριν τον, κυριολεκτικά νοούμενο, πόλεμο. Πιο συγκεκριμένα, διερευνά τη σχέση μεταξύ κρίσης και πολέμου στον εγχώριο δημόσιο λόγο κατά την περίοδο της «υγειονομικής κρίσης».

Ως αντίποδας της λεγόμενης κανονικότητας, η κρίση εγγράφεται στο πεδίο του πολέμου ως μια κατάσταση που απαιτεί ταχύτατες και συντονισμένες αντιδράσεις, πειθαρχία και μέτρα εξαιρετικού χαρακτήρα. Από τη στιγμή που η ασθένεια covid-19 ανακηρύχθηκε πανδημία από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας τον Μάρτιο του 2020, η κρίση επανέκαμψε σε παγκόσμιο επίπεδο ως ο πλέον κατάλληλος όρος για τη διατύπωση της κατάστασης στην οποία βρέθηκε η «δημόσια υγεία». Στην Ελλάδα, η «υγειονομική κρίση» διατυπώθηκε επισήμως ως πόλεμος ανάμεσα στο έθνος και τον ιό SARS-CoV-2, ο οποίος αναγνωρίστηκε ως «αόρατος έχθρος». Σε επίπεδο διακυβέρνησης μάλιστα, η υγειονομική κρίση/πόλεμος επέτρεψε, κατά κάποιον τρόπο, τη συνύφανση όλων των κρίσεων που αναδύθηκαν κατά την τελευταία δεκαετία. Η οικονομική αλλά και η πολιτική κρίση επανήλθαν ως αλληλένδετες διαστάσεις της υγειονομικής έκτακτης ανάγκης ενώ η λεγόμενη προσφυγική/μεταναστευτική κρίση που βρέθηκε στο κέντρο του δημοσίου ενδιαφέροντος το 2015-2016, αναδιατυπώθηκε τον Μάρτιο του 2020 ως ζήτημα εθνικής ασφαλείας και μάλιστα ως «όπλο» στα χέρια της Τουρκίας.

Η ανακοίνωση εξετάζει ψήγματα του εγχώριου δημοσίου λόγου της περιόδου της «υγειονομικής κρίσης» με σκοπό να εντοπίσει τρόπους με τους οποίους η κατηγορία της κρίσης αναδιαμορφώνει το κοινωνικό πεδίο δίνοντας του τη μορφή ενός έθνους σε πόλεμο. Βασική της πρόταση είναι πως η κρίση δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτή μόνον ως μια αντικειμενική συνθήκη του παρόντος αλλά και ως μια θεμελιώδης διάσταση της κρατικής διακυβέρνησης.

Ιωάννης Πετρουλάκης, Δικηγόρος - απόφοιτος νομικής, προπτυχιακός φοιτητής, Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Απόφοιτος ΠΜΣ, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ουκρανία - Tigray: Αντιφάσεις, προβληματικές κι εκλεκτικές αναγνώσεις του πολέμου στον δυτικό κόσμο

Η σημερινή διεθνής πολιτική συγκυρία στιγματίζεται από μια πρωτόγνωρη κατάσταση για αρκετές γενιές, τις πλέον παραγωγικές στον δυτικό κόσμο. Μετά από μια διετία που η εξάπλωση της covid-19 έφερε νέα δεδομένα στην συγκρότηση του κοινωνικού ιστού, νέες προβληματικές πάνω στο επίπεδο των δικαιωμάτων και των ελευθεριών και δριμύτατους μετασχηματισμούς κοινωνικών μορφών και διαδικασιών, ο τρέχων πόλεμος στην Ουκρανία αλλάζει τα δεδομένα όλου του κόσμου σε επίπεδο αμυντικών, ενεργειακών και λοιπών στρατηγικών πολιτικών, την ίδια στιγμή που οδηγεί σε μια περεταίρω ρευστοποίηση των όρων της υλικής καθημερινότητας δισεκατομμυρίων ανθρώπων. Από την παραγωγή βασικών

αγαθών, ως τα ενεργειακά αποθέματα, τις μετακινήσεις και την εργασία ο χάρτης φαίνεται να μην θυμίζει σε τίποτα την πραγματικότητα στην καμπή της χιλιετίας.

Εντούτοις στο πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο με αφορμή τον πόλεμο αυτό ξεδιπλώνεται και ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό στίγμα της Δύσης, η οποία παρά τις όποιες ορθές διαπιστώσεις της σε σχέση με τον πόλεμο, μοιάζει να μην θεωρεί τον εαυτό της και τις παρελθούσες πολιτικές τις επιλογές μέρος της εξίσωσης. Την στιγμή, λοιπόν, που ο πόλεμος στην Ουκρανία παρουσιάζεται ως μείζονα ανθρωπιστική κρίση, και ορθώς, από πολλούς επισημαίνεται η αναντιστοιχία του αφηγήματος της Δύσης σε σχέση με άλλους εν εξελίξει πολέμους.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά ο πόλεμος στην βόρεια Αιθιοπία, ο οποίος παρά την τετράστια ανθρωπιστική κρίση, τις συνεχείς προσφυγικές ροές, την ανυπολόγιστη οικολογική καταστροφή και την σημαίνουσα οικονομική γεωγραφία που χαράσσει στην ευρύτερη περιοχή, υποτιμήθηκε και υποτιμάται στον δημόσιο λόγο στην Δύση.

Πώς εξηγείται το φαινόμενο αυτό, πώς αναπτύσσεται στην διεθνή αρθρογραφία αλλά και πως μπορεί η κοινωνική και πολιτική θεωρία να αναμετρηθεί με αυτό, ακόμα και με τη χρήση των πλέον παραδοσιακών εργαλείων και θεωριών; Κι επίσης, σχετίζεται η εξέλιξη αυτή με μια δυτική μεταπολεμική λήθη και με τη μη αναμέτρηση με αυτή, από το σιδηρούν παραπέτασμα και το τέλος ή την «άμβλυση» του Ψυχρού Πολέμου, ως το Απαρτχάιντ και πώς παρέδωσε μια ολόκληρη ήπειρο στην ύστερη νεωτερικότητα;

Νέοι Κοινωνιολόγοι: Σύγχρονοι κοινωνιολογικοί προβληματισμοί II

Γεώργιος Αθανασόπουλος, Ιδιωτικός υπάλληλος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η κοινωνία ανάμεσα στις συμπληγάδες της πανδημίας και του πολέμου

Αποτελεί αναντίρρητη αλήθεια πως ιδιαίτερα από την δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα μέχρι και σήμερα η σύγχρονη κοινωνία έχει έρθει αντιμέτωπη με πολλαπλές και διαφορετικών ειδών κρίσεις, οι οποίες έχουν καταφέρει να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό τον κορμό της. Εξελθούσα μίας παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης βρέθηκε ενώπιον μίας υγειονομικής κρίσης που σπάρθηκε από την έλευση της πανδημίας του Covid-19, η οποία εκτός από ανυπολόγιστες επιπτώσεις στο σύστημα υγείας προκάλεσε μία επιπλέον οικονομική κρίση στην αδύναμη ακόμα παγκόσμια οικονομία.

Πέρα από την οικονομική κρίση που προκάλεσε ο κορωνοϊός ακολούθησε ταυτόχρονα μία από τις χειρότερες κοινωνικές κρίσεις που θα μπορούσαν να πλήξουν την κοινωνία. Επιβλήθηκαν πολύ σκληρά μέτρα περιορισμού μέχρι και των διαπροσωπικών επαφών με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να φοβηθούν, να τρομοκρατηθούν και να αποστασιοποιηθούν.

Σε αυτά τα πλαίσια με κλειστά τα σχολεία και τα πανεπιστήμια η πολύπαθη Κοινωνιολογία καλούνταν να διατηρήσει την παρουσία και το ρόλο της για όλες σχεδόν τις κοινωνίες του κόσμου. Επίσης, η κοινωνία προσπαθούσε να παραμείνει αλώβητη χωρίς να επικρατήσει το χάος.

Στην παρούσα εισήγηση με τίτλο «Η κοινωνία ανάμεσα στις συμπληγάδες της πανδημίας και του πολέμου» αντλείται γύρω από την θεματικής της Κοινωνικής Συνοχής, της Αλληλεγγύης και της Κοινωνίας. Η κοινωνία μας πράγματι βάλλεται τα τελευταία χρόνια από πολλές προκλήσεις που απειλούν την συνοχή της.

Αναφορικά με το περιεχόμενο της εισήγησης γίνεται αρχικά μία γενική περιγραφή της κοινωνίας του 21^{ου} αιώνα τόσο από το ξεκίνημα της χιλιετίας μέχρι και πριν το 2010. Έπειτα, πολύ σύντομα αναφέρονται κάποια πράγματα γύρω από την οικονομική κρίση και την επιρροή της στην κοινωνία.

Στην συνέχεια, η ομιλία μου εισέρχεται στο κεντρικό σημείο της θεματικής και η οποία σχετίζεται με την πανδημία και αργότερα με τον πόλεμο. Αφού γίνουν κάποιες

ενοσιολογικές αποσαφηνίσεις, η συζήτηση αρχίζει να στρέφεται γύρω από την πανδημία και το πώς αυτή αποδυνάμωσε απότομα την κοινωνία κάνοντας την να χάσει πολλές βασικές της αξίες, όπως είναι η αλληλεγγύη και η ίδια η κοινωνικότητα, δηλαδή η ικανότητα του ανθρώπου να είναι κοινωνικός.

Μόλις περιγραφούν τα στάδια της πανδημίας και η σταδιακή αποφλοιώση του κοινωνικού της κορμού, η εισήγηση προχωρά στην αποκλιμάκωση της πανδημίας αλλά το ξεκίνημα του ρωσοουκρανικού πολέμου και την πρόκληση της ενεργειακή κρίσης που μετετρέπη πάλι σε οικονομική και κοινωνική κρίση.

Η κοινωνία μέσα από αυτές τις διαδοχικές κρίσεις δοκιμάζει τις αντοχές της, ενώ καλείται να προσαρμοστεί σε μία νέα εποχή, την Ψηφιακή Εποχή.

Τέλος, αφού γίνει μία σύνοψη των όσων έχουν αναλυθεί προηγουμένως, θα διεξαχθούν κάποια ασφαλή συμπεράσματα για το μέλλον τόσο της κοινωνίας όσο και της κοινωνιολογίας.

Χριστίνα – Ελένη Σαλάτα, Απόφοιτη Τμήματος Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Στο καφενείο: Αφηγήσεις μεσήλικων ανδρών γύρω από το φύλο και την ηλικία

Η προτεινόμενη εισήγηση αφορά μια “πιλοτική” επιτόπια εθνογραφική έρευνα, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, και εκτυλίσσεται σε ένα καφενείο σε ένα μικροαστικό προάστιο της Αθήνας, στην Ηλιούπολη, στο οποίο εργάζομαι. Το ενδιαφέρον προσανατολίζεται στις αφηγήσεις των υποκειμένων γύρω απ’ το φύλο και την ηλικία στην μετα-πανδημική ελληνική πραγματικότητα. Ιδιαίτερης σημασίας για την παρούσα έρευνα είναι το έργο *Tally’s corner: A study of Negro Streetcorner Men(1967)* του Elliot Liebow, το οποίο αποτελεί μια εθνογραφική έρευνα που αφορά την καθημερινότητα κάποιων νεαρών, περιστασιακά εργαζόμενων ή άνεργων, μαύρων ανδρών σε μια φτωχή γειτονιά στην Ουάσινγκτον. Η βασική ποιοτική μέθοδος, η οποία χρησιμοποιείται είναι η συμμετοχική παρατήρηση και συμπληρωματικά η ημιδομημένη συνέντευξη. Ειδικότερα, προσεγγίζεται το ζήτημα της σχέσης του φύλου και της ηλικίας ως κοινωνικές κατασκευές και πολιτισμικές κατηγορίες, και πώς αυτές εγγράφονται πάνω στα σώματα των υποκειμένων μέσω του λόγου και των πρακτικών τους. Επιπλέον, το ενδιαφέρον προσανατολίζεται και στην ανάδειξη της συγκρότησης διάφορων ειδών ηγεμονικών - και μη - αρρενωποτήτων (Halkias,2012) . Ταυτόχρονα, ιδιαίτερη βάση δίνεται στο “μικρογεγονός” και στο πώς μέσω αυτού αναδεικνύεται η κατασκευή, παραγωγή και αναπαραγωγή της εθνικής, έμφυλης και ταξικής ταυτότητας των θαμώνων, των οποίων η ηλικία κυμαίνεται από 50-70 ετών.

Συγκεκριμένα, τα υποκείμενα στα οποία εστιάζει, κυρίως, η ερευνητική αυτή προσπάθεια, είναι η ευρύτερη παρέα περίπου 10-15 ανδρών, οι οποίοι είναι γνωστοί ως “οι μεγάλοι”, όπως και οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται, αλλά και γενικότερα σε τακτικούς πελάτες του μαγαζιού, το οποίο είναι γνωστό ως “το καφενείο”. Οι άνδρες αυτοί συναντιούνται σχεδόν καθημερινά, τα τελευταία 36 χρόνια, από το 1986, στο καφενείο, συνήθως ενώνοντας τα τραπέζια και καθήμενοι κυκλικά γύρω από αυτά, σαν ένα είδος στρογγυλής τραπέζης. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι φίλοι μεταξύ τους, ενώ κάποιοι διατηρούν και οικογενειακές σχέσεις. Πρόκειται για μεσήλικες «μικρομεσαίους» έλληνες άνδρες. Η συντριπτική πλειοψηφία των συζητήσεων τους περιστρέφεται γύρω απ’ την πανδημία, τις σχέσεις τους με τις γυναίκες και τις εμπειρίες τους ως νέοι.

Θάνος Πανταζής, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Θεωρίες μετανάστευσης

Στην πορεία της παγκοσμιοποίησης τα εθνικά σύνορα γίνονται βαθμιαία πιο διαπερατά και οι διεθνείς μεταναστεύσεις ο κανόνας. Σύμφωνα με την Έκθεση του Παγκόσμιου Πληθυσμού των Ηνωμένων Εθνών υπάρχουν πάνω από 190 εκατομμύρια μετανάστες παγκοσμίως. Οι λόγοι και οι μορφές της μετανάστευσης διαφέρουν από πολλές απόψεις: κάποιιοι μεταναστεύουν οικειοθελώς, άλλοι εγκαταλείπουν τα σπίτια τους αναζητώντας άσυλο, άλλοι μεταναστεύουν μαζικά, άλλοι μόνοι, κάποιιοι περνούν «παράνομα» τα σύνορα με αυτο-κατασκευασμένες βάρκες ή με φορτηγά αυτοκίνητα, άλλοι επαναπροωθούνται παράνομα από τα κράτη ή επιστρέφουν στην «πραγματική πατρίδα» τους. Η επαναπροώθηση προσφύγων, αιτούντων άσυλο και μεταναστών γίνεται επίσημη πολιτική σε πολλές χώρες. Ωστόσο, η μετανάστευση είναι σχεδόν πάντα κάτι περισσότερο από διαδικασίες χωρικής μετακίνησης - συνήθως οδηγεί σε σημαντικές αλλαγές στην ψυχοκοινωνική κατάσταση των πληγέντων, στην πολιτιστική τους ταυτότητα και στην οικοδόμηση της κοινότητας, συχνά επίσης σε εκτεταμένες αλλαγές στην υποδομή και την κοινωνική δομή της κοινωνίας της χώρας προέλευσης και υποδοχής. Στόχος της κοινωνιολογικής έρευνας για τη μετανάστευση είναι, εκτός από τα ατομικά και κοινωνικά αίτια, τις μορφές και τις συνέπειες της μετανάστευσης, να διατυπώσει γενικές απόψεις σχετικά με τα πρότυπα συμπεριφοράς των μεταναστών και τη λειτουργία των μεταναστών για όλες τις εμπλεκόμενες κοινωνίες.

Με το ζήτημα της μετανάστευσης έχουν ασχοληθεί επιστήμονες και πολιτικοί από τα τέλη του 18ου αιώνα, εκφράζοντας διαφορετικές απόψεις που στηρίζονται σε διαφορετικές ιδεολογίες. Οι θεωρίες που θα παρουσιαστούν σε αυτή την εισήγηση αποτελούν τη βάση με την οποία γίνεται σαφές το πλαίσιο εντός του οποίου γίνεται η ανάλυση και η ερμηνεία των θεωρητικών και εμπειρικών δεδομένων. Σκοπός, λοιπόν, της παρούσης εισήγησης είναι να παραθέσει τις επικρατούσες θεωρητικές αντιλήψεις περί μετανάστευσης. Στη σύγχρονη βιβλιογραφία υπάρχουν θεωρίες που ερμηνεύουν τη μετανάστευση μεταξύ περιοχών της ίδιας χώρας (εσωτερική μετανάστευση) και μεταξύ χωρών (διεθνής μετανάστευση). Όλες οι θεωρίες που θα παρουσιαστούν δεν είναι αναγκαστικά ανταγωνιστικές μεταξύ τους, ενώ έχουν μια κοινή θεμελιώδη αρχή ότι η απόφαση μετανάστευσης βασίζεται στην προσπάθεια των ανθρώπων να βελτιώσουν την οικονομική τους θέση.

Σάββατο 15 Οκτωβρίου

Κοινωνιολογία των Μέσων: Νοηματοδοτήσεις στα ΜΚΔ

Μιχάλης Χατζηκωνσταντίνου, Διδάσκων (Δρ.), Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μιχάλης Τασσόγλου, Ακαδημαϊκός Υπότροφος (Δρ.), Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών & Τμήμα Επικοινωνίας και Ψηφιακών Μέσων, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Αντί για μετά: Σύγχρονες όψεις αντικομμουνισμού και μετα-αλήθεια

Ο αντικομμουνισμός αποτελούσε μία διαχρονική τάση των ΜΜΕ κατά τα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, συμβάλλοντας στην κατασκευή ενός απόλυτου εχθρού (Herman & Chomsky, 1988). Σήμερα, στην εποχή του διαδικτύου δείχνει να αναβιώνει, σε σημείο ο Miller (2018), να κάνει λόγο για «αντικομμουνισμό ζόμπι». Αυτό οφείλεται σε αιτίες τόσο δομικές, όσο και βραχυπρόθεσμες. Κοινή συνισταμένη και των δύο είναι η προπαγάνδα.

Σε δομικό επίπεδο, από το 2016 κι έπειτα τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης έχουν λειτουργήσει ως καταλύτης σε μία σειρά από προπαγανδιστικές τεχνικές (Πλειός, 2021). Οι τεχνικές αυτές

στηρίζονται σε μία παρατηρούμενη τάση απομάκρυνσης από την αλήθεια ως βασική αξία της ενημέρωσης (Poulakidakos, Veneti & Frangonikoloroulos, 2018). Η απομάκρυνση αυτή οφείλεται αφενός στην αυξανόμενη ζήτηση για περιεχόμενο που να ανταποκρίνεται στα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις των χρηστών των ΜΚΔ (Πλειός, 2021), αφετέρου στους αλγορίθμους των ιδίων μέσων που τείνουν να σχηματίζουν φίλτρα-φούσκες και θαλάμους αντήχησης ενισχύοντας την ομοφιλία (Kadushin, 2019).

Βραχυπρόθεσμα, η εννοιολόγηση, άρα και η πρόσληψη, μίας κρίσης κρίνεται στο επίπεδο της προπαγάνδας. Στην εποχή του νεοφιλελευθερισμού, όπου η μία κρίση διαδέχεται την άλλη (Hobsbawm, 1995, Harvey, 2010), συχνά ως αιτίες των κρίσεων φωτίζονται είτε μία δήθεν ανακοπή των ρυθμών της νεοφιλελευθεροποίησης, ή κάποιος μεγάλος εχθρός. Και στις δύο περιπτώσεις αποφεύγεται η εξέταση της κρίσης ως προβλήματος συστημικού.

Η συγκεκριμένη έρευνα επιχειρεί να αναδείξει τις εκφάνσεις του σύγχρονου αντικομμουνισμού, όπως εκφράζονται στη διαδικτυακή δημόσια σφαίρα και να σκιαγραφήσει τις ρηματικές και προπαγανδιστικές του τάσεις. Η έρευνα θα επικεντρωθεί σε δύο πεδία. Πρώτον, στα προφίλ ανώνυμων χρηστών συντηρητικών πεποιθήσεων στο twitter με σημαντική επιρροή (σε ακολούθους και κοινοποιήσεις) και εμφανή αντικομμουνιστικό χαρακτήρα (Georgy Zhukov, Lavrentis Beria, Dlavimir Turin και άλλους. Δεύτερον, σε hashtag στο ίδιο ΜΚΔ με αντικομμουνιστικό περιεχόμενο επ' αφορμή γεγονότων όπως (ενδεικτικά) ο πόλεμος στην Ουκρανία (Φεβρουάριος 2022) και τα περιοριστικά μέτρα στη Σαγκάη (Απρίλιος 2022).

Προκειμένου να επιτευχθεί ο βασικός σκοπός της έρευνας, θα πρέπει να ικανοποιηθούν και κάποιοι επιμέρους στόχοι. Πρώτον, η σκιαγράφηση του τρόπου με τον οποίο κατασκευάζεται ο εχθρός. Αυτό θα συμβεί μέσα από τη μελέτη των προπαγανδιστικών τεχνικών, την ανάδειξη της παραποίησης γεγονότων και στοιχείων (εκούσια κι ακούσια παραπληροφόρηση) που προσιδιάζει στην περί μετα-αλήθειας θεωρία και στην ανάλυση πιθανών όψεων της θεωρίας των δύο άκρων. Δεύτερον, η διερεύνηση του αντικομμουνισμού ως ρηματικής κατασκευής. Επί τούτου, η ανάλυση του συντηρητικού λόγου, η παρουσίαση των αξιών που εκφράζονται στις αναρτήσεις και η ανάδειξη στοιχείων λόγου μίσους τίθενται στο επίκεντρο.

Παναγιώτης Τζαβάρας, Επιστημονικό Προσωπικό, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σπυρίδων Στέλιος, Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Dunning-Kruger effect and Social media

Η ανθρωπότητα στον 21ο αιώνα έχει πολλούς λόγους να καυχιέται. Η επιστήμη, η τεχνολογία, οι τέχνες και πολλοί άλλοι τομείς γνωρίζουν μεγάλη εξέλιξη. Η εμφάνιση των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ) και η σταδιακή κατάκτηση της παγκόσμιας επικοινωνίας και πληροφοριών έχει συμβάλει σημαντικά στη διάδοση της γνώσης, την άμεση διαθεσιμότητα πληροφοριών και πολλά άλλα εξαιρετικά θετικά βήματα της κοινωνίας. Ωστόσο, τα ΜΚΔ έχουν επίσης επισημάνει ένα ψυχολογικό αποτέλεσμα, το «φαινόμενο Dunning-Kruger», που επηρεάζει ιστορικά την ανθρωπότητα και η προαναφερθείσα εξέλιξη της τεχνολογίας φαίνεται απλώς να το μπερδεύει και να το κάνει πιο δύσκολο να εντοπιστεί και να μετριαστεί.

Το Dunning-Kruger Effect (DKE) οφείλει το όνομά του στους κοινωνικούς ψυχολόγους D. Dunning και J. Kruger, οι οποίοι το 1999, μετά από διάφορες μελέτες, καθιέρωσαν την έννοια της διανοητικής κλίσης κατά την οποία τα άτομα με χαμηλή ικανότητα σε μια εργασία υπερεκτιμούν την ικανότητά τους. Ουσιαστικά, τα άτομα χαμηλής ικανότητας δεν διαθέτουν τις απαραίτητες δεξιότητες για να αναγνωρίσουν τη δική τους ανικανότητα. Ο συνδυασμός κακής αυτογνωσίας και χαμηλής γνωστικής ικανότητας τους οδηγεί να υπερεκτιμούν τις δικές τους ικανότητες.

Ο όρος δίνει μια επιστημονική ονομασία και εξήγηση σε ένα πρόβλημα που πολλοί άνθρωποι αναγνωρίζουν αμέσως - ότι οι ανόητοι είναι τυφλοί απέναντι στην ανοησία τους. Σύμφωνα

με την επίδειξη αυτού του προβλήματος στα ΜΚΔ, το DKE μπορεί να εξηγήσει εν μέρει την τραγωδία στην πόλωση της κοινής γνώμης που παρατηρείται σήμερα, μια πόλωση που καταδεικνύεται μαζικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Ο Μπέρτραντ Ράσελ υποστήριξε το 1951 ότι «ένα από τα οδυνηρά πράγματα για την εποχή μας είναι ότι όσοι αισθάνονται σιγουριά είναι ηλίθιοι και όσοι έχουν φαντασία και κατανόηση είναι γεμάτοι αμφιβολία και αναποφασιστικότητα», ενώ ο Κάρολος Δαρβίνος έγραψε στο βιβλίο του *The Descent of Man*, «η άγνοια γεννά πιο συχνά αυτοπεποίθηση από τη γνώση».

Ωστόσο, αυτό το αποτέλεσμα έχει πραγματική ύπαρξη ή είναι ένα απλό στατιστικό τεχνούργημα; Αυτό το άρθρο θα υποστηρίξει την ύπαρξη του DKE ως πραγματικό, παρόν και ανθεκτικό αποτέλεσμα εν μέσω οποιασδήποτε πνευματικής εξέλιξης της ανθρωπότητας και πολύ συχνά ως επικίνδυνο εργαλείο στα χέρια των μέσων ενημέρωσης, της πολιτικής και των επίδοξων ηγετών.

Άρια Αγγελική Μπουσουλέγκα, Υποψήφια Διδάκτωρ, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Εφαρμοσμένων Μαθηματικών και Φυσικών Επιστημών, Τομέας Ανθρωπιστικών, Κοινωνιολογικών Σπουδών και Δικαίου

Η επικοινωνιακή αξιοποίηση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην Ελλάδα κατά την πρώτη περίοδο της Πανδημίας Covid-19 (Μάρτιος-Ιούνιος 2020)

Το παρόν άρθρο διερευνά τις διαφημίσεις που αναπαράχθηκαν κατά το lockdown της πρώτης περιόδου της πανδημίας Covid-19, τόσο στα μέσα μαζικής ενημέρωσης όσο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Πρόκειται για διαφημίσεις που εντάχθηκαν στη στρατηγική της κυβέρνησης να θέσει σε εφαρμογή μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης για την αποφυγή μετάδοσης του ιού Covid-19. Συνθέτουν τη διαφημιστική καμπάνια «Μένουμε Σπίτι» που σχεδιάστηκε, οργανώθηκε και υλοποιήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας, η οποία ενεργοποιήθηκε την άνοιξη του 2020 (Μάρτιος-Ιούνιος).

Τα διαφημιστικά σποτ που τίθενται υπό εξέταση, προβλήθηκαν κατά τη διάρκεια της πρώτης καραντίνας σε πολύ μεγάλη συχνότητα επανάληψης τόσο από τα «κλασικά» μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, ο ημερήσιος τύπος κ.ά., όσο και από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως facebook, Instagram, twitter, Youtube. Το προβαλλόμενο τους μήνυμα μεταδόθηκε είτε με τη μορφή διαφήμισης μεγάλης χρονικής διάρκειας είτε με τη μορφή σύντομων «καψουλών», που παρεμβάλλονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Η καμπάνια «Μένουμε Σπίτι», ουσιαστικά έθεσε σε διαφορετικό πλαίσιο την κοινωνική διαφήμιση στην ελληνική κοινωνία, απευθύνθηκε σε ένα πολύ μεγάλο ηλικιακό εύρος θεατών-ακροατών-χρηστών και προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις στην ελληνική κοινή γνώμη, σε μια πολύ ιδιαίτερη χρονική συγκυρία.

Η έρευνα των διαφημιστικών σποτ περιλαμβάνει μια διεπιστημονική προσέγγιση, δεδομένου ότι ο κλάδος της διαφήμισης ενέχει στοιχεία σημειολογίας, επικοινωνιολογίας, κοινωνιολογίας, γλωσσολογίας, ψυχολογίας κ.ά. Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάλυση θα γίνει βάσει κατηγοριοποιήσεων, οι οποίες θα προκύψουν μετά την αποσυμβολοποίηση των οπτικοακουστικών σποτ. Η τελευταία θα λάβει χώρα μέσω της αξιοποίησης σημειολογικών και επικοινωνιακών μοντέλων ανάλυσης της «γλώσσας» και των «λεκτικών κωδίκων», που μετουσιώνονται και αναπαράγονται διαμέσου οπτικοακουστικών μηνυμάτων.

Στο παρόν άρθρο τα διαφημιστικά μηνύματα αναλύονται σημειωτικά ως οπτικοακουστικά επικοινωνιακά μέσα, που συντίθενται από τη δήλωση και τη συνδήλωση, από το σημαίνόμενο και το σημαίνον του F. de Saussure, όπως τα αξιοποίησε στη θεωρία της σημειωτικής της εικόνας του ο Charles S. Peirce. Μέσω αυτής της ανάλυσης, σκοπός της έρευνας είναι να «φωτίσει» την κοινωνιολογική και επικοινωνιακή «συνάντηση» των δημιουργών των μηνυμάτων και των αποδεκτών-πολιτών τους, στο πλαίσιο ενός κοινού τόπου παραγωγής νοημάτων. Στον πυρήνα της έρευνας τοποθετείται εκ των προτέρων η

θέση ότι το οπτικοακουστικό μήνυμα έχει βαρύτερο δηλωτικό νόημα, συγκριτικά με το προφορικό ή γραπτό δηλωτικό, ότι είναι πολύ περισσότερο αναγνωρίσιμο και αναλογικό της βιωματικής πραγματικότητας, ότι εξυπηρετεί ευκολότερα κοινωνικούς σκοπούς.

Νικόλαος Σφακιανός, Κοινωνιολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ Κοινωνικής Ψυχολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Οι τελευταίες δεκαετίες σηματοδοτούνται από μια σειρά προοδευτικών αλλαγών στον τομέα της τεχνολογίας. Χαρακτηριστικό της τεχνολογικής ανάπτυξης είναι η ευρεία πλέον χρήση του διαδικτύου παγκοσμίως. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν επίσης αναπόσπαστο μέρος του σύγχρονου δυτικού κόσμου. Η συνεχής ανάπτυξη των ηλεκτρονικών υπολογιστών (Η/Υ) και των έξυπνων κινητών τηλεφώνων σε συνδυασμό με την εξάπλωση της ευρυζωνικότητας και των δικτύων κινητής τηλεφωνίας καθιστούν το έδαφος έφορο για την χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Όντας πανταχού παρόντα προσφέρουν στους χρήστες τους τη δυνατότητα να μοιραστούν δημόσια πληροφορίες, όσον αφορά την προσωπική τους ζωή, τις στάσεις και τις ιδέες τους, ενώ μπορούν να δώσουν στοιχεία για την κατανόηση του εαυτού του χρήστη. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν ένα σημαντικό πεδίο έρευνας και υπάρχει πληθώρα μελετών που καλύπτει το εν λόγω αντικείμενο. Η έρευνα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εξαντλείται κατά βάση σε συγκεκριμένα επιστημονικά πεδία όπως αυτό της κοινωνιολογίας της ψυχολογίας, της εκπαίδευσης της επικοινωνίας, του μάρκετινγκ και των επιστημών υγείας. Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα, στα οποία αναπτύσσεται η παρούσα προβληματική και καλείται να απαντήσει η εν λόγω εργασία αποτυπώνονται ως εξής. Ποια είναι τα πρότυπα και τα στερεότυπα που αναπαράγονται από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σήμερα; Με ποιον τρόπο εμπλέκεται η ίδια η κοινωνία μέσω του χρήστη στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και πώς αυτά επηρεάζουν συμβάλουν στην αναπαραγωγή ή στην αλλαγή των κυρίαρχων προτύπων; Υπάρχει κάποιο μέσο που προτιμούν να χρησιμοποιούν οι Έλληνες χρήστες περισσότερο; Αντικείμενο της παρούσας εργασίας, αποτελεί η μελέτη των κοινωνικών προτύπων και των αναπαραστάσεων που προβάλλονται από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς επίσης και η διερεύνηση της επιρροής, που ενδέχεται να επιφέρει η προβολή τους στην σύγχρονη ελληνική κοινωνική πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, δίνεται έμφαση σε προηγούμενες έρευνες που καλύπτουν το εν λόγω πεδίο, καθώς και σε δείκτες μέτρησης της χρήσης του διαδικτύου γενικότερα και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο. Με αυτόν τον τρόπο επιχειρείται να γίνει μια πρώτη προσέγγιση και απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν νωρίτερα, καθώς και ανάδειξη νέων προκλήσεων που καλείτε να αντιμετωπίσει η επιστήμη της κοινωνιολογίας.

Ειδικά θέματα θεωρίας και έρευνας στην εγκληματολογία I

Γιάννης Πανούσης, Ομότιμος Καθηγητής Εγκληματολογίας, Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Κοινωνική μηχανική και αντικοινωνική αμηχανία (ή απελεύθερη εγκληματολογία;)

Η εγκληματολογία δεν πρέπει να γίνει θεραπαινίδα των λοιπών κοινωνικών επιστημών, ούτε να ταυτισθεί μαζί τους, μέσω κοινών παραδοχών, μεθόδων επιστημών και στοχεύσεων. Οφείλει να μη διαρρήξει τον ομφάλιο λώρο που τη συνδέει με τις καθόλου ποινικές επιστήμες και τους ποινικοδικονομικούς θεσμούς, αν οι εγκληματολόγοι είχαν υιοθετήσει κατά το παρελθόν τις συχνά αλληλοαναιρούμενες απόψεις των κοινωνιολόγων θα είχαν αποβάλλει το νομικό τους χαρακτήρα και θα είχαν οδηγηθεί σε επιστημονικά και

θεωρητικά αδιέξοδα. Σε κάθε περίπτωση το «έγκλημα» δεν ταυτίζεται με την όποια απόκλιση.

Στράτος Γεωργούλας, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Για μια ριζοσπαστική εγκληματολογία του 21^{ου} αιώνα

Ζούμε σε μια εποχή επιστημονικής παντοκρατορίας της σύγχρονης διαχειριστικής εγκληματολογίας, σε μια εποχή που «φαίνεται» ότι δεν υπάρχει εναλλακτική θεώρηση για το εγκληματικό φαινόμενο. Σε αυτή ακριβώς την εποχή όμως, είναι κρίσιμο, να υπογραμμιστεί η ανάγκη παρουσίας της «άλλης εγκληματολογίας» με προσεκτικά μεθοδολογικά βήματα που θα βαδίζουν σε σύγχρονα μονοπάτια επιστημονικά, αποφεύγοντας ιδεοληπτικούς μηχανισμούς. Το πρώτο βήμα μιας τέτοιας ριζοσπαστικής εγκληματολογίας είναι αφενός να διαχωρίσει τη θέση της από το κυρίαρχο επιστημολογικό παράδειγμα (αποφεύγοντας «προσμίξεις» που αλλοιώνουν το χαρακτήρα της) με τον πιο επιστημονικό προσφιλή τρόπο, την αποδόμηση αυτού, με τα ίδια «εργαλεία» που χρησιμοποιεί. Η κοινωνική ανάγκη για μια τέτοια αποδόμηση είναι τεράστια, καθώς η σύγχρονη διαχειριστική εγκληματολογία - αυτή που βασίζεται στη θετικιστική αντίληψη της επιστημονικής εξήγησης, αυτή που δεν ανέχεται, πολεμά - χρησιμοποιώντας κάθε μέσο (τα οποία της προσφέρονται απλόχερα) μέχρι και αποκλεισμούς και απαγορεύσεις- κάθε εγκληματολογική σκέψη που δεν ακολουθεί τους «τύπους της», αυτό ακριβώς το ηγεμονικό, κυρίαρχο παράδειγμα που ακολουθεί τη νευτώνεια λογική- είναι ένα επιστημονικό «ζόμπι». Έχει πεθάνει, δεν το γνωρίζει και συνεχίζει να λειτουργεί με το μοναδικό τρόπο που μπορεί. Επιτίθεται σε κάθε ζωντανό οργανισμό στο χώρο μας για να το εξαλείψει, επιδιώκοντας μια επιστημονική κοινότητα όμοιων «ζόμπι» που θα ζουν αιώνια, αναπαράγοντας τον εαυτό τους. Το επόμενο είναι να επαναδιατυπώσουμε τις βασικές αρχές της μεθόδου της σε διάλογο με τις σύγχρονες επιστημονικές εξελίξεις. Τέλος δεν θα πρέπει να φοβόμαστε να μιλάμε και για μια «εφαρμοσμένη» «αντιθετικιστική» εγκληματολογική πράξη ως ένα βήμα κοινωνικής αλλαγής, που θα πρέπει οπωσδήποτε να φτάσει στη ρίζα του ζητήματος και όχι να μείνει μετέωρο. Η κοινωνική πράξη με σκοπό τη ριζική αλλαγή είναι ένας πολυμεταβλητός και πολυδιάστατος αγώνας. Και μέσα από και ενάντια στις υλικές συνθήκες ύπαρξης και δομημένα και νοηματοδοτημένα πλαίσια της κυριαρχίας, της εξουσίας, της ηγεμονίας. Και μέσα και ενάντια στα συστήματα δημιουργίας και αναπαραγωγής της γνώσης και της εξειδικευμένης γνώσης του ίδιου «επιστημονικού χώρου», της διαδικασίας παραγωγής «της αλήθειας μας», η οποία θα πρέπει να αποδομηθεί και να αναδειχθεί αυτό που ακριβώς είναι. Παιγνιώδη συστήματα παραγωγής «λόγων» που ικανοποιούν συγκεκριμένα υλικά συμφέροντα ψευδώς νοηματοδοτούμενα ως τέτοια.

Γιώργος Παπανικολάου, Καθηγητής Εγκληματολογίας, Northumbria University, UK

Ντόρα Γιαννάκη, Πολιτικός Επιστήμονας - Εμπειρογνώμονας Πολιτικών Ασφάλειας & Δικαιοσύνης, Κέντρο Πολιτικών Ερευνών Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Νέοι και αστυνομία κατά τη διάρκεια της πανδημίας

Η μελέτη μας διερευνά τις αιτίες και τις εκδηλώσεις της έντασης και της σύγκρουσης μεταξύ των νέων και της αστυνομίας κατά τη διάρκεια της πανδημίας CoVid-19 στην Ελλάδα. Η άμεση επίσημη αντίδραση στο ξέσπασμα της πανδημίας τον Μάρτιο του 2020 ήταν οι περιορισμοί και απαγορεύσεις κυκλοφορίας (lockdown), αυξανόμενης έντασης και αυστηρότητας με κάθε νέο κύμα της πανδημίας. Η αστυνομία ανέλαβε εξέχοντα ρόλο ως ο κύριος εφαρμοστής των μέτρων αυτών, ελέγχοντας την τήρηση των σχετικών κανόνων κάθε φορά.

Η απαγόρευση κυκλοφορίας επηρέασε σοβαρά όλες τις κοινωνικά ευάλωτες ομάδες της ελληνικής κοινωνίας, αλλά ο αντίκτυπός της στους νέους μεγεθύνθηκε λόγω ενός συνδυασμού οικονομικών, κοινωνικών και συμβολικών παραγόντων. Οι νέοι έχουν πληγεί δυσανάλογα από τη λιτότητα της δεκαετίας του 2010, ωστόσο, η πανδημία και τα διαδοχικά lockdown που επιβλήθηκαν διατάραξαν δραστικά την εκπαίδευση, τις κοινωνικές δραστηριότητες και ευρύτερα τον τρόπο ζωής τους. Η στρατηγική της κυβέρνησης για την επιβολή των lockdowns είχε συνέπεια το σταδιακό επαναπροσδιορισμό των νέων ως μια ιδιαίτερα επικίνδυνη και «προβληματική» κατηγορία στον δημόσιο διάλογο: ο τρόπος ζωής και τα πρότυπα δραστηριότητας των νέων ερμηνεύτηκαν συχνά και επανειλημμένα τόσο από την κυβέρνηση όσο και από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως σοβαρή απειλή για την επιτυχία της αντιμετώπισης της πανδημίας και, συνεπώς, ως απειλή για τη δημόσια υγεία και την ευρύτερη κοινωνία. Καθώς η αστυνομία ανέλαβε το ρόλο του κύριου φορέα επιβολής των περιορισμών, οι εντάσεις και οι συγκρούσεις με τους νέους σημειώθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της πανδημίας. Τροφοδοτήθηκαν επίσης από άλλες αμφιλεγόμενες κυβερνητικές πολιτικές, όπως η νέα νομοθεσία για τις δημόσιες συναθροίσεις ή για την τριτοβάθμια εκπαίδευση (π.χ. η εισαγωγή της πανεπιστημιακής αστυνομίας).

Η Ελλάδα αποτελεί έτσι μια περίπτωση που επεκτείνει τα όσα είναι ήδη γνωστά σχετικά με την αβέβαιη κοινωνική και πολιτική θέση των νεανικών πληθυσμών και τις εντάσεις στη σχέση μεταξύ νέων και αστυνομίας. Παρέχει ένα πλαίσιο για την παρατήρηση της συνδυασμένης επίδρασης της οικονομικής και κοινωνικής περιθωριοποίησης των νέων στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού και του επαναπροσδιορισμού της νεολαίας ως πληθυσμού επικίνδυνου και αποδιοπομπαίου κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Η ανακοίνωσή μας προσφέρει μια ανάλυση αυτών των διεργασιών, με έμφαση στον ρόλο που διαδραμάτισε η σχέση και η κλιμακούμενη ένταση μεταξύ των νέων και της αστυνομίας. Συνδέουμε καθιερωμένες θεωρητικές αντιλήψεις για τη σχέση νεολαίας και αστυνομίας με τα νέα στοιχεία που αναδύονται από το πλαίσιο της πανδημίας και υποστηρίζουμε πως οι απαγορεύσεις κυκλοφορίας λειτούργησαν ως επιταχυντής της περιθωριοποίησης των νέων σε μια αυξανόμενα νεοφιλελευθεροποιημένη ελληνική κοινωνία.

Εριφύλη Μπακιρλή, Δρ. Εγκληματολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Ο έλεγχος του εγκλήματος στην ύστερη νεωτερικότητα υπό το πρίσμα της σύγχρονης διακυβέρνησης της ασφάλειας

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο ασκείται η σύγχρονη διακυβέρνηση στον έλεγχο του εγκλήματος. Η αντιμετώπιση του εγκληματικού φαινομένου στις μέρες μας έχει υποστεί μία ποιοτική, όσο και ποσοτική αλλαγή, μια μετάλλαξη στην ουσία, επειδή πλέον εμπλέκονται ποικίλοι φορείς, ενώ την ίδια στιγμή η επιτήρηση εξαπλώνεται σε ολόκληρο τον πληθυσμό και όχι μόνο σε μεμονωμένους υπόπτους, όπως γινόταν παλαιότερα. Πράγματι, την τελευταία εικοσαετία ο έλεγχος του εγκλήματος γίνεται υπόθεση περισσοτέρων επίσημων μηχανισμών, ιδιωτικών επιχειρήσεων και δυνάμει θυμάτων και αυτό αποδίδεται, σύμφωνα με αρκετούς μελετητές του φαινομένου, στην αδυναμία του κράτους να ανταποκριθεί εξ ολοκλήρου στις αυξημένες ανάγκες των πολιτών για προστασία. Ειδικότερα, ένα από τα κεντρικά ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν στο πλαίσιο της παρούσας εισήγησης, αποτελεί το εάν και κάτω από ποιες συνθήκες η 'σύγχρονη' αντεγκληματική πολιτική έχει γίνει **πολυμερής/πολυεταιρική**, καθώς και το πού οφείλεται αυτή η πολυεταιρικότητα κατά την άσκησή της. Οφείλεται, όντως, στην αδυναμία του κράτους να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στα καθήκοντά του και για ποιο λόγο; Λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων και τεχνογνωσίας, αριθμητικής ανεπάρκειας των διωκτικών αρχών ή εξαιτίας της αυξημένης ανασφάλειας που παράγεται από το έγκλημα έτσι όπως αποτυπώνεται τελευταία; Κάτω από αυτό το πρίσμα, θα

προσεγγισθεί η έννοια και η μορφή της **διακυβέρνησης** από εγκληματολογική σκοπιά. Μία έννοια που επικρατούσε μέχρι και πριν λίγες δεκαετίες μονάχα στις πολιτικές επιστήμες και σηματοδοτούσε τον τρόπο του να κυβερνάς, να διοικείς το κράτος, εισήχθη στην εγκληματολογία, για να σημάνει τον περιορισμό του κρατικού μονοπωλίου στην παροχή της δημόσιας ασφάλειας και τη σύμπραξη με άλλους φορείς (ιδιωτικούς, κοινοτικούς).

Σχολικές κοινότητες

Βασιλική Πανταζή, Διευθύντρια 4^{ου} ΓΕΛ Καλαμάτας, 4^ο Γενικό Λύκειο Καλαμάτας & Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Παρασκευή Πουλογιαννοπούλου, Φιλολόγος Ειδικής Αγωγής, ΕΝΕΕΓΥΛ Α΄ Αθήνας & Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (E-Learning)

Πολυπολιτισμική συμβουλευτική στη σχολική κοινότητα

Συμβουλευτική είναι η ιδιαίτερη μορφή διαπροσωπικής επαφής η οποία αναφέρεται σε κάθε είδος αλληλεπίδρασης που προκύπτει, όταν κάποιος καλείται να διερευνήσει, να κατανοήσει, να επιλύσει μια προβληματική κατάσταση ή σύγκρουση ή και να συμβουλευτεί σε σχέση με ένα δίλημμα που παρουσιάζεται στη ζωή ενός ατόμου ή σε σχέση με μία απόφαση που πρέπει να πάρει.

Εκτός από τους επαγγελματίες συμβούλους οι οποίοι ασκούν συμβουλευτικό έργο ως κύρια και αποκλειστική απασχόληση, υπάρχει και ένα πλήθος επαγγελματιών (γιατροί, κοινωνικοί λειτουργοί, εκπαιδευτικοί) οι οποίοι παρέχουν συμβουλευτική υποστήριξη ενσωματωμένη στον βασικό επαγγελματικό τους ρόλο (McLeod, 2020) αλληλεπιδρώντας με άτομα που χρειάζονται βοήθεια.

Στη συγκεκριμένη εισήγηση θα μας απασχολήσει τόσο ο ρόλος των επαγγελματιών συμβούλων όσο και ο ρόλος αυτών που ασκούν ενσωματωμένη συμβουλευτική στα πολυπολιτισμικά σχολικά περιβάλλοντα, στα οποία οι σύμβουλοι καλούνται να αλληλεπιδράσουν με μαθητές/τριες διαφορετικού πολιτισμικού υπόβαθρου (μετανάστες, πρόσφυγες, ρομά, μαθητές/τριες με ειδικές ανάγκες, μαθητές/τριες με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό...). Στο περιβάλλον αυτό είναι αναγκαίο να διαχειριστούν την ετερότητα με σεβασμό στο δικαίωμα στη διαφορετικότητα και με ενεργητική πολιτισμική περιέργεια και διάθεση να εξερευνήσουν και να αξιοποιήσουν τους διαφορετικούς πολιτισμικούς πόρους που διαθέτει ο κάθε συμβουλευόμενος.

Επειδή, πολύ συχνά, ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας των σχολείων καθιστά ανεπαρκείς τις παραδοσιακές παρεμβάσεις και θεωρίες της συμβουλευτικής και ταυτόχρονα η αναγκαιότητα για πολιτισμικά ενήμερους συμβούλους είναι επιτακτική, στόχος της εισήγησης αυτής είναι να αναδείξει, μέσα από συνεντεύξεις επαγγελματιών της Συμβουλευτικής αλλά και αυτών που ασκούν ενσωματωμένη συμβουλευτική (εκπαιδευτικοί, ψυχολόγοι, νοσηλευτές, κοινωνικοί λειτουργοί), τα χαρακτηριστικά ενός πολυπολιτισμικά ικανού συμβούλου, τις απαραίτητες δεξιότητες που πρέπει να έχει ώστε να ανταποκριθεί επαρκώς στις ανάγκες μαθητών που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εφαρμόζεται αποτελεσματικά η πολυπολιτισμική συμβουλευτική στο σχολικό συγκείμενο καθώς και το κατά πόσο είναι αναγκαία η εφαρμογή στη συμβουλευτική διαδικασία ειδικών τεχνικών παρέμβασης και στρατηγικών που να συνάδουν με το πολιτισμικό πλαίσιο του συμβουλευόμενου.

Βασιλική Ευθυμίου, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική ηλικία, Πανεπιστήμιο Πατρών

Ευγενία Αρβανίτη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική ηλικία, Πανεπιστήμιο Πατρών

Οι σχολικές κοινότητες μάθησης ως χώροι παραγωγής του διαπολιτισμικού διαλόγου

Η εποχή της ύστερης νεωτερικότητας ή μετανεωτερικότητας χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες. Η παγκοσμιοποίηση, η εκρηκτική ανάπτυξη της τεχνολογίας, οι μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών και η μετανάστευση συνθέτουν ένα νέο συγκείμενο αμφισβήτησης των παραδομένων κοινωνικών στερεοτύπων. Η ταυτότητα του πολίτη τίθεται σε νέα βάση αποποιοούμενη την παραδοσιακή της έννοια και ενστερνιζόμενη τις πολλαπλές συνιστώσες διαφορετικότητας του σύγχρονου πολίτη. Σε αυτό το πλαίσιο η συνύπαρξη των ατόμων προϋποθέτει την ικανότητα αποδοχής της διαφορετικότητας ενώ ταυτόχρονα απαιτεί την αλληλεπίδραση και συνεργασία των μελών της κοινωνίας. Γίνεται επομένως σαφές ότι οι στόχοι της εκπαίδευσης, ως το μέσο διαμόρφωσης των μελλοντικών πολιτών, οφείλουν να επαναπροσδιοριστούν.

Το σχολείο ως χώρος διαμόρφωσης των προσωπικοτήτων των πολιτών χρειάζεται να καλλιεργήσει στα παιδιά τις απαιτούμενες γνώσεις, στάσεις και δεξιότητες προκειμένου να ανταποκριθούν στις προαναφερόμενες συνθήκες. Η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, του διαλόγου και η αποδοχή της διαφορετικότητας καθίστανται προτεραιότητα. Επομένως, το σχολείο οφείλει να λειτουργήσει ως κοινότητα που προωθεί τον διαπολιτισμικό διάλογο και την συνεργασία ενώ ταυτόχρονα καλλιεργεί την κριτική σκέψη, την δημοκρατική ικανότητα αλλά και την διαπολιτισμική ενσυναίσθηση. Ο διαπολιτισμικός διάλογος το 2008 ορίζεται από την «Λευκή Βίβλο» του συμβουλίου της Ευρώπης ως «η ανοιχτή και με σεβασμό ανταλλαγή απόψεων μεταξύ ατόμων και ομάδων με διαφορετικό εθνικό, πολιτισμικό, θρησκευτικό και γλωσσικό υπόβαθρο και κληρονομιά στη βάση της αμοιβαίας κατανόησης και του σεβασμού». Δεδομένης της έννοιας του διαπολιτισμικού διαλόγου, για την πραγμάτωση της στις σχολικές κοινότητες απαιτείται η εφαρμογή των ανάλογων πρακτικών οι οποίες δύνανται να διαμορφώσουν την κατάλληλη κουλτούρα συνεργασίας και μάθησης. Επιπροσθέτως η διαπολιτισμική ικανότητα των μετόχων της σχολικής κοινότητας (διευθυντής, εκπαιδευτικοί, μαθητές, γονείς) κρίνεται απαραίτητη. Η εργασία αποσκοπεί στο να αναδείξει με ποιο τρόπο το σύγχρονο σχολείο μπορεί να λειτουργήσει ως κοινότητα μάθησης αποδεχόμενο την διαφορετικότητα και προωθώντας τον διαπολιτισμικό διάλογο έτσι ώστε να μπορέσει να διαμορφώσει πολίτες ικανούς να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της μετανεωτερικότητας.

Σίλια Ραντίτσα, Υποψήφια Διδακτόρρισα, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Σάσα Δημητριάδου, Παιδαγωγός, Ινστιτούτο για τη Θεωρία και Πράξη της Ελευθεριακής Εκπαίδευσης "το Μικρό Δέντρο"

Σοφία Σαρακενίδου, Παιδαγωγός, Ινστιτούτο για τη Θεωρία και Πράξη της Ελευθεριακής Εκπαίδευσης "το Μικρό Δέντρο"

Γιάννης Πεχτελίδης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Κοινωνιολογία των εκπαιδευτικών κοινών. Συλλογικές κατασκευές της γνώσης από παιδιά προσχολικής ηλικίας

Στην εργασία αυτή θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε κοινωνιολογικά τις πιθανότητες δημιουργίας δομών των κοινών σε μαθησιακές κοινότητες μη τυπικής εκπαίδευσης (Πεχτελίδης, 2020), αλλά και τη βιωσιμότητα αυτών, τις δυναμικές μετασχηματισμού της εκπαίδευσης και της κοινωνίας στη βάση της ισότητας και της ελευθερίας, καθώς και τους περιορισμούς τους. Στο επίκεντρο της εργασίας βρίσκεται η έρευνα της κοινοτικής ζωής ενός αυτο-οργανωμένου ελευθεριακού σχολείου που ονομάζεται 'Το Μικρό Δέντρο που θα γίνει Δάσος' και περιέχει στοιχεία της λογικής των κοινών στις αξίες και στη δράση του.

Συγκεκριμένα, σκοπός αυτής της παρουσίασης είναι η κοινωνιολογική διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους τα παιδιά -ακόμα και από τη βρεφική ηλικία- που συμμετέχουν σε μια ελευθεριακή μαθησιακή κοινότητα των κοινών, επιτελούν και ενδεχομένως ενσωματώνουν αξίες όπως η αλληλεγγύη, η αλληλοβοήθεια, η ισότητα, το μοίρασμα, η

αυτονομία και ταυτόχρονα, συλλογικά, παράγουν γνώση μέσω του πειραματισμού. Η ένταξη των βρεφών της κοινότητας έχει μεγάλη σημασία, όσο και η εκ των προτέρων αναγνώριση της ικανότητάς τους να συμμετέχουν σε αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες απόκτησης γνώσης. Το κύριο ερώτημα της εργασίας είναι: «πώς τα παιδιά προσχολικής ηλικίας σε ένα ελευθεριακό πλαίσιο των κοινών συνδιαμορφώνουν την εκπαιδευτική πρακτική και παράγουν συλλογικά νοήματα και γνώση;».

Η έρευνα αυτή αποτελεί μέρος του ερευνητικού προγράμματος «Εκπαιδευτικοί χώροι των κοινών. Διασχίζοντας περιφράξεις και αντιστρέφοντας ανισότητες – SMOOTH» η οποία χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα Horizon 2020.

Στέλιος Πανταζίδης, Παιδαγωγός, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δομνίκη Βαγιάτη, Νηπιαγωγός, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Μαρία Βορδόγλου, Δασολόγος-Περιβαλλοντολόγος, Υποψήφια Διδάκτωρ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Έλενα Ευδερίδου, Νηπιαγωγός
Γιάννης Πεχτελίδης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Σχολικές κοινότητες και αειφορία: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση των κοινών της εκπαίδευσης

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στο επιστημονικό πεδίο της Κοινωνιολογίας των Εκπαιδευτικών Κοινών (Πεχτελίδης, 2020) και αποσκοπεί στην ανάδειξη του κοινωνικού ρόλου της εκπαίδευσης μέσα από την εκπαίδευση για την αειφορία και τον συμμετοχικό σχεδιασμό τόπων εκπαίδευσης (Αθανασίου, 2015· Horschelmann & van Blerk, 2011· Κατσίκης, 2003· Πολύζου, 2017). Δεδομένου ότι η αξιοποίηση της λογικής των Κοινών σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα μπορεί να ενισχύσει την εμπρόθετη δράση των συμμετεχόντων/-ουσών (Pechtelidis, 2022), ο συνδυασμός της με την εκπαίδευση για την αειφορία αποτελεί μία προσπάθεια για τη εφαρμογή εναλλακτικών προτύπων κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης στη βάση της ισότητας και της συμπερίληψης (βλ. Κυρίδης, 2011· Πεχτελίδης, 2020). Συγκεκριμένα, μέσω της υλοποίησης μιας έρευνας δράσης (βλ. Kemmis et al., 2014) στη σχολική κοινότητα δημοτικού σχολείου στο ιστορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης (παιδιά, γονείς και εκπαιδευτικοί) έγινε προσπάθεια ώστε: α) να δημιουργηθούν εκπαιδευτικές προϋποθέσεις αλλαγής του τρόπου που οι εκπαιδευτικοί συσχετίζονται με τους γονείς και τα παιδιά στη βάση των αξιών της ομαδικότητας, της ισοτιμίας, της αυτοοργάνωσης, της αλληλοβοήθειας και της αλληλεγγύης και β) να μελετηθεί κοινωνιολογικά αυτή η εκπαιδευτική παρέμβαση και να αναδειχθούν οι επιδράσεις και τα αποτελέσματά της στους συμμετέχοντες/-ουσες, στην κοινωνία και το περιβάλλον. Τα οφέλη της παραπάνω εκπαιδευτικής διαδικασίας προωθούνται πολλές φορές ως ακούσιες συνέπειες της διδασκαλίας και μπορεί να είναι περισσότερο ισχυρές από τις έννοιες που πιστεύουμε ότι διδάσκουμε (Reynolds, 2005). Όσον αφορά το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, η κοινότητα πραγματοποίησε τριάντα εβδομαδιαία απογευματινά εργαστήρια, αξιοποιώντας τους εσωτερικούς και τους εξωτερικούς χώρους του σχολείου, σχετικά με: α) την ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση των συμμετεχόντων/-ουσών για κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα, έννοιες και πρακτικές που αφορούν την ενεργό πολιτειότητα, την κυκλική οικονομία, το φυσικό και αστικό περιβάλλον και την βιώσιμη αστική καλλιέργεια και β) την ενεργή εμπλοκή τους στο συμμετοχικό σχεδιασμό της σχολικής αυλής. Τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η συμμετοχική παρατήρηση και μία ομάδα εστίασης με τις/τους εκπαιδευτικούς. Για την ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε θεματική ανάλυση (Braun & Clarke, 2006). Στα αποτελέσματα φανερώθηκαν σημαντικά στοιχεία αμοιβαίας μάθησης, διαμοιρασμού και ισότιμης συμμετοχής των συμμετεχόντων/-ουσών. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η έρευνα αυτή αποτελεί μέρος του ερευνητικού προγράμματος «Εκπαιδευτικοί χώροι των κοινών.

Διασχίζοντας περιφράξεις και αντιστρέφοντας ανισότητες – SMOOTH» η οποία χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα Horizon 2020.

Ειδική Συνεδρία: Εξορθολογισμός & δίκαιο: θεωρητικοί ορίζοντες και σημερινές προκλήσεις

Κεντρικό ερώτημα της ειδικής συνεδρίας είναι οι μετατοπίσεις του δικαίου προς έναν μονομερή, εργαλειακό εξορθολογισμό. Κινείται σε πέντε άξονες:

Αρχικά, ξεκινά με την *κατά Weber έννοια του εξορθολογισμού και με την ανανέωση της*. Η θεμελιώδης ιδέα της βεμπεριανής κοινωνιολογίας του δικαίου είναι ότι το δίκαιο είναι τόσο πεδίο όσο και φορέας εξορθολογισμού. Ωστόσο κατά τον Weber η έννοια του εξορθολογισμού δεν είναι μονοσημάντη, αφού περιλαμβάνει τόσο δυνατότητες όσο και κινδύνους κατά τη δυτική νεωτερικότητα. Αυτό επιτρέπει να σκεφτούμε με γόνιμο τρόπο ποικίλες όψεις του παρόντος μας, όπως τις δικαιοκίες.

Έπειτα, εξετάζει τις *μεταμορφώσεις του κράτους* ως στρατηγικού πεδίου το οποίο συμπυκνώνει σχέσεις εξουσίας. Το κράτος αποτελεί σήμερα μία εύθραυστη διαρρυθμισή όπου αλλού χάνει την κυριαρχία του και αλλού επιδεικνύει αυθαιρεσία και αυταρχισμό, κάτι το οποίο σχετίζεται με τις αντιφάσεις της σημερινής αστικής κοινωνίας στα πλαίσια του νεοφιλελευθερισμού. Το πρόταγμα του κράτους-δικαίου διαφαίνεται μέσα από την πραγμάτευση παραδειγμάτων εφαρμογής μνημόπως αυτό της πανδημίας.

Περαιτέρω, επισημαίνονται οι *μετασχηματισμοί της νομιμοποίησης και της κυριαρχίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*: η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανέδειξε μηχανισμούς και δομές υβριδικού χαρακτήρα, στο μεταίχμιο οικονομίας και πολιτικής. Παρότι αυτοί εμφανίζονται ως προϊόντα μιας ορθολογικής και ουδέτερης, δηλαδή απο-πολιτικοποιημένης διαδικασίας, στην πραγματικότητα πρόκειται για νεοφιλελεύθερους, τεχνοκρατικούς θεσμούς με έμφαση σε ένα αγοραίο λειτουργισμό. Κατά συνέπεια, διαμορφώνεται ένα «δίκαιο», το οποίο θεμελιώνεται στη λειτουργική αναπαραγωγή των αγορών και στο μερικό συμφέρον.

Στη συνέχεια, επιχειρείται να διασυνδεθεί *η κρίση των δημοκρατιών με την άνοδο μιας ανορθολογικής ρυθμιστικής τάξης*, μέσα από την ανανέωση της νομικο-πολιτικής θεωρίας των Neumann και Kirchheimer, οι οποίοι διερωτώνται ποια μορφή παίρνει ο νόμος σε μια κοινωνία που εκφασίζεται. Αναδεικνύεται η σημασία της υποβάθμισης της ορθολογικής λειτουργίας του δικαίου: η απώλεια της καθολικότητάς του μέσα από τον δικαϊκό πολυκεντρισμό και την αυτορρύθμιση, η αλληλοεπικάλυψη αρμοδιοτήτων, η επικράτηση μιας τεχνικής ορθολογικότητας που το θέλει εργαλείο για τη διαχείριση του πληθυσμού. Από την άλλη, επισημαίνεται η δυνατότητα μιας ρεπουμπλικανικής ανανομηματοδότησης του δικαίου μέσα από πολιτικές δράσεις και δεσμεύσεις, οι οποίες αναπτύσσουν νέα περιεχόμενα προς μια φιλο-κοινωνική κατεύθυνση.

Τέλος, σχολιάζεται η προβληματική της *ψηφιοποίησης του δικαίου*, η οποία θεωρείται πανάκεια για όλα τα προβλήματα της λειτουργίας του και τείνει να ανατρέψει τους όρους της ίδιας της παραγωγής και της εφαρμογής του, αφού το δίκαιο δεν είναι πια μόνο κείμενο αλλά και ψηφιακοί κώδικες. Υπό μία θεωρητική οπτική κοινωνιολογίας του δικαίου, τίθεται το ερώτημα αν η ψηφιοποίηση του δικαίου ανανομηματοδοτεί τον εξορθολογισμό και τον φορμαλισμό του, δηλαδή τα κατά Weber ιδεοτυπικά του χαρακτηριστικά.

Γιάννης Κτενάς, Δρ Πολιτικής Φιλοσοφίας & Κοινωνικής Θεωρίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Το δίκαιο ως πεδίο και ως φορέας «εξορθολογισμού». Η συμβολή του Max Weber στην κοινωνιολογία του δικαίου

Έχοντας αρχικά σπουδάσει νομικά, περάσει τις εξετάσεις των ασκούμενων δικηγόρων και πραγματοποιήσει διατριβή που κινούνταν στο μεταίχμιο της οικονομικής και της δικαϊκής ιστορίας, ο Max Weber θα αποδεχθεί τελικά, έστω απρόθυμα, τον τίτλο του κοινωνιολόγου και θα καταλήξει να θεωρείται ένας από τους ιδρυτές-πατέρες της κοινωνικής θεωρίας. Η προβληματική του δικαίου δεν θα εκλείψει ωστόσο ποτέ από το βεμπεριανό έργο. Ο νομικός τρόπος σκέψης αφήνει το αποτύπωμά του στη γενικότερη μεθοδολογία του Weber, όπως λόγου χάρη γίνεται φανερό όταν εκείνος υποστηρίζει ότι το πρόβλημα της ιστορικής αιτιότητας τέθηκε αρχικά όχι από τους φιλοσόφους, αλλά από τους θεωρητικούς του ποινικού δικαίου. Ταυτόχρονα, το δίκαιο ως μορφή οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων εξετάζεται συστηματικά από τον Weber κυρίως, στον τέταρτο τόμο του περίφημου έργου του *Οικονομία και κοινωνία*, με τίτλο *Κοινωνιολογία του δικαίου*.

Η θεμελιώδης ιδέα της βεμπεριανής κοινωνιολογίας του δικαίου είναι ότι οι δικαϊκές μορφές της νεωτερικής Δύσης συμμετέχουν στην ευρύτερη διαδικασία *εξορθολογισμού της ζωής* που σφραγίζει τον σύγχρονο κόσμο. Από τη μία πλευρά, το νεωτερικό δίκαιο εξορθολογίζεται εσωτερικά: σε αντίστιξη με το «δίκαιο του καδή», του μουσουλμάνου ιεροδίκη που αποφασίζει δίνοντας έμφαση σε προσωπικά και ευκαιριακά χαρακτηριστικά και στις ιδιαίτερες ανθρώπινες ποιότητες των διαδίκων, ο σύγχρονος δικαστής κρίνει με βάση απρόσωπους, σταθερούς και φορμαλιστικούς νόμους, οι οποίοι μπορούν να βρουν εφαρμογή σε έναν αόριστο αριθμό περιπτώσεων στο μέλλον. Από την άλλη, αυτός ο φορμαλιστικός χαρακτήρας του νεωτερικού δικαίου το καθιστά κατάλληλο ώστε να συντονιστεί με άλλες δυνάμεις της νεωτερικότητας, που επίσης συντείνουν στον εξορθολογισμό της ζωής. Παραδείγματος χάρη, η καπιταλιστική ανάπτυξη προϋποθέτει την ύπαρξη ενός δικαϊκού συστήματος που χαρακτηρίζεται από υπολογισιμότητα και φορμαλιστικές διατάξεις, καθώς μόνο έτσι είναι δυνατή η ορθολογική λογιστική και η προγραμματισμένη οικονομική οργάνωση της επιχείρησης. Συνεπώς, το δίκαιο είναι τόσο πεδίο όσο και φορέας εξορθολογισμού· μέσα σ' ένα «κομφούζιο αμφίδρομων αλληλεπιδράσεων» διαπλέκεται με άλλες δυνάμεις (εγχρήματα οικονομία, γραφειοκρατία, τεχνολογία κ.λπ.) απολήγοντας στη δημιουργία του μοναδικού ιστορικού αστερισμού που συνιστά η δυτική νεωτερικότητα.

Στην προτεινόμενη εισήγηση, θα επιχειρήσουμε αρχικά να ανασυγκροτήσουμε το επιχείρημα του Weber. Στη συνέχεια, δεδομένου ότι για τον γερμανό θεωρητικό η έννοια του «εξορθολογισμού» δεν είναι μονοσήμαντη, αφού περιλαμβάνει τόσο δυνατότητες όσο και κινδύνους, θα προβούμε σε μια σειρά κριτικών παρατηρήσεων, προκειμένου να εξετάσουμε κατά πόσον η βεμπεριανή προβληματική μάς επιτρέπει να σκεφτούμε με γόνιμο τρόπο ποικίλες όψεις του παρόντος μας – δικαϊκές αλλά όχι μόνο.

Δημήτρης Καρύδας, Αναπληρωτής Καθηγητής Πολιτικής και Κοινωνικής Φιλοσοφίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μετασχηματισμοί του Κράτους και τα διακυβεύματα μιας ασταθούς δημοκρατίας

Αφετηρία της συμβολής αποτελεί η προσέγγιση του κράτους ως στρατηγικού πεδίου στο οποίο διακυβεύονται οι ποικίλες σχέσεις εξουσίας ενός κοινωνικού σχηματισμού συμπεριλαμβανόμενης της αναδιαμόρφωσής τους μέσω της επαναχάραξης των δικαϊκών πλαισίων, αλλά και του επαναπροσδιορισμού νομικών ρυθμίσεων και κοινωνικών θεσμίσεων. Πρόκειται για το κράτος – πεδίο έντασης, όπου η δημοκρατία αναδεικνύεται ως η ιδεατή και πρακτική, ασταθής όσο και επίδικη μορφή με περιεχόμενο τους ανταγωνισμούς που διαπερνούν την αστική κοινωνία και αποκρυσταλλώνονται στο πολιτικό σύστημα, το Δίκαιο και τους κρατικούς θεσμούς.

Εξετάζονται οι μετασχηματισμοί στη δομή του κράτους και των συναρθρώσεών του με την αστική κοινωνία εξαιτίας της νεοφιλελεύθερης οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής συνθήκης και συνακόλουθα οι διαφοροποιήσεις και αναπροσαρμογές που επιβάλλουν οι εν λόγω ιστορικές εξελίξεις στα συναφή εννοιολογικά εργαλεία. Ειδικότερα, με άξονα τις έννοιες της ηγεμονίας και της κυβερνησιμότητας ως μέσων, αλλά και διαδικασιών διαμεσολάβησης κράτους και αστικής κοινωνίας θεματοποιείται η απώλεια κυριαρχίας και αρμοδιοτήτων των εθνικών κρατών στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και η αυτοδύναμη απόσυρσή τους από μια σειρά λειτουργιών. Αυτή όμως είναι συνυφασμένη με τη σαφή και ευδιάκριτη ενίσχυσή των εθνικών κρατών σε άλλες λειτουργίες με χαρακτηριστικότερη την ένταση του αυταρχισμού και της αυθαιρεσίας στους τομείς της καταστολής ή της οικονομικής αναδιανομής.

Στον ορίζοντα αυτού του θεωρητικού προβληματισμού θα γίνει σύντομη αναφορά σε ορισμένες πλευρές των μνημονιακών δημοσιονομικών πολιτικών με επίκεντρο το ελληνικό παράδειγμα και τα πολιτικά στοιχεία που διαμορφώνονται από την εφαρμογή τους..

Διονύσης Τζαρέλλας, Δρ Πολιτικής Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μετασχηματισμοί της νομιμοποίησης και της κυριαρχίας στο ευρωπαϊκό εποικοδόμημα

Η εισήγηση μελετά την σχέση της οικονομικής κρίσης της τελευταίας δεκαετίας, ιδίως, με τις μεταμορφώσεις της κρατικής κυριαρχίας και του δικαίου στο πλαίσιο των μετασχηματισμών του ευρωπαϊκού εποικοδομήματος. Ως “μετασχηματισμοί του ευρωπαϊκού οικοδομήματος” ορίζονται οι αρχικά άτυπες/ μη θεσμικά κατοχυρωμένες δομές και πρακτικές λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής των τελευταίων ετών, καθώς και η συνεπαγόμενη διαδικασία θεσμικής/νομικής τους έκφρασης που παράγει δυνητικά το νέο ευρωπαϊκό εποικοδόμημα. Η πολιτική και θεσμική αποκρυστάλλωση αυτών των αλλαγών παράγει δυνητικά, με όρους τομής και συνέχειας, το νέο ευρωπαϊκό οικοδόμημα που φιλοδοξεί να εκφράσει νομικά, ιδεολογικά και πολιτικά τη νέα κοινωνική ισορροπία, συντελώντας στην αναπαραγωγή της· με στόχο τη μετάβαση σε μια νέα φάση οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής αναπαραγωγής.

Συνδυάζοντας τη θεωρητική ανάλυση με τα εμπειρικά δεδομένα, μελετώνται οι αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας και αναπαραγωγής της ΕΕ και της ζώνης του ευρώ. Δίνεται έμφαση στην ανάδειξη μηχανισμών και δομών, όπως το Eurogroup και ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (European Stability Mechanism-ESM) ESM.

Το βασικό ερώτημα είναι κατά πόσο οι μετασχηματισμοί και η νομική τους αποκρυστάλλωση αποτυπώνουν μια τάση ενίσχυσης των τεχνοκρατικών δομών, μηχανισμών και πρακτικών που προϋπήρχαν της οικονομικής κρίσης, αλλά τώρα αναβαθμίζονται και αποκτούν κυρίαρχο ρόλο μέσα στο ευρωπαϊκό εποικοδόμημα;

Η ενίσχυση μηχανισμών, υβριδικού χαρακτήρα, στο μεταίχμιο οικονομίας-πολιτικής εκφράζει μια τάση πολιτικοποίησης της οικονομίας και των αποφάσεων περί οικονομικής πολιτικής, η οποία εμφανίζεται όμως ως ορθολογική αποπολιτικοποιημένη τεχνοκρατική διαδικασία;

Οι μηχανισμοί αυτοί, στο όνομα της έκτακτης ανάγκης και της γρήγορης λήψης αποφάσεων, αποκτούν ολοένα και πιο κυρίαρχο ρόλο, με αποτέλεσμα τη μετατόπιση ισχύος από τους δημοκρατικούς/εκλεγμένους θεσμούς σε αδιαμεσολάβητες τεχνοκρατικές δομές. Το γεγονός αυτό ενισχύει την αυτονόμηση της εκτελεστικής εξουσίας και -απαξιώνοντας περαιτέρω τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς του ευρωπαϊκού εποικοδομήματος- διευρύνει το υπαρκτό δημοκρατικό έλλειμμα του, ενώ ταυτόχρονα επαναπροσδιορίζει το δικαϊκό περιεχόμενο των ευρωπαϊκών θεσμών στο όνομα ενός εργαλειακού λειτουργικού ορθολογισμού.

Εξετάζονται οι μετατοπίσεις του δικαίου προς έναν ολοένα και πιο εργαλειακό, μονομερή

ορθολογισμό του περιεχομένου αλλά και των μορφών του ως κανονιστικού πλαισίου του ευρωπαϊκού εποικοδομήματος. Καταδεικνύεται η ρητή θεμελίωση του δικαίου και η νομιμοποίηση/θεσμοποίηση των πολιτικών αποφάσεων στο όνομα ενός εξορθολογισμού που ταυτίζεται με τη λειτουργική αναπαραγωγή των αγορών και το μερικό συμφέρον μια μερίδας της οικονομικής ελίτ, της λεγόμενης αριστοκρατίας του χρήματος. Ως εκ τούτου ο εξορθολογισμός του δικαίου εκπίπτει σε έναν αγοραίο ορθολογισμό της μονομερούς πολιτικοποίησης της οικονομίας ως πεδίου αδιαμεσολάβητης επιβολής και της εξύψωσης επιμέρους συμφερόντων σε γενικό κοινωνικό συμφέρον.

Γιάννης Φλυτζάνης, Δρ Κοινωνιολογίας Δικαίου, Νομικής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Μεταδιδακτορικός ερευνητής Τμ. Κοινωνιολογίας
Η κριτική νομική θεωρία των Franz Neumann & Otto Kirchheimer για τις κρίσεις των δημοκρατιών. Μια απόπειρα επανανάγνωσης

Η παρουσίαση επιχειρεί να αναδείξει τη διαρκή επικαιρότητα του στοχασμού των νομικών της σχολής της Φραγκφούρτης Franz Neumann και Otto Kirchheimer για τη δημοκρατία και για τον κίνδυνο του εκφασισμού σε συνάρτηση με την υποβάθμιση της ορθολογικής λειτουργίας του δικαίου. Οι Neumann και Kirchheimer επισημαίνουν τον κίνδυνο μιας ανορθολογικής ρυθμιστικής τάξης, η οποία λειτουργεί μυστικοποιητικά/ αλλοτριωτικά εξυπηρετώντας τα συμφέροντα ισχυρών κοινωνικών μερίδων : αστική τάξη, βιομηχανία, στρατός, γραφειοκρατία. Ο δικαιοκός πολυκεντρισμός και η αυτορρύθμιση είναι τα χαρακτηριστικά της: η διακυβέρνηση επιτυγχάνεται μέσα από συμφωνίες διαφορετικών κέντρων εξουσίας με συνέπεια το δίκαιο να μετατρέπεται σε μη-δίκαιο, καθώς χάνει την καθολικότητά του, υφίστανται πολλαπλές και αλληλεπικαλυπτόμενες αρμοδιότητες, δεν αναφέρεται στη δικαιοσύνη, αλλά στη εθνική κοινότητα και στον παντοδύναμο ηγέτη, στη διαχείριση του πληθυσμού και στην τεχνική ορθολογικότητα με σκοπό την αύξηση του ΑΕΠ. Ο δικαστής παύει να είναι ανεξάρτητος, υπόκειται στην πολιτική ενός ηγέτη που ενοποιεί, ενώ επιπρόσθετα αποτελεί το διαμεσολαβητή- manager μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών φορέων. Επιπρόσθετα, επισημαίνεται και ο παθητικοποιητικός ρόλος των δικαιωμάτων στο μέτρο που μετατρέπονται σε απολίτικες διακηρύξεις, οι οποίες έχουν στον πυρήνα τους τον homo economicus. Απέναντι στον κίνδυνο της αυτο-ακύρωσης των δημοκρατιών, οι Neumann και Kirchheimer προτείνουν πιθανούς τρόπους διεύρυνσης των φιλελεύθερων δημοκρατιών σε μια κοινωνική κατεύθυνση: αναφέρονται στην αλληλοσυσχέτιση ελευθερίας και ισότητας, στην αγωνιστική δημοκρατία της αντιπαράθεσης, της σύγκρουσης ή ακόμη και της εμφύλιας διαμάχης (η οποία υπερβαίνει τη δημοκρατία ως απλό πολιτικό καθεστώς/ ως μια τεχνοκρατική διοίκηση), καθώς και στη ρεπουμπλικανική ανοηματοδότηση των δικαιωμάτων μέσα από πολιτικές δράσεις και δεσμεύσεις, οι οποίες αναπτύσσουν νέα περιεχόμενα προς μια φιλο-κοινωνική κατεύθυνση.

Η παρουσίαση τέλος θέτει μια σειρά από επιμέρους σύγχρονα ερωτήματα, με αφορμή τη θεωρητική συμβολή των Neumann και Kirchheimer: ποιες οι κρίσεις της σημερινής φιλελεύθερης δημοκρατίας, οι συνέχειες και οι ασυνέχειες της με το φασισμό; Ποιες οι δυνατότητες διεύρυνσής της πολιτικής δημοκρατίας προς την κοινωνική δημοκρατία και προς το δίκαιο της καλής ζωής; Ποια μορφή παίρνει ο νόμος σε κοινωνία που εκφασίζεται; Από πού πρέπει να αντλήσουμε θεωρητικά ερείσματα για τη δημοκρατική ζωή: από έναν δημοκρατικά προσανατολισμένο θετικισμό ή από ένα ανανεωμένο φυσικό δίκαιο ως πηγή αντίστασης; Πώς λειτουργούν τα δικαιώματα: αλλοτριωτικά, παθητικοποιώντας και απο-πολιτικοποιώντας, έχοντας ως βάση τους τον οικονομικό άνθρωπο ή δύνανται να ανανοηματοδοτηθούν σε συνάφεια με την πολιτική κοινότητα;

Ελένη Ρεθυμνωτάκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νομικής - Πρ.Τμ.Κοινωνιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ψηφιακή επανακωδικοποίηση του δικαίου: τεχνολογικός εξορθολογισμός ή μια νέα ορθολογικότητα;

Η ψηφιοποίηση της διοίκησης και της δικαιοσύνης προβάλλεται συνήθως στον δημόσιο λόγο με ένα μονοδιάστατο τρόπο καθώς επενδύεται αφ' εαυτή ως πανάκεια κατά της γραφειοκρατίας και της αναποτελεσματικότητας. Εκλαμβάνεται ως δεδομένο ότι είναι δυνατόν να συλληχθεί, να αποθηκευτεί και να γίνει αντικείμενο ψηφιακής επεξεργασίας ένα μεγάλο μέρος της νομοθεσίας σε συνδυασμό με διοικητικές πράξεις και δικαστικές αποφάσεις. Με αυτόν τον τρόπο θα δημιουργηθούν προσδευτικά μεγάλα νομικά δεδομένα (legal Big Data) τα οποία αφού τύχουν επεξεργασίας με τεχνολογίες βαθιάς μάθησης και εξόρυξης δεδομένων, μπορούν να αποτελέσουν την βάση για να προβλεφθούν μελλοντικές διοικητικές πράξεις και δικαστικές αποφάσεων που θα εκδίδονται ψηφιακά βάσει αλγορίθμων.

Σύμφωνα με μια κριτική προσέγγιση δεν πρόκειται απλώς για έναν τεχνολογικό εκσυγχρονισμό αλλά για ένα βαθύ και ευρύ συμβολικό, κοινωνικό και γνωσιακό μετασχηματισμό του δικαίου που εξ αρχή στοχεύει να αλλάξει το νεωτερικό δίκαιο όπως αυτό λειτουργούσε μέχρι σήμερα. Πρόκειται καταρχάς για μια μετάβαση από τον γραπτό λόγο σε αριθμητικούς υπολογισμούς. Επομένως, η ψηφιοποίηση του δικαίου εισχωρεί στην ίδια την παραγωγή του αφού οι πηγές του δεν είναι πια μόνο κείμενα αλλά και ψηφιακοί κώδικες! Ο ρόλος των οργάνων-φορέων δημόσιας εξουσίας που παράγουν και εκτελούν τους κανόνες καθώς και οι διαδικασίες που το ίδιο το δίκαιο θέτει παρακάμπτονται. Επιπλέον αλλάζει ο ρόλος των δικηγόρων αφού δεν πρόκειται απλώς για την υποστήριξη τους από νομικές βάσεις δεδομένων αλλά επαναπροσδιορίζεται η ίδια η συμμετοχή τους στις διαδικασίες σύναψης συμβάσεων και επίλυσης διαφορών. Τέλος μετασχηματίζεται και η σχέση των ιδιωτών και των πολιτών με τους κανόνες, τα όργανα και τις διαδικασίες του δικαίου αφού τείνουν να αποκοπούν από την ανθρώπινη παρέμβαση, στερούμενοι τις επικοινωνιακές δυνατότητες που αυτή εμπεριέχει.

Υπό μια θεωρητική οπτική κοινωνιολογίας του δικαίου το γεγονός ότι το δίκαιο ενδέχεται πλέον να μην γράφεται σε ένα κείμενο, να συστηματοποιείται αποκλειστικά μέσω επεξεργασίας από νομικούς επιστήμονες και να εφαρμόζεται από τον δικαστή θέτει το εξής κρίσιμο ερώτημα: εάν και κατά πόσον η σχετικοποίηση των παραπάνω εμβληματικών χαρακτηριστικών του ανανοηματοδοτεί την θεωρητική υπόθεση του εξορθολογισμού και του φορμαλισμού του ως ιδεοτυπικά χαρακτηριστικά του νεωτερικού δικαίου. Το ερώτημα επιτείνεται εάν η ψηφιοποίηση του δικαίου συσχετιστεί και με τις αλλαγές του κρατικού θεσμού σήμερα.

Ειδικά θέματα στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης

Θεόδωρος Ελευθεράκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Χριστίνη Μποτονάκη, Κοινωνική Λειτουργός, Υποψήφια Διδάκτωρ, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Η επικοινωνία γονέων-εκπαιδευτικών υπό την οπτική των γονέων. Μελέτη περίπτωσης

Η αποτελεσματική επικοινωνία στο πλαίσιο της σχολικής μονάδας, ως ένα σύστημα που αλληλοεπιδρά με το περιβάλλον του, είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η θετική συνεργασία σχολείου-οικογένειας, όπως έχει ερευνητικά διαπιστωθεί και καλά τεκμηριωθεί, ωφελεί όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας, συμβάλλοντας στην εύρυθμη και αποτελεσματικότερη λειτουργία της σχολικής μονάδας. Η καλή επικοινωνία γονέων και εκπαιδευτικών διαδραματίζει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο προς την επίτευξη των ανωτέρω επιδιώξεων.

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η ποιοτική διερεύνηση των απόψεων και των στάσεων των γονέων μαθητών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτό επιδιώκεται κυρίως η ανάδειξη των επικοινωνιακών δυσκολιών των γονέων μέσα στις νέες συνθήκες της σύγχρονης κοινωνίας.

Στην έρευνα, η οποία διεξήχθη το 2020, συμμετείχαν δέκα γονείς μαθητών ενός Δημοτικού Σχολείου των Χανίων. Η επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Για την παραγωγή των δεδομένων αξιοποιήθηκε η τεχνική της ημιδομημένης συνέντευξης. Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε με την μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου και περιλάμβανε ποσοτικοποίηση των απαντήσεων.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι για την πλειοψηφία των γονέων η επικοινωνία με τον εκπαιδευτικό της τάξης είναι θετική, τα κυρίαρχα θέματα της επικοινωνίας είναι η ενημέρωση για τη μαθησιακή πρόοδο και τη συμπεριφορά των μαθητών. Η επικοινωνία λαμβάνει χώρα κατά κύριο λόγο τηλεφωνικά και από μία έως δύο φορές το μήνα. Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν τη σημαντικότητα της επικοινωνίας μεταξύ γονέα-εκπαιδευτικού. Τέλος, αναδεικνύονται οι παράγοντες που επιδρούν αρνητικά και δυσκολεύουν την επικοινωνία μεταξύ ορισμένων γονέων και εκπαιδευτικών.

Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Καθηγητής Μουσικής Παιδαγωγικής, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Νίκη Νικονάνου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Μουσικιακής Εκπαίδευσης, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Ελίνα Μωραϊτοπούλου, Υποψήφια Διδάκτωρ, Ινστιτούτο Ανθρωπολογικών Μελετών, Πανεπιστήμιο Αμβούργου

Έλενα Βισέρη, Υποψήφια Διδάκτωρ, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Εκπαιδευτικά κοινά σε πολιτιστικούς οργανισμούς: ανοίγματα και αντιστάσεις

“Πάμε να βάλουμε τώρα και λίγα κοινά”. Πώς μπορεί η φιλοσοφία των εκπαιδευτικών κοινών να οδηγήσει σε εκπαιδευτικές παρεμβάσεις στα πλαίσια της λειτουργίας πολιτιστικών οργανισμών με τρόπο ώστε να μην αποτελέσει ένα ακόμη αντικείμενο εργαλειοποίησης; Και πώς μπορεί η μεθοδολογία της έρευνας τέτοιων παρεμβάσεων να αποτελεί ταυτόχρονα πρόταση και τρόπο κριτικής αποτίμησης και την ίδια στιγμή να επιτρέπει τη διαμόρφωση μιας ανοιχτής κατάστασης όπου οι συμμετέχουσες/οντες να παίρνουν στ’ αλήθεια τα πράγματα στα χέρια τους; Στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού προγράμματος SMOOTH (H2020) *Εκπαιδευτικοί χώροι των κοινών. Διασχίζοντας περιφράξεις και αντιστρέφοντας ανισότητες* υλοποιήθηκαν τρεις διαφορετικές μελέτες περίπτωσης σε τρεις δομές του MOMus-Μητροπολιτικός Οργανισμός Μουσείων Εικαστικών Τεχνών Θεσσαλονίκης και συγκεκριμένα στο Πειραματικό Κέντρο Τεχνών, το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης και το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης. Το έργο SMOOTH σκοπεύει να εισάγει το αναδυόμενο παράδειγμα των «κοινών» ως ένα εναλλακτικό αξιακό σύστημα και σύστημα δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης για παιδιά και νέους.

Στις υλοποιήσεις αυτές η ερευνητική ομάδα/ομάδα αναφοράς ενεπλάκη υποστηρίζοντας, προτείνοντας, και ενθαρρύνοντας τον αναστοχασμό πάνω στον σχεδιασμό και την πορεία υλοποίησης των παρεμβάσεων. Ταυτόχρονα η ομάδα συνέλεξε συστηματικά εθνογραφικά δεδομένα. Στην εισήγηση θα παρουσιάσουμε ορισμένες αρχικές παρατηρήσεις πάνω στα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τις 3 μελέτες περίπτωσης την άνοιξη του 2022 τις οποίες θα συζητήσουμε μέσα από κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της σχέσης πολιτισμού και εκπαιδευτικών κοινών. Θα εστιάσουμε στις ιδιαιτερότητες, τις δυσκολίες και τις απρόσμενα θετικές εκπλήξεις σε σχέση με τη συνεχή διαπραγμάτευση των ρόλων όλων των συμμετεχόντων στην εκπαιδευτική παρέμβαση, τις συνθήκες συν- αποφάσεων, τη διαμόρφωση ανοιχτών καταστάσεων δημιουργίας και πειραματισμού, τις προκλήσεις

απομάθησης (unlearning) παγιωμένων πρακτικών και αντιλήψεων, της αμφισβήτησης της αυθεντίας και το μοίρασμα των εξουσιών. Μέσα από αυτή τη διαδικασία διαφαίνεται η δυνατότητα σκιαγράφησης μιας εναλλακτικής παιδαγωγικής προσέγγισης όπου η άσκηση δίνει τη θέση της στον πειραματισμό, η απλή εφαρμογή ενός προδιαγεγραμμένου προγράμματος δίνει τη θέση της στη φροντίδα για την ανάδυση των ιδιαιτεροτήτων των ανθρώπων και ο ανοιχτός διάλογος αντικαθιστά την 'αξιολόγηση της εμπειρίας'.

Μαρία Δροσινού Κορέα, Επίκουρος Καθηγήτρια Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Τμήμα Φιλολογίας, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Κοινωνικές θεωρίες για την αναπηρία. Το έλλειμμα στην εκπαίδευση των κοινωνικών δεξιοτήτων και η ταυτότητα του ατόμου με αυτισμό

Στην παρούσα εισήγηση τίθενται το ερώτημα εάν οι σύγχρονες κοινωνικές θεωρίες για την εκπαίδευση νοσηματοδοτούν μεταξύ των άλλων και την ταυτότητα του ατόμου με αναπηρία όπως ο αυτισμός. Η κριτική αντιμετώπιση και αναζήτηση ενός κοινού εκπαιδευτικού «τόπου» αναφορικά με την ιδιαιτερότητα της δια βίου αναπηρίας επιχειρείται να κατανοηθεί μέσα από τα άτομα φορείς του αυτισμού. Σε αυτόν εξετάζεται το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της αόρατης αναπηρίας του αυτισμού με βάση το έλλειμμα των κοινωνικών δεξιοτήτων και την κοινωνική θεωρία της φθαρμένης ταυτότητας όπως αυτή αντανακλά στην ενταξιακή εκπαίδευση. Στο σύμπλοκο της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης, οι κοινωνικές θεωρήσεις συχνά συζητούν την κλινική προσέγγιση χωρίς να παραβλέπουν την σημασία της συγκρότησης των κοινωνικών σχέσεων στην ταυτότητα του ατόμου με αυτισμό. Η έρευνα όμως δεν εντοπίζει πάντα τους τρόπους με τους οποίους οι διαφορετικές θεωρητικές εκπαιδευτικές οπτικές για την αναπηρία βασίζονται τις εννοιολογήσεις στην συγκρότηση κοινωνικών ταυτοτήτων ως «φθαρτών» και «φθαρμένων», προσβλέποντας αποκλειστικά στην κοινωνική φροντίδα. Το έλλειμμα στην εκπαίδευση των κοινωνικών δεξιοτήτων καταγράφεται στα πρωτόκολλα ατομικών συνεδριών ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης στην προσπάθεια κατανόησης της ταυτότητας του ατόμου με αυτισμό από τους ειδικούς παιδαγωγούς με μεικτές μεθοδολογίες παρατήρησης και παρέμβασης. Στην εισήγησή μας επομένως θα επικεντρωθούμε στις κοινωνικές θεωρήσεις για την αναπηρία και την εκπαίδευση των κοινωνικών δεξιοτήτων στην συγκρότηση της ταυτότητας του ατόμου με αυτισμό δίνοντας έμφαση στον Goffman περί κοινωνικής κατασκευής του «στίγματος», στον Foucault σχετικά με τις εξουσιαστικές σχέσεις επί των υποκειμένων, στον Bourdieu περί κοινωνικής αναπαραγωγής άνισων σχέσεων. Επιπρόσθετα, στο νόημα του κοινωνικά κατασκευασμένου «φθαρμένου» υποκειμένου και της κοινωνικής επιβολής κοινωνικών στερεοτύπων θα αναφερθούμε στις κοινωνικολογικές προσεγγίσεις για την εκπαίδευση της Butler.

Οι εμπειρικές δυνατότητες της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης που παράγει μία τέτοια θεωρητική προβληματική θεωρούμε ότι είναι αξιόλογες στην συζήτηση για την ταυτότητα των ατόμων που είναι φορείς της αναπηρίας του αυτισμού. Η προοπτική μέσω της διαφοροποίησης ενός «πραγματικού» κοινωνικού χαρακτηριστικού όπως το έλλειμμα των κοινωνικών δεξιοτήτων παρέχει μία βάση για αναστοχασμό στον τρόπο που κατασκευάζονται οι κοινωνικές θεωρίες στην εκπαίδευση για την αναπηρία του αυτισμού και την «φθαρμένη ταυτότητα».

Χριστίνα Φιλίππου, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Αντιγόνη-Άλμπα Παπακωνσταντίνου, Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Διαστάσεις της ετεροαπασχόλησης μέσα από τις εκπαιδευτικές διαδρομές και τις εργασιακές επιλογές των αποφοίτων ανθρωπιστικών σπουδών

Στη χώρα μας, όπου η τριτοβάθμια εκπαίδευση χαρακτηρίζεται ως διευρυμένη και έχει κυρίως θεωρητικό προσανατολισμό, η έρευνα φαίνεται να εστιάζει στο φαινόμενο της ετεροαπασχόλησης των αποφοίτων των πανεπιστημιακών τμημάτων σε βαθμό αναντίστοιχο με την έκταση του φαινομένου. Για λόγους που συνδέονται τόσο με την άσκηση εκπαιδευτικών πολιτικών σε μάκρο επίπεδο, όσο και με τα επίπεδα ικανοποίησης και την ευημερία των δρώντων σε μικρο επίπεδο, το εν λόγω ζήτημα κρίνεται ως εξαιρετικά σημαντικό να μελετηθεί, να εξηγηθεί και να αναλυθεί.

Η ετεροαπασχόληση, εννοούμενη ως αναντιστοιχία μεταξύ εγκύκλιας εκπαίδευσης και εργασιακής απορρόφησης, αποτελεί κεντρική έννοια της παρούσας μελέτης, σκοπός της οποίας είναι η διερεύνηση των αιτιών της ετεροαπασχόλησης σύμφωνα με τους νέους (έως 30 ετών) αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, μέσα από την αποτύπωση και την ανάλυση των ακαδημαϊκών και εργασιακών διαδρομών τους.

Ακολουθήθηκε μία ποιοτική στρατηγική και πραγματοποιήθηκαν 18 ημιδομημένες συνεντεύξεις με ετεροαπασχολούμενους αποφοίτους ανθρωπιστικών σπουδών. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αποτυπώσουν τις ακαδημαϊκές και εργασιακές τους διαδρομές, να παρουσιάσουν τις αιτίες ώθησής τους στην ετεροαπασχόληση και να εκθέσουν τις προσδοκίες τους για το επαγγελματικό τους μέλλον.

Η θεματική ανάλυση περιεχομένου που πραγματοποιήθηκε ανέδειξε την άμεση σύνδεση του μορφωτικού επιπέδου, αλλά και του επαγγέλματος των γονέων, με τις εκπαιδευτικές επιλογές των αποφοίτων, αναδεικνύοντας τη σημασία του κοινωνικού κεφαλαίου των δρώντων, όχι μόνο στην εξεύρεση εργασίας, αλλά και στους τρόπους και τις διαστάσεις της αναζήτησής της. Επίσης, μέσα από την αναδρομή και την αποτύπωση των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών επιλογών των συμμετεχόντων καθίσταται φανερό η έλλειψη συνειδητότητας ορισμένων σχετικά με την πορεία που ακολούθησαν μετά το πέρας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στοιχείο που μπορεί να περιληφθεί στις αιτίες της ετεροαπασχόλησής τους.

Δημήτρης Στεφανίδης, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Απόψεις των γονέων για το ρόλο της συνεκπαίδευσης στην κοινωνικοποίηση των παιδιών με αναπηρία που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης της Θράκης

Η συστέγαση των δημοτικών σχολείων Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης με τα γενικά σχολεία και σε ορισμένες περιπτώσεις η συνεκπαίδευση, καθώς και γενικότερα οι διαδικασίες σχολειοποίησης των παιδιών με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, είναι ένα ζήτημα το οποίο απασχολεί τα τελευταία χρόνια τις περισσότερες χώρες του κόσμου σε πολιτικό, κοινωνικό και παιδαγωγικό επίπεδο. Οι σύγχρονες παιδαγωγικές τάσεις και προοπτικές αμφισβητούν την ύπαρξη δύο παράλληλων συστημάτων εκπαίδευσης (ειδικό και γενικό) και προωθούν τις πρακτικές της ένταξης που πρεσβεύουν τη συνύπαρξη και συνδιδασκαλία όλων των μαθητών/τριών στις γενικές σχολικές βαθμίδες εκπαίδευσης. Στην χώρα μας, η ισχύουσα νομοθεσία εναρμονίζεται με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές πολιτικές (Επιτροπή WARNOCK, Διακήρυξη της Σαλαμάνκα της UNESCO), ώστε η προοπτική της συνεκπαίδευσης να δύναται να εφαρμοστεί και στην πράξη. Με βάση την παραπάνω προβληματική, η παρούσα έρευνα εστιάζεται στη μελέτη των απόψεων των δεκαοχτώ (18) γονέων που τα παιδιά τους φοιτούν σε δύο (2) από τα οχτώ συνολικά δημοτικά σχολεία Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης στην περιοχή της Θράκης, θεωρώντας ότι μέσα από το ρόλο τους, βιώνουν και ερμηνεύουν εκ των έσω τη συγκεκριμένη σχολική πραγματικότητα.

Επιλέξαμε τη συγκεκριμένη βαθμίδα ως πεδίο έρευνας, διότι θεωρούμε ότι το δημοτικό σχολείο αποτελεί το σημαντικότερο τμήμα του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς έχει αποδειχθεί ότι τα πρώτα στάδια της σχολικής μάθησης αποτελούν μια σημαντική φάση για το παιδί. Σε ό,τι αφορά στη συλλογή των δεδομένων, υιοθετήσαμε την τεχνική της ατομικής ημιδομημένης συνέντευξης με το σύνολο των ερευνητικών μας υποκειμένων, προκειμένου να κατανοήσουμε και να αναδείξουμε μέσα από το λόγο τους, τον τρόπο με τον οποίο οι υπάρχουσες πρακτικές συνεργασίας και συνέργειας ανάμεσα στους/στις εκπαιδευτικούς των γενικών και των ειδικών δημοτικών σχολείων συμβάλουν στην ανάπτυξη ευνοϊκών συνθηκών για την κοινωνικοποίηση των παιδιών με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ωστόσο, μέσα από τον αυθόρμητο λόγο των συμμετεχόντων γονέων, αναδεικνύονται ορισμένες δυσλειτουργίες που αφορούν στη συστέγαση, καθώς και στην εφαρμογή των προγραμμάτων συνεκπαίδευσης. Διαπιστώνεται ότι οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για τα παιδιά με αναπηρία, καθώς και οι χρόνιες ελλείψεις τόσο στο εκπαιδευτικό προσωπικό όσο και στην υλικοτεχνική υποδομή, αποτελούν βασικούς παράγοντες που όχι μόνο ενισχύουν τη σχολική περιθωριοποίηση των μαθητών/τριών με αναπηρία, αλλά και αναχαιτίζουν τη σχολική και κοινωνική ενταξιακή διαδικασία των εν λόγω παιδιών στην περιοχή της Θράκης.

Ειδική Συνεδρία: Η εμπειρική διερεύνηση της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών στην Ελλάδα σήμερα. Όψεις και απόψεις I

Η ενδο-οικογενειακή βία κατά των γυναικών αποτελεί ένα κοινωνικο-πολιτισμικό φαινόμενο, το οποίο διαμορφώνεται, μεταξύ άλλων, και από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που έχουν δημιουργηθεί για την ερμηνεία του, ενώ φαίνεται ότι ένα μεγάλο μέρος αυτών των αναπαραστάσεων νομιμοποιεί τη βία που ασκείται κατά των γυναικών. Επιπρόσθετα, από διεθνείς έρευνες διαφαίνεται ότι οι γυναίκες δύσκολα εμπιστεύονται τους/τις επαγγελματίες υγείας και τους/τις επαγγελματίες των αστυνομικών και δικαστικών αρχών για να αναφέρουν την κακοποίησή τους. Παράλληλα, σημαντικό μέρος των δημοσιευμάτων του έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου, όπως επίσης και της αρθρογραφίας σε ιστοσελίδες, συχνά αναπαράγουν μύθους, στερεότυπες απεικονίσεις και αιτιάσεις για το εν λόγω φαινόμενο, με αποτέλεσμα να λειτουργούν ανασταλτικά στην επιστημονική ερμηνεία και κατανόηση του ζητήματος, αλλά και στις γυναίκες θύματα που υφίστανται βία. Οι προτεινόμενες συνεδρίες στοχεύουν με την παρουσίαση ειδικών μελετών περίπτωσης να φωτίσουν αφενός διαφορετικές όψεις του φαινομένου και αφετέρου των ποικίλων αναπαραστάσεων, πεποιθήσεων και στερεοτύπων που το συνοδεύουν και επηρεάζουν την αντιμετώπισή του. Οι προτεινόμενες εισηγήσεις βασίζονται σε αποτελέσματα κατ' ιδίαν μελετών περίπτωσης που διενεργήθηκαν το έτος 2021 από το Εργαστήριο Ερευνών για το Φύλο του ΕΚΚΕ και επικεντρώνονται στην αποκωδικοποίηση όχι μόνο των όψεων αλλά και των λόγων περί του φαινομένου που συντηρούν και αναπαράγουν «μύθους και αλήθειες» για το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών.

Ανδρομάχη Χατζηγιάννη, Διευθύντρια Ερευνών, Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η φροντίδα των γυναικών θυμάτων ενδο-οικογενειακής βίας και ο ρόλος των κοινωνικών αναπαραστάσεων

Στην παρούσα εισήγηση θα παρουσιάσουμε κάποια αποτελέσματα μιας ποιοτικής εμπειρικής έρευνας σε νοσοκομειακούς γιατρούς, άντρες και γυναίκες, οι οποίοι/ες φρόντισαν γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας. Θα αναδείξουμε τον ρόλο των

νοσοκομειακών γιατρών στα τμήματα επειγόντων περιστατικών και τον τύπο της παρέμβασης που έχουν ή που θα έπρεπε να έχουν σε περιπτώσεις περιστατικών βίας κατά των γυναικών, δεδομένου ότι οι γιατρίνες/οί στα Νοσοκομεία είναι συνήθως αυτές και αυτοί που έρχονται πρώτες/οι σε επαφή με τις γυναίκες που έχουν κακοποιηθεί. Θα επικεντρωθούμε όμως ειδικότερα και στην ανάλυση των κοινωνικών τους αναπαραστάσεων για την ενδοοικογενειακή βία, τα θύματα, τους θύτες και τα αίτια της ενδοοικογενειακής βίας και θα προσπαθήσουμε να συνδέσουμε τις αναπαραστάσεις τους αυτές με την φροντίδα και την περίθαλψη που προσφέρουν στα θύματα.

Χαρά Στρατουδάκη, Διευθύντρια Ερευνών, Ινστιτούτο Πολιτικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Αναπαραστάσεις της ενδοοικογενειακής βίας στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης

Καθώς οι εκδηλώσεις ενδοοικογενειακής βίας έρχονται όλο και συχνότερα στο φως της δημοσιότητας, το κοινό ενημερώνεται και διαμορφώνει απόψεις συχνά επηρεασμένες από τις πηγές ενημέρωσής του. Άλλοτε στερεοτυπικές και άλλοτε κριτικές, οι αναπαραστάσεις της ενδοοικογενειακής βίας αποτελούν αντικείμενο διαλόγου και στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης. Η έρευνα στην οποία στηρίχθηκε η προτεινόμενη παρουσίαση κατέγραψε τις αναφορές στην ενδοοικογενειακή βία στο ελληνόφωνο Twitter, από το Νοέμβριο του 2020 ως τον Μάρτιο του 2021. Στο σώμα των tweets που συγκεντρώσαμε εντοπίζουμε προβληματισμούς και κριτική τοποθέτηση ορισμένων χρηστών απέναντι στο ζήτημα της ενδοοικογενειακής βίας, στη στάση των Αρχών και ιδιαίτερα της Αστυνομίας, αλλά και στη διαπίστωση της αύξησης των περιστατικών στη διάρκεια της καραντίνας. Παράλληλα όμως, καταγράφονται και στερεοτυπικές αντιλήψεις που υποβαθμίζουν την ενδοοικογενειακή βία, αντιστρέφουν τη φορά της παρουσιάζοντας τους άνδρες ως θύματα, ή τη συνδέουν με την προβληματική γύρω από την εγκυρότητα όρων όπως «γυναικοκτονία». Η εισήγηση θα ολοκληρωθεί με διαπιστώσεις και προτάσεις για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των ΜΚΔ στην κατεύθυνση της ενίσχυσης των κοινωνικών αντιστάσεων και της ενδυνάμωσης των θυμάτων.

Αμαλία Φραγκίσκου, Ερευνήτρια, Ινστιτούτο Πολιτικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η δικηγορική οπτική στο φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας

Παρουσίαση των ευρημάτων που προέκυψαν στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας που διεξήχθη με σκοπό την διερεύνηση του ρόλου των δικηγόρων, των πεποιθήσεών τους και της εποπτείας του φαινομένου της ενδο-οικογενειακής βίας κατά γυναικών. Ο επαγγελματικός κλάδος των δικηγόρων, οι οποίοι είναι και θεσμικά συλλειτουργοί της δικαιοσύνης, αποτελεί ένα νευραλγικό σημείο διασύνδεσης μεταξύ των θυμάτων και των επίσημων φορέων κοινωνικού ελέγχου. Επιπλέον, τόσο η θεωρητική τους κατάρτιση όσο και η καθημερινή τους εμπειρία τους καθιστά σημαντικούς πληροφορητές.

Η επεξεργασία του υλικού σκιαγράφησε ένα φαινόμενο διαδεδομένο, που πλαισιώθηκε από τις συνεντευξιαζόμενες με κοινωνιολογικές- πολιτισμικές παρατηρήσεις. Μια πραγματικότητα που είναι άλλοτε εμφανής κι άλλοτε δυσδιάκριτη, με την ιδιαιτερότητα ότι αυτή η πλευρά, δεν αποδεικνύεται εύκολα ώστε να περιβληθεί της έννομης προστασίας. Οι απόψεις συγκλίνουν στην τελική αναγωγή, ότι δηλαδή το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας κατά γυναικών είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, μία κοινωνική παθολογία, με απολήξεις πατριαρχικών δομών και ενισχύσεις μιας εικονικής ψεύτικης και νοσηρής πραγματικότητας. Το φαινόμενο είναι εκτεταμένο και εντεινόμενο στην ελληνική κοινωνία με ορατές αλλά και αθέατες πλευρές, καλά κρυμμένα μυστικά, που συχνά παραμένουν εντός οικογενείας.

Δήμητρα Κονδύλη, Διευθύντρια Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Αναδεικνύοντας όψεις της ενδοοικογενειακής βίας μέσα από την επαγγελματική εμπειρία Κοινωνικών Λειτουργών

Η ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών καταδεικνύεται ως ένα έντονα αυξανόμενο κοινωνικό φαινόμενο με άμεσες επιπτώσεις στις έμφυλες σχέσεις, τις ενδοοικογενειακές σχέσεις, και την κοινωνία στο σύνολό της σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία και τα αποτελέσματα ερευνών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Οι συστάσεις επίσης Οργανισμών σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο επηρέασαν τη διαμόρφωση πολιτικών στο εθνικό επίπεδο. Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται η ανάδειξη των επαγγελματικών πρακτικών των Κοινωνικών Λειτουργών στις Κοινωνικές Υπηρεσίες Δήμων της Αττικής ως προς την αντιμετώπιση περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, οι τρόποι παρέμβασης, οι συνέργειες, εκφάνσεις του φαινομένου καθώς και τις αντιλήψεις, αναπαραστάσεις και στερεότυπα που επηρεάζουν και διαμορφώνουν το φαινόμενο στο ατομικό επίπεδο παρέμβασης αλλά και στο κοινωνικό σώμα. Η συνθετότητα του φαινομένου μπορεί να οδηγήσει σε παραπλανήσεις και στη δημιουργία στερεοτυπικών σκέψεων και συμπεριφορών γύρω από το προφίλ των δρώντων και αυτή η πολυπαραγοντικότητα επιχειρήθηκε να διερευνηθεί μέσα από τη μελέτη περίπτωσης, η οποία αποτελεί τμήμα ευρύτερου ερευνητικού έργου το οποίο διερευνά όψεις της ενδοοικογενειακής βίας μέσα από την οπτική και εμπειρία διαφορετικών επαγγελματικών ειδικοτήτων.

Ειδική Συνεδρία: Σύγχρονα ζητήματα κοινωνικής δημογραφίας, στατιστικής και καινοτόμων μεθοδολογιών και εργαλείων

Η συνεδρία αυτή αναφέρεται σε εισηγήσεις σχετικές με τη δημογραφική έρευνα και ανάλυση πάνω σε σύγχρονα θέματα που απασχολούν την Ελλάδα, την Ευρώπη ή ακόμη και την Παγκόσμια Κοινωνία. Η αλληλεπίδραση των δημογραφικών εξελίξεων με τους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες είναι στο κέντρο των αναζητήσεων της παρούσας θεματικής. Επίσης, εργασίες για την περιφερειακή διάσταση των δημογραφικών εξελίξεων (βλέπε περιφερειακές δημογραφικές ανισότητες) είναι ιδιαίτερα ευπρόσδεκτες. Το 2ο σκέλος των εισηγήσεων στη θεματική ενότητα αυτή περιλαμβάνει μεθοδολογικά ζητήματα της στατιστικής έρευνας και ανάλυσης για την εμπειρική εξέταση των κοινωνικών φαινομένων και εξελίξεων ως και σχετικές στατιστικές αναλύσεις/ εφαρμογές που χρησιμοποιούν προχωρημένη/ σύνθετη/πρωτότυπη μεθοδολογία.

Χαρά Βαβούρα, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ιωάννης Βαβούρας, Ομότιμος Καθηγητής, Πάντειον Πανεπιστήμιο

Γεώργιος Πετράκος, Καθηγητής, Πάντειον Πανεπιστήμιο

Κώστας Ρόντος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Οι συνήθως αγνοούμενες κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις των κρίσεων: Διερεύνηση των επιπτώσεών τους στη διανομή του εισοδήματος στην περίπτωση της Ελλάδας

Η εισοδηματική ανισότητα είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο με σημαντικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις. Η έκταση των ανισοτήτων στη διανομή του εισοδήματος αντικατοπτρίζει την αποτελεσματικότητα του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας σε μια χώρα, αλλά και την έκταση του αναδιανεμητικού ρόλου του κράτους στη συγκεκριμένη χώρα. Συχνά συνιστά και αντικείμενο έντονης θεωρητικής διαμάχης, δεδομένου ότι υποστηρίζεται από πολλούς η άποψη πως ο αναδιανεμητικός ρόλος του

κράτους πρέπει να είναι εξαιρετικά περιορισμένος ώστε να μην αποτελεί αντικίνητρο ανάπτυξης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Ήδη, από τα πρώτα στάδια διαμόρφωσης της οικονομικής σκέψης το ζήτημα της διανομής του εισοδήματος είχε αποτελέσει βασικό πυλώνα της οικονομικής επιστήμης με έντονες αντιπαραθέσεις.

Η ανάλυση του ζητήματος της διανομής του εισοδήματος επικεντρώνεται συνήθως στην προσωπική του διανομή, η οποία αναφέρεται στον τρόπο που το εισόδημα κατανέμεται στα μέλη της κοινωνίας. Αυτή η διανομή συνιστά το αντικείμενο της εισήγησης.

Η ανάλυσή μας αναφέρεται στη μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης της προσωπικής διανομής στην περίπτωση της Ελλάδας κατά την περίοδο 1995-2020. Εκτείνεται στη συγκεκριμένη περίοδο, δεδομένου ότι για αυτήν υπάρχουν αξιόπιστα στοιχεία, που προέρχονται από τις Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (SILC), που στηρίζονται στη μεθοδολογία της Eurostat (EU-SILC). Προ του 1995 δεν υπάρχουν διαθέσιμα επίσημα στοιχεία όσον αφορά τη διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα, ούτε από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) αλλά ούτε και από κάποιο άλλο δημόσιο φορέα, παρά μόνον ατομικές εκτιμήσεις ερευνητών.

Ως δείκτες ανισότητας χρησιμοποιούμε τους δύο βασικότερους κατά τη σχετική βιβλιογραφία, ήτοι το συντελεστή Gini και την ανισοκατανομή εισοδήματος σε πεντημόρια (S80/S20). Στο πλαίσιο αυτό θα εξεταστεί ποιος από τους δείκτες αυτούς είναι περισσότερο ευαίσθητος στις οικονομικές κρίσεις.

Βασικός σκοπός της ανάλυσής μας είναι η διερεύνηση του κατά πόσο η διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα επηρεάζεται από τις εκάστοτε οικονομικές κρίσεις, σε ποια έκταση και αν αυτή η επίδραση είναι στατιστικά σημαντική. Η προσέγγισή μας είναι κατά βάση εμπειρική και στηρίζεται στη διαμόρφωση και εκτίμηση σχετικών με το αντικείμενό της γραμμικών οικονομετρικών υποδειγμάτων τα οποία συνδυάζουν ως ανεξάρτητες μεταβλητές ποσοτικές και διχοτόμους μεταβλητές (ψευδομεταβλητές).

Κωνσταντίνος Παπαγιαννόπουλος, Υπ. Διδάκτορας (Web Engineering, MSc), Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών & Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου – Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Νίκος Κληρονόμος, Πολιτικός Επιστήμονας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών & Πάντειο Πανεπιστήμιο

Διερεύνηση για την εκτίμηση της πολιτικής ψήφου μέσω της ανάλυσης συναισθήματος σωματών κειμένων από διαδικτυακές πηγές

Μια από τις πιο σημαντικές και πιο συχνά χρησιμοποιούμενες λειτουργίες στην ανάλυση κειμένου και την επεξεργασία της φυσικής γλώσσας (Natural Language Processing) είναι η ανάλυση συναισθήματος (Sentiment Analysis). Η ανάλυση συναισθήματος αφορά το κατά πόσον μια λέξη, φράση ή εν γένει κείμενο είναι θετικά, αρνητικά ή ουδέτερα διακείμενο προς μία οντότητα (entity). Μία οντότητα μπορεί να αφορά ένα άτομο, μία εταιρεία, ένα κόμμα, υπουργούς, υποψήφιους βουλευτές κλπ. Οι υπολογιστές είναι πλέον σε θέση μέσω τεχνικών μηχανικής μάθησης να κατανοούν το συναίσθημα του κειμένου πίσω από μεμονωμένες λέξεις και φράσεις. Χρησιμοποιώντας τέτοιες τεχνικές μπορούν να αποφασίσουν για τη συναισθηματική δύναμη του κειμένου και κατά συνέπεια να συμβάλουν στη συγκέντρωση απόψεων για τα συναισθήματα που φορτίζουν μία οντότητα. Συνήθως, ποσοτικοποιούν αυτό το συναίσθημα με μια θετική ή αρνητική τιμή, που ονομάζεται πολικότητα. Το συνολικό συναίσθημα συχνά συμπεραίνεται ως θετικό, ουδέτερο ή αρνητικό από το πρόσημο της βαθμολογίας πολικότητας.

Κατά πόσο όμως είναι εμπιστεύσιμα τα αποτελέσματα της ανάλυσης συναισθήματος και κατά πόσο το ψηφιακό συναίσθημα ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα;

Δεδομένου του ότι η Ελλάδα εισέρχεται σε προεκλογική περίοδο, είτε πρόωρα είτε προγραμματισμένα σε διάστημα ενός χρόνου, παρουσιάζει ενδιαφέρον να μελετηθεί πώς

και αν η πρόθεση ψήφου κομμάτων καθώς και οι απόψεις για πολιτικούς αρχηγούς, υπουργούς ή βουλευτές συσχετίζονται με αποτελέσματα που προκύπτουν από την ανάλυση συναισθήματος των χρηστών του διαδικτύου.

Για τη συλλογή δεδομένων από το διαδίκτυο καθώς και για την ποσοτικοποίηση της ανάλυσης συναισθήματος θα χρησιμοποιήσουμε εφαρμογή που έχει υλοποιηθεί από το Εθνικό Κέντρο Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος», ενώ για την πρόθεση ψήφου και για τις απόψεις για τους πολιτικούς αρχηγούς και τους υπουργούς θα χρησιμοποιηθούν τα επίσημα πορίσματα από έρευνες που διεξάγονται στον πραγματικό πληθυσμό από μεγάλες εταιρείες έρευνας αγοράς και δημοσκοπήσεων της χώρας (GPO και άλλες).

Από τη χρονοσειρά ποσοτικών δεδομένων που θα δημιουργηθεί, θα διερευνηθεί κατά πόσο συνάδουν τα ερευνητικά δεδομένα με τα διαδικτυακά και αν τελικά είναι εφικτή η εκτίμηση της πρόθεσης ψήφου που θα προέρχεται καθαρά από δεδομένα που δεν αποτελούν προϊόν πραγματικής έρευνας στον πληθυσμό αλλά από δεδομένα προερχόμενα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και το διαδίκτυο.

Γιώργος Βαγενάς, Διδάκτωρ Παν/μίου McGill, Ομοτ. Καθηγητής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Σχολή ΕΦΑΑ

Η "σημαντικότητα" των αποτελεσμάτων στην επιστημονική έρευνα: Λαθεμένες πρακτικές, σύγχρονες αντιλήψεις και μερικά συναφή θέματα

Τα μεθοδολογικά προβλήματα έχουν επιπτώσεις στην εγκυρότητα και στην βαρύτητα των επιστημονικών ευρημάτων (1). Κυρίαρχη θέση σε αυτά «κατέχει» το πρόβλημα της «σημαντικότητας» (significance), η οποία θα πρέπει να αξιολογείται με βάση τις τρεις δομικές της ιδιότητες: την πιθανότητα του στατιστικού κριτηρίου, την ουσιαστική σημασία του αποτελέσματος, και την πρακτική του αξία στο πλαίσιο του ερευνητικού προβλήματος (2). Λαθεμένες ερμηνείες της τιμής P και του μεγέθους επίδρασης (3), η «προσήλωση» στην «παραδοσιακή» πιθανότητα 5% και τα διλήματα σε «οριακές» περιπτώσεις πιθανότητας σφάλματος (π.χ. 6% ή 4%) (4) δυσχεραίνουν την ορθή διάκριση μεταξύ στατιστικής και ουσιαστικής σημαντικότητας (5, 6). Η απόρριψη της υπόθεσης H_0 δεν δείχνει ουσιαστική επίδραση (7), ενώ μπορεί να αντανάκλα απλά χαμηλής ποιότητας έρευνα (8). Τα ανεπαρκή δείγματα, οι πολλαπλοί έλεγχοι και η μη χρήση διαστημάτων εμπιστοσύνης (confidence intervals) μειώνουν το επίπεδο ευστοχίας στη ερμηνεία των επιστημονικών ευρημάτων, π.χ. στην φυσική αγωγή (9), στην κοινωνιολογία-ψυχολογία (10), στην ιατρική (5). Έτσι καθίσταται αναγκαία η χρήση των μεγεθών επίδρασης (effect sizes), που αφορούν κυρίως διαφορές, συσχετίσεις και διασπορές, για την ακριβή ποσοτική εκτίμηση της ουσιαστικής και πρακτικής αξίας του αποτελέσματος πέραν της πιθανότητας του στατιστικού κριτηρίου (11, 12, 13, 14). Οι μεθοδολογικές αυτές προϋποθέσεις εισφέρουν στην αναβάθμιση της ποιότητας της επιστημονικής έρευνας και στην σταδιακή μείωση της «κρίσης εμπιστοσύνης» που την χαρακτηρίζει (15). Οι κύριες πτυχές του θέματος και συναφή θέματα εξηγούνται με παραδείγματα από αναλύσεις στο SPSS και από εμπειρικά δεδομένα.

1. Silverman & Solmon, 1998, J Teach Phys Ed, 17, 270-284. 2. Vagenas et al. 2018, IJES, 11(1), 239-259. 3. Mullineaux et al., 2001, J Sp Sc, 19(10), 739-760. 4. Buchanan & Lohse, 2016, Meas Phys Educ Ex Sc, 20(3), 131-139. 5. Sullivan & Feinn, 2012, J Grad Med Educ, 4(3) 279-282. 6. Sainani, 2009, Phys Med Rehab, 1, 1098-1103. 7. Mayo & Spanos, 2006, Br J Phil Sc, 57(2), 323-357. 8. Carver, 1978, Harvard Educ Rev, 48(3), 378-399. 9. Chatoupis & Vagenas, 2011, Int J Appl Sports Sc, 23(1), 271-289. 10. Ferguson, 2009, Prof Psych: Res & Practice, 40, 532-538. 11. Cohen, 1988, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 12. Hagger & Chatzisarantis, 2009, Psych Sport Ex, 10(5), 511-519. 13. Robinson & Levin, 1997, Educ Res, 26(5), 21-26. 14. Thompson, 1998, Res Schools, 5(2), 33-38. 15. Ioannidis, 2012, Pers Psych Sc, 7(6), 645-654.

Κωνσταντίνος Αλεξανδρής, Υπ. Διδάκτορας (Ηλεκτρολόγος Μηχανικών και Μηχανικός Υπολογιστών), Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών & Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης – Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής

Απόστολος Λιναρδής, Διευθυντής Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Παρατηρητήριο χρηστών του καταλόγου δεδομένων της ερευνητικής υποδομής SoDaNet

Η ερευνητική υποδομή SoDaNet αποτελεί τη μοναδική εθνική ερευνητική υποδομή των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα. Η βασική υπηρεσία της υποδομής αφορά την πρόσβαση στον κατάλογο δεδομένων. Ο κατάλογος φιλοξενεί 600 και πλέον έργα δεδομένων και προσφέρει στους τελικούς χρήστες μεγάλο όγκο δεδομένων εμπλουτισμένο με μεταδεδομένα. Οι πόροι των έργων δεδομένων παρέχονται είτε ως ελεύθερης πρόσβασης, είτε μέσω σύνδεσης (άμεσα ή έπειτα από κατάλληλο αίτημα). Στην περίπτωση πρόσβασης μέσω σύνδεσης, ο χρήστης εγγράφεται σε σχετική φόρμα με αποτέλεσμα να είναι δυνατός ο εντοπισμός του προφίλ του. Για τις υπόλοιπες περιπτώσεις χρηστών, το SoDaNet έχει ενεργοποιήσει την υπηρεσία Google Analytics. Παράλληλα, ο κατάλογος δεδομένων διαθέτει εγγενή μηχανισμό για μετρήσεις χρήσης (Metrics) των πόρων των έργων δεδομένων. Ειδικότερα, διαθέτει σωρευτικό μηχανισμό παροχής στατιστικών χρήσης με την επεξεργασία δεδομένων ιχνηλάτισης, όπως: ο συνολικός αριθμός λήψεων και προβολών πόρων, το πλήθος των προβολών ανά έργο δεδομένων ή ανά συλλογή έργων δεδομένων κ.λπ.

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται το προφίλ των χρηστών του SoDaNet και οι χρήσεις των πόρων βάσει των ως άνω μηχανισμών.

Παράλληλα, διερευνώνται μηχανισμοί για την αποτελεσματικότερη διαχείριση των χρηστών, όπως η δημιουργία ενός μηχανισμού παρατηρητηρίου, όπου θα εξάγονται με συνέπεια βασικοί δείκτες απόδοσης της υποδομής (Key Performance Indicators – KPIs) σε σχέση με τους χρήστες και τη χρήση της υποδομής.

Η διατήρηση του προφίλ χρηστών, θα γίνεται πάντα με τη σύμφωνη γνώμη τους και θα διαφυλάσσεται (τεχνικά κι επιχειρησιακά) μέσα από το σύνολο των κανόνων που έχουν τεθεί στην πολιτική προστασίας προσωπικών δεδομένων του SoDaNet. Βασικός στόχος του μηχανισμού παρατηρητηρίου είναι η καταγραφή, μέτρηση και παρακολούθηση της χρήσης και αξιοποίησης του διαθέσιμου ψηφιακού περιεχομένου από την ερευνητική κοινότητα καθώς και από τρίτα συστήματα μέσα από μηχανισμούς ιχνηλάτισης, διαλειτουργικότητας και ανατροφοδότησης. Για το σκοπό αυτό θα χρησιμοποιηθούν σύγχρονοι μηχανισμοί tracking και logging, και θα επανασχεδιαστούν οι φόρμες διαχείρισης του προφίλ των χρηστών.

Με τη διαχείριση και ανάλυση αυτών των δεδομένων, η υποδομή θα μπορεί μελλοντικά να δημιουργήσει προσωποποιημένες επιλογές πλοήγησης και προβολής με βάση το προφίλ του εκάστοτε χρήστη, όπως επίσης θα μπορεί να οδηγήσει και στη δημιουργία υποσυστήματος σύστασης ψηφιακού περιεχομένου (recommendation system), με τη χρήση αλγορίθμων μηχανικής μάθησης τόσο από τις προηγούμενες επιλογές του χρήστη, όσο και από τα στοιχεία του προφίλ του.

Παύλος Μπαλτάς, Ερευνητής Γ', Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Κώστας Ρόντος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Μαρία-Ελένη Συρμαλή, Επίκουρη καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Το δημογραφικό προφίλ των ενεργών χρηστών Facebook στην Ελλάδα

Την τελευταία δεκαετία, ένα σημαντικό μέρος ερευνητών στις κοινωνικές επιστήμες αντλεί πληροφορίες από μη συμβατικές πηγές δεδομένων για να απαντήσουν στα ερευνητικά τους ερωτήματα. Συγκεκριμένα χρησιμοποιούν δεδομένα που προέρχονται από πηγές μεγάλου

όγκου δεδομένων (Big Data) όπως είναι, οι δορυφορικές εικόνες, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τα δεδομένα των εταιρειών κινητής τηλεφωνίας. Το πλεονέκτημα των πηγών αυτών σε σχέση με τις συμβατικές είναι ότι είναι κατ' αρχήν επίκαιρα/συγχρονα, δηλαδή δίνουν μια εικόνα για την τρέχουσα πραγματικότητα, σε αντίθεση πχ με επίσημα δεδομένα όπως οι απογραφές πληθυσμού που είναι κάθε δέκα χρόνια. Επιπλέον είναι διαθέσιμα άμεσα και σε ότι αφορά τα δεδομένα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ελεύθερα προσβάσιμα χωρίς κάποιο οικονομικό κόστος. Στην βιβλιογραφία υπάρχουν εργασίες, με χρήση μεγάλων δεδομένων και θεματολογία όπως η εκτίμηση του πληθυσμού μεταναστών σε μια χώρα αλλά και του ρατσισμού/ρατσιστικού λόγου. Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με τα δεδομένα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και συγκεκριμένα της πλατφόρμας του Facebook. Οι εφαρμογές ανάκτησης των δεδομένων αυτών αναπτύχθηκαν από το ίδιο το Facebook, με στόχο να εξυπηρετήσουν τα τμήματα μάρκετινγκ των διαφημιζόμενων, καθώς οι συλλεγόμενες πληροφορίες χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του κόστους της διαφημιστικής τους καμπάνιας. Ωστόσο, είναι επίσης χρήσιμες για ερευνητικούς σκοπούς, καθώς λειτουργούν ως "ψηφιακή απογραφή" για τον πληθυσμό χρηστών του Facebook, επιτρέποντας τη συλλογή συγκεντρωτικών, ανώνυμων δεδομένων σχετικά με τα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου πληθυσμού. Στην παρούσα εργασία αξιοποιήσαμε την διαφημιστική πλατφόρμα του Facebook (Facebook advertising platform) ώστε να συλλέξουμε συγκεκριμένα δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών του δημοφιλούς κοινωνικού δικτύου στην Ελλάδα. Με στόχο την περιγραφή του δημογραφικού προφίλ των ενεργών χρηστών Facebook στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα η ανάλυση αφορά χαρακτηριστικά όπως το φύλο και η ηλικία καθώς και η περιφερειακή τους κατανομή, τα οποία συγκρίθηκαν με τα πραγματικά δεδομένα, με βάση τις πιο πρόσφατες εκτιμήσεις πληθυσμού της ΕΛΣΤΑΤ κατά φύλο και ηλικία σε περιφερειακό επίπεδο. Αναδύθηκαν διαφοροποιήσεις που παρουσιάζουν τα δεδομένα αυτά σε σχέση με τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού από τις συμβατικές πηγές. Επιπλέον έδωσαν απαντήσεις τόσο για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά αυτών που παραμένουν έκτος της πλατφόρμας, αλλά όσο και για την αντιπροσωπευτικότητα των δεδομένων ως προς τον γενικό πληθυσμό.

Κοινωνιολογία των Μέσων: Ο λόγος των Μέσων και το κοινό

Μαρίνα Ρήγου, Επίκουρη Καθηγήτρια, δημοσιογράφος, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ο ρόλος των νέων μέσων στις κοινωνίες του 21ου αιώνα. Προς έναν νέο μεγάλο μετασχηματισμό;

Τα νέα μέσα, ήδη από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, άλλαζαν τις συνθήκες ύπαρξής μας. Με καθοριστική επίδραση στα πεδία της επικοινωνίας, της απασχόλησης και της παραγωγής έθεσαν τους τεχνικούς όρους για τη διαδικασία απορρύθμισης των αγορών και της νέας παγκοσμιοποίησης. Μια διαδικασία που οδήγησε σε διεύρυνση της ψαλίδας της ανισότητας στις ανεπτυγμένες χώρες, σε κοινωνικές ανακατατάξεις και στην ανάδειξη μιας παγκόσμιας πλουτοκρατίας. Η ψηφιακή στροφή, έχοντας κοινή πορεία με τη νεοφιλελεύθερη στροφή, πραγματώθηκε στο νέο πλαίσιο αντίληψης για την κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική που διαμορφώθηκε από την κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου παραδείγματος, μετά και την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Παράλληλα οι αλλαγές που επήλθαν στη σύγχρονη δημοσιότητα με την ψηφιακή στροφή και την εμφάνιση των νέων μέσων, οδήγησαν μεν σε μια διεύρυνση της συμμετοχής, ωστόσο γρήγορα τα ίδια αυτά μέσα που συνέβαλαν σε έναν, εκ πρώτης όψεως, εκδημοκρατισμό της δημόσιας σφαίρας, οδήγησαν ταυτόχρονα σε έναν πανεύκολο και ολοκληρωτικό τρόπο ελέγχου και επιτήρησης. Όπως δηλαδή ο Habermas είχε διακρίνει τη δομική αλλαγή της δημοσιότητας και την

αναφευδαρχοποίησή της, όταν κυριαρχήθηκε από ένα διευρυμένο κράτος και τα οργανωμένα οικονομικά συμφέροντα, έτσι και η εμφάνιση των νέων μέσων οδηγεί αρχικά σε μια δεύτερη δομική αλλαγή της δημοσιότητας και στη συνέχεια στην “επαναφευδαρχοποίηση” των σύγχρονων μορφών δημοσιότητας.

Στο πρώτο τέταρτο του 21^{ου} αιώνα με κατακόρυφα αυξημένη τη χρήση των νέων μέσων και ειδικότερα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, στις συνεχώς δικτυωμένες κοινωνίες, αναδεικνύεται επιπλέον μια ιδιότυπη αντίφαση μεταξύ πραγματικής κοινωνικής ανισότητας και μιας ψηφιακής συμμετοχικής διαβουλευτικής δημοσιότητας. Πώς λοιπόν διαμορφώνεται αυτή η δημοσιότητα και ποια είναι η επίδρασή της στις κοινωνίες; Σε μια περίοδο διαδοχικών ή/και επάλληλων κρίσεων, ανακατατάξεων και έντασης της ανισότητας που χαρακτηρίζουν την εποχή μας, διαμορφώνονται συνθήκες ενός νέου μεγάλου μετασχηματισμού, δεδομένων και των αλλαγών που συγκροτούν την 4η βιομηχανική επανάσταση; Στο πλαίσιο αυτό, τα νέα μέσα είναι τρόπος διατήρησης της κοινωνικής ανισότητας ή πεδίο αμφισβήτησης και ρήξης; Υπάρχει κοινωνικός δεσμός ή έχει εκπέσει στην ελαφρότητα των δεσμών που συγκροτούν η αποδοχή αιτημάτων φιλίας, τα likes και η έκθεση και των πιο ενδόμυχων προσωπικών στιγμών στον εικονικό χώρο των πλατφορμών κοινωνικής δικτύωσης. Στην εισήγησή μου προτίθεμαι να απαντήσω στα ερωτήματα αυτά υπό το πρίσμα της ώσμωσης διαδικτυακού και κοινωνικού ιστού.

Αλέκα Σταματιάδη, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Δημοσιογραφίας & ΜΜΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

«Παλιά» τηλεόραση σε «νέα» μέσα: Σημεία & θέματα της ελληνικής τηλεοπτικής κουλτούρας σε διαδικτυακές κοινότητες τηλεθεατών

Αναζητώντας στοιχεία της ελληνικής τηλεοπτικής κουλτούρας στο επικοινωνιακό «χάος» σύγκλισης των μέσων, η παρούσα ανακοίνωση διερευνά τις διαδικτυακές κοινότητες τηλεοπτικών φανατικών τηλεθεατών τηλεοπτικών σειρών, σε ομάδες και σελίδες μέσων κοινωνικών δικτύωσης. Οι θεματικές και ο τρόπος που απασχολούν τους διαδικτυακούς τηλεθεατές το περιεχόμενο των τηλεοπτικών σειρών δύο δεκαετίες έπειτα από την πρώτη προβολή τους οδηγεί σε σημεία της συνέχισης της ιστορίας της τηλεόρασης στα ψηφιακά μέσα, όπως και σε διαχρονικά θέματα της ελληνικής μεταπολιτευτικής κοινωνίας.

Με εκκίνηση τις προσεγγίσεις των πολιτισμικών σπουδών, τα ακροατήρια των μέσων επικοινωνίας προσεγγίζονται όχι απλώς ως «αγορές» για διαφήμιση, αλλά ως κοινότητες με ιδιαιτερότητες που αντανakλούν στοιχεία για την ελληνική κοινωνία και κουλτούρα: είναι οι κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες, και όχι μόνο το προσωπικό «γούστο», που καθορίζουν ποια μέσα καταναλώνονται, υπό ποιες συνθήκες και με ποια αποτελέσματα. Η δημοφιλής κουλτούρα, εν γένει, θεωρείται ως μια έκφραση «από κάτω», που πηγάζει και ανήκει στο κοινό. Στην ψηφιακή εποχή, η ευρεία χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης διευκόλυνε την ενεργό συμμετοχή των ακροατηρίων και των καταναλωτών των μέσων, που πλέον έχουν την δυνατότητα να συν-δημιουργήσουν και να παράγουν εκ νέου περιεχόμενο από δημοφιλή κείμενα, στο πλαίσιο της συμμετοχικής κουλτούρας αλληλεπίδρασης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Χρησιμοποιώντας μεθοδολογίες ψηφιακής εθνογραφίας, σημειολογικά και θεματολογικά, εξετάζονται σε ομάδες και σελίδες μέσων κοινωνικής δικτύωσης, οι κοινότητες των φανατικών τηλεθεατών τηλεοπτικών σειρών που έχουν προβληθεί την δεκαετία του 1990 στον τηλεοπτικό σταθμό “Mega Channel”.

Η διερεύνηση της ελληνικής τηλεοπτικής κουλτούρας φανατικών ή fandom δείχνει ότι οι καταναλωτές της δημοφιλούς κουλτούρας έχουν ενεργό ρόλο, «προβάλλοντας» σε αναρτήσεις τους «παλιά» τηλεόραση σε «νέα» μέσα. Οι τηλεθεατές γίνονται συν-δημιουργοί περιεχομένου, χρησιμοποιώντας τα ψηφιακά μέσα για να δημιουργήσουν εκ νέου εικόνες (όπως memes) και μέσω των σχημάτων των τηλεοπτικών σειρών ερμηνεύουν διάφορα περιστατικά της επικαιρότητας ή της καθημερινότητας, αρκετά χρόνια μετά την πρώτη

προβολή των σειρών, που ανάγονται σε «κλασικές». Οι διαδικτυακές κοινότητες των φαν αποτελούν, ακόμα, χώρους ανακούφισης, απόλαυσης, διασκέδασης από τα προβλήματα που βιώνουν τα άτομα στο παρόν και νοσταλγίας για το παρελθόν. Καθώς οι χώροι αυτοί χαίρουν μεγάλου βαθμού απήχησης και αλληλεπιδράσεων των χρηστών, φανερώνουν την ευρυχωρία και τη σημασία που έχουν στην συγκρότηση της ελληνικής δημοφιλούς κουλτούρας και κοινωνίας και στη μελέτη των μέσων στην Ελλάδα, με τους φανατικούς τηλεθεατές να δημιουργούν μια «εναλλακτική» κοινωνική ιστορία της τηλεόρασης.

Ελένη Τσαλκατίδου, Υποψήφια διδάκτωρ - Υπότροφος ΙΚΥ, Τμήμα Επικοινωνίας & ΜΜΕ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η προβολή της επαγγελματικής ταυτότητας των Ελληνίδων αθλητικών συντακτριών μέσω του Instagram

Ο αριθμός των γυναικών που ασχολούνται με το αθλητικό ρεπορτάζ εξακολουθεί να είναι χαμηλός και ο εν λόγω τομέας να παραμένει ένας ανδροκρατούμενος χώρος σε ολόκληρο τον κόσμο. Ίσως αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες στη βιομηχανία των αθλητικών μέσων ενημέρωσης αντιμετωπίζουν διάφορες μορφές διακρίσεων και προκαταλήψεων κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους καριέρας (π.χ. ελάχιστες ευκαιρίες εξέλιξης, ανισότητα στις αμοιβές, σεξουαλική παρενόχληση κ.τ.λ.), που εν πολλοίς τις οδηγούν να εγκαταλείψουν την σταδιοδρομία τους αργά ή γρήγορα. Ακόμα, όμως, και αν δεν το κάνουν, παραμένουν στο παρασκήνιο και σπάνια έχουν ενεργό ρόλο στην παρουσίαση ή τον σχολιασμό ενός μεγάλου αθλητικού γεγονότος. Πλέον, η κατάσταση μπορεί να διαφοροποιηθεί χάρη στην εμφάνιση των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης, καθώς οι αθλητικές συντάκτριες έχουν την ευκαιρία να παρουσιάσουν και να απεικονίσουν τον εαυτό τους όπως οι ίδιες επιθυμούν, να αυξήσουν την αξία της επωνυμίας τους και να αλληλεπιδράσουν άμεσα με το κοινό τους μέσω ενός προφίλ σε αυτά.

Η παρούσα έρευνα εστιάζει στη χρήση του Instagram από τις Ελληνίδες αθλητικές συντάκτριες ως επαγγελματικό εργαλείο, λαμβάνοντας υπόψη της πρότερες έρευνες στο πεδίο που το καθορίζουν ως μία πλατφόρμα αυτο-παρουσίασης. Ακολουθώντας τη θεωρία του Goffman για την αυτο-παρουσίαση και αντλώντας στοιχεία από τον τρόπο που τα άτομα κατασκευάζουν τις ταυτότητές τους διαδικτυακά, σύμφωνα με σύγχρονες έρευνες στον τομέα της κοινωνιολογίας και της αλληλεπίδρασης ανθρώπου / υπολογιστή, υποθέτουμε ότι οι συντάκτριες προβάλλουν περισσότερο τη δημοσιογραφική τους ιδιότητα και λιγότερο την καθημερινότητά τους σε στερεότυπους ρόλους (π.χ. μητέρες, σύζυγοι, νοικοκυρές) μέσα από την πλατφόρμα. Με άλλα λόγια, αυτή η μελέτη περίπτωσης αποτελεί μια προσπάθεια να διερευνηθεί εάν οι γυναίκες αθλητικογράφοι έχουν αντιληφθεί τη δυναμική του Instagram και το χρησιμοποιούν για να εδραιώσουν τη θέση τους σ' ένα ανδροκρατούμενο επάγγελμα ή όχι.

Για τη μελέτη του υπό διερεύνηση θέματος θα γίνει ένας συνδυασμός ποσοτικής τεχνικής με ανάλυση περιεχομένου και ποιοτικής με ημι-δομημένες συνεντεύξεις. Συγκεκριμένα, θα αναλυθούν οι εικόνες, τις οποίες δημοσίευσαν στα προσωπικά τους προφίλ στο Instagram δέκα (10) Ελληνίδες αθλητικές συντάκτριες την περίοδο 1/1/2018-31/12/2019 και τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας θα ερμηνευτούν σε συνδυασμό με τα ποιοτικά δεδομένα των συνεντεύξεων.

Ιωσήφ Χαλαβαζής, Υποψήφιος διδάκτωρ, Τμήμα Επικοινωνίας & ΜΜΕ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Εμβολιαστικός και αντιεμβολιαστικός λόγος: Η συγκρότησή τους μέσα από τα ελληνικά διαδικτυακά ΜΜΕ

Διαχρονικά τα εμβόλια και οι δημιουργοί τους αντιμετωπίζουν έντονες αντιδράσεις από διάφορους κύκλους της κοινωνίας (Wolfe & Sharp, 2002). Αποτέλεσμα είναι να σχηματίζονται και να αναδύονται συνωμοσιολογικές αφηγήσεις στη δημόσια σφαίρα, οι οποίες συγκροτούν έναν συμπαγή αντιεμβολιαστικό λόγο που αμφισβητεί την ασφάλεια και την αποτελεσματικότητά τους των ίδιων των εμβολίων (Uscinski, 2019). Ταυτόχρονα όμως, υπάρχει και μία διαφορετική δημόσια προσέγγιση, η οποία προβάλλει υψηλή εμπιστοσύνη προς την επιστημονική κοινότητα και τα επιτεύγματά της. Στην ακραία μορφή της όμως καταλήγει σε δογματισμό που προσομοιάζει τον θρησκευτικό λόγο.

Οι δύο παραπάνω περιπτώσεις αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου πεδίου εξέτασης του συνωμοσιολογικού φαινομένου στη δημόσια σφαίρα των ύστερων νεωτερικών κοινωνιών που αποτελεί και το αντικείμενο των διδακτορικών σπουδών μου.

Κεντρικό θέμα της παρούσας μελέτης είναι η σκιαγράφηση του τρόπου συγκρότησης των δύο διαφορετικών τύπων λόγου (εμβολιαστικός και αντιεμβολιαστικός) που διαμορφώθηκαν στην ελληνική δημόσια σφαίρα κατά την περίοδο της Πανδημίας, μέσα από δημοσιεύματα σε μεγάλα ελληνικά sites, που είχαν ως θέμα τους τα εμβόλια, αλλά και τις δημόσιες τοποθετήσεις διάφορων προσώπων σχετιζόμενες με αυτά που φιλοξενήθηκαν στα συγκεκριμένα ΜΜΕ.

Αξιοποιώντας την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, εξετάζω τον τρόπο συγκρότησης των δύο στρατοπέδων, τα βασικά επιχειρήματά τους, τους εκάστοτε προβληματισμούς / ανησυχίες και τις αντίστοιχες επιθέσεις προς την άλλη πλευρά. Ταυτόχρονα καταγράφω, ταυτοποιώ και ερμηνεύω, ένα μέρος από τις συνωμοσιολογικές αφηγήσεις που αναδύθηκαν γύρω από τα εμβόλια έναντι του SARS-CoV-2, είτε αυτές καταγράφηκαν με σαφή τρόπο, είτε υπό τη μορφή της ειδησεογραφικής κάλυψης, η οποία επικαλούταν την κριτική προσέγγιση του θέματος. Αντίστοιχη βαρύτητα δίνω και στις εκάστοτε εμβολιαστικές αφηγήσεις και τον τρόπο με τον οποίο αναδύθηκαν και διαμορφώθηκαν τη δεδομένη περίοδο.

Ειδικά θέματα θεωρίας και έρευνας στην εγκληματολογία II

Έλλη Ανίτση, Υπ. Δρ. Εγκληματολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Τα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων υπό το πρίσμα της σύνθεσης ατομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων

Η παρούσα εισήγηση επικεντρώνεται στην εξέταση των εγκλημάτων βίας κατά των προσώπων μέσα από την σύνθεση ατομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Αποτελεί μέρος της διδακτορικής διατριβής «*Η σύνθεση της ατομικής (ψυχολογικής) και περιβαλλοντικής προσέγγισης στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη: η περίπτωση των εγκλημάτων βίας*», που διεξάγεται στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, υπό την επίβλεψη της Καθηγήτριας Χριστίνας Ζαραφωνίτου, με την υποστήριξη του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της Δράσης «*Υποτροφίες ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. Υποψηφίων Διδακτόρων*» (Αριθμός Υποτροφίας:1004). Αντικείμενο της εισήγησης αποτελεί η ανάδειξη των παραγόντων που δρουν στα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων και του τρόπου που αλληλοεπιδρούν στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη, μέσα από την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου. Αρχικά αναλύεται η σημασία της σύνθεσης στην επιστήμη της εγκληματολογίας και γίνεται αναφορά σε ψυχολογικές, περιβαλλοντικές και συνθετικές προσεγγίσεις της βίας και των εγκλημάτων βίας. Στη συνέχεια παρουσιάζονται κάποια πρώτα στοιχεία που προέκυψαν από την εμπειρική διερεύνηση του θέματος. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα διεξήχθη σε 30 τεκμήρια που αποτελούνται από «Πρακτικά και Αποφάσεις» του Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών, τα οποία αντλήθηκαν κατόπιν έγκρισης

σχετικής αίτησης που υπεβλήθη στο Εφετείο Αθηνών και αφορούν σε τρεις κατηγορίες εγκλημάτων βίας κατά των προσώπων. Στο πλαίσιο αυτό αναλύονται: (i) οι σκοποί της έρευνας, (ii) η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε κατά την ανάλυση των τεκμηρίων και ζητήματα δεοντολογίας και (iii) οι παράγοντες που προέκυψαν από την ανάλυση, υπό το πρίσμα των ερευνητικών ερωτημάτων και των πορισμάτων της βιβλιογραφικής έρευνας που προηγήθηκε της εμπειρικής διερεύνησης. Ειδικότερα, αποτυπώνονται και αναλύονται ως προς το περιεχόμενο και τις αλληλεπιδράσεις τους, τρεις κατηγορίες παραγόντων που αποτελούνται από: (α) ατομικούς παράγοντες που συγκροτούνται από τα περιστατικά ζωής, το ποινικό ιστορικό, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, καθώς και πεποιθήσεις και συναισθήματα του δράστη που αναδύονται από την ανάλυση, (β) κοινωνικούς παράγοντες που αφορούν σε πολιτισμικά χαρακτηριστικά του πλαισίου καθώς και (γ) παράγοντες που άπτονται του εγκληματικού συμβάντος (crime event) και περιλαμβάνουν τα χαρακτηριστικά των θυμάτων, τον τόπο, τον χρόνο καθώς και τα μέσα τέλεσης του εγκλήματος.

Γεωργία Βασσάλου, Υποψήφια διδάκτωρ Νομικής, Τμήμα Κοινωνιολογίας Δικαίου, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Εμφάνιση φαινομένων «ηθικού ξέπλυματος»

Οι κώδικες δεοντολογίας (ή ηθικής) - ως η κατ' εξοχήν μορφή σύγχρονης αυτορρύθμισης - διαπλέκονται και συνυπάρχουν άλλοτε συμπληρωματικά - ιεραρχικά και άλλοτε ανταγωνιστικά με τους παραδοσιακούς κανόνες δικαίου. Επηρεάζουν την κοινωνική οργάνωση και δείχνουν κάποτε να συμβαδίζουν με το πνεύμα της ευέλικτης οικονομίας, της πολιτικής και της αλματώδους τεχνολογικής ανάπτυξης.

Η υιοθέτηση κανόνων ηθικής - δεοντολογίας γίνεται ολοένα και συχνότερη, το ίδιο και η επίκλησή τους, από ειδικούς και μη. Ωστόσο, ένας διαφαινόμενος κίνδυνος εργαλειοποίησης και καταχρηστικής εφαρμογής των κωδικών δεοντολογίας, είναι πλέον έκδηλος τόσο στην ιδιωτική, όσο και στην δημόσια σφαίρα.

Στο πεδίο της Τεχνητής Νοημοσύνης η επικίνδυνη τακτική έχει ήδη ξεκινήσει. Με τον όρο «ηθικό ξέπλυμα» (“ethics washing”) αποδίδεται η πρακτική των μεγάλων τεχνολογικών κολοσσών να περιβάλλονται με ιδιαίτερη ευκολία τον μανδύα της «ηθικής» - ώστε να φαίνονται ότι ενεργούν υπεύθυνα, σεβόμενοι το συμφέρον όλων και προωθώντας το κοινό καλό. Υπό αυτές τις συνθήκες οι κανόνες ηθικής - δεοντολογίας μπορούν να μετατρέπονται σε εργαλεία χειραγώγησης, συγκάλυψης αυθαιρεσιών, προνομιακής εξυπηρέτησης συμφερόντων και κερδοσκοπίας. Πρόκειται δηλαδή για μια σύγχρονη μορφή «νομότυπης» διαπλοκής.

Η προσχηματική χρήση της δεοντολογίας/ηθικής για επικοινωνιακούς λόγους «δημόσιας κατανάλωσης» φαίνεται να διεισδύει έντονα σε ολοένα και περισσότερα πεδία της κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

Τα παραδείγματα είναι πολλά και δηλωτικά των διαστάσεων που μπορεί να προσλάβει η συγκεκριμένη προβληματική. Ενδεικτικά σημειώνεται ότι η ανάδυση του κινήματος #metoo μετά και την αποκάλυψη σοβαρών αξιόποινων πράξεων - στον καλλιτεχνικό χώρο - συνοδεύθηκε από την πλευρά της Πολιτείας με την αναγγελία υιοθέτησης ενός Κώδικα Δεοντολογίας για τους ηθοποιούς, χωρίς επιρροή μέχρι σήμερα.

Στο πεδίο της πολιτικής ακραίες συμπεριφορές - ακόμη και χειροδικίες - ή και ρητορικές μίσους, που εκφέρονταν από συγκεκριμένα αντιδημοκρατικά μορφώματα δεν περιορίστηκαν, ούτε ελέγχθηκαν επαρκώς ακόμη και εντός του Κοινοβουλίου - παρά την ύπαρξη σχετικού Κώδικα Δεοντολογίας.

Ακόμη, στον χώρο των μέσων ενημέρωσης η συνεχής επίκληση της δεοντολογίας μοιάζει κάποτε να γίνεται εύκολο μονοπάτι για την καταστρατήγηση κανόνων.

Στην νέα αυτή «κανονικότητα» η αυτορρύθμιση μπορεί να μετατραπεί σε μη ρύθμιση ή απορρύθμιση. Η κοινωνική συναίνεση και εμπιστοσύνη θα παύουν να παράγονται μέσα από

όρους διαπραγμάτευσης, ενώ ο ανορθολογισμός θα απειλεί. Η διαφάνεια και η αξιοπιστία τότε δίνουν την θέση τους σε αμφίβολης προέλευσης συμφέροντα και το αξιακό πλέγμα που θέτουν οι κανόνες δεοντολογίας/ ηθικής λειτουργεί όπως μια καλοστημένη «βιτρίνα». Το διακύβευμα είναι μεγάλο, το ίδιο και η ανάγκη ενδυνάμωσης και συνεχούς αναπλαισίωσης των ηθικών αξιών μπροστά σε κάθε νέο κίνδυνο και απειλή για την κοινωνία, την δημοκρατία και το κράτος δικαίου.

Γεωργία Μπόζιου, Υποψήφια Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Αντιλήψεις και νοηματοδοτήσεις αστυνομικών για το αδίκημα του βιασμού. Μια ποιοτική διερεύνηση

Ο ρόλος του Αστυνομικού που βρίσκεται στην «πρώτη γραμμή» και διαχειρίζεται περιστατικά βιασμών αποδεικνύεται κρίσιμος, αλλά δεν έχει μελετηθεί διεξοδικά. Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων και οι νοηματοδοτήσεις των Αστυνομικών για το αδίκημα του βιασμού. Συγκεκριμένα, διερευνάται η εννοιολόγηση του όρου «βιασμός» από τα Αστυνομικά Όργανα και η ταύτισή του με τους όρους του θεσμικού πλαισίου και το κατά πόσο οι προσλήψεις και οι αναπαραστάσεις των Αστυνομικών επηρεάζουν την αντιμετώπιση του εν λόγω αδικήματος όσον αφορά στο θύμα, στο δράστη και στο εγκληματικό επεισόδιο.

Το θέμα προσεγγίστηκε με ποιοτική διερεύνηση. Το εργαλείο που επιλέχθηκε και χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή δεδομένων είναι εκείνο της προσωπικής συνέντευξης οι οποίες διεξήχθησαν με 20 Αστυνομικούς (άνδρες – γυναίκες) που εργάζονται ή είχαν εργαστεί σε Τμήματα Ασφαλείας του νομού Αττικής. Μετά την ολοκλήρωση των μαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων ακολούθησε η απομαγνητοφώνησή τους. Στη συνέχεια, για την ανάλυση των δεδομένων, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης περιεχομένου, για τη διερεύνηση του θέματος.

Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες δέχονται επιρροές από το ρόλο που τους ανατίθενται από την Αστυνομική Ακαδημία και νιώθουν, σε μεγάλο βαθμό, ότι αν και δεν διαθέτουν τις γνώσεις και τις ικανότητες που σχετίζονται με τη διαχείριση των πρωταγωνιστών ενός εγκληματικού επεισοδίου, είναι «σωστοί» και αποτελεσματικοί στη δουλειά τους καθώς εφαρμόζουν τις τυποποιημένες διαδικασίες. Οι περισσότεροι ερωτηθέντες ταυτίζονται με το θεσμικό πλαίσιο της έννοιας του όρου «βιασμός» και πιστεύουν ότι κάθε άνθρωπος μπορεί να είναι θύμα, οποιοσδήποτε θα μπορούσε να είναι δράστης, ενώ το αδίκημα μπορεί να λάβει χώρα οπουδήποτε αρκεί να είναι σε απομονωμένη περιοχή. Επίσης, οι περισσότεροι θεωρούν ότι είναι ιδιαίτερα σημαντικός ο ρόλος της κατάρτισης και της εκπαίδευσης των Αστυνομικών για το αδίκημα του βιασμού, ωστόσο η έρευνα δείχνει ότι επιπλέον και η μόρφωση και η εμπειρία είναι σημαντικά, στην εξάλειψη κοινωνικών στερεοτύπων και στην διαπλάτυνση των στάσεων και των αντιλήψεων του Αστυνομικού κατά τη διαχείριση περιστατικών βιασμού.

Κωνσταντίνος Πανάγος, διδάκτωρ Εγκληματολογίας-Σωφρονιστικής, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Από το 'what works?' στο 'how it works?': Η συμβολή της βιογραφικής αφηγηματικής προσέγγισης στην εγκληματολογική έρευνα και την αντεγκληματική πολιτική

Η διαχειριστικότητα – ως τάση ή πρότυπο αντεγκληματικής πολιτικής – υποστηρίζεται ότι έχει επικρατήσει στο μετανεωτερικό σκηνικό (ιδίως στο αγγλοσαξονικό τόξο). Σε μια διαχειριστική σωφρονιστική πολιτική, τα μέτρα που υιοθετούνται δεν σχεδιάζονται στο πλαίσιο μιας μακρόπνοης και σφαιρικής προσπάθειας για την πρόληψη της υποτροπής. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην ανάδειξη προγραμμάτων που θα μπορούσαν να είναι – με

βάση εμπειρικά στοιχεία – αποδοτικά ως προς τη μείωση των πιθανοτήτων τέλεσης νέων αξιόποινων πράξεων (evidence-based practices). Η τάση αυτή συνοψίζεται με το ερώτημα «Τι αποδίδει;» (what works?) ή ακριβέστερα: «Τι αποδίδει ως προς τη μείωση της υποτροπής;» (what works to reduce reoffending?). Ως βασικό κριτήριο για τη θετική αξιολόγηση των παρεμβάσεων θεωρείται επίσης η άμεση παραγωγή αποτελεσμάτων σε συνδυασμό με το μικρότερο δυνατό κόστος για τις κρατικές δαπάνες (cost-benefit analysis). Συνεπώς, μια διαχειριστική πολιτική επικεντρώνεται στην επίτευξη μετρήσιμων, άμεσων και οικονομικά συμφερόντων αποτελεσμάτων. Τα τελευταία εξετάζονται κατά κανόνα μέσω ποσοτικών ερευνών, που στοχεύουν στη μέτρηση της υποτροπής των δραστών που έχουν υποβληθεί στις σχετικές παρεμβάσεις, συνήθως ένα ή δύο χρόνια κατόπιν της αποφυλάκισής τους (short-term reconviction rates).

Από την άλλη πλευρά, στη διεθνή βιβλιογραφία επισημαίνεται ότι η αξιολόγηση των μέτρων της σωφρονιστικής πολιτικής δεν θα πρέπει να βασίζεται αποκλειστικά στα οικονομικά κριτήρια, αλλά να επιδιώκεται μια πολύπλευρη κατανόηση της κοινωνικής επανένταξης των δραστών. Επιπρόσθετα, η αξιολόγηση των σωφρονιστικών προγραμμάτων είναι αναγκαίο να μην εξαντλείται στην ανάλυση ποσοτικών δεδομένων σχετικά με την υποτροπή, ένα ζήτημα που διαθέτει εξάλλου σημαντικούς περιορισμούς ως προς την ακριβή μέτρησή του. Στη διαδικασία αυτή είναι επίσης χρήσιμα τα εργαλεία που παρέχει η ποιοτική προσέγγιση στη μεθοδολογία των κοινωνικών ερευνών. Η εν λόγω προσέγγιση και οι ιδίως οι συνεντεύξεις ιστοριών ζωής είναι σε θέση να αναδείξουν επιπλέον πτυχές της σύνθετης διαδικασίας της κοινωνικής επανένταξης, όπως βιώνεται και νοηματοδοτείται από τους ίδιους τους «πρωταγωνιστές» του ποινικού εγκλεισμού και των κοινοτικών ποινικών κυρώσεων δίνοντας απάντηση όχι μόνο στο ερώτημα «τι αποδίδει» (what works?), αλλά και στο «πώς αποδίδει» (how it works?).

Με βάση τα παραπάνω, η ποιοτική εμπειρική έρευνα συμβάλλει μέσω της παραγωγής πολύτιμων ερευνητικών δεδομένων στον σχεδιασμό της σωφρονιστικής πολιτικής, αλλά και τη διαμόρφωση του θεωρητικού υπόβαθρου πάνω στο οποίο στηρίζεται (theory development). Για τον λόγο αυτό, η εισήγηση θα επικεντρωθεί – με βάση την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας – στη σημασία της βιογραφικής αφηγηματικής προσέγγισης τόσο για την προαγωγή της εγκληματολογικής γνώσης όσο και τη χάραξη της αντεγκληματικής πολιτικής ευρύτερα.

Εκπαίδευση στην πανδημία

Σουζάννα Μαρία Νικολάου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Χαράλαμπος Μπαρμπαρούσης, Διδάσκων, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Κωνσταντίνα Διαμάντη, Υποψήφια Διδάκτωρ, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Ψηφιακή κοινωνικοποίηση: Τα φίλια δίκτυα του φοιτητικού πληθυσμού την περίοδο της πανδημίας Covid-19. Μια ποιοτική προσέγγιση

Η πανδημία Covid-19, από τους πρώτους μήνες εμφάνισής της μέχρι τις τελευταίες μέρες εγκλεισμού και κοινωνικής απομόνωσης με την επιβολή των περιοριστικών μέτρων, άσκησε τεράστια αρνητική επίδραση στο φοιτητικό κοινό, αναγκάζοντας τους/τις φοιτητές/τριες να τροποποιήσουν τον τρόπο επικοινωνίας άρα και κοινωνικοποίησής τους. Η διατήρηση και ανάπτυξη φίλων δικτύων με ψηφιακά μέσα ως τρόπο επικοινωνίας αλλά και υποστηρικτικού – ψυχολογικού πλαισίου αποτέλεσε μονόδρομο στις πρωτόγνωρες και πιεστικές συνθήκες που βίωσαν. Η παρούσα ποιοτική μελέτη έχει ως στόχο να φωτίσει τον τρόπο ανάπτυξης

φίλων δικτύων με ψηφιακή επικοινωνία αλλά και τη σημασία τους για την κοινωνικοποίηση των νεαρών ενηλίκων με οφέλη σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο αναφορικά με τη μάθηση και την ευζωία.

Γιάννης Ζαϊμάκης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μαρίνα Παπαδάκη, Μέλος ΕΔΙΠ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Χαρά Κόκκινου, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Περικλής Δράκος, Μέλος ΕΔΙΠ, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ψηφιακές διακρίσεις και κοινωνικές ανισότητες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση κατά την εφαρμογή της τηλεκπαίδευσης εκτάκτου ανάγκης λόγω COVID-19

Η πρωτόγνωρη εμπειρία της κοινωνικής αποστασιοποίησης και των μέτρων πρόληψης της κοινωνίας για την αποφυγή της διάδοσης της ασθένειας του Covid-19 οδήγησε την πανεπιστημιακή κοινότητα να εγκαταλείψει προσωρινά την κανονικότητα της παραδοσιακής εκπαίδευσης προς μια νέα συνθήκη: της τηλεκπαίδευσης εκτάκτου ανάγκης με τη βοήθεια εικονικών αιθουσών και τεχνολογικών εργαλείων. Η τηλεκπαίδευση αξιοποιήθηκε ως βιώσιμη λύση για τη συνέχιση των σπουδών των φοιτητών/τριων, ωστόσο η εφαρμογή της ανέδειξε σειρά ζητημάτων στο πλαίσιο μιας ευρύτερης συζήτησης για το ρόλο της τεχνολογίας στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Η παρούσα εισήγηση βασίζεται στα αποτελέσματα διαδικτυακής έρευνας η οποία διεξήχθη από το Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας του Πανεπιστημίου Κρήτης (υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου και της Επιτροπής Κοινωνικών και Ψυχολογικών Προεκτάσεων της Πανδημίας Covid 19) κατά την περίοδο εφαρμογής της τηλεκπαίδευσης και συγκεκριμένα το εαρινό εξάμηνο του 2021. Η έρευνα απευθύνθηκε με ειδικά σχεδιασμένο ερωτηματολόγιο ερωτήσεων ανοιχτού και κλειστού τύπου, στο σύνολο των φοιτητών/τριών του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Ο σκοπός της έρευνας ήταν να αποτυπώσει τα προβλήματα και αδυναμίες της εφαρμογής της τηλεκπαίδευσης αναφορικά με ζητήματα ψηφιακών ανισοτήτων και κοινωνικής απομόνωσης, αλλά και τις προκλήσεις και δυναμικές που διαμορφώθηκαν μέσα από τη χρήση των νέων τεχνολογιών στο πανεπιστημιακό οικοσύστημα. Ακόμα, να κατανοήσει τους τρόπους πρόσληψης της εμπειρίας της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης από την οπτική των φοιτητών/τριών και να διερευνήσει τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες τους σε σχέση με τη χρήση της τεχνολογίας στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση στη μετα-Covid εποχή.

Στα αποτελέσματα της ανάλυσης αναφέρονται στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις των ψηφιακών πόρων (τόσο σε υλικοτεχνικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο δεξιοτήτων) με το κοινωνικό-δημογραφικό προφίλ των φοιτητών/τριών (φύλο, μέγεθος τόπου διαμονής, επίπεδο εκπαίδευσης γονέων, επάγγελμα και κατάσταση απασχόλησης γονέων), υποδηλώνοντας την αναπαραγωγή ευρύτερων κοινωνικών ανισοτήτων με επίδραση στην ισότιμη συμμετοχή των φοιτητών/τριων στην διαδικασία της τηλεκπαίδευσης. Επιπλέον, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά δεδομένα, αναδεικνύουν ότι οι φοιτητές/τριες αν και εξακολουθούν να θεωρούν σημαντική, και ως ένα βαθμό αναντικατάστατη την διδασκαλία με φυσική παρουσία, επιθυμούν την ενσωμάτωση στην εκπαιδευτική διαδικασία περισσότερων ψηφιακών μορφών μάθησης. Ο σχολιασμός των ευρημάτων της έρευνας επιδιώκει να συμβάλει στη συζήτηση για μια δημιουργική και δίκαιη αξιοποίηση των τεχνολογικών επιτευγμάτων στην εκπαιδευτική διαδικασία με στόχο το κοινωνικό πανεπιστήμιο της κριτικής σκέψης και της συμπερίληψης στο οποίο οι φοιτητές και οι φοιτήτριες θα έχουν ένα σημαντικό λόγο.

Ελένη Τσικνάκου, Υποψήφια Διδακτόρισα Κοινωνιολογίας και Υπότροφος ΕΛΙΔΕΚ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Πανδημία: Αφιεθρία για αλλαγές στη νοσηματοδότηση των εκπαιδευτικών σχέσεων

Στην παρούσα εισήγηση παρουσιάζουμε τις απόψεις εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης αναφορικά με την εμπειρία τους από την εφαρμογή της εξ αποστάσεως διδασκαλίας (σύγχρονης – ασύγχρονης – υβριδικής) λόγω της πανδημίας και επιχειρούμε να ερμηνεύσουμε τις συντελούμενες διεργασίες στο χώρο της εκπαίδευσης από την χρήση των ψηφιακών μέσων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Για την έρευνα χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική μέθοδος με ημι – δομημένες συνεντεύξεις. Πιο συγκεκριμένα, ρωτήθηκαν Ελληνίδες και Έλληνες εκπαιδευτικοί, που διδάσκουν σε δημόσια και ιδιωτικά σχολεία στα Βόρεια και Δυτικά προάστια των Αθηνών, για το πώς βίωσαν την εξ αποστάσεως διδασκαλία κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Για την ανάλυση των ευρημάτων χρησιμοποιήθηκε η θεωρία της συμβολικής διαντίδρασης (symbolic interactionism), ώστε να διερευνηθεί η νοηματοδότηση των εκπαιδευτικών που φαίνεται να καθόρισε τη στάση και εν συνεχεία τη δράση τους, καθώς κι η προσέγγιση της θεμελιωμένης θεωρίας (grounded theory approach), ώστε να αναπτυχθεί μία εμπειρική περιγραφή της διάδρασης ανάμεσα στους/στις εκπαιδευτικούς και τους/τις μαθητές/τριες, από την οπτική των πρώτων.

Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι η εξ αποστάσεως διδασκαλία, πέρα από τις προκλήσεις και τα προβλήματα που προέκυψαν από την εφαρμογή της, αποτέλεσε αφετηρία για αλλαγή στη νοηματοδότηση των εκπαιδευτικών σχέσεων στον χώρο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Φαίνεται δηλαδή ότι κατά τη διάρκεια της πανδημίας οι εκπαιδευτικοί οδηγήθηκαν σε μία επανεκτίμηση της οπτικής τους αναφορικά με το έργο τους, καθώς προέκριναν ως βασική συνιστώσα αυτού την κοινωνική του διάσταση.

Ειδική Συνεδρία: Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα

Dimitris Michailakis, Professor, Phil. Dr, University of Linköping, Sweden

Διονύσης Μπαλούρδος, Ομότιμος Διευθυντής Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Ο κίνδυνος φτώχειας παιδιών και νέων στην Ελλάδα και στη Σουηδία: Μία συγκριτική περιγραφή

Αν και τα προβλήματα της φτώχειας των παιδιών και των νέων δεν είναι νέα και πιθανά διαφοροποιημένα σε χώρες όπως η Ελλάδα και η Σουηδία, οι σύγχρονες κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις και η παρατεταμένη υγειονομική κρίση, θέτουν πρόσθετα εμπόδια που επεκτείνονται, συχνά σε οικογένειες της μεσαίας τάξης (μεσαίων εισοδημάτων).

Παρά τις προσπάθειες του κράτους πρόνοιας να διασφαλίσει την ευημερία των παιδιών, η βασική αιτία της αποτυχίας να προστατευθεί ο πληθυσμός από την παιδική και γονική φτώχεια πρέπει να αποδοθεί κυρίως στα μειωμένα ποσοστά ένταξης και περιορισμούς πρόσβασης στην κοινωνική ασφάλιση. Οι εξελίξεις στον τομέα της πρόνοιας τις τελευταίες τρεις δεκαετίες χαρακτηρίζονται από σημαντικές περικοπές στην κοινωνική ασφάλιση και αβέβαιες συνθήκες της οικονομίας και της αγοράς εργασίας. Ο σχετικός δείκτης παιδικής φτώχειας δείχνει ότι όλο και περισσότερα παιδιά μεγαλώνουν σε φτωχές οικογένειες.

Σκοπός της παρουσίασης είναι να συνοψίσει ευρήματα από διαθέσιμες ποσοτικές εκτιμήσεις σε σχέση με την στέρηση και τον κίνδυνο φτώχειας των παιδιών και των νέων στην Ελλάδα σε σύγκριση με τη Σουηδία, την τελευταία δεκαετία.

Για το σκοπό αυτό αξιοποιούνται τα δεδομένα από την έρευνα συνθηκών διαβίωσης (EU-SILC) της Eurostat και συζητούνται περιγραφικά στατιστικά στοιχεία και ευρήματα διαθέσιμων εμπειρικών μελετών. Σε πολλές περιπτώσεις τα στοιχεία είναι άκρως αποκαλυπτικά και απρόσμενα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2020 ο κίνδυνος φτώχειας νέων 20-24 ετών στην Ελλάδα ανέρχεται σε 23,2%, ενώ στη Σουηδία κυμαίνεται σε σημαντικά υψηλότερο επίπεδο (28,1%). Παρά ταύτα, συνυπολογίζοντας άλλα επιπρόσθετα στοιχεία η

εικόνα εμφανίζεται εντελώς διαφοροποιημένη. Ο νέος δείκτης σοβαρής υλικής και κοινωνικής στέρησης για το 2020 καταγράφει ποσοστό 1,5% για τους νέους 20-24 ετών στη Σουηδία, ενώ στην Ελλάδα ανέρχεται σε 15,1% που είναι το τρίτο υψηλότερο ποσοστό (Βουλγαρία: 18,9% και Ρουμανία: 22,8%) μεταξύ των χωρών της ΕΕ-27.

Παρόμοιες είναι και οι τάσεις αναφορικά με την περίπτωση των παιδιών, εγείροντας ερευνητικά ερωτήματα και αμφισβητήσεις αν πρόκειται για ασύμμετρες επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης και της υγειονομικής κρίσης και αλλοίωση του κοινωνικού -οικονομικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος και της μέχρι πρότινος πόλωσης της ανισότητας μεταξύ των χωρών του Ευρωπαϊκού Βορρά και Νότου.

Το ερώτημα που εξετάζεται είναι σύνθετο και αφορά το κατά πόσον οι διαφορές ανάμεσα στις δύο χώρες προϋπήρχαν και προς ποια κατεύθυνση και αν η φτώχεια μεταξύ των νέων συνδέεται στενά με την παιδική φτώχεια και ακολουθείται στη συνέχεια κατά τη μετάβασή τους στην ενηλικίωση και στην αγορά εργασίας. Επιπρόσθετα θα (απαν-) εξεταστεί η συνεισφορά και η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας ανάμεσα στις δύο χώρες.

Γεώργιος Πιερράκος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Η επίδραση της κοινωνικοοικονομικής κρίσης σε Δημογραφικούς Δείκτες

Αναλυτικότερα, μετά την περίοδο της έντονης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης την περίοδο 2010-2018, διαπιστώνεται μια σχετική σταθεροποίηση του ΑΕΠ της χώρας. Παράλληλα, μετά το ιστορικό υψηλό του 2013 με πάνω από ένα εκατομμύριο ανέργους, η ανεργία μειώνεται σταδιακά, ωστόσο εξακολουθεί και είναι υψηλή σε σχέση με τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο και υψηλότερη στις γυναίκες. Γενική επίπτωση της κοινωνικοοικονομικής κρίσης στους δημογραφικούς δείκτες είναι η σταθερή μείωση των γεννήσεων και επομένως του δείκτη γονιμότητας. Παράλληλα, εκτιμάται ότι, πιθανά λόγω της υψηλής ανεργίας των γυναικών, αυξάνεται περαιτέρω και μεταξύ άλλων, η μέση ηλικία της μητέρας στην απόκτηση πρώτου τέκνου, ενώ οι περισσότερες γεννήσεις πραγματοποιούνται πλέον μετά την ηλικία των 30. Συνακόλουθα, διαπιστώνεται η συνολική μείωση της ολικής γονιμότητας δημιουργώντας συνθήκες «παγίδας της γονιμότητας» με τιμές κάτω των 1,5 παιδιών/γυναίκα στην Ελλάδα. Συμπερασματικά, την τελευταία δεκαετία διαπιστώνεται -και μάλιστα χωρίς να λαμβάνεται η επίπτωση της πρόσφατης πανδημίας το αρνητικό ισοζύγιο γεννήσεων και θανάτων, η αύξηση της μέσης ηλικίας της μητέρας κατά τον τοκετό και η μείωση του ολικού δείκτη γονιμότητας. Κάτω από αυτό το δυσμενές πλαίσιο, στις προτάσεις για την αντιμετώπιση του φαινομένου περιλαμβάνονται η Εθνική Στρατηγική Δημογραφικής Πολιτικής σε τρεις κατευθύνσεις: α)την στήριξη της οικογένειας β)την ενίσχυση της παιδείας και γ)την υποστήριξη των νεαρών ζευγαριών στην αγορά εργασίας.

Νίκος Σαρρής, Ερευνητής, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Διονύσης Μπαλούρδος, Ομότιμος Διευθυντής Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στον ορίζοντα του 2030: Ευρωπαϊκοί στόχοι, δείκτες και προοπτικές

Ο σύνθετος δείκτης φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, αντιστοιχεί στο άθροισμα των ατόμων που είτε διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας, είτε διαβιών σε συνθήκες σοβαρής υλικής και κοινωνικής στέρησης ή ζουν σε νοικοκυριό με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας. Είναι ο κύριος δείκτης του στόχου της ΕΕ για το 2030 για την παρακολούθηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και ήταν ο βασικός δείκτης για την παρακολούθηση του στόχου της στρατηγικής ΕΕ 2020 για τη φτώχεια.

Ο ευρωπαϊκός πυλώνας κοινωνικών δικαιωμάτων θέτει τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό ως έναν από τους τρεις πρωταρχικούς στόχους που, σε επίπεδο ΕΕ, πρέπει να

επιτευχθούν έως το 2030 στους τομείς της απασχόλησης, των δεξιοτήτων και της κοινωνικής προστασίας. Ο αριθμός των ατόμων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού θα πρέπει να μειωθεί κατά τουλάχιστον 15 εκατομμύρια μέχρι το 2030, και από αυτούς, τουλάχιστον 5 εκατομμύρια θα πρέπει να είναι παιδιά. Οι στόχοι του 2030 είναι συνεπείς με τους στόχους αειφόρου ανάπτυξης του ΟΗΕ. Θέτουν την κοινή φιλοδοξία για μια ισχυρή κοινωνική Ευρώπη και θα επιτρέψουν στην Επιτροπή να παρακολουθεί την πρόοδο των κρατών μελών στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου.

Το 2021, ο δείκτης φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (AROPE) τροποποιήθηκε σύμφωνα με τον νέο στόχο της ΕΕ για το 2030. Ειδικότερα χρησιμοποιείται ο δείκτης σοβαρής υλικής και κοινωνικής στέρησης, ενώ ο δείκτης που εκτιμά τα νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας, αναφέρεται πλέον σε άτομα ηλικίας 0-64 ετών. Η αναθεώρηση επιτρέπει την καλύτερη μέτρηση της στέρησης, βάσει αναθεωρημένου καταλόγου στοιχείων, καθώς και την καλύτερη περιγραφή της κατάστασης κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων σε ηλικία εργασίας (ηλικίας 18 έως 64 ετών αντί 18 έως 59 ετών).

Στην εισήγηση θα περιγραφεί η κατάσταση της Ελλάδας σε σχέση με τους νέους δείκτες, συγκριτικά με άλλες χώρες της ΕΕ, ενώ παράλληλα θα εκτιμηθούν οι ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού. Όπως θα διαφανεί τα παιδιά και οι νέοι συγκαταλέγονται μεταξύ των ομάδων υψηλού κινδύνου, σηματοδοτώντας της ανάγκη χάραξης νέων πολιτικών.

Επιπλέον θα αξιολογηθεί η συνεισφορά του κοινωνικού πυλώνα του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας σχετικά με τα ευάλωτα στρώματα του πληθυσμού και θα διερευνηθεί κατά πόσον η αξιοποίηση των πόρων, από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάκαμψης και από το ΕΣΠΑ, θα συμβάλει στην ενδυνάμωση της «ανθεκτικότητας» της ελληνικής κοινωνίας.

Μαρία Πετράκη, Ph.D., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μάνθος Μатσαγκάνης, Ph.D., Πανεπιστήμιο Rutgers (ΗΠΑ)

Τα Κέντρα Κοινότητας ως δομές κοινωνικής πολιτικής των Ο.Τ.Α. α' βαθμού

Κατά την περίοδο της κρίσης, η εφαρμογή δημοσιονομικών πολιτικών λιτότητας οδήγησε σε σημαντική μείωση των δομών των δημοσίων υπηρεσιών, των πόρων και του προσωπικού με αρνητικά αποτελέσματα στην παροχή δημόσιων και κοινωνικών αγαθών. Ειδικότερα, οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν καθημερινά και άμεσα τα προβλήματα των τοπικών πληθυσμών μέσα σε περιβάλλον περιοριστικών πολιτικών και αυστηρής λιτότητας.

Σε αυτή την κατεύθυνση χρησιμοποιήσαν κάθε διαθέσιμο μέσο, εργαλείο και μεθοδολογία προκειμένου να δημιουργήσουν ένα αποτελεσματικό πλαίσιο αντιμετώπισης και διαχείρισης των προβλημάτων. Σε αυτές τις συνθήκες δημιουργήθηκαν Κέντρα Κοινότητας (ΚΚ) των Δήμων, με κύριο σκοπό την εξυπηρέτηση των πολιτών και κυρίως των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων.

Η παρούσα εισήγηση αναφέρεται στην αναγκαιότητα δημιουργίας των Κέντρων Κοινότητας, τον τρόπο συγκρότησής τους, τον μηχανισμό διοικητικής τους ενσωμάτωσης στη λειτουργία του Δήμου, στη στελέχωση, τις εργασιακές σχέσεις, τους πόρους και γενικότερα τη διασύνδεση με άλλες δομές. Ακόμη, επιχειρεί να απαντήσει ευρύτερα ερωτήματα σχετικά με τη δημιουργία, τη χρηματοδότηση και τις εργασιακές σχέσεις των Κέντρων Κοινότητας, καθώς και να περιγράψει εναλλακτικές προτάσεις πολιτικής για την εξέλιξη του θεσμού και την αποτελεσματικότερη λειτουργία του σε τοπικό επίπεδο.

Επιπρόσθετα θα παρουσιαστούν μελέτες περίπτωσης με βάση την έρευνα που πραγματοποιήθηκε μέσω διαδικτύου για την πληροφόρηση που παρέχεται από την Περιφέρεια Αττικής και την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας για τα Κέντρα Κοινότητας, με στόχο να διαφανεί και να αποτιμηθεί αφενός το έργο που επιτελούν και αφετέρου οι διαφορετικές ανάγκες που εξυπηρετούνται. Επίσης, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα από την έρευνα

ποιοτικού τύπου (σε βάθος συνεντεύξεις) που πραγματοποιήθηκε σε στελέχη-κλειδιά κυρίως από Ο.Τ.Α. Α' βαθμού, με στόχο, να αποτιμηθεί αξιολογικά η μέχρι τώρα λειτουργία των ΚΚ και να διατυπωθούν προτάσεις και πολιτικές βελτίωσης του ρόλου τους.

Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, προέκυψε ότι οι δήμοι όντας εγγύτερα στον πολίτη μπορούν να αφουγκραστούν και να εξυπηρετούν καλύτερα τις ανάγκες των πολιτών και ιδιαίτερα των πιο ευάλωτων. Προέκυψε δε από την επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων ότι ο νέος θεσμός των Κέντρων Κοινότητας ανταποκρίθηκε επαρκώς στις ανάγκες των πολιτών κατά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης.

Διονύσης Μπαλούρδος, Ομότιμος Διευθυντής Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Το μέλλον μέσα από το παρόν του πληθυσμού της Ελλάδας: Μια εναλλακτική προσέγγιση με σενάρια βασισμένα σε θεωρία και εμπειρικούς δείκτες

Η Ελλάδα έχει από τις χαμηλότερες τιμές του στιγμιαίου δείκτη γονιμότητας μεταξύ των χωρών της ΕΕ: 1,39 παιδιά/γυναίκα και συνεχώς κάτω από το όριο του 1,5 από 1987 και μετά. Η Κορέα μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ έχει χαμηλότερο συνολικό ποσοστό γονιμότητας: 0,84 παιδιά/γυναίκα το 2021 σε σύγκριση με 1,13 στη Μάλτα, 1,19 στην Ισπανία και 1,5 στην ΕΕ (για το 2020)

Ένας από τους κύριους λόγους για το χαμηλό ποσοστό γονιμότητας είναι η αναβολή της τεκνοποίησης. Στην Ελλάδα ο μέσος όρος ηλικίας των γυναικών κατά την απόκτηση του πρώτου τους παιδιού είναι 30,7 έτη, που είναι ελαφρώς μικρότερη από ό,τι στην Ιταλία (31,4), στην Ισπανία (31,2) και Κορέα (31,6). Η εκτεταμένη περίοδος των νεαρών ενηλίκων που ζουν στο γονικό τους σπίτι είναι ένας παράγοντας που συμβάλλει στη μετέπειτα γέννηση του παιδιού. Οι νέοι συχνά αισθάνονται την ανάγκη να ολοκληρώσουν την εκπαίδευσή τους, να ενταχθούν στην αγορά εργασίας και να εξοικονομήσουν χρήματα για την ιδιοκτησία σπιτιού πριν εγκαταλείψουν το γονικό τους σπίτι, δεδομένου ότι τα ενοίκια συχνά δεν είναι διαθέσιμα ή δεν είναι οικονομικά προσιτά, ενώ παράλληλα έχει ενταθεί το φαινόμενο της ενεργειακής φτώχειας.

Η πραγματική γονιμότητα στην Ελλάδα είναι ελαφριά πιο κάτω από το επιθυμητό επίπεδο, όμως ένας από τους παράγοντες που συμβάλλουν σε αυτό το χάσμα γονιμότητας είναι ότι πολλές γυναίκες παραμένουν άτεκνες. Τα τελευταία στοιχεία δείχνουν ότι το 24% των γυναικών που γεννήθηκαν το 1978 δεν απόκτησαν καθόλου παιδιά. Εκτός από τα προβλήματα γονιμότητας και υγείας και την έλλειψη συντρόφου πολύ σημαντικοί είναι οι οικονομικοί λόγοι καθώς και οι δυσκολίες εξισορρόπησης επαγγελματικής και προσωπικής ζωής, ιδίως στις γυναίκες γύρω των τριάντα ετών. Ένα δυσμενές οικονομικό περιβάλλον με χαμηλή οικονομική ανάπτυξη και υψηλή ανεργία συνδέεται αρνητικά με τη γονιμότητα, υποδηλώνοντας ότι η οικονομική σταθερότητα και οι προσδοκίες για το μέλλον επηρεάζουν τις αποφάσεις των ζευγαριών να ξεκινήσουν ή να μεγαλώσουν τις οικογένειές τους.

Σημαντικός παράγοντας δεν είναι πλέον να έχει το ζευγάρι υψηλό μορφωτικό επίπεδο αντίθετα, αποτελέσματα ερευνών δείχνουν ότι η σταθερή απασχόληση και η καλύτερη θέση εργασίας μιας γυναίκας είναι πλέον ο πιο αποφασιστικός παράγοντας για υψηλότερη γονιμότητα.

Με παραδοσιακούς και νεότερους δείκτες θα παρουσιαστεί η κατάσταση του πληθυσμού της Ελλάδας. Τα στατιστικά ευρήματα είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικά παρέχοντας τη βάση παραδοχών πάνω στους οποίους διαγράφονται οι προοπτικές οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις είναι αδόκητα απρόσμενες.

Μέθοδοι έρευνας και διαχείριση δεδομένων

Μαρία Ειρήνη (Μύρνα) Παπαδούκα, Επίκουρη καθηγήτρια Ποσοτικής Εγκληματολογίας, Middlesex University

Ανάλυση νομικών υποθέσεων σχετικά με την εμπορία ανθρώπων και τη διακίνηση μεταναστών: SHERLOC project: αρχικά αποτελέσματα

Το εμπόριο ανθρώπων (human trafficking) επηρεάζει κάθε χώρα του κόσμου και συχνά ξεκινάει από τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, όπου οι άνθρωποι καθίστανται ευάλωτοι στην εμπορία λόγω φτώχειας, συγκρούσεων ή άλλων συνθηκών. Παρόμοια τάση στην ανθρώπινη κινητικότητα εντοπίζεται στις δραστηριότητες παράνομης διακίνησης μεταναστών (migrant smuggling), η οποία εξ ορισμού διαφέρει από την εμπορία ανθρώπων από την άποψη ότι συνεπάγεται την παράνομη είσοδο ενός ατόμου σε ένα κράτος, προκειμένου ο διακινητής να αποκομίσει οικονομικό ή άλλο ουσιαστικό όφελος, χωρίς ωστόσο να εφαρμόζεται η συνιστώσα της εκμετάλλευσης. Παρ' όλα αυτά, σε σχετικές νομικές υποθέσεις, τα δύο αυτά ζητήματα έχουν συχνά αντιμετωπιστεί μέσω εναλλαγόμενων και μη ξεκάθαρων νομικών πλαισίων ανάλογα με τη χώρα, την ατομική περίπτωση και το πολιτικό υπόβαθρο.

Σε αυτό το έργο συγκεντρώσαμε 2.316 περιλήψεις δικαστικών υποθέσεων και αποφάσεων που κατηγοριοποιούνται είτε ως εμπορία ανθρώπων (n= 1502) είτε υποθέσεις παράνομης διακίνησης μεταναστών (n= 775) ή και οι δύο, από 133 διαφορετικές χώρες, όπως αναφέρονται στη βάση δεδομένων SHERLOC του UNODC, προκειμένου να διερευνηθούν ομοιότητες και διαφορές στις επικρατέστερες εγκληματικές δραστηριότητες, εστιάζοντας παράλληλα στα δημογραφικά στοιχεία των θυμάτων και των κατηγορουμένων. Στόχος είναι να διαπιστωθεί αν υπάρχουν (ή όχι) κοινές τάσης παρουσίασης και νομικής αντιμετώπισης των εμπλεκόμενων εγκληματικών δραστηριοτήτων. Η έρευνα ενσωματώνει μεθοδολογικά βήματα που περιλαμβάνουν την εφαρμογή τεχνικών επεξεργασίας φυσικής γλώσσας (natural language processing - NLP) για τον προσδιορισμό θεμάτων στο εξορυγμένο κείμενο (μοντελοποίηση θεμάτων) στη βάση δεδομένων νομολογίας του UNODC SHERLOC. Εντοπίζουμε περαιτέρω και κωδικοποιούμε τα θέματα σχετικά με τις παρεχόμενες Περιλήψεις Γεγονότων (Fact Summaries - περιγραφές νομικών υποθέσεων) προκειμένου να εξεταστεί η επικράτηση εγκληματικών δραστηριοτήτων για κάθε υπόθεση και για όλες τις χώρες.

Γεώργιος Χατζηχρήστος, Ακαδημαϊκός Υπότροφος, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Νικόλαος Ναγόπουλος, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ανάλυση Κοινωνικών Δικτύων: Μια ερευνητική στρατηγική μικτής μεθόδου

Η ανάλυση κοινωνικών δικτύων (Social Network Analysis-SNA) είναι μια διεπιστημονική μέθοδος που έχει κερδίσει το ενδιαφέρον για την ανάλυση κοινωνικών φαινομένων και πιο συγκεκριμένα για την ανάλυση τοπικών δικτύων. Η μέθοδος βασίζεται στη θεμελιώδη παραδοχή ότι η κοινωνική ζωή δημιουργείται πρωτίστως και κυρίως από τις δράσεις και τους κανόνες που διαμορφώνονται από αυτές τις σχέσεις δικτύωσης. Στο πλαίσιο αυτό, οι κόμβοι του δικτύου αντιπροσωπεύουν συνηθέστερα άτομα ή οργανισμούς, οι οποίοι συνδέονται με μία ή περισσότερες σχέσεις. Το πιο σημαντικό είναι ότι οι κόμβοι μοιράζονται νοήματα, σκοπούς, γνώσεις και αντιλήψεις που επηρεάζουν ποιοι από τους κόμβους αυτούς συνδέονται και πώς υλοποιούνται αυτές οι συνδέσεις.

Η διερεύνηση των τοπικών δικτύων μέσω μιας SNA απαιτεί τον εντοπισμό των κρίσιμων παραμέτρων που καθιστούν έναν κόμβο σημαντικό. Στο πλαίσιο της SNA, υπάρχουν περισσότεροι από ένας απλοί τρόποι για τον εντοπισμό των πιο σημαντικών φορέων σε ένα δίκτυο, ανάλογα με μια ομάδα παραδοχών του ερευνητή για τον κοινωνικό κόσμο, που θα τον οδηγήσουν σε διαφορετικούς δείκτες. Παρά την αυξανόμενη προβολή της, η SNA

εξακολουθεί να στερείται εννοιολογικής σαφήνειας λόγω του πλήθους των εννοιών και τεχνικών εντοπισμού της κεντρικής θέσης των κόμβων, αυτό που ο Freeman χαρακτήρισε κατά τη δεκαετία του 1970 ως "αμηχανία του διανοητικού πλούτου της SNA". Έτσι ενώ παραδοσιακά, η SNA έχει συνδεθεί με ποσοτικές μεθόδους, μια αυστηρά ποσοτική προσέγγιση μπορεί να μην είναι αρκετή για να μας καθοδηγήσει μέσα από το φάσμα των δεικτών και να αποκαλύψει τους μηχανισμούς μέσω των οποίων τα κοινωνικά δίκτυα διαμορφώνουν, αναδύονται και επηρεάζουν τις κοινωνικές και οργανωτικές διαδικασίες. Με άλλα λόγια, τα κοινωνικά δίκτυα δεν είναι απλώς δομές που πρέπει να μετρηθούν, αλλά έχουν και ένα κοινωνικο-πολιτισμικό υπόβαθρο που πρέπει να διερευνηθεί. Σε αυτό το πλαίσιο, οι μελετητές πιέζουν όλο και περισσότερο για έναν ποιοτικό εμπλουτισμό της SNA, i.e. μια μικτή SNA.

Η παρουσίαση εισάγει ένα τέτοιο μοντέλο SNA μικτής μεθόδου για τη διερεύνηση τοπικών δικτύων· ασχολείται κριτικά με τα εγγενή προβλήματα δειγματοληψίας της μεθόδου· τέλος αντλεί μαθήματα από μια έρευνα τοπικών δικτύων που πραγματοποιήθηκε μέσω μικτής SNA στην Ιρλανδία και υπογραμμίζει τις μεθοδολογικές και εμπειρικές δυσκολίες της ερευνητικής στρατηγικής.

Δημήτριος Καλαμάρας, Διδάκτορας Κοινωνικής Στατιστικής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Μεταδιδάκτορας Εφαρμοσμένης Στατιστικής, Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Άννα Μαντόγλου, Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Σμαράγδα Καζή, Καθηγήτρια Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Ένα κριτήριο για τη διευκόλυνση της ερμηνείας των αποτελεσμάτων, κατά την εφαρμογή ενός πολυμεταβλητού μοντέλου Ανάλυσης Λανθανουσών Κλάσεων (Latent Class Model) σε κοινωνικά δεδομένα. Η περίπτωση της διερεύνησης της κοινωνικής αναπαράστασης της Covid-19.

Η μεθοδολογία της Ανάλυσης Λανθανουσών Κλάσεων (Latent Class Analysis) είναι μια δημοφιλής πολυμεταβλητή στατιστική μέθοδος, ειδικά στις κοινωνικές επιστήμες καθώς τα δεδομένα που συλλέγονται, π.χ. οι απαντήσεις των ερωτώμενων σε ένα ερωτηματολόγιο, αντιστοιχούν κυρίως σε ποιοτικές – κατηγορικές μεταβλητές.

Η μέθοδος εισήχθη από τους Lazarsfeld & Henry (1968), με στόχο την ταξινόμηση και συσταδοποίηση (clustering) ενός συνόλου κατηγορικών παρατηρούμενων μεταβλητών (manifest variables), σε δύο ή περισσότερες κατηγορίες/κλάσεις μιας λανθάνουσας κατηγορικής μεταβλητής. Η ταξινόμηση αυτή στηρίζεται σε «μοτίβα» απαντήσεων με βάση τα οποία υπολογίζονται οι (υπό συνθήκη) πιθανότητες των ερωτώμενων, να ανήκουν σε κάποια από τις κλάσεις της λανθάνουσας μεταβλητής, δεδομένου ότι ανήκουν σε μία από τις κατηγορίες κάθε ανεξάρτητης μεταβλητής.

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι η παρουσίαση ενός στατιστικού κριτηρίου, το οποίο αναπτύχθηκε προκειμένου να διευκολύνει τους κοινωνικούς επιστήμονες, στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων, όπως αυτά προκύπτουν από την εφαρμογή ενός μοντέλου Ανάλυσης Λανθανουσών Κλάσεων (Latent Class Analysis) σε εμπειρικά δεδομένα, που προέρχονται από την ευρύτερη κοινωνική έρευνα. Επιπλέον θα συζητηθούν τα ευρήματα που προέκυψαν, από την εμπειρική εφαρμογή του συγκεκριμένου κριτηρίου, σε πραγματικά δεδομένα, έρευνας που πραγματοποιήθηκε για τη διερεύνηση της κοινωνικής αναπαράστασης της Covid-19 και των ταυτοτικών διαφοροποιήσεών της.

Χριστίνα Βαρουξή, Ερευνήτρια, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η πρόσληψη της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών στην Ελλάδα: στερεοτυπικές αντιλήψεις έμφυλων ταυτοτήτων και κοινωνικά κατασκευασμένοι ρόλοι. Ερευνητικά πορίσματα

Η παρουσίαση επιχειρεί να συνοψίσει επιλεγμένα ευρήματα ενός τμήματος της ποιοτικής έρευνας του έργου «Κοινωνικές αναπαραστάσεις, πεποιθήσεις και στερεότυπα για την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών στην Ελλάδα» αναφορικά με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών που διαπερνούν την ελληνική κοινωνία.

Η ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών μπορεί να γίνει κατανοητή εντός του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου στο οποίο εμφανίζεται και εξαπλώνεται. Οι στερεοτυπικές στάσεις που διαμορφώνουν το κοινωνικό κλίμα εντός του οποίου η βία ασκείται, μπορούν να τη δικαιώσουν ή να την αποτρέψουν ανάλογα με το εάν την εγκρίνουν και τη νομιμοποιούν ή την απορρίπτουν και την καταγγέλλουν. Οι κοινωνικές στάσεις μπορεί να οδηγήσουν στην ανοχή, αιτιολόγηση ή συγκάλυψη της βίας, δικαιολογούν ή συγχωρούν τους δράστες, τους απαλλάσσουν από το κοινωνικό κόστος της βίαιης συμπεριφοράς τους και υπονοούν ότι ορισμένες φορές οι γυναίκες είναι υπαίτιες της βίας που υφίστανται επειδή οι ίδιες την προκαλούν. Σε αυτό το κοινωνικό-πολιτισμικό υπόβαθρο η βία χρησιμοποιείται ως μέσο άσκησης εξουσίας και ελέγχου εκ μέρους του δράστη, εδράζει στις εξαρτητικές σχέσεις μεταξύ θύτη, θύματος, οικογένειας και κοινωνικού περιγυρού και γίνεται ανεκτή ή δικαιολογείται μέσω της ενοχοποίησης ή αυτό-ενοχοποίησης του θύματος. Η αποδόμηση των έμφυλων στερεοτυπικών πεποιθήσεων και των μύθων ενδοοικογενειακής βίας που τις υποστηρίζουν αποτελεί κρίσιμο παράγοντα στην πρόληψη και αποτροπή της ενδοοικογενειακής βίας. Προτεραιότητα αποτελεί η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας και συγκεκριμένων διακριτών ομάδων όπως οι νέοι και τα παιδιά, οι γυναίκες και οι επαγγελματίες που εμπλέκονται στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Στόχος είναι η μείωση της κοινωνικής ανοχής και παθητικότητας και η ενίσχυση της αίσθησης της προσωπικής και συλλογικής κοινωνικής ευθύνης για τον τερματισμό της βίας.

Κατερίνα Βεζυργιάννη, Κοινωνική Ψυχολόγος, Ειδικός Λειτουργικός Επιστήμονας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η συμβολή της οικογένειας προέλευσης στο μωσαϊκό της ενδοοικογενειακής βίας

Μελετάται ο ρόλος της οικογένειας προέλευσης και ειδικότερα του μητρικού προτύπου για την κόρη ως παράγοντα κινδύνου να καταστεί ευάλωτη έναντι της εκδήλωσης φαινομένων ενδοοικογενειακής βίας στη μετέπειτα ενήλικη ζωή της.

Πέρα από τις προφανείς συνέπειες της ενδοοικογενειακής βίας στα παιδιά, ως μάρτυρες κυρίως, αλλά και ως δέκτες κακοποιητικών συμπεριφορών -στο πλαίσιο της οικογένειας προέλευσης- συνήθως από τον πατέρα, εντοπίζονται και συμπεριφορές που αφορούν κακοποιητικές στάσεις, άμεσες ή έμμεσες, της ίδιας της μητέρας προς την κόρη στην παιδική ηλικία. Αυτό συντελεί ώστε να δημιουργούνται στην κόρη, αισθήματα υποτίμησης και αναξιοσύνης και να αναπαράγει ως ενήλικη στις έμφυλες σχέσεις της μια υποτακτική και εξαρτητική νοοτροπία με μειωμένη ή ακόμη και μηδενική αυτοεκτίμηση, αλλά και επιλογές συντρόφων με παρόμοια ψυχικά χαρακτηριστικά προς το γονεϊκό πρότυπο.

Σημαντικό παράγοντα κινδύνου αποτελεί η πειθήνια στάση της μητέρας προς τον πατέρα ως αποτέλεσμα των στερεοτυπικών αντιλήψεων με τις οποίες η ίδια γαλουχήθηκε περί άντρα-

αφέντη καθώς και της παθητικής-ανεκτικής στάσης της ακόμη και στην άσκηση βίας. Βίας λεκτικής ή/και ψυχολογικής, ορισμένες φορές και σωματικής, ακραία δε και σεξουαλικής. Στις περισσότερες περιπτώσεις η μητρική παρέμβαση συνεχίζεται και στην ενδοοικογενειακή ζωή της κόρης με συμβουλές και παραινέσεις για υποχωρητικότητα και συμβιβασμούς στη σχέση με τον σύζυγο/σύντροφο. Συνεπικουρείται δε και από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας προέλευσης και μάλιστα σε δηλούμενη πρόθεση διαζυγίου ή γενικότερα κρίση στη σχέση της κόρης ασκείται συντονισμένη πίεση για την αποτροπή ενός "αρνητικού" ενδεχόμενου.

Συχνά επίσης, καθοριστικό ρόλο παίζει και η παραμέληση από την μητέρα, η οποία ασχολείται πλημμελώς με την ψυχοδιανοητική εξέλιξη της κόρης και τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς της με ταυτόχρονη «προσκόλληση» στα υπόλοιπα παιδιά της (συνήθως αγόρια ή μικρότερα παιδιά). Εύλογα προκύπτει τότε η εσωτερικευμένη εδραίωση μιας εικόνας σύμφωνα με την οποία η γυναίκα (εν προκειμένω η κόρη) έχει δευτερεύοντα συμπληρωματικό ρόλο συγκριτικά με τους άνδρες τόσο στην οικογένεια, όσο και στην κοινωνία.

Παρόμοια επίδραση στο ψυχικό πεδίο ασκούν και οι συμπεριφορές και στάσεις μητέρων-ποσοτικά πολύ λιγότερων-που η ελλιπής φροντίδα προς τις κόρες σχετίζεται με μια αυτοαναφορική εκ μέρους τους ενασχόληση με την καθημερινότητά τους, κυρίως δε με την επαγγελματική ζωή τους.

Τέλος, ένας άλλος παράγοντας που επιδρά στη διαμόρφωση ευάλωτης ψυχοσύνθεσης, τόσο της κόρης, όσο και των παιδιών γενικότερα, σχετίζεται με την ύπαρξη σοβαρής ψυχοπαθολογίας της μητέρας ή/και τοξικοεξάρτησής της. Στην ιδιαιτέρως επιβαρυσμένη τέτοια περίπτωση, συνήθως συνυπάρχει ιστορικό ενδοοικογενειακής βίας στο περιβάλλον της οικογένειας προέλευσης.

Η διερεύνηση των χαρακτηριστικών της σημαντικής παραμέτρου που αναφέρεται στην επίδραση της οικογένειας προέλευσης, ιδιαιτέρως δε της μητέρας, αναμένεται να αναδείξει αφανείς εκ πρώτης όψεως γενεαλογικές αιτίες του προβλήματος.

Ναταλία Σπυροπούλου, Ειδική Λειτουργική Επιστήμων Β', Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας από τις κοινωνικές λειτουργούς των Τοπικών Μονάδων Υγείας: όψεις, απόψεις, πρακτικές

Το παρόν κείμενο επιχειρεί να διερευνήσει τους τρόπους με τους οποίους αντιμετωπίζεται η ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών από τις γυναίκες κοινωνικές λειτουργούς που εργάζονται σε Τοπικές Μονάδες Υγείας. Μέσα από ποιοτική έρευνα, αναδεικνύονται οι απόψεις των Κοινωνικών Λειτουργών για την ενδοοικογενειακή βία, οι στάσεις και οι αναπαραστάσεις τους, αλλά και οι πρακτικές που ακολουθούν. Είναι γεγονός ότι οι αντιλήψεις και οι αναπαραστάσεις των Κοινωνικών Λειτουργών μπορούν να επηρεάσουν τον τρόπο και την αποτελεσματικότητα αντιμετώπισης των γυναικών θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας. Έτσι λοιπόν, ο στόχος είναι να απαντηθούν μία σειρά από επιμέρους ερωτήματα. Μεταξύ αυτών: Τι πιστεύουν οι Κοινωνικές Λειτουργοί των ΤΟΜΥ για την ενδοοικογενειακή βία; Πόσο καλά προετοιμασμένες είναι για την παροχή βοήθειας προς τις γυναίκες θύματά ενδοοικογενειακής βίας; Τι πρακτικές εφαρμόζουν για την υποστήριξη των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας; Ποια είναι τα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπίσουν; Τι συναισθήματα καλούνται οι ίδιες να διαχειριστούν; Στη σχετική διεθνή βιβλιογραφία αναφέρεται ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται σε τοπικές δομές υγείας νιώθουν απροετοίμαστοι να αναλάβουν και να διαχειριστούν περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας είτε λόγω απειρίας ή μικρής εργασιακής εμπειρίας, είτε λόγω ελλιπούς γνώσης, εκπαίδευσης, κατάρτισης.

Στην περίπτωση της δικής μας έρευνας, οι κοινωνικές λειτουργοί εμφανίστηκαν ιδιαίτερα ευαίσθητοποιημένες στο κομμάτι της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών αν και, όχι επαρκώς εκπαιδευμένες, επιβεβαιώνοντας τη βιβλιογραφία. Θεωρούν, ότι το κυρίαρχο κοινωνικό περιβάλλον, οι έμφυλες ανισότητες και η επικράτηση μίας πατριαρχικής κουλτούρας συντελούν στην διατήρηση της ενδοοικογενειακής βίας.

Το αίσθημα της ματαίωσης και της απογοήτευσης κυριαρχεί όσον αφορά την έκβαση των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας που συναντούν, ενώ απογοητευμένες δηλώνουν επίσης και με την επαγγελματική τους αναγνώριση στο πλαίσιο της εργασίας τους στις Τοπικές Μονάδες Υγείας, όπου το ιατροκεντρικό μοντέλο επικρατεί. Οι Κοινωνικές Λειτουργοί, στη συντριπτική πλειονότητά τους, δεν φάνηκε να υιοθετούν στερεότυπα ή μύθους για την ενδοοικογενειακή βία, όντας συνεπείς με τις αρχές και το ρόλο του επαγγέλματός τους.

Ιωάννα Τσίγκανου, Διευθύντρια Ερευνών, Ινστιτούτο Πολιτικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η μελέτη της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών. Αναστοχαστικές παρατηρήσεις

Η μελέτη της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών αναδεικνύεται ένα δύσκολο εγχείρημα καθώς στη διερεύνηση του φαινομένου αλληλοδιαπλέκονται πραγματικότητες και αναπαραστάσεις, πεποιθήσεις και στερεότυπα με τρόπο που συσκοτίζει παρά διευκολύνει την «αποκάλυψη» ή διακρίβωση της φυσιογνωμίας και των χαρακτηριστικών του φαινομένου. Ακόμη και στην περίπτωση που οι ερευνητές νοιώθουν πως πλησιάζουν στην «αποκάλυψη» όψεων του πραγματικού και της «αλήθειας» δεν είναι πάντοτε εύκολο να απεκδυθούν του «ψυχικού κολασμού» ή/και της ανάδυσης ενός «συλλογικού τραύματος» που συνεπιφέρει η μελέτη του φαινομένου για τις γυναίκες ιδιαίτερα ερευνήτριες. Ενός «κολασμού» ή/και «τραύματος» που δημιουργείται ασυνείδητα κατά την ερευνητική διαδικασία καθώς ο λόγος των γυναικών θυμάτων και οι λόγοι των επαγγελματιών περί των γυναικών θυμάτων δημιουργούν ένα κοινωνικό τοπίο που βρίθεται μύθων, παρορμήσεων, ζήλειας και φθόνου, συχνά αξεδιάλυτων αναστολών και επιθυμιών, θολών κατηγοριών και κατηγοριοποιήσεων, ανασφαλειών και φόβων αλλά και αληθειών. Πρόσφατη σχετική ερευνητική μας εμπειρία κατέδειξε ότι μόνον ο αναστοχασμός μετά από ένα ποιοτικού τύπου ερευνητικό εγχείρημα αναφορικά με τη μελέτη της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών επιφέρει μια στοιχειώδη «κάθαρση» αναδεικνύοντας ωστόσο το αφόρητο επιχείρημα ότι ο κοινωνικός μας κόσμος, αν και δυναμικά μεταβαλλόμενος, εξακολουθεί, πράγματι, να απαρτίζεται από προκαθορισμένες «σχέσεις» μεταξύ ατόμων και ομάδων, τοποθετημένων σε συγκεκριμένες «θέσεις» μέσα στον κόσμο, μεταξύ των οποίων και οι δικές μας.

Νέοι Κοινωνιολόγοι: Βία, Θυματοποίηση και αποκλεισμός

Άγγελος-Ηλίας Πιερράτος, ΜΔΕ Εγκληματολογίας, Κοινωνιολόγος, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Κοινωνική περιθωριοποίηση και αποκλεισμός πρώην κρατουμένων. Η συμβολή των αφηγήσεων ζωής τους.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα ιδιαιτέρως περίπλοκο και πολυεπίπεδο φαινόμενο με προεκτάσεις σε κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο και χαρακτηριστικά γνωρίσματα την αδυναμία ορισμού της έννοιας αυτής, που συχνά χαρακτηρίζεται από τη βιβλιογραφία ως «έννοια-ορίζοντας», αλλά και τη δυσχέρεια σαφούς εννοιολογικού διαχωρισμού της από «συγγενείς» έννοιες, όπως εκείνη της φτώχειας και της

κοινωνικής περιθωριοποίησης. Ούσα μια εξελισσόμενη και σπειροειδής διαδικασία που αναδύεται στη βάση ενός συνονθυλεύματος κοινωνικών μειονεκτημάτων και αρνητικών καταστάσεων, δρα ιδιαίτερος επιβαρυντικά προς κάθε προοπτική κοινωνικής ένταξης ή ενσωμάτωσης για άτομα ή ομάδες. Από εγκληματολογικής σκοπιάς, ο κοινωνικός αποκλεισμός δύναται να λάβει τις πλέον ακραίες του διαστάσεις, ιδιαίτερα όσον αφορά στον πληθυσμό των πρώην κρατουμένων.

Σκοπός της έρευνας που επιχειρείται να παρουσιαστεί στην παρούσα εισήγηση είναι ο εντοπισμός και η ερμηνεία των σημαντικότερων όψεων κοινωνικής περιθωριοποίησης και αποκλεισμού του εν λόγω πληθυσμού, υπό το πρίσμα των προσπαθειών του για κοινωνική επανένταξη. Ως μεθοδολογικό εργαλείο συλλογής δεδομένων επιλέχθηκε η αφηγηματική συνέντευξη, στο πλαίσιο της ποιοτικής μεθοδολογίας· για την ταξινόμηση και παρουσίαση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η θεματική ανάλυση περιεχομένου. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, προκύπτει ότι οι καταστάσεις περιθωριοποίησης και αποκλεισμού πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη φυλάκιση είναι ένα γεγονός, με τις όψεις που εντοπίζονται στον επίσημο και ανεπίσημο κοινωνικό έλεγχο να ξεπερνούν σε πολλές περιπτώσεις αντίστοιχες όψεις που σχετίζονται με την ύπαρξη υποστηρικτικών δικτύων· σε αρμονία με αυτά τα τελευταία διαντιδρούν και ορισμένα περιστατικά ζωής. Ακόμη, επιβεβαιώνεται η αλλοιωτική επίδραση του εγκλεισμού αλλά και της συνολικής εμπειρίας εμπλοκής με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης –και του στίγματος που εκείνη επιφέρει– αναφορικά με την ταυτότητα και την ψυχολογική κατάσταση των πρώην κρατουμένων.

Επισημαίνονται ωστόσο ορισμένες «εξαιρέσεις», στη βάση της προσωπικής διαχείρισης των δυσχερειών. Καταληκτικά, οι ιστορίες ζωής κρίνονται ως ένα κατάλληλο εργαλείο προσέγγισης που διευκολύνει τον εντοπισμό περιθωριοποιητικών και αποκλειστικών καταστάσεων ενός πληθυσμού που –όσο δυσπρόσιτος και αν φαντάζει– έχει ανάγκη ουσιαστικής έκφρασης και επικοινωνίας.

Ευθαλία Σιούρδα, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Έγκλημα στα Γλυκά Νερά· η γυναικοκτονία που κατασκευάστηκε και αναπαράχθηκε ως έγκλημα μεταναστών

Διαχρονικά, σημαίνουντα ρόλο στην καταγραφή, πλαισίωση, νοηματοδότηση και τέλος ανάδειξη της εικόνας των μεταναστών στην δημόσια σφαίρα ,έχουν παίξει τα ΜΜΕ. Υπάρχουν μελέτες (Κωνσταντινίδου, 2001, Μοσχοπούλου, 2005) οι οποίες διερευνούν κατά πόσο τα ΜΜΕ έχουν συμβάλει στην αρνητική στερεοτυπική εικόνα του μετανάστη εγκληματία όπως για παράδειγμα την σύνδεση της μαζικής άφιξης των Αλβανών μεταναστών στην χώρα μας την δεκαετία του '90 με την εκλαμβανόμενη ως ραγδαία αύξηση της εγκληματικότητας όπως αυτή καταγράφεται επίσημα από κρατικούς φορείς. Αυτό που προκύπτει τις έρευνες για την παρουσίαση των μεταναστών από τα ΜΜΕ διαρκής διαφοροποίηση του "άλλου" και του "εμείς". Ο άλλος συνδέθηκε με την απειλή, την παραβατικότητα, την βία, το έγκλημα. Το "εμείς" χτίστηκε μέσα στην εθνική υπεροχή. Η εθνικότητα χρησιμοποιήθηκε ως αποδεικτικό ενοχής, στοιχείο στιγματισμού. Αυτό επιβεβαιώνει η μελέτη μου για την κάλυψη μιας δολοφονίας που συγκλόνισε την χώρα και που κατασκευάστηκε και παρουσιάστηκε ως έγκλημα αλλοδαπών που απειλούν την ασφάλεια των Ελλήνων, της ελληνικής κοινωνίας ενώ αποδείχθηκε γυναικοκτονία. Ανέλυσα με την μέθοδο της θεματικής ανάλυσης περιεχομένου, την παρουσίαση από τον έντυπο Τύπο της δολοφονίας της 20χρονης Caroline Crouch από τον σύζυγό της Μπάμπη Αναγνωστόπουλο στην οικία τους στα Γλυκά Νερά. Η Καρολάιν δολοφονήθηκε 11/5/21 και έως 17/6/21 που ομολόγησε ο σύζυγός της μετά από προσαγωγή ως δράστες παρουσιάζονταν μετανάστες. Το έγκλημα πήρε τεράστιες διαστάσεις στα ΜΜΕ, τα οποία στην πλειοψηφία τους με τον γλαφυρό και δραματικό τρόπο παρουσίασης δημιούργησαν ένα κλίμα φόβου και ηθικού πανικού. Οι δράστες επικηρύχθηκαν δια στόματος του

Υπουργού Προστασίας του Πολίτη, ανακοινώθηκε αυστηροποίηση των ποινών για ειδικά εγκλήματα και η εικόνα του μετανάστη-εγκληματία κατασκευάστηκε και πάλι. Τα δημοσιεύματα μελετήθηκαν και αναλύθηκαν γύρω από 4 άξονες που χρησιμοποιήθηκαν για να περιγράψουν τόσο τους δράστες όσο και το έγκλημα: (λαθραίοι, πλαστά έγγραφα), τα επίθετα και τα ουσιαστικά που διαφοροποιούν ανάμεσα στους “άλλους” (αλλοδαπός) και τον ντόπιο πληθυσμό αλλά και οι εθνοτικοί και εθνικοί προσδιορισμοί που χρησιμοποιούνται σαν συνώνυμο της σκληρής και εγκληματικής φύσης, σαν απόδειξη, τεκμήριο ενοχής και τέλος οι περιγραφές περί συμμοριών, μαφίας και άβατου. Στην πλειοψηφία των δημοσιευμάτων η εθνικότητα υπερτονίζεται τόσο στον τίτλο όσο και στον κορμό του δημοσιεύματος και στην ουσία περιπλέκεται με τους υπόλοιπους άξονες περιγραφής. Τα κοινά χαρακτηριστικά όλων των δημοσιευμάτων είναι οι ρητορικές τεχνικές που χρησιμοποιούν, όπως η υπερβολή, η επιλεκτική έμφαση, η επανάληψη, σε τελική ανάλυση η γενίκευση και η «ετικέτα». Από ένα σημείο και έπειτα η εθνικότητα μετατρέπεται σε ιδιότητα και τελικά ανάγεται σε τεκμήριο εγκληματικής ή εγκληματογενούς συμπεριφοράς.

Ειρήνη Συντιχάκη, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Το συλλογικό θύμα στη σύγχρονη εποχή

Σε όλες τις κοινωνίες διαχρονικά, αναπτύσσονται συμπεριφορές που χαρακτηρίζονται εγκληματικές από τα μέλη τους. Αυτές οι εγκληματικές συμπεριφορές, συναποτελούνται από δύο μέλη, τους δράστες και τα θύματα. Κι ενώ για τους δράστες των εγκλημάτων έχουν γραφεί πολλά κι έχουν λεχθεί ακόμη περισσότερα, τα θύματα αποτελούσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τον τελευταίο τροχό της αμάξης σχετικά με τη μελέτη τους. Τις τελευταίες δεκαετίες, η επιστήμη της Θυματολογίας ήρθε να καλύψει αυτό το κενό, δίνοντας απαντήσεις σε καίρια ερωτήματα αναφορικά με το θέμα αυτό. Μέσα από τις επιστημονικές της αναζητήσεις ανέπτυξε και την ιδέα του συλλογικού θύματος, η οποία περιλαμβάνει πολλές επιμέρους κατηγορίες θυμάτων. Η προτεινόμενη εισήγηση, η οποία βασίζεται σε εργασία που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Εγκληματολογία» στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, εστιάζει ακριβώς σε αυτήν την ιδέα της συλλογικής θυματοποίησης, όπως αναπτύσσεται στις σύγχρονες μεταπολεμικές κοινωνίες ως απότοκο της εταιρικής δραστηριότητας (corporate crimes). Τα βασικά πεδία που διερευνώνται είναι το πότε πυροδοτείται η ανάγκη για την επιστημονική διερεύνηση του συλλογικού θύματος, τι την προκαλεί, ποια είναι τα χαρακτηριστικά της και πως αντιμετωπίζεται από τους πολίτες και το κράτος. Πιο συγκεκριμένα επιχειρείται μία εννοιολογική επεξήγηση βασικών όρων όπως είναι το corporate crime ή η εταιρική θυματοποίηση, ενώ παράλληλα εξετάζονται τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά του φαινομένου. Ακόμη αναζητούνται τα μέσα αντιμετώπισης της συλλογικής θυματοποίησης που λαμβάνονται τόσο από την πολιτεία όσο κι από τους πολίτες, πρώτα μέσω διερεύνησης της εγχώριας νομοθεσίας σε επίπεδο καταστολής και έπειτα μέσω αναζήτησης των μηχανισμών εκείνων που δρουν σε επίπεδο πρόληψης. Τέλος στην εισήγηση, θ' αποτυπωθούν τα μεθοδολογικά προβλήματα που παρατηρούνται στη μελέτη του φαινομένου ενώ θα παρουσιαστεί και η περίπτωση της εταιρίας Νεστέ, και η συμβολή της στη δημιουργία συλλογικής θυματοποίησης.

Δήμητρα Καλαμπαλίκη, Κοινωνική Ερευνήτρια, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Χριστίνα Μπότσου, Κοινωνική Ερευνήτρια, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Άδηλες ταυτότητες: Όψεις κοινωνικού ελέγχου σε γυναίκες με αναπηρία

Η μελέτη της κατάστασης των γυναικών και κοριτσιών με αναπηρία, στο πλαίσιο ενός διευρυμένου ερευνητικού προγράμματος, ανέδειξε ένα πεδίο κατεσπαρμένων σκοπέλων. Εκκινώντας από μια κριτική θεωρητική ματιά, θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση της άσκησης

του τυπικού και άτυπου κοινωνικού ελέγχου στις γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρία, εστιάζοντας στην ανακατασκευή και διαίωνιση των ανισοτήτων μέσω του υγειονομικού, εκπαιδευτικού και ποινικο-κατασταλτικού συστήματος.

Η εννοιολογική αφετηρία θα εκκινήσει από τη θεωρητική ανάγνωση του ζητήματος, ούσα σημαντική συνιστώσα στην κατανόηση των βιωμένων συνθηκών των γυναικών με αναπηρία. Η συνανάγνωση του πεδίου του έμφυλου προβληματισμού με εκείνου της αναπηρίας αποτελεί μία παράμετρο που δεν έχει διερευνηθεί σε βάθος, ούτε από την πλευρά των φεμινιστικών κινημάτων, ούτε από τα κινήματα των ατόμων με αναπηρία.

Παράλληλα, η εστίαση στην εμπειρία του ατόμου με αναπηρία, όπως αυτή προκρίθηκε με την εξέλιξη του κοινωνικού μοντέλου για την αναπηρία, απέτυχε να ενσωματώσει την εμπειρία του φύλου ως παράμετρο της ευρύτερης κοινωνικής-πολιτισμικής ταυτότητας του ατόμου, έχοντας ως αποτέλεσμα την αδυναμία συνανάγνωσης των φεμινιστικών ζητημάτων με τα ζητήματα που αφορούν την αναπηρία, αλλά και την αποκρυπτικότητα της εμπειρίας της αναπηρίας από την επίσημη φεμινιστική θεωρία. Επιπρόσθετα, μείζονος σημασίας θεωρητική ανάγνωση εντοπίζεται στην ασκηθείσα κριτική στο ιατρικό μοντέλο πρόσληψης της αναπηρίας, χαρακτηριζόμενο ως ντετερμινιστικό, και μετατοπίζοντας το βάρος από την κοινωνική κατασκευή της αναπηρίας μέσω της κοινότητας στην ατομική παθογένεια.

Μεταβαίνοντας στον άξονα της κοινωνικής πραγματικότητας, ως αποτέλεσμα κριτικής διαλογής των συμπερασμάτων της έρευνας, αναδύονται κεντρικά οξύμωρα μοτίβα μέσω των ερευνητικών ευρημάτων, όπως η συχνή πρόσληψη των γυναικών με αναπηρία ως παιδιών (infantilisation), στερεότυπα και προκαταλήψεις που διαποτίζουν τους παρόχους υπηρεσιών, το ιατροκοιμημένο πρίσμα θεώρησης τους, οι καταναγκαστικές πρακτικές που υφίστανται, αλλά και το περιορισμένο παραχθέν εστιασμένο επιστημονικό έργο. Οι παραπάνω παράγοντες συντελούν -μεταξύ άλλων- στην άδηλη καταστρατήγηση του αναφαίρετου δικαιώματος στην υγεία, στην εκπαίδευση, και στην αυτοδιάθεση των γυναικών με αναπηρία, σκιαγραφώντας ένα πεδίο μη ισότιμης πρόσβασης, μέσω του οποίου επωάζονται και αναπαράγονται κοινωνικές ανισότητες.

Ιωάννα Ρεστέμη, Κοινωνιολόγος/Φοιτήτρια Ψυχολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Διαδικτυακή βία κατά των γυναικών: Συστάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Η έμφυλη βία, συμπεριλαμβανομένης της βίας στο διαδίκτυο, εξακολουθεί να ενισχύεται από διάφορες κοινωνιακές προκλήσεις, όπως διαπιστώθηκε πρόσφατα κατά τη διάρκεια της κρίσης που σχετίζεται με την έξαρση της νόσου Covid-19, ενώ υπάρχει έλλειψη πολιτικής βούλησης για να καταστεί η έμφυλη βία προτεραιότητα. Αν επιθυμούμε να δομήσουμε μια κοινωνία ισότητας των φύλων τότε θα πρέπει να συμβάλλουμε στην εξάλειψη όλων των μορφών έμφυλης βίας και να προσφέρουμε σε κάθε γυναίκα τη δυνατότητα να ασκεί πλήρως τα δικαιώματά της. Οι προσεγγίσεις, για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας στο διαδίκτυο στα κράτη μέλη, ποικίλουν. Εκτός από την έλλειψη εναρμονισμένου ορισμού και κοινής προσέγγισης, ορισμένα άλλα προβλήματα και προκλήσεις περιλαμβάνουν τα εξής: ελλιπή καταγγελία, περιορισμένη ευαισθητοποίηση του κοινού και των αρχών επιβολής του νόμου, ανεπαρκή υποστήριξη των θυμάτων, καθώς και περιορισμένη έρευνα και γνώση σχετικά με το φαινόμενο. Στην εν λόγω εισήγηση θα παρουσιαστεί η Έκθεση που τέθηκε προς ψήφιση στις 6 Δεκεμβρίου 2021 στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όπου και υπερψηφίστηκε και αφορά συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με την καταπολέμηση της έμφυλης βίας: βία στο διαδίκτυο (2020/2035(INL)). Αρχικά, θα παρατεθούν οι κύριες συστάσεις που προτείνονται και ο στόχος αυτών. Στη συνέχεια θα γίνει αναφορά σχετικά με το πεδίο εφαρμογής και τους ορισμούς, τις μορφές διαδικτυακής βίας και τα χαρακτηριστικά τους, καθώς και για το ποια πρόσωπα και με ποια χαρακτηριστικά αναγνωρίζονται ως θύματα. Φυσικά η Έκθεση

προβλέπει μέτρα πρόληψης, τα οποία θα πρέπει να αποτρέπουν τον εκ νέου τραυματισμό και στιγματισμό των θυμάτων έμφυλης βίας στο διαδίκτυο, αλλά και μέτρα που θέτουν στο επίκεντρο το θύμα και αφορούν την προστασία, την υποστήριξη και την αποζημίωσή του. Κλείνοντας, το τελευταίο μέρος της εισήγησης θα επικεντρωθεί στην ανάγκη δίωξης και ποινικοποίησης της έμφυλης βίας στο διαδίκτυο, και πώς αυτή θα μπορέσει να λειτουργήσει αποτρεπτικά για τους δράστες, αλλά και στην ανάγκη συλλογής δεδομένων και υποβολής εκθέσεων. Στόχος της προτεινομένης νομοθεσίας είναι να αναχαιτίσει τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό θυμάτων έμφυλης βίας μέσω μιας ολιστικής προσέγγισης για την ποινικοποίηση ορισμένων συμπεριφορών, αλλά και για την υποστήριξη και την προστασία των θυμάτων αυτών των συμπεριφορών.